

1996-2006

Mirar enrere, anar endavant

Agrupació d'arquitectes per a la defensa i la intervenció en el patrimoni arquitectònic

1996-2006

Mirar enrere, anar endavant

Agrupació d'arquitectes per a la defensa i la intervenció en el patrimoni arquitectònic

EDITA / EDITA:

Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (COAC)

DEGÀ / DECANO:

Lluís Comerón i Graupera

PRESIDENTS DE LES DEMARCACIONS / PRESIDENTES DE LAS DEMARCACIONES:

Frederic Cabré i Segarra - Demarcació de Girona

Antoni Casamor i Maldonado - Demarcació de Barcelona

Joan Josep Curto i Reverté - Demarcació de l'Ebre

Montserrat Giné i Macià - Demarcació de Lleida

Josep Llop i Tous - Demarcació de Tarragona

SECRETÀRIA / SECRETARIA:

M. Assumpció Puig i Hors

VOCALS / VOCALES:

Fernando Marzá Pérez

Enric Mir i Teixidor

Cecília Obiol Cerdón

Manuel Ruisánchez i Capelastegui

EDITA :

AADIPA

Agrupació d'arquitectes per a la defensa
i la intervenció en el patrimoni arquitectònic

AMB EL SUPORT DE:

COAC. Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya

COORDINACIÓ, DOCUMENTACIÓ I CONCEPTE GRÀFIC:

Núria Oms Ederra i Àlex Grávalos Torner

EDICIÓ, DISSENY I MAQUETACIÓ:

<F12 serveis editorials>

SEGUIMENT AADIPA I DOCUMENTACIÓ:

Glòria Bassegoda Villagrasa, Clàudia Sanmartí Martínez
i Marta Urbiola Domènech

ASSESSORAMENT LINGÜÍSTIC:

Anna Jolis Olivé (català)

TRADUCCIÓ AL CASTELLÀ:

David Aguilar España

AGRAÏMENTS:

L'AADIPA agraeix a tots els autors dels textos que han cedit desinteressadament la seva feina i temps per realitzar aquesta publicació; per la seva bona memòria, a en Toni Vilanova; i, pel seu recull sistemàtic de documentació escrita i fotogràfica, a la Glòria Bassegoda.

ACLARIMENTS:

Les imatges aquí reproduïdes han estat facilitades pels mateixos autors i/o directors dels informes i/o cursets, els quals han cercat la seva autoria per manifestar-la en la publicació. Si en algun cas no ha estat possible contactar amb els autors, desconeguts fins al moment, agraiem que se'ns faci saber per tal de poder-ho actualitzar en les següents edicions.

Aquesta publicació és de caràcter obert i sense afany de lucre. Per tant, en cas d'utilització del material aquí reproduït, caldrà citar-ne l'autoria i comunicar-ho a l'AADIPA.

1a edició, abril 2012

SUMARI

- 5 LA PRIMERA FITA D'UN CAMÍ
- 7 DEU ANYS D'UNA LLARGA VIDA

1996

- 10 XIXè CURSET. 20 ANYS DE LA COMISSIÓ DE DEFENSA DEL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC. 1976-1996

1997

- 14 ACTIVITATS, JORNADES, VISITES, INFORMES, COL-LABORACIONS
- 18 XXè CURSET. PATRIMONI I EQUIPAMENTS CULTURALS

1998

- 22 JORNADES, VISITES, INFORMES, COL-LABORACIONS
- 24 INFORME
- 26 XXIè CURSET. EL PATRIMONI INDUSTRIAL: VELLES ESTRUCTURES, NOVES ACTUACIONS

1999

- 32 JORNADES, VISITES, INFORMES, COL-LABORACIONS
- 34 INFORME
- 36 XXIIè CURSET. RESTAURACIÓ DE L'ARQUITECTURA MODERNA

2000

- 42 JORNADES, VISITES, INFORMES, COL-LABORACIONS
- 46 INFORME
- 48 XXIIIè CURSET. ELS MONESTIRS, PATRIMONI ARQUITECTÒNIC, GENERADORS I DIPOSITARIS DE LA CULTURA
- 52 PROGRAMA CULTURA 2000. MONESTIRS

2001

- 56 JORNADES, VISITES, INFORMES, COL-LABORACIONS
- 58 INFORMES
- 62 PROGRAMA CULTURA 2000. LA PEDRA EN SEC. REVALORACIÓ D'UN PATRIMONI COMÚ EUROPEU
- 66 XXIVè CURSET. PATRIMONI I EQUIPAMENT
- 69 PATRIMONI I EQUIPAMENT EN UNA EXPOSICIÓ

2002

- 74 JORNADES, VISITES, INFORMES, COL-LABORACIONS
- 78 INFORMES
- 90 PROGRAMA EUROPEU. «EUROMED HÉRITAGE II. PATRIMOINES PARTAGÉS: SAVOIRS ET SAVOIR-FAIRE APPLIQUÉS AU PATRIMOINE ARCHITECTURAL ET URBAIN DES XIX ET XX SIÈCLES EN MÉDITERRANÉE»
- 94 XXVè CURSET. 25 ANYS D'INTERVENCIÓ EN GAUDÍ

2003

- 100 JORNADES, VISITES, INFORMES, COL-LABORACIONS
- 102 INFORME
- 104 PROGRAMA CULTURA 2000. L'ARQUITECTURA MODERNISTA A PARÍS, GIRONA I BUCAREST
- 108 XXVIè CURSET. EL PATRIMONI TERMAL. ELS BALNEARIS: AIGUA-ARQUITECTURA-SOCIETAT

2004

- 114 JORNADES, VISITES, INFORMES, COL-LABORACIONS
- 116 INFORMES
- 126 XXVIIè CURSET. TÈCNICA RESTAURATÒRIA, EL DEBAT PENDENT

2005

- 134 JORNADES, VISITES, INFORMES, COL-LABORACIONS
- 138 INFORMES
- 150 XXVIIIè CURSET. ELS TEATRES. EL PATRIMONI TEATRAL ENTRE L'ESPLENDOR I LA MISÈRIA

2006

- 156 JORNADES, VISITES, INFORMES, COL-LABORACIONS
- 160 INFORMES
- 174 XXIXè CURSET. PATRIMONI PARTIT, PATRIMONI COMPARTIT. INTERVENCIÓ EN L'ARQUITECTURA DELS SEGLES XIX I XX A LA MEDITERRÀNIA
- 179 VERSIÓN EN CASTELLANO

LA PRIMERA FITA D'UN CAMÍ

Tot fent propi el conegut tòpic poètic, els camins mai no existirien si algú no hagués començat algun dia a caminar. El camí es va fressant, es va dibuixant, es va allargant a mesura que s'hi camina. I l'AADIPA, a la vegada que és una agrupació col·legial és també un autèntic camí en el qual, ara, podem plantar la primera fita mil·lenària. Deu anys, 1997-2007.

Però el camí no partia pas d'un lloc indefinit, sinó d'un lloc geomètric a on convergien i s'aglutinaven els interessos d'uns professionals que, des de la seva estructura col·legial, treballaven en raó del seu interès envers el patrimoni i la seva defensa, i en aquesta labor es feia professió però també es feia país. Parlo de la Comissió per a la Defensa del Patrimoni, que existia des del 1956 i sense la qual, potser, l'AADIPA no existiria avui.

Amb això vull retre un cordial reconeixement a tots els companys, a tots els professionals que han treballat i treballen en aquesta direcció, tant des de l'antiga Comissió, dissolta el 1997, com des de l'actual Agrupació, nascuda el mateix any.

Vull agrair també a tots els membres de l'Agrupació el fet que m'hagin fet confiança i m'hagin permès presidir-la des de l'any 2002. En aquesta tasca de presidència m'hi he trobat còmoda. No tant per la intensitat de la labor i el seu contingut i objectius, amb la responsabilitat que tot això comporta, sinó per l'escalf, el suport i la col·laboració de tants companys que han sabut encomanar-me aquella il·lusió.

La publicació que teniu a les mans no és res més ni res menys que una discreta manifestació d'aquella il·

lusió col·lectiva, que no per discreta és menys notable i important. I penso que la puc qualificar de discreta perquè així ho és si la comparem amb la magnitud d'aquesta il·lusió col·lectiva i amb l'abast de les finalitats que tots perseguim.

Les finalitats són el llarg camí que s'ha iniciat, la il·lusió són les nostres accelerades passes i aquesta publicació és una fita. Una fita que assenyala un primer tram de camí però que al mateix temps ens recorda que el camí és molt més llarg.

Repasant el text que tenim a les mans, repassarem la tasca feta en els últims deu anys i, entre ratlles, intuirem l'esforç, el treball i la dedicació de molta gent, sense la qual l'agrupació no existiria. Una gent que, treballant, enriqueix el patrimoni arquitectònic i s'enriqueix ella mateixa.

No puc pas obviar l'agraïment pel suport que l'agrupació rep constantment de la junta de govern i del deganat del Col·legi d'Arquitectes, com no podria ser d'altra manera.

El país necessita entitats com la nostra, que siguin potents i que assegurin camins. Com la nostra, que ultrapassa l'àmbit col·legial i aglutina també altres professionals preocupats per la mateixa tasca i pels mateixos objectius, perquè ha estat l'única manera d'aconseguir que la capacitat de creació s'hagi materialitzat en l'obra ben feta durant aquests deu anys.

ROSA MARIA CÁNOVAS GÖLLER

Arquitecta, presidenta de l'AADIPA, 2002-2009

DEU ANYS D'UNA LLARGA VIDA

L'exemplar que teniu a les mans vol ser una sintètica però fidel imatge de les tasques que ha desenvolupat l'AADIPA en el període 1996-2006.

L'AADIPA, com a agrupació d'arquitectes formada a redós del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, ve de lluny. Ja l'any 1976, com a Comissió de Defensa del Patrimoni Arquitectònic, va iniciar de forma metòdica i organitzada la tasca de protegir i defensar el nostre patrimoni arquitectònic. Més tard la comissió es transformaria en l'actual agrupació, que treballa per un millor coneixement, protecció i posada en valor de l'arquitectura històrica i patrimonial del nostre aïllat país.

L'agrupació ha estat durant aquests anys un espai o àgora on les idees i punts de vista han pogut manifestar-se amb plena llibertat, sabent que serien rebudes, almenys, amb respecte, i freqüentment amb llargues polèmiques i enriquidors debats. Ha estat on la cultura de la intervenció en el patrimoni arquitectònic ha trobat un lloc neutral, però no indiferent, on es podia i es pot seguir proposant, discutint i analitzant les obres, les propostes i el camí que prenien i pren el nostre patrimoni.

Aquest espai entre *fair play* i apassionament, on les idees i crítiques s'han manifestat lliurement, ha de tenir, sens dubte, algun valor positiu, i més quan aquesta línia hi ha estat des de sempre, i amb persones diferents i a vegades força dispars. Això pot ser un dels motius que ajuden a entendre la pervivència i la vitalitat de l'agrupació.

Un dels compromisos que ha tingut i que manté com a prioritari és el de seguir organitzant el ja tradicional Curset, sobre temes actuals i/o permanents del patrimoni arquitectònic, que si bé seria d'alguna manera preten-sions, i sobretot subjectiu, afirmar que és el millor que es fa al país, no es pot amagar l'evidència que és el més antic i que segueix aportant el pensament, les propostes i solucions que es fan arreu del món, acostant al seu pú-

blic allò que s'està «coent» en el món de les idees i treballs sobre el patrimoni.

Els Cursets, convocats al desembre, als voltants de Santa Llúcia, ja prenen forma de tradició, com el mercat nadalenc que se celebra al pla de la catedral, tan a prop de la seu del Col·legi d'Arquitectes, lloc on es fan, des de sempre, les jornades, i no és gens estranya aquesta fidelitat, quan ja fa trenta-quatre anys que hi ha Curset de manera continuada.

La simple lectura dels temaris i ponents donarà una clara visió que aquest ha estat sempre un espai obert a les idees, criteris i propostes sobre els assumptes tractats, així com a les crítiques, i que tot plegat s'ha expressat de forma lliure i democràtica. El mateix es pot dir dels informes i treballs que l'AADIPA ha dut a terme o ha patrocinat en aquests anys; el seu rigor i la varietat i la importància dels temes donen fe del respecte i serietat que ha assolit l'agrupació en diversos àmbits professionals i oficials. Tot plegat ajuda a explicar la seva pervivència a través dels anys, així com la manifesta i tossuda joventut que reflecteix la seva actuació.

Creiem que les fulles que presentem són l'expressió d'un treball sòlid i enriquidor per a tots, i que neixen de la voluntat de ser presents davant de l'esdevenir del que coneixem com a cultura arquitectònica, on una àmplia sèrie de disciplines aporta la necessària erudició i el saber aplicats al patrimoni arquitectònic. I que aquest és una cosa viva i no una resta morta que sols pot admetre la momificació. Que el patrimoni arquitectònic és sobretot i per sobre de tot arquitectura, i com a tal cal tractar-lo, estudiar-lo, respectar-lo, conservar-lo i donar-li la utilitat cultural i social que els ciutadans, darrers i definitius destinataris, necessitin.

ANTONI NAVARRO I COSSIO

Doctor arquitecte, president de l'AADIPA

1996

20 ANYS DE LA COMISSIÓ DE DEFENSA DEL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC. 1976-1996

XIXè Curset sobre la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic, del 12 al 15 de desembre

Equip director: Francisco Javier Asarta. Coordinador: Antoni González, Antoni Navarro, Jordi Rogent i Raquel Lacuesta. Col·laboradors: Francesc Balañà, Montserrat Caldés, Joaquim Font, Margarita Galcerán, Joan Manuel Nicolás i Albert Vals.

El curset es va basar en sis àrees temàtiques que pretenien recollir, no només la reflexió dels anteriors vint anys sobre el patrimoni arquitectònic, sinó analitzar també els criteris establerts en les darreres intervencions a la nostra ciutat i en relació amb altres indrets d'Europa. Així doncs, en el primer bloc, «Vint anys de la Comissió, vint anys de defensa del patrimoni», es reflexionà sobre la importància del paper de la Comissió.

El segon bloc, «Poètica i tècnica en el patrimoni», versava sobre «el patrimoni en l'accepció que és susceptible de commoure la sensibilitat, la imaginació, a causa del seu caràcter original, de la seva perfecció tècnica i formal, del seu encant, de provocar el plaer estètic i l'admiració des de la profunditat del nostre ser».

El següent, «Projectar sobre el patrimoni arquitectò-

nic», reflexionà sobre la intervenció en el patrimoni de dues grans ciutats europees (Berlín i Roma) i culminà en una taula rodona en la qual es va debatre la protecció del nostre patrimoni des de les administracions locals.

El quart tema, «Metodologia i història en la intervenció en el patrimoni», analitzà els criteris i tendències i l'evolució d'aquestes en la història dels darrers anys en l'àmbit nacional i internacional.

El darrer tema presentà el ventall de criteris i actuacions a Itàlia en els mateixos anys en què a Catalunya hi hagué la Comissió de Patrimoni.

Per finalitzar, les visites a la Universitat Pompeu Fabra, a la Torre de les Aigües i a la casa Milà van permetre als assistents conèixer de prop intervencions en edificis patrimonials emblemàtics ubicant-hi equipaments i aconseguint la revitalització en l'àmbit urbà i social dels barris on se situaven.

«20 anys de la Comissió de Defensa del Patrimoni Arquitectònic. 1976-1996» va ser una exposició organitzada amb motiu del XIXè Curset i coordinada per Carles Enric Agell, Montserrat Caldés, Margarita Galcerán, Elsa Inzunza i Joan Manuel Nicolás, del 12 de desembre al 9 de gener de 1997 a la Delegació de Barcelona, del 14 de febrer al 9 de març de 1997 a la Delegació d'Osona, i del 3 al 20 d'abril de 1997 a la Delegació de Manresa.

A l'esquerra, visita a la Pedrera. Al mig, Programa del XIXè Curset sobre la intervenció en el patrimoni arquitectònic. A la dreta, entrada a l'exposició «20 anys de la Comissió de defensa del patrimoni arquitectònic, 1976-1996».

PROGRAMA DEL CURSET

Dijous, 12 de desembre

SESSIÓ D'OBERTURA

- Recepció de cursetistes, lliurament de material.
- Presentació i introducció al programa, amb Francisco Javier Asarta, arquitecte i coordinador del curset, i Joan Manuel Nicolás, arquitecte i coordinador de l'àmbit de Patrimoni de la Demarcació de Barcelona del COAC.
- Inauguració oficial i introducció al programa, amb Jesús Alonso, arquitecte i president de la Demarcació de Barcelona del COAC.

SESSIÓ 1

Vint anys de la comissió, vint anys de defensa del patrimoni

- Presenta Francisco José Asarta, arquitecte. «Patrimonio de lágrimas, crónica sentimental de veinte años de fatigas y frustración», per Antoni González, arquitecte.
- Presenta Antoni Navarro, arquitecte. «L'opinió pública i la defensa del patrimoni», per Rafael Pradas, periodista.
- Presenta Jordi Rogent, arquitecte. «Els darrers "vint anys", un camí cap a la "normalitat"», per Antoni Navarro, arquitecte.
- Presenta Antoni González, arquitecte. «Intervención en ambientes de cierta calidad urbana», per Federico Correa, arquitecte.
- Col·loqui: Federico Correa, Antoni González, Antoni Navarro, Rafael Pradas i Jordi Rogent. Moderador: Domingo García-Pozuelo, arquitecte.
- Refrigeri ofert per la junta del COAC a la seu del Col·legi a Barcelona.

Divendres, 13 de desembre

SESSIÓ 2

Poètica i tècnica en el patrimoni

- Inici de la sessió. Presenta Rafael Vila, arquitecte. «Les zones fosques», per Ramon Maria Puig Andreu, arquitecte.
- Presenta Albert Bastardes, arquitecte. «Una poètica revisitada: quinze anys d'acció en la pròpia ciutat», per Gaspar Jaén, arquitecte i poeta.

- Presenta Joan Manuel Nicolás, arquitecte. «Gli sviluppi della diagnostica e dell'analisi strutturale nel progetto degli interventi di restauro», per Giorgio Croci, enginyer.
- Taula rodona: «Vint anys de protecció del patrimoni. Aspectes tècnics». Amb Carles Buxadé, Fructuós Mañá, Joan Margarit i Agustí Obiols, arquitectes, i Giorgio Croci, enginyer. Moderador: José Luis González, arquitecte.

SESSIÓ 3

Projectar sobre el patrimoni arquitectònic

- Presenta Albert Vals, arquitecte. «Berlin Mitte: la meva experiència personal durant els quatre anys que vaig ser assessor del senat per a la reconstrucció del centre històric de Berlín. 1991-1995», per David Mackay, arquitecte.
- Presenta Xavier Güell, arquitecte. «Interventi sul patrimonio monumentale nel rispetto dell'autenticità», per Andrea Bruno, arquitecte.
- Presenta Alfred Pastor, arquitecte. «Roma, 1980-2000. Archeologia: 20 anni avanti? Architettura: 20 anni indietro? Urbanistica: 20 anni ferma? (o viceversa?)», per Italo Insolera, arquitecte.
- Taula rodona: «Vint anys de protecció del patrimoni. Des de l'administració local». Amb Josep Maria Alibés, advocat, i Rosa Maria Cánovas, Josep-Emili Hernández Cros, Juan López Jaén i Antoni Pujol, arquitectes. Moderador: Jordi Rogent, arquitecte.

Dissabte, 14 de desembre

SESSIÓ 4

Metodologia i història en la intervenció en el patrimoni

- Inici de la sessió. Presenta Francesc Balañà, arquitecte. «Museo de la Ciencia en Cuenca. Integración y evolución», per Salvador Pérez Arroyo, arquitecte.
- Presenta Margarita Galcerán, arquitecta. «Criterios y tendencias en la restauración española en los últimos veinte años», per Javier Rivera, historiador.
- Presenta Francisco Javier Asarta, arquitecte. «La UNESCO y la preservación del patrimonio cultural», per Héctor Arena, historiador.

- Taula rodona: «Vint anys de protecció del patrimoni. Visió des de la història». Amb Héctor Arena, Joaquín Bérchez, Luis Caballero i Eduard Carbonell, historiadors. Moderadora: Raquel Lacuesta, historiadora de l'art.

SESSIÓ 5

Vint anys de patrimoni a Itàlia

- Presenta Jordi Llorens, arquitecte. «Esperienze di restauro. Trasformazione e rifacimento di edifici negli ultimi dieci anni in Italia», per Paolo Marconi, arquitecte.
- Presenta Joaquim Font, arquitecte. «Valutazione della politica di conservazione urbana in Italia dopo venti anni di esperienze», per Carlo Cesari, arquitecte.
- Presenta Jaume Sanmartí, arquitecte. «Il restauro architettonico tra bellezza ed armonia», per Antonio Piva, arquitecte.
- Taula rodona: «Vint anys de protecció del patrimoni. Des de l'administració autonòmica». Amb Marco Antonio Garcés, Julià Esteban Chappria, Francisco Javier Ruiz Recco i Félix Santiuste, arquitectes, i Aingeru Zabala, historiador. Moderador: Antoni Navarro, arquitecte.
- Clausura: paraules de comiat i lliurament de diplomes. Amb Francisco Javier Asarta, Joan Manuel Nicolás i Joan B. Mur, degà del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, arquitectes.

Diumenge, 15 de desembre

SESSIÓ 6

- «Los equipamientos, instrumentos de revitalización de los barrios históricos», per Jordi Rogent, arquitecte. «La Universidad Pompeu Fabra», per Josep Benedito, arquitecte.
- Visita. Universitat Pompeu Fabra: antiga caserna Jaume I. Amb Esteve Bonell i Josep Maria Gil, arquitectes.
- Visita. Universitat Pompeu Fabra: Torre de les Aigües. Amb Lluís Clotet i Ignacio Paricio, arquitectes.
- Visita. Casa Milà, «la Pedrera». Amb Francisco Javier Asarta i Robert Brufau, arquitectes, i Raquel Lacuesta, historiadora de l'art.

1997. Reunió del COAC, constituïda per Jesús Alonso, president de la Demarcació de Barcelona del COAC; Elena Orteu, Joan Falgueras, Ramon Aloguín i Josep Àngel Corbella, com a representants de les demarcacions del COAC, i Francisco Javier Asarta, Joaquim Font, Ramon Fusté i Joan Manuel Nicolás com a membres de la desapareguda Comissió de Defensa del Patrimoni Arquitectònic.

10 d'abril de 1997. Assemblea constituent i primeres eleccions a junta directiva de l'AADIPA, convocades per Pere Serra, secretari de la junta de govern del COAC.

Junta directiva de l'AADIPA

President: FRANCISCO JAVIER ASARTA FERRAZ

Secretari: JOAN MANUEL NICOLÁS MONSONÍS

Tresorer: RAMON FUSTÉ SITGES

Vocals: MONTSERRAT CALDÉS TORRENT, CARLOS CASTELLS CID,
JOAN FALGUERAS FONT, MARGARITA GALCERÁN VILA,
JOSEP HUGUET MONNÉ, CARLES SÁEZ LLORCA
I LLUÍS-XAVIER VITÒRIA ÀGREDA

1997

A Activitats

- Concurs per a l'elecció del logotip de l'agrupació. Entre les cinquanta-dues propostes presentades resulta guanyadora la que porta per lema «REGULA», de Marisa Veciana i Gemma Lupón. Publicat a *Informació i Debat*, núm. 1109 (28/04).
- Exposició «20 anys de la Comissió de Defensa del Patrimoni Arquitectònic. 1976-1996», organitzada amb motiu del XIXè Curset i coordinada per Carles Enric Agell, Montserrat Caldés, Margarita Galcerán, Elsa Inzunza i Joan Manuel Nicolás (14/2 a 9/3, Sala d'exposicions de la Delegació d'Osona, i 3/4 a 20/4, Sala d'exposicions de la Delegació de Manresa).

Porta d'accés al cementiri de Cardedeu, de l'arquitecte Manuel J. Raspall.

J Jornades

- «Rehabilitació i adaptació per a museu del castell de Púbol, de Gala i Salvador Dalí», per Oriol Clos (23/1).
- Inauguració de l'exposició «20 anys de la Comissió de Defensa del Patrimoni Arquitectònic. 1976-1996»: «Breu història dels 20 anys de la Comissió de Defensa del Patrimoni Arquitectònic i perspectives de futur», per J. M. Nicolás, secretari, i «Un edifici para la ciudad. La restauración de la Pedrera (casa Milà) de Barcelona, de Antoni Gaudí», per Francisco Javier Asarta (14/2 Delegació d'Osona del COAC, 3/4 Delegació de Manresa del COAC).
- «Recuperació i rehabilitació d'una nau agrícola i edifici de nova planta per a la nova seu del Consell Comarcal del Baix Llobregat, a Sant Feliu de Llobregat», per Xavier Güell, coautor del projecte (18/2, Sala d'actes del COAC).
- «El segle XVIII a Barcelona: barroc i neoclassicisme a l'arquitectura», jornades dirigides i coordinades per Joan M. Nicolás, secretari de l'AADIPA dins l'Escola Sert (13, 15, 21 i 22/3/1997).
Temàtica: La història urbana de la Barcelona del XVIII. L'arquitectura dels palaus. Conferències a la sala d'actes del COAC: «De la Ciutadella a la Rambla», per Manuel Guàrdia, doctor arquitecte; «Gènesi i desenvolupament d'un passeig barroc: la Rambla», per Joan Fuguet, historiador; «La casa de la Rambla del virrei Amat», per M. Carme Farré, conservadora del MNAC, i visita al Palau Moja acompanyats de Pere de Manuel, historiador.
Temàtica: Decoració i construcció en el XVIII. El jardí neoclàssic al parc del Laberint d'Horta. Conferències: «Les façanes esgrafiades de Barcelona. Una aproximació», per Teresa Navas, historiadora de l'art; «La

Façana de la catedral de Girona.

construcció en el segle XVIII: de l'obra pública a la casa de veïns», per Jaume Rosell, historiador i aparellador, i «El jardí neoclàssic», amb visita al parc del Laberint d'Horta, acompanyats de Lluís Abad.

Temàtica: L'arquitectura i l'urbanisme dels enginyers militars, al parc de la Ciutadella. Visita a l'antic arsenal de la Ciutadella i a la capella castrense. Conferències: «La figura de l'enginyer militar en el segle XVIII», per Margarita Galcerán, doctora arquitecta, i «La Barceloneta, entre l'urbanisme barroc i la revolució industrial», per Mercè Tatjer, geògrafa.

Temàtica: L'arquitectura civil i religiosa al Barri Gòtic i al Raval, amb visites al palau episcopal, a l'església de Sant Felip Neri, a l'església de Sant Agustí Nou i a l'antic Col·legi de Cirurgia, i conferència «Un Ventura a Barcelona», per Esther Colls i Alfred Pastor, arquitectes.

- «L'arxiu de l'Escola d'Arquitectura: un patrimoni dibuixat», per Carmen Rodríguez i Antoni Ramon (22/4, Sala taller del COAC).
- «Històries diverses sobre els ponts», per Raquel Lacuesta (10/6, Sala d'actes del COAC).
- «Preparació del XXè Curset: Patrimoni i equipaments culturals», per Margarita Galcerán, coordinadora (8/7, Sala taller del COAC).
- «Rehabilitació i ampliació del Teatre Bartrina de Reus», per Anton Pàmies, autor del projecte (16/9, Sala taller del COAC).
- «Obres de rehabilitació de l'església de Sant Pere Nolasc (fase I) a Barcelona», per Francesc Xavier Pigrau, autor del projecte (30/9, Sala taller del COAC).
- «Rehabilitació del palau Montcada per a centre cultural a Fraga i rehabilitació i ampliació de la casa dels ducs d'Alba per a l'Ajuntament d'Alcolea de Cinca», per Ezequiel Usón, autor dels projectes (11/11, Sala taller del COAC).
- «Balanç del XXè Curset», per Margarita Galcerán, coordinadora (23/12, Sala taller del COAC).

Bústia de la Casa de l'Ardiaca.

V Visites

- Recorregut pel patrimoni arquitectònic de la **Terrassa** industrial. Visita al Vapor Aymerich, Amat i Jover (Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya) acompanyats d'Eusebi Casanelles, director del museu; a la masia Freixa; a l'edifici de l'Ajuntament de Terrassa; al Vapor Amat, actual Sala Muncunill; als vapors del carrer de la Rasa; a l'edifici de la Societat General d'Electricitat i a les cases obreres de Can Mauri, acompanyats de Raquel Lacuesta (8/2).
- Reial monestir de **Santes Creus**. Introducció: Esteve Mach. Visita al multimèdia «El món del Cister», acompanyats d'un dels seus autors, Dani Freixes. Visita acompanyats de Ramon Aloguín, director de les obres actuals d'adequació (5/4).
- L'obra de Manuel Joaquim Raspall. Visita guiada a l'exposició «M. J. Raspall, arquitecte (1877-1937)», a Granollers. Visita a diversos projectes de Raspall acompanyats de Lluís Cuspinera: cementiri de Cardeu; ajuntament i Can Millet de Baix, a l'Ametlla del Vallès, i casa Cecília Reig i casa Raspall, a la Garriga (10/5).
- **Barcelona**: Rehabilitació de la Casa de l'Ardiaca per a l'Arxiu Municipal d'Història, acompanyats de Roser Amadó, coautora del projecte (13/5).
- **Barcelona**: Taller d'execució dels guixos artístics del Liceu, acompanyats de Francisco Javier Asarta (28/5).
- **Girona**: Visites a la catedral de Girona, acompanyats de Pere Freixa; a les obres de restauració de l'església de Sant Feliu, acompanyats de Ramon M. Castells; a la casa de Joan Lluís Frigola i al despatx de J. M. Birulés i altres, acompanyats de Joan Falgueras. Sessió a la sala d'actes del COAC, a Girona: benvinguda de Carles Bosch; «Polítiques d'intervenció al Barri Vell», per Ramon Ceide i Rosa M. Cánovas, i «Presentació de l'AADIPA a Girona», per Joan Manuel Nicolás (28/6, col·laboració amb la Demarcació de Girona del COAC).
- **Barcelona**: Obres de rehabilitació i ampliació del mercat de la Concepció, acompanyats d'Albert Pineda, autor del projecte, Manuel Arquijo i Esperanza Velasco (24/7).
- **Lleida**: «Presentació de l'AADIPA», per Joan Manuel Nicolás, secretari. Visites, acompanyats dels autors de les intervencions, al Centre Cultural de l'Escorxador, amb Ezequiel Usón; a la seu dels Serveis Territorials del Departament de Cultura, amb Jaume Fresquet, i a les muralles del turó de la Seu Vella, amb Ramon M. Puig i Carles Sáez (4/10, col·laboració amb la Demarcació de Lleida del COAC).

Primera visita de l'AADIPA. Monestir de Santes Creus. Teulada de l'església del monestir al davant del cimbori.

Palau Berenguer d'Aguilar, avui Museu Picasso, al carrer Montcada de Barcelona.

Finestra del Palau Berenguer.

I Informes

- Recuperació d'algun dels refugis antiaeris de la guerra civil de la ciutat de Barcelona. Petició de l'Associació de Veïns del Barri de Gràcia. Escrit d'adhesió.
- Edificació annexa a Horta de Sant Joan. Petició de Carles Sánchez. Escrit a l'alcalde d'Horta de Sant Joan.
- Casa Folch, que va pertànyer a l'escriptor Josep M. Folch i Torres, a Palau de Plegamans. Petició del president local d'Unió Democràtica de Catalunya, Jordi Oliver. Escrit a l'alcalde sol·licitant-ne la conservació.

C Col·laboracions

- «Cicle Ciutat Vella de Barcelona. Urbanisme i Patrimoni. 1. El sector oriental». Col·laboració amb els àmbits d'Urbanisme i de Patrimoni de la Demarcació de Barcelona del COAC en l'organització de les jornades, codirigides per Joan M. Nicolás, secretari (14-17 i 29/10/1997).
- Edificia, Agrupación de Arquitectos para la Promoción del Patrimonio Arquitectónico del Colegio Oficial de Arquitectos de la Comunidad Valenciana. Col·laboració amb el seu president, Salvador Lara Ortega.
- «La menestría en Barcelona en el siglo XVIII. Los gremios de la construcción». Col·laboració amb el Museu d'Història de l'Institut de Cultura de Barcelona per publicar la tesi doctoral inèdita de Manuel Arranz.
- Restauració i adaptació del Palau Falguera, de Sant Feliu de Llobregat. Col·laboració amb la Demarcació de Barcelona per representar el COAC en el concurs d'idees a petició de l'Ajuntament. Designat Francisco Javier Asarta, president.
- Comissió del Patrimoni de Vilafranca del Penedès. Col·laboració amb l'Ajuntament per nomenar un arquitecte especialista per formar-ne part.
- S.O.S. Monuments. Sol·licitud de col·laboració de Salvador Tarragó, impulsor d'aquesta iniciativa i membre de l'AADIPA.
- Premi d'Arquitectura Cèsar Martinell 1997. Col·laboració amb l'Associació Cèsar Martinell participant en el jurat en representació del COAC. Designat Francisco Javier Asarta, president.

PATRIMONI I EQUIPAMENTS CULTURALS

XXè Curset sobre la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic, de l'11 al 14 de desembre

Equip director: Margarita Galcerán, coordinadora, i Carles Agell, Montserrat Caldés, Margarita Costa, Ramon Fusté, Núria Llaverias i Pere de Manuel.

El tema sobre el qual es parlà, discutí i reflexionà fou la relació entre els equipaments culturals i el patrimoni arquitectònic en concret, i la problemàtica que es presenta en aquells equipaments que ocupen edificis pertanyents al patrimoni arquitectònic amb qualsevol nivell de protecció.

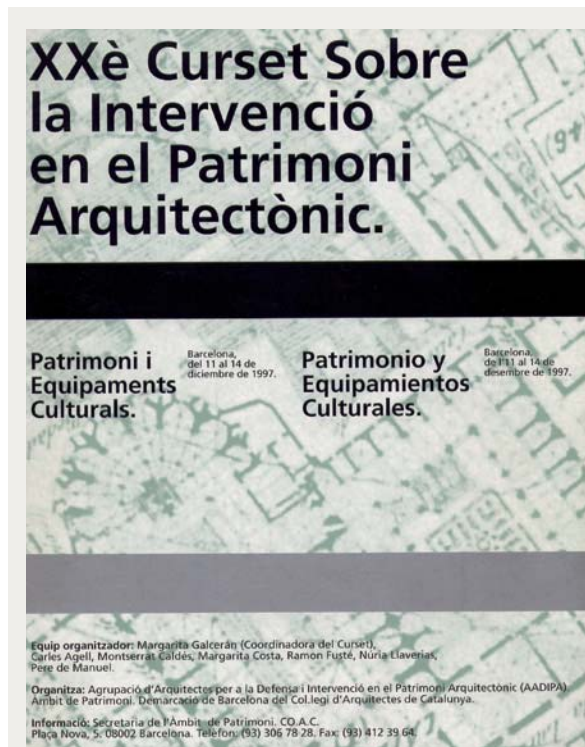
També es va reflexionar sobre el caràcter de fita important que posseeixen els equipaments situats en edificis patrimonials i que generen tot un canvi i millora a l'entorn i al barri i eleven les intervencions arquitectòniques que es porten a terme en l'àmbit urbanístic.

A més, s'intentà extreure algun tipus de conclusió al respecte, com ara la classificació dels edificis patrimonials segons la seva versatilitat: certs tipus d'antics equipaments organitzen els espais amb certes solucions més o menys rígides que s'adapten millor o pitjor als nous usos.

Per al desenvolupament del curset van ser convidats professionals de diversos països, que van presentar i debatre els problemes i contradiccions que sorgeixen en utilitzar el patrimoni arquitectònic com a receptacle d'equipaments culturals.

També van intervenir representants de dues comunitats autònomes (Canàries i Castella-la Manxa), que van presentar els projectes més significatius fets en els darrers temps i van aportar els criteris d'intervenció i de gestió del patrimoni arquitectònic a càrrec seu.

La visió que es va pretendre donar no era solament la mirada del tècnic arquitecte, sinó la de l'intel·lectual, la de les administracions, la dels col·lectius, la dels usuaris i la dels gestors d'aquest patrimoni amb equipament, tant teoritzant com posant exemples d'intervencions recents.

Programa del XXè Curset.

PROGRAMA DEL CURSET

Dijous, 11 de desembre

SESSIÓ 1

Equipaments culturals i patrimoni arquitectònic. Reflexions teòriques

Presentació: Francisco Javier Asarta, arquitecte.

- «Intervenció en el patrimoni arquitectònic i equipaments culturals: un testimoni», per Pere Gimferrer, escriptor.
- «Vells edificis, nous contenidors culturals», per Josep Maria Montaner, arquitecte.
- «Restauro, museo, territorio. Tre esperienze in Italia», per Giordano Conti, arquitecte.
- Taula rodona: Josep Maria Montaner i Giordano Conti, arquitectes; Antoni Navarro, arquitecte i cap del Servei de Patrimoni de la Generalitat de Catalunya; Juan Echániz, arquitecte i coordinador de l'àrea de Cooperació de la Diputació de Barcelona, i Jordi Rogent, arquitecte i director del projecte de revisió del *Catàleg Arquitectònic de l'Ajuntament de Barcelona*. Moderador: Francisco Javier Asarta, arquitecte i president de l'AADIPA.
- Visita i refrigeri al Museu d'Història de Catalunya. Amb Josep M. Solé i Sabaté, director del Museu d'Història de Catalunya.

Divendres, 12 de desembre

SESSIÓ 2

Gestió i intervenció en el patrimoni a Canàries. Intervencions en teatres

Presentació per Margarita Galcerán, arquitecta.

- Comunitat autònoma de Canàries: «Patrimoni històric de Canàries», per José Manuel Álamo, director general de Patrimonio Histórico, i «Patrimoni històric-arquitectònic canari: la restauración del Real Convento Franciscano de la Purísima Concepción en Santa Cruz de Tenerife», per José Miguel Márquez, arquitecte.
- «Arte y naturaleza: Chillida en Tindaya y otros proyectos», per José Antonio Fernández Ordóñez, enginyer de camins.

- «Teatro Metropol», per Josep Llinàs, arquitecte.
- «La rehabilitación del Teatro Real», per Francisco Rodríguez de Partearroyo.
- Col·loqui: José Manuel Álamo, José Miguel Márquez, José Antonio Fernández Ordóñez, Josep Llinàs i Francisco Rodríguez de Partearroyo. Moderadora: Margarita Galcerán.

SESSIÓ 3

Equipaments culturals i entorn urbà

Presentació per Núria Llaveries, arquitecta.

- «La Universidad de Alcalá en el recinto histórico», per Joaquín Ibáñez Montoya, arquitecte i director de l'Instituto Español de Arquitectura.
- «A reabilitação urbana na cidade de Lisboa nos anos 90», per Rodrigo Ollero, arquitecte assessor principal de la Cambra Municipal de Lisboa.
- «A reabilitação das funções vitais no centro histórico do Porto», per Rui Ramos Loza, arquitecte i director de l'Oficina de Projectes sobre el Patrimoni Arquitectònic de l'Ajuntament de Porto.
- «Culture and context», per David Chipperfield, arquitecte.
- Col·loqui: Joaquín Ibáñez Montoya, Rodrigo Ollero, Rui Ramos Loza i David Chipperfield. Moderadora: Núria Llaveries, arquitecta.

Dissabte, 13 de desembre

SESSIÓ 4

Gestió i intervenció en el patrimoni a Castella-la Manxa. Arxius i biblioteques

Presentació per Montserrat Caldés, arquitecta.

- Comunitat autònoma de Castella-la Manxa: «Plan Director del Patrimonio Histórico de Castilla-La Mancha», per Jaime Gil Olivera, arquitecte. Consejería de Educación y Cultura.
- «Intervención en el alcázar de Toledo para biblioteca regional», per José María Pérez González, arquitecte.
- «La biblioteca de Sant Agustí a la Seu d'Urgell», per Lluís Vidal Arderiu, arquitecte.
- «El convento de San Francisco de Moguer: archivo histórico municipal», per José María Jiménez Ramón, arquitecte.

- Col·loqui: Jaime Gil Olivera, José María Pérez González, Lluís Vidal Arderiu i José María Jiménez Ramón. Moderadora: Montserrat Caldés, arquitecta.

SESSIÓ 5

Museus. Actualitat teòrica de la intervenció en el patrimoni arquitectònic

Presentació per Pere de Manuel, historiador.

- «El nuevo proyecto museográfico del Museo del Prado», per Fernando Checa, director del Museo del Prado.
- «Padiglione d'arte contemporanea di Milano (Italia): ricostruzione nell'anno 1993 (progetto originale dell'architetto Ignazio Gardella, 1953)», per Jacopo Gardella, arquitecte.
- «Le Palais de Beaux-Arts de Lille», per Jean-Marc Ibos, arquitecte, i Myrto Vitart, arquitecta.
- «Dernières tendances en la conservation du patrimoine», per Jean-Louis Luxen, secretari general d'ICOMOS.
- Col·loqui: Fernando Checa, Jacopo Gardella, Jean-Marc Ibos, Myrto Vitart i Jean-Louis Luxen. Moderador: Pere de Manuel, historiador.
- Acte de clausura. Amb Margarita Galcerán, arquitecta i coordinadora; Francisco Javier Asarta i Joan Manuel Nicolás, arquitectes, i Joan B. Mur, arquitecte i degà del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya.

Diumenge, 14 de desembre

SESSIÓ 6

Visites

- Facultat de Ciències de la Comunicació. Conferència introductòria per Dani Freixes.
- Biblioteca de Catalunya. Jardí de l'antic Hospital de la Santa Creu. Conferència introductòria per Joan Rodón, arquitecte.

Junta directiva de l'AADIPA

President: FRANCISCO JAVIER ASARTA FERRAZ

Secretari: JOAN MANUEL NICOLÁS MONSONÍS

Tresorer: RAMON FUSTÉ SITGES

Vocals: MONTSERRAT CALDÉS TORRENT, CARLOS CASTELLS CID,
JOAN FALGUERAS FONT, MARGARITA GALCERÁN VILA,
JOSEP HUGUET MONNÉ, CARLES SÁEZ LLORCA
I LLUÍS-XAVIER VITÓRIA ÀGREDA

En l'assemblea del 6 de maig no es fa cap renovació de càrrecs.

1998

J Jornades

- «Un passeig per l'arquitectura dels templers», per Joan Fuguet (26/1, Sala taller del COAC).
- Candidatures a tema i director del XXIè Curset, a celebrar del 10 al 13/12/1998. Elecció de la proposta d'Antoni Vilanova (10/2, Sala taller del COAC).
- «El projecte de Museu Episcopal de Vic», per Federico Correa i Alfons Milà, autors del projecte (23/2, Sala taller del COAC).
- «Arquitectura prehispànica al Perú», per Enrique Guzmán (10/3, Sala taller del COAC).
- «Rehabilitació de l'antic escorxador de Palma de Mallorca per a centre comercial i cultural», «L'antic molí de l'oli de la Pobra de Cérvoles per a nou ajuntament i Museu de l'Oli de les Garrigues» i «Rehabilitació de l'antiga Casa de la Maternitat de Lleida per a Biblioteca Pública de l'Estat», per Daniel Gelabert, autor dels projectes (24/3, Sala taller del COAC).
- «Bilbao: el patrimonio arquitectónico perdido (1979-1998)», per Iñaki Uriarte (6/5, Sala d'actes del COAC).
- Preparació del XXIè Curset: «El patrimoni industrial: velles estructures, noves actuacions», per Antoni Vilanova, director (25/6, Sala taller del COAC).
- Presentació dels resultats de la primera fase del projecte d'intervenció arqueològica al mercat de Santa Caterina de Barcelona: «Actuacions al sector oriental», per Joan Fusté; «Estudi arqueològic», per Ferran Puig; «Estudi històric», per Reinald González i Francesc Caballé, i «Campanya de sondeigs», per Josefa Huertas (9/7, Sala d'actes de l'Arxiu Històric de la Ciutat, Ca l'Ardiaca).
- Presentació de llibre *Guia de fortificacions de Tarragona*, a càrrec del seu autor, Ramon Aloguín (15/9, Sala taller del COAC).
- Presentació del llibre *Atlas històric de ciutats europees del Centre de Cultura Contemporània de Barcelona. Un balanç*, a càrrec de Manuel Guàrdia, coautor (28/9, Sala taller del COAC).
- Preparació del XXIè Curset: «El patrimoni industrial: velles estructures, noves actuacions», per Antoni Vilanova, director. Presentació d'informes de l'AADIPA (17/11, Sala taller del COAC).

V Visites

- **Barcelona.** Obres de restauració del Palau Fiveller i de la casa anomenada *palau de la reina Elionor*, acompanyats de Francisco Javier Asarta (17/1).
- **Barcelona.** Antic pavelló de La Caixa de Pensions per a l'Exposició Universal de 1929. Presentació del projecte de remodelació com a seu de l'Institut Cartogràfic de Catalunya i visita acompanyats d'Anna Soler i Sílvia Farriol, autores del projecte (7/3).

Interiors de la Casa Terrades o de les Punxes.

- **Sant Feliu de Llobregat:** el Palau Falguera. «La gestió per a la recuperació del Palau Falguera», per Maria Comellas; «L'estudi històric de l'edifici», per Carme Santmartí; «Restauració i adaptació del Palau Falguera per a Conservatori de Música de grau mig», per Bosch-Cuspinera Associats i Manuel Giralt, autors del projecte. Visita al Palau Falguera i als jardins acompanyats pels ponents (18/4).
- **Sitges.** Visites al Museu Cau Ferrat, acompanyats per Ramon Fusté i Àlex Falcones, autors del projecte; al Museu Maricel de Mar i al Palau Maricel de Terra. Presentació dels projectes d'intervenció al Palau Maricel, per Ramon Fusté (25/4).
- **Barcelona.** Visita a la Casa Vicens acompanyats per Ignasi Herrero, autor del projecte de restauració (30/6).
- **Barcelona.** Visita a la restauració de les façanes de la Casa de les Punxes (Casa Terrades), acompanyats per Francisco Javier Asarta i Albert Pla, autors del projecte (11/7).
- **Alella.** Visita, acompanyats per Salvador Ribas, a la Masia Can Lleonart, les Escoles Fabra, l'església parroquial de Sant Feliu, el Cellar Alella Vinícola, l'Escola Pia, la Torre del Governador i la masia-museu Can Magarola (3/10).

Interior de la casa Vicens.

Torre del Governador o Escoles Pies a Alella.

- **Barcelona.** Catedral. Visita a les obres actuals de restauració acompanyats de Josep M. Martí Bonet; Pia Almoina, porta de Sant Lu, cobertes i campanar litúrgic, arxiu antic, casa de la Traça, cor, cripta i claustre (31/10).
- **Tarragona.** Catedral de Tarragona: benvinguda de Joan Aragonès; «El pla director de la catedral de Tarragona», per Joan Gavalrà i Joan Figuerola, i visita al cimbori i a les façanes de llevant i al campanar, acompanyats dels ponents. Reus: visites a la Prioral, amb Joan Figuerola, autor del projecte de restauració, a la Casa Navàs i al Teatre Fortuny, acompanyats de Josep Huguet, vocal de Tarragona (28/11).

I Informes

- El nucli d'edificis de l'antiga fàbrica tèxtil Ferrer i Mora de Molins de Rei. Petició de la Plataforma Cívica «Salvem el Molí». Elaborat per Joan Manel Nicolás, secretari (26/5).
- L'Obrera Mataronense de Mataró. Agàpit Borràs alerta de l'enderroc de la primera nau del conjunt (15/9).
- El nucli d'edificis de l'antic monestir de Sant Salvador de Breda. Petició de la Coordinadora en defensa del patrimoni històric i artístic de Breda. Elaborat per Joan Manel Nicolás, secretari (5/10).
- La revisió del PEPPA de l'Hospitalet de Llobregat. Petició de la Direcció General del Patrimoni del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Elaborada per Glòria Bassegoda, Isabel Bestué, Josep Claramunt i Albert Franquès (17/11).

C Col·laboracions

- «L'arquitectura històrica del ferro a Barcelona». Col·laboració amb l'àmbit de Patrimoni de la Demarcació de Barcelona del COAC en l'organització de les jornades, dirigides per Joan M. Nicolás, secretari (11, 13, 15 i 16/5).
- «Cicle Ciutat Vella de Barcelona. Urbanisme i Patrimoni. 2. El Raval». Col·laboració amb els àmbits de Patrimoni i d'Urbanisme de la Demarcació de Barcelona del COAC en l'organització de les jornades, codirigides per Joan M. Nicolás, secretari (13, 14 i 16/10).
- Premi d'Arquitectura Cèsar Martinell 1998. Col·laboració amb l'Associació Cèsar Martinell en la difusió del premi i participant en el jurat. Designat Francisco Javier Asarta, president.
- Premis Bonaplata. Col·laboració amb l'AMCTAIC en la difusió de la 8a convocatòria.
- Exposició «Ciutat i fàbrica. Un recorregut pel patrimoni industrial de Barcelona». Col·laboració amb l'AMCTAIC en l'organització de l'exposició itinerant, inaugurada a la sala d'exposicions del COAC (10/12 a 17/1/1999).

INFORME SOBRE LA REVISIÓ DEL PLA ESPECIAL DE PROTECCIÓ DEL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC DE L'HOSPITALET DE LLOBREGAT

Autors: Glòria Bassegoda, Josep Claramunt, Isabel Bestué i Albert Franquès.

Encarregat pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Aquest informe fou encarregat a l'AADIPA per iniciativa d'un dels membres de la Comissió Territorial de Barcelona, Gerardo García-Ventosa, preocupat per l'elevat nombre d'edificis que eren descatalogats en la revisió del PEPPA de l'Hospitalet de Llobregat, aprovada inicialment el 27 de març de 1998 (dels 178 elements que integraven el text refós del PEPPA, aprovat el 14 de gener de 1988, la revisió només en conservava protegits 87, i el nombre de finques individuals excloses es multiplicava, perquè dels 21 conjunts anteriors només en quedaven dos). Per dur a terme el treball van ser integrats en un equip tots els candidats que es presentaren a la convocatòria.

La revisió del PEPPA, redactada per l'equip de Josep-Emili Hernández Cros, no és una actualització del document anterior, sinó que en replanteja el contingut amb l'objectiu de valorar de manera precisa el patrimoni i establir instruments de protecció rigorosos i flexibles alhora.

Per identificar els elements en els quals es produïa una disminució de la protecció, l'equip de l'AADIPA va fer una comparació global entre l'abast de la «protecció» que establí el PEPPA de 1988 i la que resultava de la documentació de la revisió de 1998.

En primer lloc es van comparar les normatives del pla i de la revisió per establir una equivalència entre els nivells de protecció (que modifiquen la denominació i el contingut) i per analitzar les regulacions de caràcter específic introduïdes per la revisió (NESC), que afecten un elevat nombre d'edificis no específicament catalogats però condicionats pel seu acompliment (aquells que es-

A l'esquerra l'Estació Transformadora de Sants. A dalt, vista des de l'est l'any 2000. A baix, alçat sud del projecte de 1913. A dalt a la dreta, imatge de la Caserna de Lepant l'any 1998. A baix a la dreta, el pati Gralla.

tan a l'entorn d'un edifici catalogat i tots els que es troben a la zona centre). Després es va elaborar una base de dades que inclou la llista de finques que, com a elements individuals o formant part d'un conjunt, estaven protegides pel PEPPA i/o la seva revisió, amb la informació relativa a cada un d'ells, condensada. No van ser inclosos 33 elements que havien estat exclosos abans d'iniciar la revisió, dels quals només en teníem el nom. Dels edificis condicionats per les NESC només van ser inclosos els edificis del sector centre, en els quals és obligatòria la conservació de la façana.

La manipulació de la base de dades ens va ajudar a dur a terme l'anàlisi dels elements no incorporats, en especial perquè el motiu més utilitzat en la revisió (en 45 casos) per justificar l'exclusió d'un element és el de «tipologia subsumida en altres construccions». La valoració final es va fer completant la informació aportada per l'anàlisi amb l'observació directa dels edificis des de l'espai públic.

Antic escorxador enderrocat l'any 2005. A l'esquerra, edifici porcí; a la dreta, edifici boví. A dalt, imatges exteriors l'any 1998. Al mig, imatges interiors l'any 1998. A baix, seccions del projecte de 1957.

L'informe conclou que, malgrat que estadísticament el resultat de la revisió es tradueix en una disminució notable d'elements catalogats, els redactors comparativament, majoritàriament, les exclusions dutes a terme. De tota manera, es proposava que es reconsiderés l'exclusió d'alguns dels elements, entre els quals en destaquem tres:

- **Estació receptora de Sants.** Conjunt construït l'any 1913 per Riegos y Fuerzas del Ebro, filial de Barcelona Traction Light & Power Co. Ltd., coneguda com «La Canadencas». Encara en funcionament, fou la primera estació transformadora que abastí Barcelona, que fins llavors depenia de la producció de la central tèrmica de Mata (al Paral·lel), amb l'electricitat produïda a les centrals hidràuliques de Seròs i Sosis.

- **Caserna de Lepant.** Conjunt de caràcter monumental, exemple de l'arquitectura neorenacentista espanyola, construït per la Junta Mixta de Urbanización y Acuartelamiento de Barcelona, creada l'any 1927, que gestionà també les del Bruc, Girona i Sant Andreu.

- **Antic escorxador.** És el tercer d'una sèrie d'equipaments promoguts per l'Ajuntament de l'Hospitalet, projectat per l'arquitecte municipal Manel Puig Janer entre 1955 i 1957, amb una estructura singular d'arcs parabòlics de formigó armat que defineixen la forma de la coberta.

El mercat de fruites i verdures (enderrocat), el mercat de la Florida i els dos edificis per ampliar l'escorxador constituïen una valuosa aportació a l'arquitectura catalana dels anys cinquanta, que, mentre que a Madrid hi havia un corrent estructural animat per la figura d'Eduardo Torroja, aquí tenia escasses obres significades per la seva estructura (l'Editorial Gustau Gili, de Francesc Bassó; la gasolinera a l'avinguda de Sarrià i l'estadi del F. C. Barcelona, de Francesc Mitjans, o el Palau d'Esports, de Josep Soteras).

Per acabar, tot i que l'objectiu del treball no era fer la recerca d'altres elements d'interès, es va proposar incloure en el catàleg el **pati de la casa Gralla**, integrat en l'edifici d'oficines de Prosegur, projectat per l'arquitecte Octavi Mestre i inaugurat el 28 de maig de 1996. Es tracta d'un claustre de tres pisos d'estil gòtic aixecat l'any 1530 per l'escultor Damià Forment per al palauet del carrer Portaferriassa de la família Gralla.

L'any 1856 el palauet va ser enderrocat i les seves pedres, numerades. Les 500 peces del pati van anar a parar a les mans del marquès de Brusí, que el va aixecar de nou com a «pavelló en el jardí de la seva casa» a Sant Gervasi, però inicià un recorregut per diferents magatzems.

EL PATRIMONI INDUSTRIAL: VELLES ESTRUCTURES, NOVES ACTUACIONS

XXIè Curset sobre la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic, del 10 al 12 de desembre

Director: Antoni Vilanova.

Equip: Carles Agell, Glòria Bassegoda, Montserrat Caldés, Demetrio Campolo, Assumpció Feliu, Joan Manuel Nicolás i Joan Rodríguez.

Col·laborador: Karin Elke Hofert Feix.

La voluntat de consolidar el tradicional curset entre els professionals vinculats al patrimoni mitjançant continguts específics, obliga a plantejar aspectes que per la seva actualitat o transcendència siguin especialment atractius. Es pretén encetar un debat general sobre els efectes de la industrialització produïda a partir del segle XIX en la transformació del patrimoni industrial com a mitjà per valorar-ne la recuperació.

A les portes del nou segle, Europa tornava a mirar les cada cop més escasses estructures fabrils del passat, en un darrer reconeixement de la transcendència i significat que van tenir moltes d'aquestes en els orígens de la industrialització dels nostres països. Així, la difícil situació continental viscuda entre els anys 1950 i 1960 sota la càrrega de la destrucció de les ciutats i, per descomptat, de les fàbriques a causa de la guerra, va obligar a encetar un procés de modernització. Els sistemes de producció estaven arruïnats i sense possibilitat de renovació.

Mentre que a la majoria d'estats la transformació de les estructures de producció es fonamentava en la injecció econòmica del Pla Marshall, a la Gran Bretanya es continuaven emprant models de fabricació heretats de la revolució industrial del segle XIX. Aquest orgull pel seu passat generava en moltes persones l'interès per conèixer i saber la història de la ciència. La reivindicació del caràcter més íntim, però, no es referia únicament a les màquines, sinó que també posava en relleu els conjunts fabrils, els barris obrers i les ciutats industrials. A Catalu-

A l'esquerra, programa del XXIè Curset. A la dreta, antic magatzem portuari de Tàmesi, Londres.

nya, anys més tard, es va experimentar un sentiment similar. Les aglomeracions amb una significativa herència industrial van esdevenir nuclis més o menys organitzats enfrontats a les polítiques dictatorials del *desarrollismo económico*. La construcció de moltes ciutats es feia sense tenir en compte el patrimoni més recent. Pràcticament, l'única garantia per a la protecció d'un element arquitectònic era disposar d'un condicionament artístic, en molts casos entès com a bé religiós. Després de la impunitat en la desaparició d'elements molt representatius, i per tal d'evitar-ne l'enderroc d'altres, van començar a organitzar-se col·lectius de ciutadans a l'entorn de les associacions veïnals, que forçaren les noves administracions democràtiques a recuperar un bon nombre d'antigues instal·lacions industrials com a nous espais per al lleure i la cultura i evitar així el perill que desapareguessin de manera imminent.

El paper dels professionals inserits en aquests col·lectius va ser fonamental per estudiar i analitzar les nombroses empremtes deixades pel desenvolupament industrial. Principalment edificis, però també maquinària, objectes, documents, pel·lícules, fotografies, dibuixos, etc., apareixen per deixar palès un coneixement sobre les formes d'organització i les relacions laborals del passat. Un cop superada la transició democràtica, amb un

destacat esforç i treball a contra rellotge, va arribar un període de relaxació, en el qual es prioritzen de nou altres interessos, allunyats de la recuperació del patrimoni arquitectònic en general.

Dins un nou cicle marcat per unes polítiques que tendeixen a l'apropament del ciutadà, es torna a parlar de la racionalització en els usos del sòl. Factors com el medi ambient, el paisatge i l'entorn, així com els conceptes de reciclatge i aprofitament, donen un nou gir de cara a veure noves possibilitats en les estructures fabrils antigues que encara resten escampades pel territori o dins de les ciutats. Aquesta situació obliga els tècnics a elaborar inventaris patrimonials i decidir posteriorment els elements susceptibles de ser inclosos en un catàleg, amb l'específica protecció de cada cas. Els criteris s'han de fixar atenent al treball de col·lectius professionals diversos. Per la representativitat de les tipologies edificatòries singulars, les dimensions i la ubicació, els edificis o conjunts industrials constitueixen una realitat a considerar dins el patrimoni arquitectònic.

La possibilitat de portar al Col·legi d'Arquitectes de Catalunya la reflexió teòrica i el debat sobre actuacions en aquesta temàtica, en el marc del XXIè Curset sobre la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic, així com les altres activitats complementàries, com les visites, el tradicional sopar en el marc de les Caves Codorniu, la mostra de publicacions, la inauguració d'una exposició al COAC, etc., representen un seriós desafiament per implicar una pluralitat d'àmbits disciplinaris.

Sota el títol «El patrimoni industrial: velles estructures, noves actuacions», les jornades es desenvolupen amb la intenció d'acostar-nos al present, sense oblidar les dinàmiques forjades al llarg dels anys.

El curset s'estructura a l'entorn de tres àmbits:

- Intervencions en el marc urbà en transformació (Barcelona, Bilbao, Londres i Berlín).
- Intervencions en el marc territorial (Catalunya, País Basc, Bèlgica i Itàlia).

Antiga fàbrica Casaramona, Barcelona.

- Polítiques d'intervenció: iniciatives particulars, organismes i institucions privades i/o públiques.

També es mostren actuacions singulars, imaginatives o polèmiques, algunes d'elles acompanyades de visites sobre el terreny, per posar de manifest les escales i magnituds diferents de les estructures industrials i els nous tractaments des de posicions clarament diferenciades:

- Actuacions en espais o àrees obertes, anomenades *de paisatge industrial* (parc fluvial, canal industrial del Ter, colònies industrials, ria de Bilbao, etc.).

- Actuacions per a la recuperació de vells contenidors industrials com a equipaments de ciutat (Vapor Vell de Sants, Tecla Sala, Casaramona, etc.).
- Actuacions dins del patrimoni industrial per promoure programes de museïtzació en el mateix lloc (mNACTEC, el Clot del Moro, etc.).
- Nous corrents de recuperació d'indústries fabrils: els *lofts* (Vapor Lluç).

Les visions *in situ*, així com les conferències sobre alguns projectes en curs l'any 1998, com la fàbrica Casaramona, la Tecla Sala i el Vapor Vell, pretenen obrir un diàleg sobre el grau de respecte que cal tenir pel model tipològic original, enfront del nou rol atorgat a l'edifici d'acord amb la solució arquitectònica proposada. No es pot oblidar, doncs, que tots els períodes artístics han definit uns criteris d'estil i ornamentació, fins i tot en els conjunts fabrils, i han ofert una clara resposta a les exigències formals de cada etapa.

La recuperació total o parcial dels usos originals permet impregnar velles estructures d'uns valors culturals aportats per la història més o menys recent. A través d'aquest camí, es passa revista als programes o alternatives de museïtzació que estableixen una simbiosi entre el contenidor i el contingut, i que són un dels principals camps europeus en la reutilització del patrimoni industrial. Un exemple paradigmàtic és el Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya (mNACTEC), a Terrassa. La seu central, instal·lada dins un marc arquitectònic únic com és l'antic Vapor Aymerich, Amat i Jover, expressa totes les sensacions necessàries per sentir-nos transportats al món industrial primitiu. El mNACTEC ha esdevingut a Catalunya el motor d'un sistema de museus temàtics, que es van situant generalment dins les antigues seus fabrils i van recuperant l'arquitectura i el patrimoni d'acord amb el contingut més adient.

També és just reconèixer el protagonisme del Vallès en la industrialització de Catalunya. Les ciutats de Sabadell i Terrassa han estat, des de sempre, capdavanteres

Museu d'art contemporani Bahnhof, Berlín.

en la salvaguarda dels seus exemples arquitectònics més notables. Per aquest motiu, el curset ret homenatge a la comarca i celebra els actes de cloenda dins el Vapor Universitari, seu de la Delegació del Vallès del COAC.

Finalment, les jornades es veuen complementades per la inauguració, a la sala d'exposicions del COAC, de l'exposició itinerant «Ciutat i fàbrica. Un recorregut pel patrimoni industrial de Barcelona», amb l'afany de dignificar els valors d'aquestes estructures, presents a diferents districtes de Barcelona. Es vol mostrar l'oportunitat única que, com afirmava el llavors president de l'AADIPA, Francisco Javier Asarta, «ja es va desaproveitar durant les transformacions que suposaren els Jocs Olímpics de 1992 a Barcelona», i que configura un terreny amb grans possibilitats de futur per a l'exercici professional dels arquitectes i els urbanistes.

PROGRAMA DEL CURSET

Dijous, 10 de desembre

MATINAL PRÈVIA

- Visita a la fàbrica Casaramona, Centre Cultural de la Fundació "La Caixa", amb Antoni Quintana i Poblet, enginyer industrial i subdirector d'obres especials de SUMASA.
- Visita al Vapor Vell de Sants, escola primària i biblioteca de barri, amb Josep M. Julià i Capdevila, arquitecte autor del projecte.
- Visita a la fàbrica Tecla Sala, biblioteca i sala d'exposicions, amb Marisa Martínez, arquitecta de l'Ajuntament de l'Hospitalet, i Albert Viaplana, arquitecte autor del projecte.

OBERTURA

- Recepció de cursetistes.
- Inauguració oficial del XXIè Curset sobre la Intervenció en el Patrimoni. Per Joan B. Mur i Soteras, arquitecte i degà del COAC.
- Presentació del XXIè Curset, «El patrimoni industrial: velles estructures, noves actuacions», i introducció al programa. Amb Antoni Vilanova i Omedas, arquitecte i director del curset; Francisco Javier Asarta Ferraz, arquitecte i president de l'AADIPA, i Joan M. Nicolás i Monsonís, arquitecte i coordinador de l'àmbit de Patrimoni del COAC.
- «Il recupero del patrimonio industriale in Europa», per Massimo Negri, fundador de l'European Museum of the Year Award (EMYA).
- «Fábricas y chimeneas: la imagen del pasado industrial de Barcelona», per Paul Boswell, llicenciat en Belles Arts pel California Institute of the Arts.
- «El Vapor Vell de Sants. Una recuperació llargament reivindicada», per Josep M. Julià i Capdevila, arquitecte i autor del projecte i cap de la Unitat Operativa d'Edificació de l'Ajuntament de Barcelona.
- «Fàbriques privades, espais públics», per Josep Maria Huertas i Claveria, periodista i escriptor.
- Inauguració de l'exposició itinerant «Ciutat i fàbrica. Un recorregut pel patrimoni industrial de Barcelona». Amb Xavier Basiana i Vers,

Martí Checa i Artasu i Antoni Vilanova i Omedas, coordinadors de l'exposició; Josep Alabern i Valentí, president del Museu de la Ciència i la Tècnica i d'Arqueologia Industrial de Catalunya, i Guim Costa i Calsamiglia, vocal de Difusió del COAC.

Divendres, 11 de desembre

- «El patrimonio industrial en el País Vasco: preexistencias, permanencias, desapariciones», per Joaquín Cárcamo Martínez, aparellador; Marta Zabala Llanos, historiadora de l'art, i l'Asociación del Patrimonio Industrial.
- «Ría de Hierro. Bilbao», per Iñaki Uriarte Palacios, arquitecte.
- «Políticas europeas de intervención sobre el patrimonio industrial», per José M. Ballester, cap del Servei de Patrimoni Cultural del Consell d'Europa i secretari general. Estrasburg.
- «El Vapor Llull, un possible model arquitectònic per a la recuperació d'un barri industrial obsolet», per Cristian Cirici Alomar i Carles Bassó Vidal, arquitectes autors del projecte.
- «El futur centre d'exposicions de la Fundació "La Caixa" a Barcelona. La transformació de l'antiga fàbrica tèxtil Casaramona», per Lluís Monegal i Agustí, arqueòleg i director general de la Fundació "La Caixa"; Francisco J. Asarta Ferraz, arquitecte, i Roberto Luna Fernández, arquitecte i autor del projecte.
- Visita: Caves Codorniu. Sant Sadurn d'Anoia.
- Recepció i visita a les instal·lacions: cellers (1901-1904) i torre Can Codorniu (1906). Amb Josep M. Martí i Cardús, director d'Imatge i Comunicació de Codorniu.
- «Rafael Guastavino i Moreno, 1842-1908: enginyer en l'arquitectura del segle XIX», per Jaume Rosell i Colomina, aparellador i doctor en Història de l'Art.
- «Remodelació dels laboratoris de Química i Física de l'Escola d'Enginyeria Tècnica Industrial (UPC), antiga fàbrica Batlló de Barcelona (Rafael Guastavino i Moreno, 1870-1875)», per Josep Samsó Llenas i Francesc Albardané Llorens, arquitectes i autors del projecte.
- «La recuperació com a espai museístic i ruïna

visible de l'antiga fàbrica de ciment del Clot del Moro, a Castellar de n'Hug», per Teresa Rovira i Llobera, arquitecta i autora del pla director del conjunt. Sopar a la sala capitular de les Caves Codorniu.

Dissabte, 12 de desembre

- «El parc fluvial com a instrument de revalorització del patrimoni industrial: el cas del baix Berguedà», per Pere Vail, arquitecte.
- «El canal industrial del Ter, 1829-1839, Manlleu», per Miquel Suriñach i Pla, arquitecte.
- «La fàbrica Sanglas, a Manlleu. Museu Industrial del Ter», per Carles Ferrater i Lambarri i J. M. Montaner i Martorell, arquitectes i autors del projecte.
- «Sabadell, una ciutat industrial». Manel Larrosa i Padró, arquitecte i exregidor d'Urbanisme de l'Ajuntament de Sabadell.
- «1+1=1». Albert Viaplana i Vea, arquitecte autor del projecte.
- «Reaffecter et restaurer des bâtiments industriels anciens en Belgique». Patrick Viaene, historiador de l'art.
- «Piccola e grande dimensione nel recupero del patrimonio industriale in Italia». Augusto Vitale, arquitecte.
- «The view from Thames Wharf». Simon Smithson, arquitecte.
- «Städtebau ist Erinnerung Anmerkungen zur Kritischen Rekonstruktion». Josef Paul Kleihues, arquitecte.

Diumenge, 13 de desembre

- Visita. Antic Vapor Aymerich, Amat i Jover, de Terrassa. Eusebi Casanelles Rahola, director del mNACTEC; Josep M. Huguet, director general del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya. Manuel Royes, alcalde de Terrassa i president de la Diputació de Barcelona.
- La recuperació del patrimoni industrial català. A. Feliu, J. Alabern i E. Casanelles.
- El condicionament del Vapor Aymerich. Joan Margarit i Carles Buxadé, arquitectes i autors del projecte.

Junta directiva de l'AADIPA

President: FRANCISCO JAVIER ASARTA FERRAZ

Secretari: ANTONI VILANOVA OMEDAS*

Tresorer: RAMON FUSTÉ SITGES*

Vocal Lleida: CARLES SÁEZ LLORCA*

Vocal Tarragona: JOSEP HUGUET MONNÉ*

Vocal Ebre: ANTONI LÓPEZ DAUFÍ*

Vocal Girona: ROSA M. CÁNOVAS GÖLLER*

Vocals Barcelona: JOAQUIM FONT RIBAS*, MONTSERRAT CALDÉS TORRENT

¡ CARLES AGELL MAGRIÑÀ

Secretària d'agrupacions: NEUS VIME

[*] Membres escollits en l'assemblea general del 22 de juny de 1999.

1999

J Jornades

- **Balanç del XXIè Curset:** «El patrimoni industrial: velles estructures, noves actuacions», per Antoni Vilanova, director (12/1, Sala taller del COAC).
- **Elecció del responsable d'organitzar les activitats de l'AADIPA.** Nomenat Antoni Vilanova (2/2, Sala taller del COAC).
- **Elecció del tema del XXIIè Curset,** a celebrar del 16 al 19 de desembre de 1999. Exhaurit el termini sense cap candidatura a director, els membres de la junta Montserrat Caldés, Joan Falgueras, Joan Manuel Nicolás i Antoni Vilanova presenten dues propostes de tema. S'escull la reconstrucció del Moviment Modern (2/2, Sala taller del COAC).
- «La nova biblioteca pública a l'antiga fàbrica Torres Amat de Sallent», per Enric Batlle i Joan Roig, autors del projecte (28/5, Sala taller del COAC).
- L'AADIPA, juntament amb l'Escola de Pràctica Professional Josep Lluís Sert, ha organitzat actes, jornades i cursos «Tècniques d'intervenció i restauració en edificis històrics. Façanes» (12, 14, 17 i 21/4).

V Visites

- **Barcelona.** Església de Sant Pere Nolasc, acompanyats de Francesc Xavier Pigrau i Montse Marquès (26/2).
- **Canet de Mar.** Visita amb Josep Rovira i Quim Ginesta a l'Ateneu Català, la Casa Roura, la Casa Museu Lluís Domènech i Montaner –guiats per Lourdes Figueres–, l'Odeon, l'antiga fàbrica Carbonell i Can Jover, la casa Alsina Roig, la nau Floris-Busquets, el castell de Santa Florentina –guiats per Maria Teresa de Campmany–, el santuari de la Misericòrdia i Vil·la Flora (27/3).
- **Barcelona.** Visita a les obres d'ampliació del Museu Picasso, acompanyats de M. Teresa Ocaña i Jordi Garcés (19/4).
- **Tortosa.** «Presentació de l'AADIPA a les comarques de l'Ebre», per Francisco Javier Asarta, president, i Antoni Vilanova, secretari. Entrega de l'informe de l'AADIPA en defensa del Mercat del Peix a l'alcalde, Marià Curto. Visita als Reials Col·legis, el Mercat Central i l'antic **Mercat del Peix**, acompanyats d'Alfons Llorca. Visita a les obres de restauració, acompanyats dels seus autors, de l'antic Escorxador, amb Ramon Valls, i les cobertes de la catedral, amb Josep Lluís Guinovart. Visita al convent de Santa Clara (24/4, col·laboració amb la Delegació de l'Ebre del COAC).
- **Barcelona.** Visita a les obres de la Sagrada Família, acompanyats de Jordi Bonet, Jordi Faulí i Josep Gómez Serrano (11/6).
- **Barcelona.** Visita a les obres del nou Teatre del Liceu, acompanyats d'Ignasi de Solà-Morales i Joan Ardèvol (13/6).

Visita al castell de Santa Florentina de Canet de Mar.

Visita a les obres de la Sagrada Família.

- **Barcelona.** Visita al conjunt de brolladors, cascades, sala de comandament i cambra de maquinària de les Fonts Màgiques de Montjuïc amb motiu de l'any Buïgas, acompanyats de Blanca Jiménez de Anta, Luis Alcalà i Francisco Asensio (8/10).
- **Girona.** Sessió a la seu del COAC: benvinguda amb Rosa M. Cánovas, Carles Bosch i David Vivó, i «El Pla Director de la catedral», per Joan Maria Viader i Rosa Maria Esbert. Visites al monestir de Sant Daniel i la reforma d'adaptació de part de l'edifici per a residència d'estudiants, acompanyats de Llorenç Panella i Josep Pla; a les muralles rehabilitades, acompanyats de Joan Tarrús i Rosa M. Cánovas, i al Museu del Cinema (20/11, col·laboració amb la Demarcació de Girona del COAC).

Visita al claustre del monestir de Sant Daniel de Girona.

I Informes

- Conjunt fabril de Can Saladrígues al Poble Nou de Barcelona. Petició de l'Arxiu Històric del Poble Nou per evitar-ne l'enderrocament (2/2).
- Casa Folch de Palau de Plegamans. Petició de Josep M. Serraviñals. Segon escrit a l'alcalde sol·licitant-ne la conservació (2/2).
- El valor patrimonial i artístic de Can Domènech a Cerdanyola del Vallès. Petició de l'Ajuntament. Elaborat per Anna Albó (23/3).
- El nucli històric, l'antic claustre i l'entorn del monestir de Sant Salvador de Breda. Segon informe encarregat per la Coordinadora en defensa del patrimoni històric i artístic de Breda. Elaborat per Joan Manel Nicolás, secretari.
- Informe sobre la façana de la casa situada a la plaça de l'Església, 3, de Breda. Encarregat per la Coordinadora en defensa del patrimoni històric i artístic de Breda. Elaborat per Jaume Serra Malla (29/12).
- La revisió del PEPPA de Barcelona, per Lluís Cuspinera (5/2).
- L'antic Mercat del Peix de la ciutat de Tortosa. Petició de la Demarcació de l'Ebre del COAC. Elaborat per Antoni López, vocal de l'Ebre (24/4).

C Col·laboracions

- Premi d'Arquitectura Cèsar Martinell 1999. Celler de Sant Cugat del Vallès. Col·laboració amb l'Associació «Cèsar Martinell» en la difusió del premi i amb la participació en el jurat de Francisco Javier Asarta, president, i de Raquel Lacuesta.
- Premis Bonaplata amb l'AMCTAIC en la difusió de la 9a convocatòria.
- Exposició «Die weissenhofsiedlungen Stuttgart 1927» a Barcelona, amb el Goethe Institut de Barcelona i l'Ifa Stuttgart per inaugurar l'exposició durant el curset (edifici de la Pia Almoina).
- «El projecte de la biblioteca del Born de Barcelona», per Enric Sòria i Rafael de Cáceres, autors del projecte. Col·laboració amb l'àmbit de Patrimoni de la Demarcació de Barcelona del COAC en l'organització de la jornada (22/6, Sala taller del COAC).
- Oferta de treball: col·laboració amb l'àrea de Rehabilitació de Districte de Ciutat Vella de Barcelona en la difusió d'una oferta de treball de l'Agència Espanyola de Cooperació Internacional (1/4). Oferta de treball: col·laboració amb l'Oficina de Gestió de Recursos del COAC en la difusió d'una oferta de treball de Clar Rehabilitació (30/6).

DICTAMEN SOBRE EL VALOR PATRIMONIAL I ARTÍSTIC DE CAN DOMÈNECH

Cerdanyola del Vallès
C/ Sant Martí, 88

Autora: Anna Albó Riera.
Encarregat per l'Ajuntament de Cerdanyola del Vallès.

L'Ajuntament de Cerdanyola, propietari de l'edifici, va sol·licitar aquest dictamen arran de la polèmica que va esclatar quan es va voler enderrocar l'edifici –inclòs als estudis per al catàleg i el pla especial de protecció del patrimoni arquitectònic que s'estava elaborant– per construir-hi unes noves dependències administratives.

En primer lloc, el dictamen fa una anàlisi històrica, arquitectònica i urbana de l'edifici. Tot seguit defineix uns criteris de valoració que són la base sobre la qual s'avaluen les dades analitzades, i finalment s'arriba a una valoració global de l'edifici, sobre el qual s'apunten algunes pautes d'actuació. Tot seguit es fa un resum dels principals punts del dictamen.

Anàlisi històrica

A mitjan segle XIX, Cerdanyola es converteix en un centre d'estiueig. S'hi comencen a construir vil·les amb jardí, s'hi obren hostals i cafès. En aquest context, el 1894 un grup d'estiuejants impulsà la construcció d'un teatre, d'un saló de billar i d'un cafè, conegut amb el nom de *casino dels senyors*, el primer casino de Cerdanyola. L'arquitecte fou Gaietà Buïgas. El 1905, a causa de problemes econòmics, la finca fou adquirida per Evaristo López, que la convertí en la Villa López. Cap al 1912, Eduard Balcells i Buïgas, arquitecte municipal de Cerdanyola i nebot de Gaietà Buïgas, en dissenyà la tanca i la reixa del carrer Sant Martí. El 1963 s'hi va fer una reforma i una ampliació i l'edifici es convertí en la seu dels laboratoris farmacèutics Domènech, origen del nom ac-

A dalt a l'esquerra, façana principal. 1999.
A dalt a la dreta, marquesina de vidre i ferro. 1999.
A baix a l'esquerra, can Domènech abans de la reforma de 1963. ca. 1961.

tual, que hi van estar situats fins a començament de la dècada de 1990.

Anàlisi arquitectònica i urbana

Can Domènech és un edifici aïllat envoltat de jardí que representa una tipologia singular en l'entorn. L'edifici original està format per un volum principal de planta baixa i pis i dos cossos laterals de planta baixa. L'ampliació se situa a la part posterior. La comparació entre la fotografia de 1999 i la de 1961 permet veure com era l'edifici original i constatar que la pèrdua més rellevant de la construcció ha estat la desaparició dels finestrals de la planta superior i d'altres elements decoratius massa eclèctics per al gust de 1963. Analitzant l'arquitectura de l'edifici, tot fa pensar que la planta i el volum general, d'un estil eclèctic que apunta alguns trets del modernisme i que recorden el mercat de Sitges, s'han d'atribuir a Gaietà Buïgas, l'autor d'aquesta mateixa construcció municipal. En canvi, la marquesina i la porta metàl·lica, modernistes amb influències d'*art déco*, com també la reixa del carrer, semblen obra d'Eduard Balcells i es poden relacionar amb diverses

A dalt a l'esquerra, paviment de mosaic hidràulic, 1999. A dalt a la dreta, arribador de ceràmica, 1999. A baix, interior reformat als anys seixanta, 1999.

obres seves. Els vitralls típicament modernistes que hi havia als finestrals de la façana principal, obra del vitraller alsacià Ludwig Dietrich von Beärn, i que van ser traslladats quan es van vendre els laboratoris, hi podrien haver estat col·locats amb motiu de la reforma de Balcells.

Valoració

Per tal de valorar l'edifici d'una manera raonada es tenen en compte els aspectes següents:

- **històric:** element de memòria, significació i identitat col·lectiva.
- **urbà:** paper que té en el teixit construït de la ciutat, espacialment i com a fita.
- **arquitectònic:** com a tipologia, com a peça individual, tant d'una manera global com pels elements i per la qualitat espacial que genera; també com a part del conjunt de l'obra dels seus arquitectes; es valoren totes les fases de l'edificació que ens han arribat, sense considerar un suposat estat ideal inicial de l'edifici.
- aquests factors es valoren en el context específic de Cerdanyola.

El principal interès històric de l'edifici és la significació que té com a equipament representatiu d'una determinada època i manera de viure. Des d'un punt de vista d'anàlisi urbana, Can Domènech aporta un eixamplament de les visuals del carrer, la visió d'un jardí i d'elements arquitectònics d'una qualitat que destaca sobre la de l'entorn. Arquitectònicament, l'edifici original sobresurt per la coberta de teula vidriada que hi ha damunt l'estructura de fusta, pels elements de ferro, com la reixa, la porta i la marquesina, per un arribador de disseny floral modernista i diversos paviments hidràulics a l'interior i per una gruta de rocalla al jardí. Els vitralls tenien una gran qualitat. De l'ampliació de 1963 el més interessant és l'interior, que conserva una sèrie d'elements rellevants, representatius d'aquella època.

Situació al 2006

L'edifici va ser finalment inclòs al Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arqueològic i Arquitectònic de Cerdanyola i es va rehabilitar segons el projecte de l'arquitecte Víctor Argentí com a seu del Museu d'Art de Cerdanyola, «MAC Can Domènech».

Estat de les obres de rehabilitació, l'any 2007. Fotografia: José R. Urbano.

RESTAURACIÓ DE L'ARQUITECTURA MODERNA

XXIIè Curset sobre la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic, del 16 al 19 de desembre

Equip director: Montserrat Caldés i Torrent, Joan Falgueras i Font, Joan Manuel Nicolás i Monsonís i Antoni Vilanova i Omedas, arquitectes.

En la presentació del darrer curset del mil·lenni l'arquitecte i president de l'AADIPA, Francisco Javier Asarta, manifestà que «l'Agrupació tenia un deute, que no era cap altre que dedicar un curset a l'arquitectura moderna. Per això, la satisfacció d'organitzar aquest curset és doble: per una banda, saldrem aquest deute i, per l'altra, deixem clar qui és l'Agrupació i que un dels seus objectius és defensar l'arquitectura moderna».

D'aquesta manera començaren les jornades que permeten l'exercici de reflexionar en pretèrit sobre el contemporani, considerant el segle xx com a paisatge històric, subjecte ja inexorablement a la ruïna.

L'objectiu era doble: d'una banda, entendre les diverses i contradictòries aportacions de la teoria i la praxi de l'arquitectura de la modernitat al debat contemporani entre passat i present, i, d'altra banda, exposar les problemàtiques generals i específiques que les incipients experiències de conservació i de restauració plantegen.

Així, en les primeres ponències, Josep Quetglas a «Però, què és una obra d'arquitectura?» i José Ignacio Linazasoro a «L'arquitectura i el temps» reflexionaren, respectivament, sobre el procés per assolir l'obra acabada com a evolució contínua de l'activitat de l'arquitecte respecte del projecte arquitectònic, i sobre les possibles actituds en afrontar la restauració d'una arquitectura moderna.

En un segon bloc, es van presentar nombrosos casos de restauració i manteniment introduint el marc històric

Programa de XXIIè Curset.

de cadascuna de les obres i dels seus autors i reflexionant sobre l'actitud per afrontar l'encàrrec.

L'arquitecte Jean Louis Verret, amb la ponència «El manteniment i la restauració dels edificis del segle xx. La meua experiència a la Ville Savoye i els edificis de Le Corbusier a l'Índia», presentà la necessitat del coneixement, per l'arquitecte restaurador, no només de l'arquitectura en qüestió, sinó de les condicions de vida de l'època en què s'inscriu l'obra, tant polítiques com socials, com tècniques...

Els arquitectes italians Attilio Terragni i Ciro Mariani, parlant de la restauració del patrimoni de l'arquitecte Giu-

Acte de presentació del curset. Montserrat Caldés, Antoni Vilanova, Joan Falgueras, Jesús Alonso, Francisco Javier Asarta i Joan Manuel Nicolás.

Sala d'actes de l'antic Dispensari Antituberculós, de Josep Lluís Sert, Josep Torres i Joan B. Subirana.

Hermann Nägele i Karin Kirsch van parlar de la colònia Weissenhof, a Stuttgart.

seppe Terragni, apuntaren que «l'obra que surt d'una tasca de restauració sempre tindrà un grau de duplicació i de falsificació més o menys arbitrari».

L'arquitecta Linda S. Waggoner, explicant la restauració de la Fallingwater de Frank Lloyd Wright com a icona americana, i el seu manteniment constant, esgrimí el requeriment de la creació del càrrec de director de les obres emblemàtiques de l'arquitectura moderna per garantir-ne la conservació.

També es recolliren les intervencions a nivell quasi urbà amb els exemples de la Weissenhofsiedlung, a Stuttgart, de l'arquitecte Mies van der Rohe, per Karin Kirsch i Hermann Nägele; amb la introducció particular de Ricardo Daza amb la conferència «On és Mies?», o amb la Casa Bloc de Josep Lluís Sert, restaurada i presentada per Víctor Seguí com a exemple de salt tecnològic i de qualitat arquitectònica dins la seva època.

Com a part important del debat es reflexionà sobre la importància de l'ús i la funcionalitat de tots aquests edifi-

La Fallingwater, de l'arquitecte Frank Lloyd Wright.

Terrat de l'antic Dispensari Antituberculós, de Josep Lluís Sert, Josep Torres i Joan B. Subirana.

Casa Catanera (Calella de Palafrugell, 1964), d'Antoni Bonet Castellana.

Ville Savoie de Le Corbusier.

cis. Especialment en els habitatges unifamiliars, amb una feble estructura i que canvien de propietari ràpidament al llarg del temps, però també en edificis avui dia públics i institucionals, que han variat el programa funcional, es produeixen intervencions que dificulten la comprensió de l'arquitectura, els espais i el seu entorn tal com van ser concebuts originàriament.

Des dels organismes públics Antoni Navarro, cap del Servei de Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya, parlà de l'aposta per la catalogació com a mitjà imprescindible no només per protegir-lo sinó com a mitjà per donar-lo a conèixer al conjunt de la societat; i Jordi Rogent, cap del projecte de revisió del Catàleg Arquitectònic de l'Ajuntament de Barcelona, explicà com grans edificis de l'arquitectura moderna havien quedat fora del catàleg de 1979, com ara el Pavelló de Ràdio Barcelona al Tibidabo, la Casa Viladot o el canòdrom Meridiana.

Tenir a les mans els voladissos de la Fallingwater, la vil·la Tugendhat, la casa Müller, la Ville Savoie, els equipaments de Como, els terrats i colors de les casetes de Pessac, o la *siedlung* sencera de la Weissenhof, o a casa nostra posar sobre la taula la Casa Bloc, l'Antituberculós, el Govern Civil de Tarragona o la M.M.I., obligarà a una altra perspectiva sobre qüestions com caducitat material i tècnica, obsolescència funcional, socialització i reutilització, patrimoni cultural i indústria de l'oci, valors documentals historicoarqueològics, artísticitat, autenticitat, continuïtat, contrast, etc.

El curset ens va permetre veure la complexa problemàtica de cada actuació, que, a la vegada que un treball rigorós i sistemàtic de dissecció, esdevé una voluntariosa reconstrucció de memòria disciplinària, i no pot deixar de ser un exercici creatiu, i, per tant, crític i apassionat. Fins i tot ens obligà a discutir al llarg de les sessions sobre els sofisticats i detectivescos processos de documentació i reconstrucció d'edificacions efímeres en l'època de la reproductibilitat tècnica de l'obra d'art. Original o còpia?

PROGRAMA DEL CURSET

Dijous, 16 de desembre

- Recepció de cursetistes i lliurament de credencials i de material.
- Inauguració oficial del XXIIè Curset sobre la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic, per Joan B. Mur i Soterias, arquitecte i degà del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya.
- Presentació del XXIIè Curset. Restauració de l'arquitectura moderna. Amb Montserrat Cal·dés i Torrent, Joan Falgueras i Font, Joan Manuel Nicolás i Monsonís i Antoni Vilanova i Omedas, arquitectes; Francisco Javier Asarta Ferraz, arquitecte i president de l'Agrupació d'Arquitectes per a la Defensa i la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic (AADIPA), i Joan Manuel Nicolás i Monsonís, arquitecte i coordinador de l'Àmbit de Patrimoni de l'Escola Sert, Demarcació de Barcelona del COAC.
- «Però, què és una obra d'arquitectura?», per Josep Quetglas, arquitecte.
- «L'arquitectura i el temps», per José Ignacio Linazasoro, arquitecte.
- «El manteniment i la restauració dels edificis del segle xx. La meua experiència a la Ville Savoye i els edificis de Le Corbusier a l'Índia», per Jean Louis Verret, arquitecte.
- Col·loqui.
- Inauguració de l'exposició «Die Weißenhofsiedlung, Stuttgart 1927» (La Colònia Weißenhof, Stuttgart 1927), per Karin Kirsch, comissària de l'exposició «Die Weißenhofsiedlung Werkbundausstellung die Wohnung Stuttgart 1927». Organitzada per l'IFA Stuttgart Ulrike Hoffmann. Departament d'Activitats Culturals del Goethe Institut de Barcelona. Lloc: Pia Almoina. Avinguda de la Catedral, 4. Barcelona.

Divendres, 17 de desembre

- «On és Mies?», per Ricardo Daza, arquitecte.
- «T-T», per Attilio Terragni, arquitecte i membre de la Fundació Terragni, i Ciro Mariani, arquitecte.

- «L'actuació a la Casa Bloc», per Víctor Seguí, arquitecte.
- Visita a l'antic Dispensari Central Antituberculós (CAP Doctor Sayé), de Josep Lluís Sert, Josep Torres i Clavé i Joan B. Subirana (1935). Amb Mario Corea, Edgardo Mannino i Francisco Gallardo, arquitectes autors de la restauració.
- «La Weißenhofsiedlung a Stuttgart, Stuttgart i la Weißenhofsiedlung», per Karin Kirsch, arquitecta.
- «La restauració de la Weißenhofsiedlung, de L. Mies van der Rohe (1927), al llarg dels anys vuitanta», per Hermann Nägele, arquitecte.
- Col·loqui.
- Sortida en autocar.
- Visita. Pavelló alemany de l'Exposició Internacional de Barcelona, 1929, de L. Mies Van der Rohe. Amb Cristian Cirici, Fernando Ramos i Ignasi de Solà-Morales, arquitectes autors de la reedificació, i Lluís Hortet, director de la Fundació Mies van der Rohe.
- Refrigeri oficial ofert per l'organització. Sala del segon pis del Pavelló de la República.

Dissabte, 18 de desembre

- «La recepció de l'avantguarda i el GATCPAC», per Mercè Vidal, historiadora de l'art.
- «M.M.I. Josep M. Sostres (1955)», per Enric Batlle i Joan Roig, arquitectes.
- «Obres al Govern Civil de Tarragona, d'Alejandro de la Sota (1954)», per Josep Llinàs, arquitecte.
- «Experiències en la protecció i gestió d'edificis d'arquitectura contemporània», per Jordi Rogent, arquitecte i cap del projecte de revisió del Catàleg Arquitectònic de l'Ajuntament de Barcelona.
- «Sobre la protecció de l'arquitectura del Moviment Modern», per Antoni Navarro, doctor arquitecte i cap del Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya.
- Taula rodona: «L'arquitectura del Moviment Modern». Moderada per Gerardo García-Ventosa, arquitecte i vocal de Cultura del COAC. Amb Ferran Amat, gerent de Vinçon; Oriol Bohigas, arquitecte; Manuel Ribas, arquitecte; Rogeli Roca, de Roca Joiers, i Ramon Tort, arquitecte.

- «La restauració de la Villa Müller, a Praga, d'Adolf Loos (1930). El significat de l'autenticitat»; per Petr Urlich, arquitecte coautor de la restauració i la reconstrucció.
- «Degradació i restauració de la casa Tugendhat, a Brno, de L. Mies Van der Rohe (1930)», per Jan Sapák, arquitecte.
- «Salvaguarda i gestió d'un patrimoni contemporani: la ZPPAUP de la Cité Frugès de Le Corbusier a Pessac, Gironda», per Jean Bernard Faivre, arquitecte des bâtiments de France.
- «La restauració de la icona americana. Fallingwater, de Frank Lloyd Wright (1936)», per Linda S. Waggoner, arquitecta, directora de Fallingwater.
- Col·loqui. Amb Petr Urlich, Jan Sapák, Jean Bernard Faivre i Linda S. Waggoner.
- Comiat de les sessions del XXIIè Curset sobre la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic, a la seu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (COAC). Entrega de diplomes i de documentació addicional. Amb Jesús Alonso i Sainz, arquitecte i president de la Demarcació de Barcelona del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya.

Diumenge, 19 de desembre

- Sortida en autocar cap a Girona. Visita a diferents cases de l'arquitectura contemporània.
- Comiat del XXIIè Curset sobre la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic. Dinar ofert per la Demarcació del COAC de Girona.

Junta directiva de l'AADIPA

President: FRANCISCO JAVIER ASARTA FERRAZ*

Secretari: ANTONI VILANOVA OMEDAS,
GLÒRIA BASSEGODA VILLAGRASA (MAIG I JUNY)

Tresorer: RAMON FUSTÉ SITGES

Vocal Lleida: CARLES SÁEZ LLORCA

Vocal Tarragona: JOSEP HUGUET MONNÉ

Vocal Ebre: ANTONI LÓPEZ DAUFÍ

Vocal Girona: ROSA M. CANOVAS GÖLLER

Vocals Barcelona: GLÒRIA BASSEGODA VILLAGRASA*,
RAMON FUSTÉ SITGES I JAUME SERRA MALLA*

Secretària d'agrupacions: NEUS VIME

[*] Membres escollits en l'assemblea general del 5 d'abril de 2000.

2000

Conferència-col·loqui amb l'arquitecte Ramon Tort.

J Jornades

- Conferència-col·loqui amb l'arquitecte Ramon Tort. Balanç del XXIIè Curset, per Antoni Vilanova, codirector (13/1, Sala taller del COAC).
- El PEPPA de l'Hospitalet de Llobregat: «El patrimoni arquitectònic de l'Hospitalet de Llobregat», per Magda Mària; «El PEPPA de 1987», per Justo García; «La revisió del PEPPA 1996-1997», per Josep-Emili Hernández Cros, i «Informe de l'AADIPA sobre la revisió del PEPPA», per Glòria Bassegoda, Isabel Bestué, Josep Claramunt i Albert Franquès. Candidatures a tema i director del XXIIIè Curset, a celebrar del 14 al 17 de desembre del 2000. Elecció de la proposta d'Albert Pla, «Monestirs» (25/2, Sala d'actes del COAC).
- «La fàbrica de perfums Myrurgia a l'Eixample de Barcelona», per Salvador Matas (14/3, Sala taller del COAC).
- «La imatge de la fotografia històrica a través de la fotografia», per Raimon Ramis (5/4, Sala taller del COAC).
- «Ferrocarrils en Argentina. Arquitectura entre dos fines de siglo», per Luis Müller (28/6, Sala taller del COAC).
- «Les darreres intervencions a l'estació de Lleida», per Romà Arañó (28/9, Sala taller del COAC).

V Visites

- **Barcelona.** Visita a la casa Vilaró, acompanyats de Lourdes Mateo (25/1).
- **Barcelona.** Visita a les obres per a la recuperació, com a habitatges i comercial, dels antics palaus gòtics del carrer del Lledó, 4 i 6, acompanyats de Ricard Mercader i Francisco Javier Asarta (24/2).
- **Priorat.** Visita a la cartoixa de Scala Dei, acompanyats de Pere de Manuel i Jaume Costa, i a l'abadia i castell de Siurana, amb Josep Huguet i Joan Menchón (1/4).
- **Alt Empordà.** Visita al monestir de Sant Pere de Rodes, acompanyats de Joan Albert Adell, Esther Coll, Antoni Navarro i Alfred Pastor. Visita al castell de Sant Ferran de Figueres, acompanyats de Joan Falgueras, Rafael Vila i Carlos Díaz (15/4).
- **Tarragona.** Intervencions recents a la catedral i visita a les excavacions arqueològiques amb Joan Gavalvà i Joan Figuerola. Visita a la torre de l'Arquebisbe, el pas de ronda de les muralles, les voltes de les grades i la capçalera del circ romà acompanyats de Ricard Marc. Visita al Teatre Metropol, acompanyats de Josep Huguet (20/5, col·laboració amb la Demarcació de Tarragona del COAC).
- **Canet de Mar.** Visita a la Casa Museu Lluís Domènech i Montaner, guiats per Lourdes Figueres. Visita a l'Ateneu Catalanista, la Casa Roura, la nau Floris-Busquets, l'antiga fàbrica d'Enric Jover i Carbonell, el castell de Santa Florentina, el santuari de la Misericòrdia i el cementiri municipal, acompanyats de Quim Ginesta (27/5).
- **Viatge a Berlín.** Coordinat per Glòria Bassegoda i Antoni Vilanova (8 a 12/6).
- **Gavà.** «Introducció històrica» i «Presentació del PEPPA de Gavà», per Manuel Giral i Jordi Rogent, autors. Recorregut pel centre històric acompanyats dels ponents. Visita a les mines prehistòriques (15/7, Casal del Centre de Gavà).
- **Balaguer.** «Introducció històrica», per Josep Giral. Visita a les actuacions urbanes al centre històric, guiats per Montserrat Giné. Lleida: visita acompanyats de Carles Sáez, vocal de Lleida, a la torre Vicens, amb Melitó Camprubí; a la porta dels Fillols i capelles annexes de la seu i a l'adequació de l'església de Sant Martí per a museu diocesà, amb Jaume Fresquet (4/10).
- **Olot.** Visites acompanyats de Rosa M. Cánovas i Llorenç Panella a Can Joanetes, acompanyats d'Arcadi Pla, autor del projecte de rehabilitació com a ajuntament; a la casa Solà-Morales; al claustre del Carme, amb Lluís Bayona, i al Museu Comarcal de la Garrotxa. Visita al volcà del Croscat, acompanyats de Martíà Figueres i Joan Font (21/10).

A dalt, recorregut pel centre històric de Gavà.
A baix, visita a la Tarragona romana.

Visita a l'interior de la Seu Vella de Lleida.

Visita a les obres de la restauració dels antics palaus gòtics del carrer del Lledó.

I Informes

- Pla especial de protecció del nucli històric de Breda. Recull de consideracions elaborat per Anna Albó, Rosa M. Cánovas, Jaume Serra i Antoni Vilanova.
- Masia de Ca l'Albareda de Pallejà (Baix Llobregat). Petició d'Amics del Museu de Pallejà. Elaborat per Margarita Costa (22/2).
- La casa de Cal Forneret en el nucli històric de Breda. Petició de la Coordinadora en Defensa del Monestir de Sant Salvador de Breda. Elaborat per Joan M. Nicolás i Monsonís.
- L'edifici i la intervenció proposada al Pavelló de la Lactància dins el recinte de la Casa de la Maternitat de Barcelona. Petició de l'Associació de Veïns de les Corts (30/3).
- Els valors patrimonials de l'edifici conegut com l'Hostal Vell a la finca de Can Saleta de Calella. Petició de la Coordinadora en defensa del patrimoni de Calella. Elaborat per Xavier Guitart (28/4).
- La preservació del centre històric d'Esplugues de Llobregat. Petició del Grup d'Estudis d'Esplugues. Elaborat per Ramon Gumà, Albert Gasull i Marta Urbiola (28/6).
- Els valors patrimonials de l'edifici conegut com *l'hotel dels senyors de la Cruz* a les Escaldes (Andorra), per Mariona Bonet.
- La recuperació de l'antiga porta d'accés de Can Palauet de Mataró. Encàrrec de la Secció Tercera de la Sala del Contenciós Administratiu del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya. Compareixença de Francisco Javier Asarta, president.

- L'anomenada Casa Moruna de Cerdanyola del Vallès. Encàrrec de l'Ajuntament de Cerdanyola del Vallès. Elaborat per Glòria Bassegoda.
- L'estat de conservació de la Casa Roure a Canet de Mar. Petició de l'Ajuntament (23/10).
- Casa Arnús de Barcelona. Escrit a l'Ajuntament sol·licitant informació sobre la intervenció proposada que en preveu l'enderroc.

C Col·laboracions

- «La restauració del monestir de Sant Pere de Roda». Participació de Francisco Javier Asarta, president, en la taula rodona del cicle «Debats d'actualitat», organitzat per la Vocalia de Cultura de la Demarcació de Girona del COAC (18/5, Demarcació del COAC a Girona).
- «Intervencions en el patrimoni historicoartístic de Breda». Participació de Jaume Serra, vocal de Barcelona, en la taula rodona del cicle «Debats d'actualitat», organitzat per la Vocalia de Cultura de la Demarcació de Girona del COAC (8/6 Demarcació del COAC a Girona).
- «25 anys de la recuperació del Vapor Aymerich, Amat i Jover de Terrassa». Participació amb Toni Vilanova en una taula rodona dins els actes de celebració.
- Xarxa temàtica sobre rehabilitació, restauració i manteniment d'edificis. Participació de Glòria Bassegoda, secretària accidental en les reunions de treball d'aquesta iniciativa, coordinada per l'ITEC.
- Premi d'Arquitectura Cèsar Martinell 2000. La Destil·leria de Vilajuïga. Col·laboració amb l'Associació «Cèsar Martinell» en la difusió del pre-

Visita al Priorat, cartoixa d'Scala Dei.

Visita al monestir de Sant Pere de Rodes.

mi i amb la participació en el jurat de Francisco Javier Asarta, president, i de Raquel Lacuesta.

- Premis Bonaplata. Col·laboració amb l'AMCTAIC en la difusió dels premis a la recuperació del patrimoni industrial.
- PEPPA de Sabadell. Col·laboració amb l'Ajuntament de Sabadell en la selecció d'un arquitecte per col·laborar en la seva revisió (28/4).
- Acord de col·laboració amb la Cooperativa de l'Albi (les Garrigues), a través de l'Associació Cèsar Martinell i les demarcacions de l'Ebre i de Lleida del COAC, per a la redacció d'un projecte d'intervenció en el Celler Cooperatiu del municipi.
- Unió de Cooperadors de Gavà. Document de suport per a la catalogació de l'edifici com a Bé d'Interès Nacional.
- Exposició «O perfil de um povo. Mostra de Arquitectura da Catalunya a São Paulo (Brasil)». Col·laboració amb el Departament de Relacions Internacionals del COAC en la redacció de les àrees temàtiques.
- Casa heretat Manso Figueras de Gualba. Assessorament a l'Ajuntament sobre el procediment de catalogació.

INFORME SOBRE LES CARACTERÍSTIQUES URBANES I TIPOLÒGIQUES DEL NUCLI ANTIC DE LA CIUTAT D'ESPLUGUES DE LLOBREGAT I DIRECTRIUS QUE CAL TENIR EN COMPTE EN LES PROPOSTES D'INTERVENCIÓ

Autors: Albert Gassull i Bustamante, Ramon Gumà i Esteve, Marta Urbiola i Domènech.
Encarregat pel Grup d'Estudis d'Esplugues.

Actualment, i més ara que sembla que a la societat tot es mesuri a partir dels rendiments econòmics i de treball, parlar de sectors de ciutat és parlar d'edificabilitat, serveis, circulació viària i de tota una altra mena de paràmetres tècnics (o tecnològics). Fins i tot tendim a voler quantificar valors menys quantificables, com ara els històrics i els de qualitat de vida. Amb tot, aquesta reflexió no pretén ser una crítica de les intervencions urbanes que es duen a terme en moltes ciutats del nostre país, on cada vegada es té més consciència dels valors que podríem anomenar *no quantificables*, i que tenen una gran importància en la qualitat de vida del ciutadà, entesa aquesta expressió com a incidència en la salut i el benestar de les persones.

La finalitat d'aquest informe no és fer una crítica en el sentit negatiu de la paraula, sinó aportar una visió prou

àmplia de les possibilitats i dels valors del sector del nucli antic d'Esplugues de Llobregat analitzat i oferir possibles alternatives per conservar-lo o regular-lo.

Informació documental

- **El creixement urbà.** El territori que actualment forma el municipi era, a la darrera del segle XVIII i XIX, eminentment rural, amb terres de conreu, rieres que baixaven de la serra de Collserola i nuclis de població petits i dispersos. També el travessaven diverses vies de comunicació. A part dels nuclis més antics, els primers creixements tenen lloc al llarg de la carretera durant tot el segle XX, fins que arriben a constituir la ciutat actual.
- **El planejament de la zona.** Actualment, la normativa general vigent és el Pla general metropolità, amb el suport de diferents tipologies de plans que serveixen per a ordenar sectors concrets i del Catàleg i el Pla especial de protecció i rehabilitació.
- **La zonificació.** Les zones de conservació d'estructura urbana edificatòria (15) i de verd privat protegit (8a) tenen una regulació en què es tenen en compte les preexistències i s'hi introdueixen mesures per conservar-les i regular-les. La zona de nucli antic (12) permet enderrocar les edificacions existents i construir-ne d'altres amb una tipologia totalment diferent. Les zones de parc urbà (6) i d'equipaments (7) estan sobre terrenys no edificats o amb construccions noves de poca densitat.

Vista del carrer Montserrat.

Vista del nucli antic, amb l'església de Santa Magdalena i diferents masies al davant.

Vista del carrer de l'Església.

Pla general metropolitana de la zona del nucli antic d'Esplugues de Llobregat.

Zones protegides del nucli antic d'Esplugues de Llobregat. Vermell: edificacions catalogades que s'han de conservar. Verd: zones verdes.

Estructura urbana del nucli antic d'Esplugues de Llobregat. Marró: creixement fins a començament del segle xx. Blau: creixement a partir de començament del segle xx.

■ **Les tipologies edificatòries.** A la zona central de la ciutat trobem diferents edificacions que presenten una estructura formal tradicional pròpia de les construccions del segle XIX i de la primera meitat del XX (habitatge unifamiliar de poca alçada, amplària de façana inferior a 6 m i amb una disposició d'obertures i elements de façana amb uns criteris homogenis).

Consideracions finals

■ **Els valors històrics, tipològics i ambientals.** El nucli antic d'Esplugues té uns valors històrics, tipològics i ambientals innegables. Pel que fa als valors històrics, perquè l'estructura urbana i les edificacions que encara es conserven s'han format en moments significatius del creixement de la ciutat. Quant als tipològics, perquè molts edificis conserven l'estructura de la casa tradicional. I, finalment, quant als valors ambientals, perquè presenta unes importants àrees no edificades ni edificables o de baixa densitat edificatòria que incideixen favorablement en la qualitat urbana del sector. A partir d'aquests valors i també de les permanències, es pot reordenar un «centre històric» que es basi en una planificació global del sector que tingui en compte criteris de conservació i respecte envers aquest entorn.

■ **El planejament existent.** El planejament actual ha incidit favorablement en la protecció d'alguns sectors i en la poca densificació d'altres. D'altra banda, d'aquesta gran taca definida pel planejament queden excloses zones que no ho haurien d'estar. En aquest cas seria convenient fer un estudi més acurat d'aquest sector entès com un gran conjunt.

■ **La intervenció en el centre de la ciutat.** El sector del nucli antic encara conserva una sèrie de valors que cal preservar a partir d'una regulació global, tal com ja s'apuntava a l'estudi del Catàleg. En la regulació d'aquest nucli caldria tenir en compte els paràmetres existents que s'han de conservar: l'estructura urbana i tipològica, la baixa densitat edificatòria, les zones lliures ja existents i l'ús residencial de baixa densitat, complementat amb els d'equipament, comercial i de parc urbà. També considerem convenient pensar el sector com una gran àrea clarament diferenciada dins la ciutat, on cal introduir un tractament paisatgístic i ambiental específic i definir els espais de lligam amb la resta de sectors.

ELS MONESTIRS, PATRIMONI ARQUITECTÒNIC, GENERADORS I DIPOSITARIS DE LA CULTURA

XXIIIè Curset sobre la Intervenció en el Patrimoni
Arquitectònic, del 14 al 17 de desembre

Director: Albert Pla. Equip: Montserrat Caldés i Jaume Serra.
Fotografia: Pepo Segura. Col·laboradora: Pilar Manero, coordinació.

La intervenció arquitectònica

Des de fa temps es coneix l'existència d'innombrables monestirs a tot Europa (i, en concret, al nostre territori més pròxim), amb conjunts edilicis de mides i ubicacions diferents. Igualment, ¿se sap si la mutació continua, enfront del seu ús inicial, religiós, cultural i productiu, amb tot el que això implica de transformació pel que fa a la seva incidència social?

El coneixement de tot això ha permès constatar que aquests conjunts es troben gairebé sempre en estat d'abandonament i que el manteniment de la seva arquitectura resulta escàs.

Aquesta situació sempre ha constituït per a mi el motiu profund que m'ha portat a una íntima reflexió personal, ahora que m'ha despertat un gran interès cultural i professional. L'esmentada reflexió personal al llarg dels anys (a més de l'interès cultural) és el que em va impulsar a proposar aquest tema per al XXIIIè Curset.

En aquest cas, es tracta de convertir els monestirs en una eina que ens serveixi a tots per compartir els diferents interrogants de la seva arquitectura, tant l'original com la que presenta en l'estat actual. Així mateix, aquest instrument ens ha de permetre conèixer llocs i situacions concrets i analitzar-los valorant les diferents opcions que s'han projectat (o que ja s'han dut a terme).

Així, entre tots, hem extret conclusions i propostes per aportar a aquestes edificacions uns criteris i projec-

Programa del XXIIIè Curset.

tes que, aplicats amb resolució, mereixen la consideració de la nostra societat més immediata i impulsin les institucions, els particulars, els arquitectes i els projectistes de l'entorn a prendre consciència col·lectiva d'aquesta realitat.

Per tot el que he exposat, i amb la finalitat de desenvolupar aquesta reflexió col·lectiva a la qual feia al·lusió, em vaig presentar per dirigir el XXIIIè Curset de l'AADIPA l'any 2000.

Val a dir que la idea va ser ràpidament compartida pels membres que conformen l'equip directiu del treball: els arquitectes Montse Caldés i Jaume Serra, juntament amb el fotògraf Pepo Segura i amb la coordinació logística de Pilar Manero.

L'esmentada reflexió col·lectiva neix de la realitat dels monestirs de l'Europa actual i de tota la zona mediterrània, realitat definida per un conjunt d'edificacions sempre aïllades. Per la seva dimensió i incidència dins del territori, i perquè defineixen i dominen el paisatge de l'entorn immediat, aquests conjunts tenen un estil i una tipologia arquitectònica propis. Es tracta d'edificacions sòlides i

Santa Maria de Santes Creus, Aiguamúrcia.

Sant Serni de Tavèrnoles, Anserall.

Sant Pere del Brugal, la Guingueta d'Àneu.

silencioses que romanen emblemàtiques i monumentals a cada lloc, gairebé sempre solitàries, recordades de tant en tant per alguna visita cultural o simplement turística.

Alguns monestirs s'han transformat en edificacions diluïdes dins de les ciutats, que, amb els seus edificis residencials i els seus carrers sorollosos han massissat densament l'espai buit, lliure, clar i afavoridor de la percepció monumental dels seus murs. Així, han quedat transformats en «un edifici més», la percepció del qual pot passar desapercebuda i que nosaltres hem de redescobrir a través de criteris urbans.

L'empenta d'aquesta justificació programàtica no ignora ni esquiva la difícil realitat econòmica i de gestió del patrimoni arquitectònic (immobiliari) que suposa la titularitat dels monestirs i l'embull empenyador de relacions, tràmits i tot el que s'hi vulgui afegir. Tanmateix, la realitat arquitectònica és present, i aquesta realitat es dona d'una manera manifesta, monumental, potent i potser ruïnosa.

El seu contingut cultural, ¿obliga els arquitectes a no poder-la deixar de banda, tot i que intervenint-hi potser

en surti perjudicada? Ja que coneixem nous usos de renovació i incidència cultural que complementen els actuals, sense oblidar les tècniques i criteris de rehabilitació, consolidació i protecció d'aquests edificis monumentals, cal plantejar-se la possibilitat de dur-hi a terme una actuació.

Els treballs de propostes concretes i el desenvolupament del curset en totes les seves activitats, pròpies i paral·leles (ja siguin de gestió o de producció i continguts), es van portar a terme guiats per un equip interdisciplinari. D'aquesta manera, es van abraçar els diversos àmbits de cultura, religió i història, és a dir, des dels d'incidència social fins als essencialment arquitectònics. Tot això es va abordar a partir de directrius pròpies i d'una clara proposta d'intervenció en el patrimoni arquitectònic de les edificacions monumentals.

Hi ha una sèrie de qüestions que, lògicament, en temes d'intervenció arquitectònica són comunes per a tots els edificis i que comporten una incidència social col·lectiva. Aquestes qüestions evidencien el guió de treball que ha definit el desenvolupament del XXIIIè Curset i que

Sant Pere de Rodes, Port de la Selva.

Sant Martí del Canigó, Castell de Vernet, Conflent.

Santa Maria de Pedralbes, Barcelona.

es presenta en aquesta publicació gràcies als treballs exposats.

Els criteris desenvolupats en el curset tenen com a objectiu donar resposta, entre altres, a les preguntes següents:

- Coneixem aquest patrimoni arquitectònic?
- Què en sabem de la seva ubicació, territoris, tipologies, dimensions?
- En coneixem la implantació inicial, el paper històric, el passat i el futur?
- En coneixem la gestió, titularitat i incidència social en el territori?
- Sabem alguna cosa de la seva situació, la seva ruïna i abandonament, la seva degradació permanent?
- El paper de les diverses administracions públiques, és conegut? Hi podem contribuir?
- Les diverses administracions públiques, ¿consideren aquest patrimoni d'una manera especial i diferenciada que es tradueix en ajudes i impulsos de nous models d'ús?
- Com es pot actuar en aquesta arquitectura monumental?

- Les actuacions dutes a terme, són prou conegudes?
- Es poden proposar nous usos?
- Som conscients dels criteris de manteniment referits als monestirs actualment en ús?
- Es poden fixar criteris per a un model de protecció segons l'estat dels monestirs?

Amb la finalitat de respondre a aquestes preguntes inicials, es va plantejar dins del curset, sobre els monestirs, una reflexió intensa i plural des de diversos àmbits. Això ens ha permès abordar amb deteniment la situació actual i futura d'aquest tema en els diferents països presents a la reunió de Barcelona.

La intenció de l'equip directiu del curset era, doncs, posar sobre la taula un debat i una reflexió perquè tots els participants, amb els seus coneixements i experiències diferents, transmetessin una millor resposta al repte que suposa la riquesa extensa i diversa de què disposa el nostre país (i tot Europa) en matèria de monestirs. Ignoro si hem aconseguit aquest objectiu, però estic convençut que el camí és l'apropiat.

PROGRAMA DEL CURSET

Dijous, 14 de desembre

- Inauguració oficial del XXIIIè Curset sobre la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic. A càrrec de Francesc Xavier Asarta Ferraz, doctor arquitecte i president de l'AADIPA.
- Presentació de XXIIIè Curset: Monestirs. Amb Albert Plà i Gisbert, arquitecte del XXIIIè Curset de l'AADIPA.
- «El nostre monestir de Pedralbes», per Leopoldo Gil Nebot, doctor arquitecte.
- «La babel dels monestirs i la confusió dels llenguatges», per Josep Antoni Navarro i Cossío, doctor arquitecte.
- «La cartoixa, arquitectura per a una vida singular», per Pere de Manuel i González, historiador d'art i arquitecte tècnic.
- «Teologia del monestir», per Joan Bada i Elias, doctor en Història de l'Església i doctor en Filosofia i Lletres.
- «Projectes d'intervenció a Santa Maria de Ripoll realitzats en el segle XIX (1835-1893): objectius i propostes», per Concepció Peig i Ginabreda, professora de la Universitat Internacional de Catalunya.
- «"Europa, un patrimoni comú". Campanya del Consell d'Europa 1999-2000. El patrimoni religiós com a instrument de diàleg intercultural», per Núria Sanz Gallego, arqueòloga especialista en patrimoni cultural.

Divendres, 15 de desembre

- «Població i monestirs en els sectors perifèrics de la Catalunya central. Sant Pere de la Portella, Santa Maria de Lluçà i Santa Maria de l'Estany: tres models diferents», per Jordi Cortés i Rodríguez, geògraf.
- «Intervencions en els conjunts de Mur i de Gerri de la Sal», per Ramon M. Puig i Andreu, arquitecte.
- «Les intervencions a Vallbona de les Monges: passat i present», per Jordi Llorens i Perelló, arquitecte.

- «El mite i els orígens del monestir de Sant Pere de Rodes», per Alfred Fernández de la Reguera i March, arquitecte.
- «Els paisatges dels monestirs», per Elisabet Figueras, paisatgista.
- «Monestirs bizantins al desert de Judea: història i geografia de Jerusalem», per Rubín Rehav, professor associat al Departament de Geografia de la Hebrew University of Jerusalem, Israel.
- «Materials de construcció de Sant Pere de Rodes: caracterització, origen, distribució i patologies», per Màrius Vendrell Saz, expert en mineralogia i cristal·lografia.
- «"Nigra Sum". Arqueologia bíblica i pintura antiga. Museu de Montserrat», per Josep Garganté i Pujol, arquitecte tècnic.
- «Intervenció en el conjunt historicoarquitectònic del monestir benedictí de Sant Daniel. Residència d'estudiants», per Jordi Paulí Collado i Josep Pla i de Solà-Morales, arquitectes.
- «Restauració i rehabilitació del monestir jerònim de San Miguel de los Reyes com a seu de la Biblioteca Nacional Valenciana», per Julián Esteban Chaparría, doctor arquitecte.
- «Restauració i rehabilitació de monestirs. Tres intervencions en el patrimoni de Galícia», per Alfredo Freixedo Alemparte, professor de Projectes i Disseny Industrial de l'ETS d'Arquitectura de la Corunya.
- «L'evolució del monestir de Montserrat a través de les seves noves architectures», per Arcadi Pla i Masmiquel, arquitecte.

Dissabte, 16 de desembre

- «De Sant Pere de Rodes a Sant Pere de Casseres», per Joan Albert Adell i Gisbert, arquitecte.
- «Pedralbes, un monestir viu», per Josep M. Julià i Capdevila, arquitecte.
- «Monestirs vius, monestirs morts. Què se'n pot fer?», per Antoni González Moreno-Navarro, arquitecte.
- «Memòria i ús: tres exemples de rehabilitació de monestirs a la comunitat de Madrid», per Javier Aguilera Rojas, arquitecte.

- «Restauració del convent de San Antonio de Padua. Almendralejo, Badajoz», per Julián Prieto Fernández i Gonzalo Díaz Recasens, arquitectes.
- «Rehabilitació de monestirs a Galícia en l'última dècada», per Federico Garrido Villa, arquitecte.
- «Trajectòria urbana i patrimonial dels monestirs de Perpinyà en els segles XIX i XX: assaig d'un balanç», per Olivier Poisson, inspector general de Monuments Històrics.
- «Trucant a la porta del cel. Nova arquitectura per a l'abadia romànica de Seckau (I)», per P. Albert Schlick, promotor.
- «Trucant a la porta del cel. Nova arquitectura per a l'abadia romànica de Seckau (II)», per Volker Giencke, Architectural Office, Graz.
- «Intervenció per a la reconstrucció i millora sismica de la basílica superior de Sant Francesc d'Assís», per Constantino Centroni, arquitecte.
- «Monestir de Santa Maria do Bouro», per Eduardo Souto de Moura, arquitecte.
- «De la Madonna del Sasso a Montecarasso», per Luigi Snozzi, arquitecte.

Diumenge, 17 de desembre

- Visita al monestir de Vallbona de les Monges. Amb Jordi Llorens i Perelló, arquitecte.
- Visita al monestir de Poblet. Amb Lluís Nadal i Oller, arquitecte.

MONESTIRS

Jaume Serra, arquitecte.

Com a complement del XXIIIè Curset es va fer l'exposició «Monestirs», que es va portar a terme al COAC del 14 de desembre del 2000 al 13 de gener de l'any següent, per mostrar als membres que van participar en el curset i al públic en general alguns dels aspectes de l'arquitectura monàstica a Catalunya, la seva evolució i l'estat actual d'aquest tipus d'edificacions.

És la reflexió personal, prolongada a través dels anys, el que em va portar a fer la proposta del tema del XXIIIè Curset i la que em va empènyer a fer de l'anàlisi de l'exposició una eina que, en si mateixa, servís a tothom per compartir els diversos interrogants respecte a l'arquitectura monàstica, tant la de l'estat original com l'actual. La voluntat és que aquest esforç permeti, també, conèixer llocs i situacions concrets, analitzar-los mitjançant la valoració de les diferents opcions que s'han projectat o que ja s'han fet i, així, extreure conclusions i propostes per aplicar criteris i projectes nous a aquestes edificacions.

L'existència d'un gran nombre de monestirs en el nostre territori més pròxim, amb conjunts arquitectònics de mides i ubicacions diferents, de continuïtat variable respecte a l'ús inicial, religiós, cultural i productiu, amb tot el que això significa quant a transformació en la seva incidència social, ens ha portat a constatar que gairebé sempre es troben en estat d'abandonament i de manca de manteniment arquitectònic. Cal no oblidar que es tracta d'edificacions, en molts casos, gairebé mil·lenàries.

Com a edificacions aïllades, per les seves dimensions i per la seva incidència dins del territori els monestirs sempre defineixen i dominen el paisatge de l'entorn immediat. Tenen un estil i una tipologia arquitectònica propis, de manera que aquestes edificacions, sòlides i silencioses, romanen a cada lloc emblemàtiques i monumentals

i gairebé sempre solitàries, encara que se les recordi, de tant en tant, amb alguna visita cultural o turística.

La realitat arquitectònica –monumental i possiblement ruïnosa– dels monestirs es manifesta d'una manera notòria, i per això cal que, des de la nostra professió i amb l'ajuda dels altres agents culturals, se'n revisi la realitat i s'hi reflexioni, a fi que no s'agreugi la situació d'aquestes edificacions. Conèixer nous usos, complementaris dels actuals, de renovació i incidència cultural, i valorar les tècniques i criteris de rehabilitació i consolidació contribuirà a aconseguir la corresponent protecció i millora d'aquests edificis monumentals i del seu entorn.

La dispersió de criteris, ignorant mètodes i solucions, no és una bona fórmula per aconseguir resultats satisfactoris. Per això, la posada en comú de coneixements i propostes pretenia millorar la situació actual.

Així, es va plantejar una visió del paper dels monestirs al llarg de la història i, concretament, del coneixement del fet monacal dins de la societat europea al llarg dels seus gairebé mil anys d'existència en tot el territori.

Així mateix, es van analitzar la vida col·lectiva monacal, l'edifici mateix, la seva implantació i el seu paper social, així com el territori elegit i el paisatge, i tot això es va il·lustrar amb una clara exposició dels criteris artístics i monumentals, l'estètica diversa i l'evolució de la imatge emblemàtica del monestir, el seu origen, la seva implantació primitiva i la seva permanència actual.

Van resultar especialment interessants les noves reflexions i les noves incidències en la cultura derivades de la restauració i intervenció arquitectòniques segons els nous programes d'ús.

La mostra classificava els monestirs en àmbits diferents, segons la regla que seguïen els religiosos: la regla determinava el tipus de vida i, per tant, la forma de l'edifici que l'havia d'englobar hi estava condicionada. Així es va obtenir un document sorprenent de l'arquitectura benedictina, concretament el plànol d'un monestir carolingi ideal que va ser enviat a l'abat de Sankt Gallen i que es va con-

Exposició «Monestirs» a Terrassa.

Exposició «Monestirs» a l'Ajuntament de l'Aldea.

vertir en el model arquitectònic que va donar resposta a la regla de sant Benet, de la mateixa manera que la rigidesa de la regla cistercenca facilitava la unitat de la configuració arquitectònica dels seus monestirs, o que l'esperit cartoixà suposava un tipus totalment diferenciat d'edifici en reunir la vida eremítica i la cenobítica en un sol monestir.

Es va mostrar que els monestirs es componen de diferents peces que formen un conjunt, que en molts casos han crescut al llarg dels segles i que han patit una evolució desigual fins a arribar a ser tal com els trobem avui dia. Alguns han estat origen d'un nucli urbà i s'han convertit en lloc emblemàtic d'una població, i d'altres són una fita en el paisatge que ens recorda la importància que van tenir en temps passats; també n'hi ha que s'han convertit en monument o en ruïna, tot esperant un futur incert.

Mitjançant la col·laboració de la historiadora Conxa Peig, també es van presentar els plànols inèdits de la proposta de restauració que l'arquitecte Martí Sureda va plantejar per a Santa Maria de Ripoll, a mitjan segle XIX, i es van comparar amb la proposta de reconstrucció d'Elias Rogent, que va ser la que finalment es va portar a terme. Aquest exemple demostrava que en aquella època ja existia la polèmica sobre com intervenir en els monuments.

La necessitat de seleccionar un nombre determinat de fundacions monàstiques va fer que l'exposició se centrés en els monestirs situats dins de l'àrea geogràfica catalana i en els que fossin més representatius dels ordes de més importància històrica i arquitectònica. Així, es va recopilar informació d'una trentena de monestirs, amb fotografies del seu estat actual fetes pel fotògraf Pepo Segura, maquetes i plànols, i tot això va donar lloc a un munt d'informació que ens va permetre donar a conèixer un patrimoni que, tot i ésser molt a prop, ens és força desconegut.

Sota la direcció d'Albert Pla, el guió, la documentació i el muntatge els van portar a terme Jaime Serra i Pepo Segura, amb la col·laboració de Montse Caldés i Meritxell Cuspinera.

Tot i que no estava previst que l'exposició fos itinerant, després de la clausura del curset l'exposició va viatjar fins a diferents seus del COAC (Canet, Sant Joan Despí, Tarragona, Terrassa, Tortosa), va arribar a la canònica de Vilabertran i a l'ajuntament de l'Aldea i es va exposar fins i tot a la catedral de Badajoz, on va ser molt ben rebuda.

Junta directiva de l'AADIPA

President: FRANCISCO JAVIER ASARTA FERRAZ

Secretari: ANTONI VILANOVA OMEDAS*

Tresorer: CARLES AGELL MAGRIÀ*

Vocal Lleida: CARLES SÁEZ LLORCA*

Vocal Tarragona: JOSEP HUGUET MONNÉ*

Vocal Ebre: ANTONI LÓPEZ DAUFÍ*

Vocal Girona: ROSA M. CÀNOVAS GÖLLER*

Vocals Barcelona: GLÒRIA BASSEGODA VILLAGRASA,
RAMON FUSTÉ SITGES* I JAUME SERRA MALLA

Secretària d'agrupacions: NEUS VIME

[*] Membres escollits en l'Assemblea General del 13 de març de 2001.

2001

J

Jornades

- Presentació de l'informe de l'AADIPA *El centre històric d'Esplugues de Llobregat*, d'Albert Gasull, Marta Urbiola, Roser Camps i Mercè Vidal. *Balanç del XXIIIè Curset*, Albert Pla, director (17/1, Sala taller del COAC).
- *El patrimoni arquitectònic a la ciutat de Tampico (Mèxic)*, Olga Méndez (26/1, Sala taller del COAC).
- *Darreres intervencions a la catedral de Tarragona*, Joan Figuerola i Joan Gavaldà; candidatures a tema i director del XXIVè Curset, a celebrar del 13 al 16 de desembre del 2001. Elecció de la proposta d'Albert Pla: Patrimoni i equipament (25/2, Sala d'actes del COAC).
- *Plans directors de les catedrals de Catalunya*. Presentació a càrrec dels redactors dels plans de les catedrals de Barcelona, amb Oriol Granados; Girona, amb Joan Viader; la Seu Vella de Lleida, amb Jaume Fresquet i Enric Solsona; la Seu Nova de Lleida, amb Carles Llop; Solsona, amb Ramon Padullés; Tarragona, amb Joan Figuerola i Joan Gavaldà; Tortosa, amb Alfons Llorca i Josep Lluís Guinovart; la Seu d'Urgell, amb Albert Sierra, i Vic, amb Rafael Vila (27/3, Sala d'actes del COAC, col·laboració amb la revista *Ars Sacra*).
- *El pont del petroli emmarcat en el patrimoni arquitectònic de Badalona*, Antoni Poch i Jordi Moliner (25/4, Sala taller del COAC).
- *Com i per què de l'arquitectura dels antics egipcis*, Fernando Estrada (4/5, Sala d'actes del COAC).
- *Intervencions a Santa Coloma de Queralt. Aparcament i reforma del castell*, Xavier Ferràndiz i Jaume Costa (29/5, Sala taller del COAC).
- *Dos temps, dos models: espai per a una comunitat. Barcelona-Pereira (Colòmbia)* Josep M. Botey (3/7, Sala taller del COAC).
- *Pasado olvidado: la idea de modernidad para dos capitales, Río de Janeiro y Brasília*, Raquel Tardín, Anamária de Aragão i Josep M. Botey (19/9, Sala d'actes del COAC, col·laboració amb l'AAUC).
- *La influència catalana en l'arquitectura siciliana*, Michele Palamara (28/11, Sala mirador del CCCB).
- *El nostre patrimoni arquitectònic. Una mirada a Calella*, conferència a càrrec d'Antoni Vilanova (10/5) a la Biblioteca de Calella.

V

Visites

- **Barcelona**. Antiga Casa de Convalescència i treballs de restauració com a seu de l'Institut d'Estudis Catalans. Benvinguda de Manuel Castellet. Visita acompanyats d'Àngel Valdés, autor del projecte (28/2).
- **Parc de Collserola**. *Darrers projectes d'intervenció en el patrimoni arquitectònic i natural*, Josep Mascaró. Visita al pantà de Vallvidrera, guiat per Josep Mascaró, i al pavelló de safareig i desinfecció del sanatori El Castell (17/3, Centre d'informació del parc).
- **Cellers de Cèsar Martinell**. Visites acompanyats d'Antoni López, vocal de l'Ebre, i dels autors dels projectes d'intervenció als cellers del Sindicat Agrícola de Falset, amb Joan Figuerola; de Gandesa, amb Manuel Ribas i Piera, i del Pinell de Brai, amb Agustí Pallejà i Josep Huguet (21/4).
- **Viatge a Narbona i Perpinyà (Catalunya Nord)** acompanyats d'Olivier Poisson, Regis Martin, Philippe Pous, Raimon Sala Athaner, Mimi Tjoyas i Daniel Hamelin (11 i 12/5).
- **Barcelona**. Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. Visita a les actuacions responsabilitat de la Molt Il·lustre Administració de l'Hospital (Pavelló de l'Administració) acompanyats de Beatriz Velasco i Santi Prats. Visita a les intervencions responsabilitat de la UAB (Unitat Docent i Casa de Convalescència) acompanyats de Josep Elies (12/6).
- **Barcelona**. Visita al castell de Montjuïc acompanyats del coronel Francisco Segovia, Xavier Pigrau i Pedro Bermejo (18/10).
- **Igualada**. Benvinguda de Jordi Aymamí. Visita a l'antiga fàbrica de Cal Font. Recorregut pel centre històric, acompanyats de Carles Crespo: visita a l'església de Santa Maria, amb Montserrat Adroer; a l'adoberia de Cal Granotes, amb Pere Puig; a Cal Godó, amb Pere Pascual, i al Rec, amb Magí Puig. Visita al Cementiri Nou (24/11).

Visita als cellers de Pinell de Brai de Cèsar Martinell.

Visita a les actuacions a l'edifici de l'Administració de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau de Barcelona.

i Informes

- Centre Cultural i Recreatiu El Progrés de Martorell. Petició de la direcció del centre a través del degà del COAC. Elaborat per Ramon Fusté (9/2).
- La intervenció feta a la finca número 68 del carrer Roger de Llúria de Barcelona, dins l'àmbit de protecció de l'església de la Concepció (9/2).
- El valor patrimonial del passatge d'Isabel de Barcelona. Petició de l'Associació de Veïns del Passatge d'Isabel. Dut a terme per Margarita Costa (9/2).
- Els valors patrimonials dels polígons Bertrand i Solà-Sert de Sant Feliu de Llobregat. Encàrrec de l'Ajuntament. Fet per Xavier Guitart (26/2).
- Projecte de tancament de l'ermita de Sant Quirze i Santa Julita a Calella. Encarregat per l'Ajuntament de Calella. Elaborat per Núria Oms.
- Diagnosi de l'estat constructiu de l'edifici de l'Odeon a Canet de Mar. Petició de l'Ajuntament. Dut a terme per Carles Agell i Montserrat Caldeés (15/10).
- El Molí de Can Trabal a Sant Joan Despí. Encàrrec de l'Ajuntament. Elaborat per Joaquim Font (10/5).
- El valor històric-arquitectònic de las casas 27 y 29 de la calle Hort de la Vila de la ex-villa de Sarrià, Barcelona. Petició de l'Associació de Veïns de Sarrià. Elaborat per Jesús Àngel Ruiz de Guinea.
- La reforma del nucli antic de l'Hospitalet de Llobregat. Petició del col·lectiu de veïns i veïnes del carrer Xipreret de l'Hospitalet de Llobregat. Dut a terme per Glòria Bassegoda (2/10).

Visita al pavelló de safareig i desinfecció del sanatori El Castell al Parc de Collserola.

C Col·laboracions

- PEPPA arquitectònic de Badalona. Col·laboració amb l'Ajuntament de Badalona en la selecció de candidats per col·laborar en la seva revisió (2/2).
- Premi d'Arquitectura Cèsar Martinell 2001. Col·laboració amb l'Associació Cèsar Martinell en la difusió del premi i amb la participació en el jurat de Francisco Javier Asarta, president.
- «Una història amb final feliç», article sobre el pont del petroli de Badalona publicat a *Informació i debat*, autora Mònica Tudela (juny, pàg. 25).

INFORME SOBRE EL VALOR PATRIMONIAL DEL PASSATGE D'ISABEL AL BARRI DE VALLCARCA. BARCELONA

Autora: Margarita Costa Trost.

Encàrrec de l'Associació de Veïns del Passatge d'Isabel.

L'informe analitza el vessant històric, tipològic i funcional del passatge d'Isabel al barri de Vallcarca, a fi de definir-ne el valor patrimonial. El passatge es creà l'any 1836 i va ser dedicat a la jove reina Isabel II (1830-1904). Quan el municipi d'Horta va ser agregat a la ciutat de Barcelona, es produí una duplictat del nom del vial, i aleshores se'l va denominar *passatge d'Isabel*. Actualment, el passatge és un carrer sense sortida que dóna accés a set habitatges unifamiliars entre mitgeres a la banda nord, on hi ha els números del 2 al 14, amb un jardí a la banda de migdia, entre el número 1 i el 7.

El barri de Vallcarca se situa seguint la vall de l'antiga riera de Vallcarca. El torrent de la Farigola o torrent del Remei creuava l'indret en sentit E-O, fins que abocava les aigües a la riera. El passatge d'Isabel es troba situat al peu d'aquest torrent. Des de Sant Genís dels Agudells baixava un camí cap a la barriada de Gràcia que creuava el torrent de la Farigola en un indret on hi va haver, durant molts anys, l'Hostal de la Farigola; l'entrada del passatge donava directament al pla existent davant l'antiga hostatgeria. En aquest punt coincidien l'antic camí de Gràcia al Coll, que avançava per l'actual carrer del Torrent del Remei, el camí que pujava a Collserola per l'actual carrer de Gomis i el que anava als Penitents per l'actual carrer de Gustavo Adolfo Bécquer. Escrits com els «Articles sobre el Principat de Catalunya, Andorra i zona de parla Catalana del regne d'Aragó», de Pascual Madoz, o el *Cuestionario de Francisco de Zamora. Descripción Geográfica del Término y Pueblo de San Genís dels Agudells, alias Horta*, elaborat l'any 1789, confirmen que el lloc que avui dia

ocupa l'actual passatge d'Isabel i els voltants més pròxims configuraven el primer indret urbanitzat del barri de Vallcarca. Una cruïlla de camins, un bon subministrament d'aigua i l'existència de determinats serveis, fonamentals per a aquella època, convertiren l'indret anomenat *de la Farigola* en un punt estratègic perquè els parroquians anessin cap al pla. Fins enguany, però, l'origen fundacional i tipològic del passatge d'Isabel plantejava dues teories apriorístiques:

a) L'última revisió del *Catàleg del patrimoni arquitectònic historicoartístic de la ciutat de Barcelona* defineix l'estructura del passatge com a possible ciutat jardí projectada seguint les pautes de reflexió de Sir Ebenezer Howard (1850-1928).

b) Al mateix temps, s'atribueix l'obertura i el disseny del passatge d'Isabel a l'arquitecte Andreu Audet i Puig, el qual projectà l'any 1893 l'edifici modernista que ocupa el núm. 8 del passatge, «Villa Esperanza». L'expedient del projecte és dipositat a l'Arxiu Municipal Administratiu de Barcelona, exp. 12.196. Es desconeix l'existència de la documentació que atribueix a Andreu Audet i Puig el projecte d'obertura del passatge.

El passatge d'Isabel era considerat un conjunt de cases de segona residència, fruit de la voluntat de la burgesia barcelonina de la segona meitat del segle XIX de passar-hi les vacances. Ara bé, la tipologia rural de les cases dels núm. 10, 11 i 12 i la representació del carrer en plànols anteriors al projecte d'Audet i Puig *Pla Geomètric del Poble i Terme de Sant Joan d'Horta*, de 1861, o al *Plano de Barcelona y sus Alrededores en 1890 aprobado por el Excmo. Ayuntamiento en sesión del 13 de Enero de 1891*, de 1890, confirmen l'anterioritat de l'establiment del passatge i que, tal vegada, no va ésser projectat com a ciutat jardí de segona residència. Així mateix, els plànols de 1861 confirmen que la construcció és prèvia a les reflexions de Sir Ebenezer Howard.

La documentació personal de la família Roig Ullay, propietària de la finca núm. 2, proporcionà el fil conductor

Els habitatges de tipologia rural, núm. 10, 12 i 14.

Finca modernista, núm. 8. «Villa Esperanza».

Vista general. A l'esquerra de la imatge, les cases; a la dreta, els jardins.

per iniciar una recerca a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. La descripció de les finques documentades en els escrits notariais proporciona una font d'informació arquitectònica i constructiva ingent. El fragment transcrit de l'AHPB pel notari Baudilio de Xammar, 6 d'octubre de 1836, llibre: 8733, full: 212, «Establiment a Viñals» mostra l'origen de l'establiment del passatge i la definició de l'ús dels espais lliures com a horts. Els establiments següents en confirmen la descripció.

Així doncs, en el seu origen la urbanització era habitada per un conjunt de gent, la majoria pagesa, que disposava de caseta i hort, l'un davant de l'altra, amb sortida planera i directa a l'antic camí públic del Coll denominat *passatge d'Isabel II*, el qual donava directament a l'Hostal de la

Farigola. El passatge d'Isabel incorporà posteriorment algun edifici propi de segona residència modernista i convertí els antics horts en jardins. La seva lògica inicial estava vinculada amb la voluntat d'habitar i donar vida al barri de Vallcarca, més que amb la de configurar una estructura de ciutat jardí de segona residència dedicada als estieuejants. Les diferents tipologies de les edificacions existents al passatge d'Isabel i els jardins que hi ha al davant són un reflex de les successives realitats històriques esdevingudes al carrer i al barri de Vallcarca, en general, des del començament del segle XIX fins al segle XX.

INFORME TÈCNIC. DIAGNOSI DE L'ESTAT CONSTRUCTIU I PROPOSTA D'ACTUACIÓ PER A L'EDIFICI ODEÓN DE CANET DE MAR

Autors: Carlos Agell Magriñà, Montserrat Caldés Torrent.
Encàrrec de l'Ajuntament de Canet de Mar.

L'edifici està situat al carrer del Gram, 22. El solar on és té una planta poligonal irregular. Delimita en tres de les quatre façanes amb dos carrers i una plaça. És un edifici en testera que té molta part de façana en la via pública, i la més gran dóna a una plaça.

L'edifici consta de dues plantes, planta baixa i planta pis. En la documentació del projecte s'esmenta l'existència d'un semisoterrani, però no en podem assegurar l'existència, ja que no s'hi ha pogut accedir.

La volumetria de l'edifici ha anat augmentant i canviant durant la seva història d'una manera prou important, i això ha accentuat algunes de les patologies que comentem.

La planta baixa ocupa tot el solar mitjançant una estructura de pilars i voltes en paral·lel i perpendicular a les façanes; per adaptar-se als límits del solar apareixen altres pilars, que es cobreixen amb forjat pla i que donen lloc a zones de servei.

La planta superior es converteix en un volum rectangular de planta lliure suportat per una part dels pilars de la planta inferior. En un dels laterals hi ha un voladís que augmenta el volum de la planta. Originalment era un balcó amb pèrgola, però es va cobrir com a galeria.

L'edifici fou construït entre 1920 i 1923 i projectat per Rafael Masó amb l'objectiu que esdevingués la seu de la primera cooperativa documentada de l'Estat espanyol, anomenada La Canetense. La planta inferior estava destinada a les instal·lacions pròpies d'una cooperativa agrícola i la superior, a una sala de ball. Amb el temps, per rendibilitzar millor la part superior, aquesta es va recon-

vertir en cinema i el darrer ús que se li va atribuir va ser el d'espai per a espectacles. La planta inferior sempre fou reservada a la cooperativa, per bé que últimament l'espai ha estat ocupat per un supermercat.

Tot seguit incloem la relació de patologies que afecten l'edifici Odeón, enumerades d'una en una i ordenades per característiques, tot i que algunes es podrien agrupar, ja que són causes i conseqüències del mateix problema. En el document es determina la patologia esmentada, se'n fa una descripció, un supòsit de les causes i conseqüències i una proposta d'actuació per a cadascuna:

- Trencament de dues encavallades.
- Esquerdes en diverses voltes de la planta baixa.
- Guerxament dels tirants de la galeria.
- Esquerdes als arcs de descàrrega.
- Degradació de cobertes.
- Esquerdes al límit de la terrassa.
- Degradació del sistema d'evacuació d'aigües.
- Corrosió en elements metàl·lics.
- Degradació de sostre i canals de fibrociment.
- Despreniment d'elements de la galeria.
- Despreniment de cels rasos.
- Despreniment de peces en les jardineres.
- Humitats per filtracions de cobertes.
- Humitats provinents del terreny.
- Fusteries en mal estat.
- Degradació del paviment de fusta.
- Revestiments de façanes.
- Revestiments interiors.

Finalment, s'indiquen les intervencions indispensables que caldria fer-hi per motius de seguretat i l'ordre seqüencial dels treballs a fer.

La proposta duta a terme és una proposta de mínims que es concreta en:

- Restitució de la galeria a l'estat original i reparació de la coberta. (Són treballs que ajudaran a alleugerir la càrrega sobre el mur deformat.)

Conjunt de quatre imatges de l'edifici en el seu origen.

- Treballs de racionalització i reparació del sistema de sanejament, totalment imprescindibles.
- Reforma de la instal·lació elèctrica i aplicació d'una de nova, ajustada a la normativa vigent i segons la proposta d'ús posterior.
- Retirada de la instal·lació antiga d'aigua i nova instal·lació.
- Sanejament o restitució del revestiment de les parets afectades per humitats.
- Arranjament de les esquerdes existents.
- Repàs i sanejament de fusteries en general.
- Restitució dels falsos sostres de les dependències.
- Repàs general dels revestiments i acabats interiors i exteriors.

Modificacions evidents de l'exterior.

LA PEDRA EN SEC. REVALORACIÓ D'UN PATRIMONI COMÚ EUROPEU

Equip: Antoni López Dauff i Antoni Vilanova Omedas.
Coordinador: Facultat de Lletres de la Universitat Rovira i Virgili.
Participants: Institut Europeu d'Itineraris Culturals (Luxemburg), Associació Cultural Trullo Sovrano (Itàlia); Universitat de l'Egea (Grècia).
Membre associat: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya a través de l'Agrupació d'Arquitectes per a la Defensa i la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic (AADIPA).

Aquest projecte, liderat per la Facultat de Lletres de la Universitat Rovira i Virgili, pertany a la convocatòria 2001, inscrita en el programa marc Cultura 2000.

Els socis del projecte són l'Institut Europeu d'Itineraris Culturals (Luxemburg), l'Associació Cultural Trullo Sovrano (Itàlia), la Universitat de l'Egea (Grècia) i el Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, a través de l'Agrupació d'Arquitectes per a la Defensa i la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic (AADIPA).

Introducció

Nascudes d'una simbiosi perfecta entre cultura i natura, les construccions de pedra en sec, que s'estenen per tot Europa, són el testimoni d'una art i una herència arquitectòniques comunes. El valor patrimonial que tenen ha estat ignorat durant molt de temps. Recentment, però, aquesta arquitectura popular ha desvetllat l'interès de totes les ciències i l'estudi de la tècnica que la caracteritza s'ha anat desenvolupant i enfortint.

Aquest interès de què parlem és indispensable per a la supervivència de l'arquitectura de pedra en sec, que, cal dir-ho, constitueix un patrimoni tradicional en perill, i que s'ha de protegir de les amenaces que suposen els canvis arquitectònics i culturals característics de la societat contemporània. Aquesta revaloració, però, ha de passar per una sensibilització general sobre la importància cultural que se li concedeix.

Volta de canó de pedra en sec al Pla de Santamaria (Alt Camp).

L'objectiu general del projecte «Cultura 2000. Pedra en sec», cofinançat per la Unió Europea, va ser estudiar i valorar les estructures de pedra en sec i informar i sensibilitzar els ciutadans europeus envers una herència arquitectònica que comparteixen. Per aconseguir aquest objectiu, el projecte preveia establir diversos itineraris culturals virtuals, crear una pàgina web sobre la pedra seca i organitzar unes jornades per a arribar a prendre consciència del valor cultural d'aquest ingent patrimoni comú.

Jornades

Es van celebrar a Tarragona, al paranimf de la Universitat Rovira i Virgili, durant els dies 5, 6 i 7 de juliol de 2002.

Les diverses comunicacions posaven en evidència, entre altres qüestions, els canvis soferts per l'agricultura tradicional, fortament substituïda per un nou model –l'agronegoci–, que, amb el seu caràcter intensiu, provoca un impacte en els elements paisatgístics, en els recursos naturals i en l'estructura del sector. D'altra banda, la baixa rendibilitat de l'agricultura de secà comporta l'abandonament dels conreus situats a les àrees de difícil mecanització (als pendents), que sovint són les que

A l'esquerra i a la dreta, vista general i detall de marges de pedra seca.

presenten un nombre major de construccions associades (bancals amb marges de pedra seca).

A més de Catalunya, hi van concórrer participants de diferents països d'àmbit europeu: Itàlia, Luxemburg, Grècia, Xipre, França, Andorra, Romania i Bulgària. També van estar representades diverses institucions internacionals, com ara el Consell d'Europa, la Comissió Europea i ICOMOS.

A manera de recapitulació final, es va redactar un memoràndum sobre la defensa de les construccions amb pedra en sec en què es recollien les conclusions principals de les Jornades i es demanava una línia de turisme cultural i la protecció legal per a aquest tipus de construccions, veritable segell de marca d'un patrimoni comú europeu. Aquest escrit es va adreçar a les institucions responsables del patrimoni cultural d'àmbit local, autonòmic, nacional, europeu i internacional.

Exposicions

Paral·lelament a la celebració de les Jornades, a la seu de la Demarcació de Tarragona del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya es van obrir al públic les exposicions següents:

- «El paisatge de la pedra seca» fou produïda especialment per a les Jornades, el representant de l'AADIPA hi va fer de comissari i es va fer a partir dels continguts aportats pels diferents socis. S'hi explica amb imatges el paper de l'arquitectura de pedra en sec en la configuració d'un paisatge cultural característic que identifica la conca mediterrània.

- «L'home i la pedra» consta d'una selecció de quinze fotografies, de gran format, que el seu autor –Francesc Jarque– va fer per encàrrec de la Universitat de València, amb motiu d'una exposició que portava aquest mateix nom. Es tracta d'imatges colpidores i directes, testimoni de la tasca feixuga del món rural de les terres del nord del País Valencià.

Posteriorment, aquesta doble mostra va viatjar per diversos indrets de Catalunya: Tàrrrega, Tortosa (Demarcació de l'Ebre del COAC), la Fatarella (Fundació el Solà), Roquetes i Figueres (Delegació de l'Alt Empordà del COAC).

Vista general de diversos elements de pedra en sec al Pla de Santa Maria.

Barraca de planta rectangular.

Pàgina web

Sota la direcció del degà de la Facultat de Lletres de la Universitat Rovira i Virgili d'aquell moment, el Dr. Enric Olivé i Serret, i amb la col·laboració de tots els socis del projecte *pedr@seca* 2000 es va presentar la pàgina web que donava compliment a l'objectiu de concentrar i divulgar les experiències de treball, estudi i intervenció al voltant d'aquest patrimoni construït, www.pierre-seche.net, feta en italià, francès, grec, anglès i català.

La tasca del representant de l'AADIPA va consistir a escriure –sempre fent referència a Catalunya– les planes dels apartats de construcció (materials, estris, tècniques, tipologies existents) i de restauració (estat de conservació i manteniment, iniciatives, ajuts i tècniques) dels elements de pedra seca.

A la vegada, es va crear un itinerari virtual on es donaven a conèixer al visitant les zones de Lesbos, a Grècia, la italiana d'Alberobello i les de Catalunya (Altafulla, el Vilosell, la Fatarella), i on es facilitaven totes les dades relacionades amb el procés constructiu utilitzat i sobre l'origen i la història d'aquests indrets.

Actualment es pot accedir a aquests continguts a través de l'adreça www.humanrights-observatory.net/pierre-seche/franprincipal.html.

Itinerari cultural

Els assistents a les Jornades van poder fer una visita real per la ruta turística i cultural centrada en les barraques situades al terme municipal del Pla de Santa Maria (Alt Camp). Es tracta de la zona de les Planes, un indret que en poca extensió concentra un nombre important de

Cossiòl de pedra en sec al Pla de Santa Maria.

Cúpula de pedra seca d'una barraca circular.

construccions de pedra en sec. L'esmentada ruta, dissenyada des de l'Ajuntament d'aquest municipi, permet conèixer una trentena de construccions, entre les quals hi ha cossiòls, aixoplucs, pous, cisternes i, fins i tot, un corral. Cal destacar, però, les característiques de la barraca de la Capona, monumental construcció de tres cossos disposada en forma d'ela, i altres elements de pedra seca, com ara les arneres i el cossiòl del Soleta, que presenta quatre agosarades arcuacions que arranquen d'una columna central i que s'emprava per a l'aprofitament de l'aigua de la pluja.

Seqüeles de les Jornades

Arran de la celebració del congrés de Tarragona sobre la pedra en sec, algunes de les institucions col·laboradores van activar actuacions al voltant d'aquest patrimoni multi-

secular. Conseqüència del mateix certamen són les Jornades de Treball sobre la Pedra Seca, que organitza bi-anualment la Fundació el Solà, a la Fatarella. Així mateix, la Demarcació de l'Ebre del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya va posar en marxa els inventaris del patrimoni de pedra en sec a les comarques del Baix Ebre i el Montsià.

PATRIMONI I EQUIPAMENT

XXIVè Curset sobre la Intervenció en el Patrimoni
Arquitectònic, del 13 al 16 de desembre

Director: Albert Pla i Gisbert, arquitecte.

El XXIVè Curset de l'AADIPA es va dedicar a presentar una reflexió plural i ferma sobre l'aplicació arquitectònica de les tecnologies constructives i els serveis de condicionament actuals i innovadors, així com l'adequació a la normativa legal que cada cas comporti, independentment de l'estil, l'època, la dimensió i l'ús d'aquests elements arquitectònics, i tant si són privats com si són públics. Aquesta aplicació per a l'equipament, és a dir, les instal·lacions, els sistemes de serveis i subministraments, la comunicació, etc., del patrimoni arquitectònic, és fruit d'un treball interdisciplinari en què l'arquitecte se gueix tenint la responsabilitat capital.

La vigència actual del tema «Patrimoni i equipament» és patent. Les tecnologies actuals, antigues o noves i gairebé sempre innovadores en relació amb l'antiguitat dels edificis on s'intervé, posen en evidència qüestions que repetidament ens plantejem sobre els equips tecnològics i les seves solucions; és a dir, el condicionament resultant de l'edifici i del seu entorn una vegada s'hi ha intervingut. Aquesta evidència a vegades planteja dubtes respecte a la seva idoneïtat, ja que no sempre està ben explicada i sovint no està ben entesa.

Els usos passats i els nous, els edificis vells, les condicions d'habitabilitat, antigues i d'innovació constant, i la

permanència de la seva categoria històrica i cultural, que és el més emblemàtic, conflueixen en un gran paquet d'actuacions professionals entrelaçades per la tecnologia i, en conseqüència, pel paràmetre que l'evidencia més: el factor econòmic. Amb tot això, les noves tecnologies han de respondre a la història, adaptar l'edifici a nous usos, no alterar la identitat pròpia del conjunt restaurat perquè amb el pas de la història futura pugui ser llegit des dels seus orígens i, sobretot, facilitar que els usuaris gaudeixin amb èxit del confort i la utilitat que la nova situació determini.

Es va pretendre, doncs, posar de manifest que l'oportunitat d'aplicació de cada tecnologia, fins i tot sent fruit de la col·laboració en treballs d'investigació entre institucions propietàries del patrimoni arquitectònic monumental i fabricants de productes d'alta tecnologia, és deguda a un ajustat equilibri entre el monument, la seva funció i la seva divulgació cultural, i fa que un sistema innovador d'alta tecnologia sigui oportú en uns edificis i que en d'altres calgui prescindir-ne. Això no és res més que la confirmació de la idea inicial que va promoure la proposta d'aquest tema per al XXIVè Curset de l'AADIPA, que no era un altre que plantejar que en cada cas cal estudiar particularment l'opció i el sistema tecnològic que s'ha

A l'esquerra, cartell del XXIVè Curset. A dalt i a baix a la dreta, tècniques d'il·luminació d'edificis històrics.

d'aplicar, cosa que afavoreix el treball d'investigació que sempre ha d'acompanyar tota intervenció en el patrimoni arquitectònic monumental.

Així doncs, cal impedir en tota intervenció les solucions tipus i, en canvi, cal tenir en compte la implantació de les diverses aplicacions de sistemes tecnològics innovadors que millorin el nou ús, el manteniment i la divulgació cultural del monument mateix.

Els coneixements i les propostes que es van aportar van arribar, per tant, des dels diversos àmbits que el tema requereix: la pròpia història, els orígens i l'evolució dels diferents sistemes de condicionament i confort, la inclusió dels sistemes de comunicació amb els elements tècnics que comportin i l'accessibilitat per a tothom.

Aquesta és la reflexió a la qual vam voler arribar en aquest curset.

PROGRAMA DEL CURSET

Dijous, 13 de desembre

- Inauguració oficial del XXIVè Curset sobre Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic: Francesc Xavier Asarta Ferraz, doctor arquitecte, president de l'AADIPA. Presentació del XXIVè Curset. Albert Pla i Gisbert, arquitecte del XXIIIè Curset de l'AADIPA.
- Equipaments tècnics i edificis antics: una qüestió de tecnologia i d'història de la tecnologia: Marco Filippi, professor enginyer.
- La implantació d'instal·lacions en edificis del patrimoni arquitectònic: Joan Lluís Fumadó i Alsina, doctor arquitecte, i Joan Briz i Caro, arquitecte.
- Patrimoni, temps i tecnologia: Wolfdietrich Elbert, enginyer.
- Aplicació en el patrimoni: idees arquitectòniques, coordinació de l'equip pluridisciplinari: F. Xavier Fabré i Carreras i Lluís Dilmé i Romagós, arquitectes.
- Adequació estètica i funcional de l'accés Rambla d'Egara del mercat de la Independència de Terrassa: Amadeu Oliva i Uriel, arquitecte.

Divendres, 14 de desembre

- Revistes d'arquitecte i patrimoni. Presentació de la revista *Crossing*: Oriol Bohigas i Guardiola, arquitecte.
- Intervenció a la plaça del Rei, el Pretori i les voltes del circ romà de Tarragona: Estanislau Roca i Blanch, doctor arquitecte.
- Rehabilitació d'un edifici per a la biblioteca de manuscrits a Chinguetti (Mauritània): Xavier Casanovas i Boixareu, arquitecte tècnic, i Robert Graus i Rovira, arquitecte i arquitecte tècnic.
- Un «nautilus» al monestir de Ripoll: les noves instal·lacions: Esther Colls Rissech i Alfred Pastor Mongrell, arquitectes.

- El castell del Vi al castell de Peñafiel: Roberto Valle González, arquitecte.
- Conservació preventiva i comportament tèrmic i hídic de monuments: Màrius Vendrell, químic-geòleg.
- Compatibilitat conceptual o arquitectònica en la rehabilitació: Joaquín Fernández Madrid, arquitecte.
- Accessibilitat percebuda en el patrimoni i en la nova arquitectura del segle XXI: Enric Rovira-Beleta i Cuyàs, arquitecte.
- Obres i estudis del Pla Director de Restauració del Castell de la Mota. Restaurant després de rehabilitar: Fernando Cobos Guerra, arquitecte.
- Rafael Guastavino a Vilassar de Dalt: el teatre del Centre Vilassarenc: Lluís Dilmé i Romagós i F. Xavier Fabré i Carreras, arquitectes.
- Restauració i remodelació de l'antic edifici de «La Panera» com a Centre d'Art Contemporani a Lleida: Ezequiel Usón Guardiola, arquitecte.
- La recuperació del patrimoni universitari d'Alcalá de Henares: actualització dels antics col·legis: Enrique J. Fernández Tapia, arquitecte tècnic, i José Luis de la Quintana Gordon, arquitecte.

Dissabte, 15 de desembre

- El Vapor Vell de Sants (1840-2000): Josep M. Julià i Capdevila, arquitecte.
- Una restauració als albors d'un canvi d'època: la del campanar talaia de Manlleu (Osona-Barcelona): Antoni González Moreno-Navarro i José Luis Sanz Botey, arquitectes.
- Un parell d'idees de com ensenyar un monument: el castell de Gelida i l'església de Sant Climent de Taüll: Esther Colls i Rissech i Alfred Pastor Mongrell, arquitectes, i Albert Sierra i Reguera, historiador de l'art.
- Lumina: tècniques d'il·luminació per a monuments històrics: Maria Concetta Soppi Spini, assessora de Cultura de la regió de la Toscana.
- «Yuste. El silenci de l'emperador», un projecte de gestió del patrimoni: Fernando Moreno de Barreda, vicepresident de la Fundación Hispania Nostra.

- La Biblioteca Pública de l'Estat al Mercat del Born: Enric Sòria i Badia i Rafel Antoni de Cáceres i Zurita, arquitectes.
- Les escales de La Granja a la ciutat de Toledo: José Antonio Martínez Lapeña, arquitecte.
- El palau de Pastrana, una restauració integral: Carlos Clemente San Román, arquitecte.
- Control mediambiental intern: dispositiu d'alerta ràpida: Mauro Bacci, Dr., IROE-CNR.
- Treballs en el diagnòstic per a la restauració dels frescos de la capella de Sant Blai de la catedral de Toledo: Jaime Castañón Fariña, arquitecte.
- Tecnologies i patrimoni històric: guia en la complexitat: Eugenio Bettinelli, «A Regola d'Arte».
- La pedagogia en el patrimoni arquitectònic: Albert Pla i Gisbert, arquitecte.

Diumenge, 16 de desembre

- Visita al Gran Teatre del Liceu.
- Visita al CCCB - Centre de Cultura Contemporània de Barcelona.

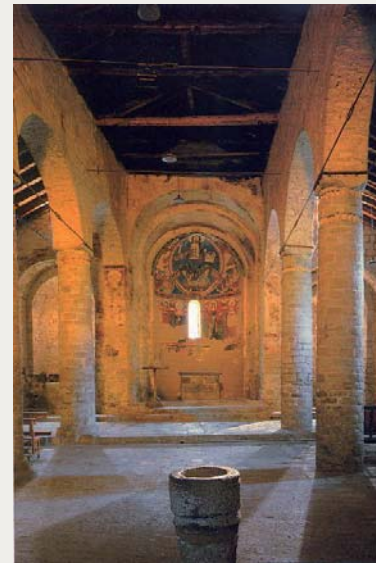
PATRIMONI I EQUIPAMENT EN UNA EXPOSICIÓ

Albert Pla, arquitecte, director del XXIVè Curset de l'AADIPA.

El curset número XXIV va tractar d'una manera plural i interdisciplinària la ferma reflexió al voltant de l'aplicació de les tècniques constructives i el condicionament integral en el patrimoni arquitectònic, considerant el valor d'innovació tecnològica, així com l'adequació a la normativa legal que cada cas comporti. Aquests criteris s'hauran de tenir en compte independentment del seu estil, època, dimensió i ús, és a dir, per a qualsevol dels edificis i conjunts urbans que conformen l'extensa mostra del passat de la nostra cultura històrica, i fer de cadascun d'ells un permanent referent històric i cultural amb vista al futur. A cada curset es va fer una exposició al voltant del tema central, exposició itinerant i divulgadora del fet cultural per a altres regions europees.

En aquesta ocasió, l'assumpció mateixa de la interdisciplina que emana de la intervenció en patrimoni arquitectònic fixa la fórmula d'aquesta exposició i fa de la interpretació fotogràfica i la llum els instruments que posen en comú la percepció i la projecció cultural de l'esmentat patrimoni arquitectònic com a eines per garantir-ne la projecció cultural en el temps.

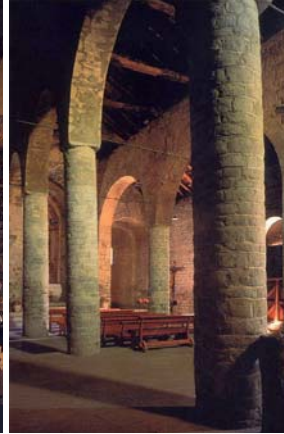
La fotografia com a art de comunicació i expressió formal és utilitzada en el projecte «Bticino: A Regola d'Arte» com una forma de disciplina necessària per conèixer millor l'arquitectura. «Bticino: A Regola d'Arte» és un projecte de restauració i reutilització en què es fa servir la tecnologia de l'arquitectura històrica. Nascut a Itàlia, acollit amb gran beneplàcit pels professionals del sector i pel públic més culte, i premiat en diverses ocasions per la crítica, actualment «A Regola d'Arte» s'ha exposat en altres països on hi ha cada vegada més interès per la recuperació. El redescobriments de la cultura i les tradicions

A dalt, programa «Monumentos futuros. Esperia». A baix, Sant Climent de Taüll. Fotografia: Lourdes Jansana.

Fotografia: Lourdes Jansana.

Fotografia: Lourdes Jansana.

A dalt i a baix, Scavi di Pompei.
Fotografia: Cristina Omenett.

pròpies, així com la recerca d'identitat, en un clima de discutida i contradictòria globalització, condueixen fàcilment a una valoració de l'arquitectura històrica del lloc. La primera presentació internacional de «Bticino: A Regola d'Arte» es va portar a terme a Catalunya, concretament a Barcelona. Aquesta acció de coneixement, en definitiva, enclou descobriment i reflexió, i precisament aquesta consideració és el que determina l'exposició, que s'allunya del concepte de monument com a element observat i mostrat. Així, no és l'arquitectura el subjecte de l'exposició sinó la mateixa forma expressiva de comunicació que la fotografia i els sistemes col·laterals de multimèdia inclouen. És agradable reconèixer, a més, que aquesta comunicació, afortunadament, és rica i diversa.

Aquesta exposició fotogràfica va permetre observar de manera serena el contingut a través de l'exercici exemplar de cadascun dels sis fotògrafs excepcionals que hi van col·laborar, i alhora va pretendre posar de manifest la capacitat de transportar l'observador més enllà de la simple i immediata percepció formal, de manera que en el seu marc i a través de les seves imatges provoqués les sensacions, les intencions i la complicitat amb els se-

crets intuïts a través del patrimoni arquitectònic, i fes del conjunt una nova forma de treball que invita a la reflexió, ja que a cada exemple se sobrepassa la imatge de catalogació a què es veuen sotmesos assíduament l'arquitectura i els seus monuments.

L'exposició va tenir la participació de:

- Montserrat Casas Estradé, que buscava la restitució de la immaterialitat atmosfèrica i l'impacte sensorial del color-llum com a manera essencial d'establir una empatia amb l'ambient del Palau Güell de Barcelona.
- Mario Cresci, que va presentar les Corderie dell'Arsenale de Venècia plenes de deixalles, i fins i tot les va modificar mitjançant la introducció de cables i cordes. Cresci defensa la hipòtesi que qualsevol reutilització d'un edifici provoca una infestació del lloc, n'altera la percepció i, en conseqüència, residus i objectes en aparença banals es converteixen en *ready-made*.
- Lourdes Jansana, que, en treballar en condicions de llum natural, amb el màxim d'intensitat possible, ha redescobert els valors transcendents i luminotècnics de l'aparició del sol en edificis amb l'absis sempre orientat a l'est, com a la vall de Boí.

- Cristina Omenetto, que, amb la seva Polaroid, revela immediatament l'ambigüitat del nostre judici de valor sobre els grafitos romans i contemporanis. Cristina aprofita per a l'art les carències d'una màquina de baixa qualitat, les entrades de llum provocades per un muntatge rudimentari i l'arrossegament mecànic imprecís i espasmòdic de la pel·lícula, que ocasiona enlluernaments i interferències en la visió de les excavacions de Pompeia.
- Humberto Rivas, que, en una visita al Museu Arqueològic Nacional de Tarragona ha captat la inquietud provocada per qualsevol col·lecció de «troballes», amputades del seu context o cos originari, fins al punt d'afegir *Anatomia Tarracotensis* a la seva seqüència, com si fos un anatomopatòleg.
- Silvio Wolf, el treball del qual al teatre de La Scala de Milà constitueix un interrogant sobre els límits de l'ull humà i mecànic, sobre la fotografia tradicional i sobre la perspectiva de quelcom virtual que podria representar millor el que és real i contextualitzar-ho.
L'arquitectura i els objectes que es van mostrar en l'exposició van ser només el pretext, encara que no exempt de complicitat, i van servir per prendre en consideració un fenomen fonamental de la seva percepció, de la projecció de la seva imatge: la llum, la lluminositat, característica inherent i diferenciadora de l'Hespèria i de la seva arquitectura, per la llum que rep, la llum que projecta, la lluminositat que enclou, la claredat que la fa habitable, el cromatisme que la fa singular.

El Col·legi d'Arquitectes de Catalunya ha apreciat la filosofia de «Bticino: A Regola d'Arte» i, en particular, les formes de comunicació i de representació fotogràfica i multimèdia, dirigides per Enzo Biffi Gentili, que s'han elaborat per difondre-la. Enzo Biffi Gentili, coordinador de les missions fotogràfiques dels sis fotògrafs aquí presentats, encarregades per «Bticino: A Regola d'Arte», va néixer el 1945 a Torí, on viu i treballa. Llicenciat en Lletres Modernes per la Universitat de Torí amb una tesi sobre sociologia de l'art i de la literatura, des dels anys setanta es dedica a l'urbanisme, i promou i dirigeix els Plans Reguladors del Color i de la Decoració Urbana de la ciutat de Torí, en col·laboració amb Giovanni Brino, Achille Castiglioni i Ettore Sottsass, entre altres. El seu interès per les arts aplicades es va consolidar en els anys vuitanta amb l'inici d'una producció d'assajos historicocrítics sobre la ceràmica que en l'actualitat s'eleva a més de cent publicacions. És membre de l'Acadèmia Internacional de la Ceràmica de Ginebra. Des del 1990 és, a més, comissari professional independent d'exposicions d'arts aplicades, que molt sovint porta a terme, juntament amb Toni Cordero, en seus arquitectòniques monumentals, com ara el conjunt de San Filippo Neri de Torí, projectat per Juvara i Talucchi; la juvariana Palazzina di Caccia de Stupinigi; la Rotonda Antonelliana de Castellamonte; la Chiesa degli Artieri o els Sassi de Matera. Es dedica, així mateix, a la consultoria professional per a organismes públics i societats privades sobre projectes i comunicació cultural.

Junta directiva de l'AADIPA

Presidenta: ROSA M. CÁNOVAS GÖLLER*

Secretari: ANTONI VILANOVA OMEDAS

Tresorer: CARLES AGELL MAGRIÀ

Vocal Lleida: CARLES SÁEZ LLORCA

Vocal Tarragona: JOSEP HUGUET MONNÉ

Vocal Ebre: ANTONI LÓPEZ DAUFÍ

Vocal Girona: ANNA ALBÓ RIERA**

Vocals Barcelona: GLÒRIA BASSEGODA VILLAGRASA*,
JAUME SERRA MALLA* i RAMON FUSTÉ SITGES

Secretària d'agrupacions: NEUS VIME

[*] Membres escollits en l'assemblea general del 17 d'abril del 2002.

[**] Membre escollit per cobrir la baixa de Rosa M. Cánovas per la junta de maig del 2002.

2002

J**Jornades**

- «Balanc del XXIVè Curset», per Albert Pla, director, i elecció del director del XXVè Curset, a celebrar del 12 al 15 de desembre del 2002. Amb motiu de la celebració de l'Any Internacional Gaudí (Gaudí 2002), l'assemblea extraordinària de l'AADIPA de l'11 de desembre del 2001 aprovà la proposta de la junta de govern del COAC de dedicar el curset a la figura d'Antoni Gaudí i el seu temps. És escollit com a director José Luis González (23/1, Sala taller del COAC).
- Plans d'actuació en el conjunt de l'Hospital de Sant Pau de Barcelona: «El futur de l'Hospital», per Jordi Rogent; «Projecte i actuacions en el conjunt històric», per Beatriz Velasco i Santi Prats; «Projecte del nou hospital», per Esteve Bonell, del COAC, en col·laboració amb l'AAUC, l'Ajuntament de Barcelona i la Molt Il·lustre Administració de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau (5/3).
- Candidatures a tema i director del XXVIè Curset, a celebrar de l'11 al 14 de desembre del 2003. Elecció de la proposta «Balnearis», per Josep Sánchez Ferré (17/9, Sala taller del COAC).
- «Projecte d'intervenció a l'antic Mercat del Born de Barcelona», per Enric Sòria i Rafael de Cáceres, arquitectes (Cercle Artístic de Sant Lluc. Organitzat per l'àrea de Cultura del COAC i amb la participació de l'AADIPA i l'AAUC).
- «El PEPPA de Granollers». Presentació a càrrec dels seus autors, Lluís Cuspinera, Vicenç Oliveras, Joan Valls i Ramon Calonge (11/11, Sala taller del COAC).

V**Visites**

- Viatge a **Rio de Janeiro, Brasília i São Paulo (Brasil)**, coordinat per Raquel Tardin i Anamaria de Aragão Costa Martins (21/3 a 2/4, col·laboració amb l'AAUC).
- **Solsonès i Vic**. Benvinguda de Jacint Raurell. «Pla Director de la Catedral de Vic», per Rafael Vila. Visita a la catedral, la Capella Fonda i la plaça del Mercadal acompanyats de Rafael Vila. Visita a les obres de restauració del santuari del Miracle guiats per Rafael Vila, autor del projecte (9/3, col·laboració amb la Delegació d'Osona del COAC).
- **Barcelona**. Visita a les obres de rehabilitació de la casa Ferrés, acompanyats de Josep Samsó i Enric Castelló, autors del projecte (26/4).
- **Besalú**. Benvinguda de Lluís Guinó. Recorregut per la vila, acompanyats de Rosa M. Cánovas. Es visiten la col·legiata romànica de Santa Maria i el micvè, amb Maria Fauró; el monestir de Sant Pere, l'església de Sant Vicenç i la casa Cornellà o Can Llaudes, amb Josep Maria Pla, i la Cúria Reial, amb Lluís Bayona (13/4).
- **Sant Feliu de Llobregat**. Visita al Palau Falguera acompanyats de Maite Ruf, Bosch-Cuspinera Associats i Manuel Giral, arquitectes i autors del projecte (27/6).
- **Hospital de Sant Pau**, especialment les recents rehabilitacions de la coberta i les golfes de l'edifici de l'Administració i de la Casa de Convalescència, acompanyats de Beatriz Velasco, arquitecta responsable de patrimoni de la Molt Il·lustre Administració de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau i l'arquitecte redactor del projecte, Santi Prats (15/6).
- **Terra Alta i Alt Camp**. Visita a les construccions de pedra en sec a la Fatarella i el Pla de Santa Maria, acompanyats d'Antoni López, vocal de l'Ebre (16/11).

Visita a la catedral de Vic.

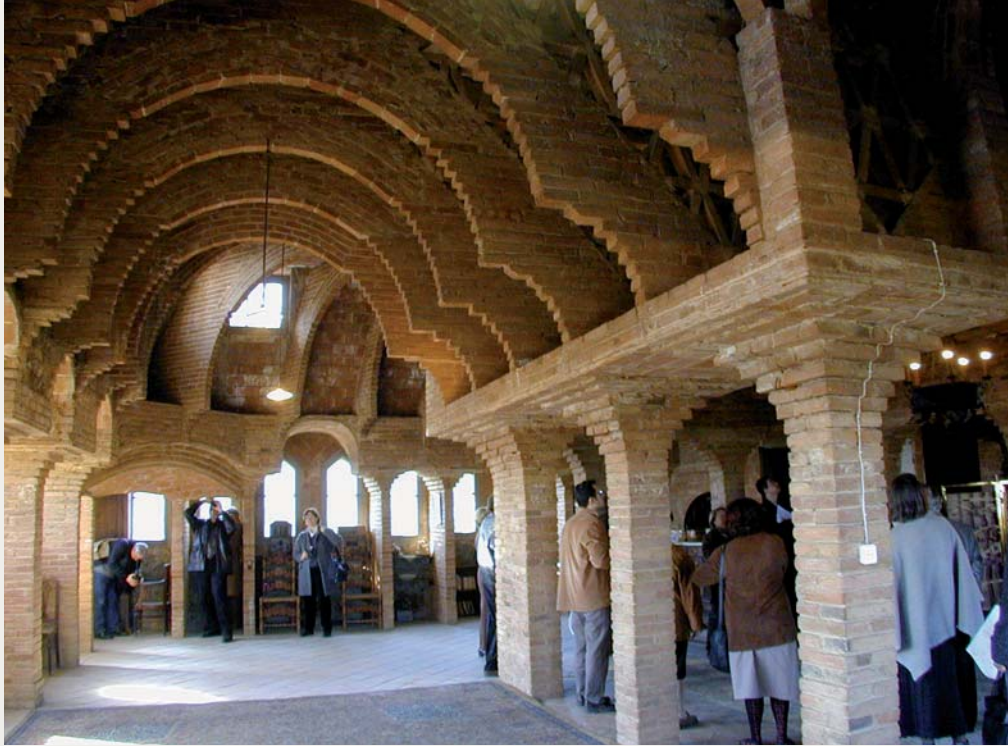

Visita a la Col·legiata de Santa Maria de Besalú.

■ **Gaudí 2002.** Visites professionals a edificis de l'arquitecte a Barcelona i rodalies, organitzat amb motiu de l'Any Internacional Gaudí, en col·laboració amb el Servei d'itineraris del COAC:

- **Casa Figueres**, Bellesguard (23/2), acompanyats de Javier López Rey, arquitecte (14/9).
- **Palau Güell.** Visita a l'edifici i a l'exposició «La vida a palau: Eusebi Güell i Antoni Gaudí, dos homes i un projecte», acompanyats d'Antoni González Moreno-Navarro, Raquel Lacuesta, Pau Carbó i Jaume de Puig (6/4, 8/6 i 5/10).
- Reconstrucció de les **Escoles de la Sagrada Família a Badalona**, duta a terme per l'Institut Gaudí de la Construcció, acompanyats de Mariona Bonet i Carles Agell (20/4 i 3 i 4/7).
- **Casa Batlló**, acompanyats de Josep M. Botey (4/5 i 7 i 28/9).
- **Temple de la Sagrada Família**, acompanyats de Jordi Bonet (11 i 25/5 i 20/9).
- **Cavallerisses de la finca Güell**, acompanyats de Joan Bassegoda (15/5 i 19/6).

- **Casa Vicens**, acompanyats de l'arquitecte Ignasi Herrero (23/5, 25/7 i 10/10).
- **Park Güell**, acompanyats d'Anna Ribas i Carme Hosta (1 i 29/6).
- **Colònia Güell.** Visita a l'església amb Antoni i José Luis González. Visita al complex fabril amb Pep Palaín. «Propostes de planejament urbanístic», per Manel Giralt i Jordi Rogent. Visita a l'exposició sobre la història de la colònia (15/6).
- **Finca Güell**, acompanyats de Joan Bassegoda i Nonell, doctor arquitecte i director de la Reial Càtedra Gaudí (15/5 i 19/6).
- **Casa Milà**, acompanyats de Francisco Javier Asarta, Raquel Lacuesta i Robert Brufau (6/7, 24/8 i 19/10).
- **Convent de les Teresianes**, acompanyats de la Càtedra Gaudí (12 i 19/7).

A dalt, golfes de la casa Figueres, Bellesguard, d'Antoni Gaudí.
A baix a l'esquerra, visita a la casa Batlló, d'Antoni Gaudí.
A baix a la dreta, visita a les obres de rehabilitació de la casa Ferrés.

I Informes

- El valor patrimonial i urbanístic de la colònia industrial Soldevila de Balsareny. Petició de l'Associació de Veïns de Sant Esteve. Elaborat per Rosa Bosch i Elisenda Buixeda (15/2).
- La masia Cal Figueres als Hostalets de Pierola, per Marta Urbiola i Eugeni Llaneras. Petició per entitat cultural de Piera (15/10).
- El valor patrimonial de la casa Canals, de l'arquitecte Raimon Duran i Reynals a Piera. Petició de l'Agrupació de Veïns de Piera. Elaborat per Marta Urbiola i Eugeni Llaneras (15/6).
- Avaluació tècnica de l'església de la Sagrada Família de la Bauma. Petició de l'Ajuntament de Castellbell i el Vilar. Elaborat per Rafael Vila (21/6).
- Informe tècnic referent a les possibles actuacions sobre la finca situada al carrer Carabassa número 8 bis de Barcelona. Petició de l'Associació de Veïns del Carrer de Carabassa. Elaborat per Dídac Gordillo Bel (25/8).
- Els habitatges del carrer Castella del Prat de Llobregat. Elaborat per Marilena Gracia Suñé a petició del Sr. Joan Mateu i Boquera en representació dels habitatges del carrer Castella, 40-44, del Prat de Llobregat.
- Al·legació al Pla General d'Arenys de Munt, per M. Jesús Jaco Ferreira, a petició de M. Consol Terradas, propietària de la finca afectada.
- L'edifici plurifamiliar de nova planta al carrer del Raval de la Solana, de Salàs del Pallars (Pallars Jussà). Petició del col·lectiu 166. Elaborat per Joan Pedrol (3/6).
- Enderroc i possibilitat de recuperació de la porteria de l'antiga fàbrica de Can Trinxet de l'Hospitalet de Llobregat. Petició de l'Ajuntament. Elaborat per Francisco Javier Asarta (6/11).
- Projecte d'adequació i condicionament d'un pou de glaç situat a la riera de l'Avencó, dins el terme de Tagamanent (Vallès Oriental). Petició de l'Ajuntament de Tagamanent. Elaborat per Natàlia Boya, Núria Oms i Marta Urbiola (28/11).

C Col·laboracions

- Exposició «Els arquitectes de Gaudí», del 9 de desembre del 2002 al 3 de gener del 2003.
- Fòrum per a la protecció del patrimoni industrial, amb la participació d'experts. Promogut per l'AMCTAIC per encàrrec del degà del COAC. Assisteixen a les reunions Ramon Gumà, Antoni Vilanova i Antoni Paricio (22/2).
- PEPP arquitectònic, arqueològic i natural de Rubí. Col·laboració amb l'Ajuntament de Rubí en la difusió del concurs per redactar-lo (15/5).
- PEPP arquitectònic de Canet de Mar. Col·laboració amb l'Ajuntament de Canet en la selecció de candidats per revisar-lo (22/11).
- «Presentació del nou projecte d'adequació del Mercat del Born de Barcelona», per Enric Sòria i Rafael de Càceres. Col·laboració amb la Vocalia de Cultura del COAC en la difusió de l'acte (18/7).

Façana sud de l'edifici de l'Administració de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau.

INFORME TÈCNIC REFERENT A LES POSSIBLES ACTUACIONS SOBRE LA FINCA SITUADA AL CARRER CARABASSA, NÚM. 8-BIS

Autor: Dídac Gordillo Bel.

Encàrrec sol·licitat per l'Associació de Veïns del Carrer Carabassa.

Per analitzar si es preservava el valor patrimonial i urbanístic de la finca situada al carrer Carabassa, 8-bis, amb l'aprovació definitiva del pla especial integral que afecta el conjunt format per l'antic palau amb façanes al carrer Avinyó, 52, i al carrer Carabassa, 15, i per l'antic pati amb façana al carrer Carabassa, 8-bis, tenint en compte que és un dels pocs exemples que queden a Barcelona de palau unit a jardí privat mitjançant un pont sobre el carrer, descrit en el Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arquitectònic i al Catàleg del Districte 1 i catalogat com a bé cultural d'interès local amb nivell B, es va dur a terme aquest informe tècnic.

L'edifici baix del carrer Carabassa és, probablement, del segle XVII, tot i que la coberta, suportada amb volta de maó de pla sobre bigues i columnes de ferro laminat, data de final del XIX. La part del palau del carrer Avinyó probablement té l'origen en edificacions medievals, tot i que l'estructura sembla del segle XVII o XVIII, amb elements i intervencions del XIX. En l'edifici baix les cares interiors dels murs i les voltes havien estat arrebossades i pintades de blanc, la qual cosa donava llum durant tot el dia a l'interior, on un mur que separava dos grans espais, unitaris i ordenats pel ritme de pilars i bigues, podia enfosquir l'espai. A l'Arxiu Administratiu de l'Ajuntament de Barcelona hi ha un projecte de construcció d'un edifici en una part de la façana del 8-bis, amb data del 2 d'agost de 1872, signat per Elies Rogent. La façana és molt semblant a l'existent, amb una estructura de cabirons de fusta i pilars d'obra, però no es va arribar a

fer, i segurament abans que es comencés fou substituïda per la de pilars i bigues metàl·liques amb voltes de maó de pla (en molt bon estat de conservació; són un exemple d'arquitectura industrial ubicada a la part antiga de la ciutat).

A partir d'una visita que es va fer l'agost de 2002 al número 8-bis del carrer Carabassa es van contrastar les dades del pla especial amb la situació real. S'afirmava que l'edifici estava desocupat, la qual cosa no era certa (atès que hi havia artistes i dissenyadors, entre altres habitants). Es continuava enumerant suposades patologies: «Forjats tesats, amb perill imminent de trencament de les bigues de fusta que els suporten [...] Forjat de la planta de l'entresolat amb les bigues molt corcades [Cap biga no era de fusta] [...] Humitats per filtració d'aigua als murs, provocades entre altres coses pel mal estat dels baixants [...] Tancaments en mal estat [...] Cornises en mal estat, amb perill de despeniment [...] Revestiments de façanes interiors i exteriors bufats en diversos punts, que ja han desaparegut en molts altres casos [...] L'estat actual de les instal·lacions és precari [...]». Aquests problemes, suposant que existissin, eren fàcils de resoldre. En canvi, era deplorable l'estat de l'antic palau situat al carrer Avinyó. Després d'una rehabilitació poc curiosa del terrat, el sostre va caure i una part de l'interior va quedar al descobert i es va anar deteriorant de valent. I això en un edifici catalogat, on ni els propietaris ni l'Ajuntament no van assumir-ne la conservació.

Segons la normativa vigent, no s'admeten ordenacions de volums que suposin modificacions de l'ordenació existent o de les altures usuales. La finca se situa entre dos edificis de diverses plantes, encara que al carrer, en conjunt, hi ha força construccions de planta baixa o amb patis al costat de la numeració parella, on antigament hi havia hagut els jardins privats dels palaus de l'altra banda del carrer. Les entrades principals dels palaus donaven (i encara hi donen) al carrer Avinyó. Això mateix es repeteix en el conjunt estudiat. Baixant pel

A dalt a l'esquerra, façana de l'antic palau del carrer Avinyó, l'agost de 2002. A dalt al mig, interior de l'edifici. A dalt a la dreta, terrat de l'antic palau del carrer Avinyó. A baix a l'esquerra, vista des del carrer, l'agost de 2002. A baix al mig, interior de l'edifici, sense voltes, el març de 2006.

carrer Carabassa des de la plaça George Orwell (oberta el 1990), trobem el carrer de la Rosa, amb un espai que s'ha guanyat gràcies a l'enderrocament d'edificis. Tot seguit se succeeixen plantes baixes i algun pati tancat per un mur, i entremig, alguns edificis alts. En arribar al davant del carrer Carabassa, 8-bis, hi ha un esclat de llum i de claror gràcies sobretot a la gran superfície edificada només en planta baixa; després el carrer es va enfosquant pel veïnatge d'edificis alts a banda i banda, fins al carrer Ample.

En l'informe tècnic es demanava modificar substancialment el pla especial integral, atès el gran nombre de conceptes equivocats que incloïa, amb la finalitat de protegir

la integritat patrimonial de l'edifici (façanes, estructura metàl·lica, voltes de maó de pla i edificació en planta baixa) i perquè es trencava la idea de carrer que unia els antics palaus amb els corresponents patis privats, amb la consegüent pèrdua de les condicions paisatgístiques i de pintoresquisme que s'han mantingut al llarg de centenars d'anys. Enderrocar aquesta interessant estructura metàl·lica amb voltes de maó de pla (de fet, ja s'ha començat) suposa destruir un testimoni del passat històric, constructiu i arquitectònic, útil encara fins fa poc, i si només se'n deixa el mur exterior i s'edifica en altura pel darrere, el carrer perd el seu valor paisatgístic i la seva qualitat lumínica.

INFORME SOBRE LA CASETA DE PORTERIA DE L'ANTIGA FÀBRICA DE CAN TRINXET

Autor: Francesc Xavier Asarta Ferraz.
Encarregat per l'Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat.

Aquest informe tracta sobre la possible i necessària recuperació de la caseta de porteria de l'antiga fàbrica de Can Trinxet, situada al carrer Santa Eulàlia, 182-212, de l'Hospitalet de Llobregat.

L'antiga fàbrica Trinxet està inclosa en el Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arquitectònic de l'Hospitalet de Llobregat, amb un nivell de protecció C, i inclou diverses edificacions detallades a la fitxa, en la qual també es parla específicament de la porteria.

Aquesta fàbrica té l'origen en la fusió de les fàbriques Trinxet i Gras, moment en què es va adoptar el nom de la primera. El gran complex fabril ha sofert durant els últims anys un acusat procés d'alteració dels edificis originals i n'hi ha algun que ha estat enderrocat i fins i tot substituït. En principi, les unitats protegides pel catàleg corresponen al primitiu recinte de Can Gras, que encara avui presenten, majoritàriament, un estat de conservació prou acceptable.

En data recent, quan es feien els treballs de preparació necessaris per a edificar al solar adjacent els edificis catalogats, es van eliminar els murs de closa i, per un lamentable error o falta d'informació (no volem pensar que hagi estat un acte de mala fe), es va enderrocar també la caseta del porter de Can Gras, que es trobava adossada al mur de closa.

L'antiga caseta de la porteria, segons unes fotografies de l'any 1996 facilitades per l'Ajuntament de l'Hospitalet, era una petita construcció juxtaposada al mur lateral de tancament del solar, ubicada davant de l'entrada al complex fabril de Can Trinxet, pel carrer de Santa Eulàlia. Era una construcció rectangular de petites dimensions amb

les dues cantonades en xamfrà, feta en fàbrica de maó manual i rematada per uns merlets a les façanes laterals i a les cantonades.

A la façana frontal hi havia tres finestres de fusta, amb persianes tradicionals de corda, separades entre si per un pilar de maó de 15 cm de gruix, amb un capitell de 30 cm d'ample que crea unes targes superiors d'il·luminació. Sobre les llindes d'aquestes finestres apareix una barra de ferro rodó que fa pensar en la possible existència d'una lona o tendal.

Als xamfrans apareixen sengles finestres de proporció molt alta i estreta que, independentment del valor compositiu, tenen un criteri funcional molt clar que obeeix al fet de fer possible de veure-s'hi des de l'interior en un angle de 180° i sense tenir obstacles, com les polseres que formen les cantonades. Les finestres tenen un amplitud de maó a sardinell col·locat sobre uns plafons d'obra renfonsats. Les llindes estaven executades en maó posat a sardinell. Als xamfrans, un joc escalonat de l'obra vista tant en amplitud com en llinda constitueix sense cap dubte el millor element compositiu de la construcció.

A la façana lateral dreta davant de l'accés hi havia una porta vidriera de dos batents, de fusta, la tarja superior d'il·luminació de la qual fou aparedada en una reforma, per on penetrava a l'interior, d'una manera desconsiderada i desordenada, la connexió de servei elèctrica.

No hi ha fotografia de la façana lateral esquerra, que apareix al costat d'un cobert de construcció posterior sense cap mena de valor arquitectònic. Se suposa que aquesta façana estava composta simètricament a l'oposada, tot i que no se sap si hi havia finestra o porta. No sembla lògic pensar que aquesta petita garita de vigilància del porter tingués doble porta.

Sobre la porta lateral hi havia un petit ràfec d'estructura de fusta, solera ceràmica i teula àrab, que protegia l'accés.

Dos esglaons salvaven el desnivell d'ingrés: el primer, creava un replà davant de la porta, amb fàbrica de maó a

A dalt, caseta de la porteria l'any 1996. A la dreta, vista general, amb la caseta de la porteria l'any 1996.

sardinell i paviment de ciment ratllat, i el segon, col·locat al marxapeu de la porta, és de ciment amb una cantonera metàl·lica de protecció.

La coberta de l'edifici apareix en la fotografia en un sol vessant, amb la mateixa tipologia del ràfec lateral. No és clar que aquesta coberta sigui l'original, atès que el color de les teules indica amb claredat que fou renovada, reformada o construïda de nou en data relativament re-

Enderroc de la caseta de la porteria l'any 2002.

cent. Encaixada entre els merlets laterals, té un ràfec sense canal de recollida d'aigües i crea un problema constructiu en l'agafada de la coberta amb els merlets, que no és lògic en una construcció com aquesta, amb un disseny compositiu acurat.

La fàbrica de maó en general estava, segons les fotografies, en bon estat de conservació, amb taques d'humitat i presència de fongs i líquens als merlets. La resta, amb la brutícia normal pel temps passat des de la data de construcció. Al xamfrà dret hi ha un pegat, producte d'una reparació potinera del que havia estat en altre temps.

És difícil valorar l'import de la reconstrucció d'aquesta edificació sense més dades que unes fotografies, sense disposar de plànols i sense redactar el corresponent pressupost, però podem estimar que s'aproximarà a uns 12.000 €.

Aquesta valoració sembla lògic entendre-la també com a indicativa de l'import dels danys produïts per l'enderroc accidental de la garita de porteria, sense entrar en consideracions de possibles amortitzacions de l'obra construïda i els valors històrics i arquitectònics, amb el benentès que la reconstrucció minuciosa de la petita edificació serà únicament una rèplica de l'original històric, el qual està definitivament perdut.

INFORME SOBRE EL VALOR PATRIMONIAL I URBANÍSTIC DE LA COLÒNIA SOLDEVILA DE BALSARENY (BAGES)

Autores: Rosa Bosch Palau i Elisenda Buixeda Pérez.
Encarregat per l'Associació de Veïns de Sant Esteve.

La conca del riu Llobregat i la del riu Ter constitueixen les zones més industrialitzades del Principat durant la segona meitat del segle XIX, per l'aprofitament hidràulic que es feia d'aquells rius amb la finalitat de fer funcionar la maquinària tèxtil. Amb tot, però, no fou tan sols l'aprofitament hidràulic el que afavorí la formació de les colònies, sinó també el fet que la implantació i promoció de noves colònies rebia l'ajuda de l'Estat i també un tractament diferent del de les fàbriques urbanes: exempcions fiscals, incentius legals a favor de l'ocupació de territoris despoblats, costos reduïts de terreny i construcció... A tot això calia afegir-hi, també, els avantatges que es derivaven de la pau social, els salaris baixos i la consolidació de la colònia.

L'expansió de la indústria tèxtil per la conca del Llobregat deixà petja a Balsareny, amb la construcció de tres colònies tèxtils: la del Molí o Cal Vinyes, la de la Rabeia i la de Sant Esteve o Colònia Soldevila.

La Colònia Soldevila o de Sant Esteve està situada a la riba dreta del riu Llobregat, al costat nord-oriental del terme de Balsareny. Va ser fundada l'any 1880 com a fàbrica de filats i teixits de cotó per Josep Soldevila, davant l'evidència de les bones perspectives que ofería la indústria tèxtil i de la impossibilitat d'ampliar les naus que el seu pare, Pere Soldevila, tenia a la colònia de la Rabeia.

La Colònia Soldevila representa un exemple de colònia tèxtil evolucionada i de colònia de riu. S'entén per *colònia tèxtil evolucionada* un nucli urbà complet apartat del nucli de població, amb espais productius, dotat alhora dels espais residencials i de serveis imprescindibles per al funcionament d'una comunitat i d'un espai de domini on es

Vista general de la Colònia Soldevila, 2002.

concentren els edificis simbòlics. Les característiques de *colònia anònima* o *de riu*, que també trobem a la Colònia Soldevila, són l'ús de l'energia hidroelèctrica per impulsar la fàbrica, el fet d'estar construïda per un mestre d'obres, l'absència d'un projecte urbà i d'un discurs ideològic que hi doni suport i el fet de construir-hi primer la fàbrica i posteriorment els habitatges per als obrers.

La col·locació de les peces que la componen respon al màxim aprofitament tècnic i econòmic de l'època en què es va construir. La fàbrica se situa paral·lela al canal vora l'estrenyiment inferior del meandre, a l'extrem oposat a la resclosa, per tal de concentrar la potència màxima del salt d'aigua amb el canal més econòmic. Els dos blocs d'habitatges se situen paral·lels a la fàbrica i ocupen les terrasses fluvials entre el meandre i la carretera.

Espai productiu: la fàbrica

La fàbrica de la Colònia Soldevila pertany a la tipologia de fàbrica de nau, d'una sola planta, suportada per dues rengleres de columnes de ferro colat, finestres grans repetides fins a l'infinit, en un costat i a l'altre, una estructura de coberta d'encavallades i edificis annexos on hi ha els tallers, la màquina de vapor, la xemeneia, el batà, els magatzems i les oficines. La fàbrica de nau representa una tipologia evolucionada de la fàbrica de pisos (que té els

A dalt, bloc d'habitatges del carrer Nou, escales 12 a 14. 2002.

A baix, bloc d'habitatges del carrer Vell, escales 1 a 5. 2002.

orígens en les colònies tèxtils angleses) i és conseqüència de la pressió creixent que es va viure per aconseguir un ús més flexible de la instal·lació, una comunicació interior més eficaç i més modernització per introduir canvis en la maquinària tèxtil i per incrementar la potència de les màquines de vapor. La fàbrica de nau permetia un creixement infinit gràcies a la repetició del mòdul constructiu.

La construcció de la fàbrica de la Colònia Soldevila es féu en tres etapes.

Durant la primera etapa (aproximadament entre 1880 i 1890) es va construir la part de la nau més propera a la desembocadura del canal fins passat el rellotge, situat en aquella època una finestra més al sud de la posició actual;

en total, vint-i-una crugies. També en aquesta primera etapa es construïren els edificis annexos per a la turbina. Alhora que s'aixecaven les parets de la fàbrica va començar la construcció de la resclosa i del canal.

Durant la segona etapa (aproximadament entre 1900 i 1920) s'amplià l'edifici original i s'hi van construir vuit crugies més. Durant la tercera etapa (1920-1922) finalitzà l'ampliació de la nau de la fàbrica, amb les últimes dotze crugies. Es construí l'edifici del batà, al nord de la nau, i el de les oficines, al sud, ambdós situats perpendicularment a la nau.

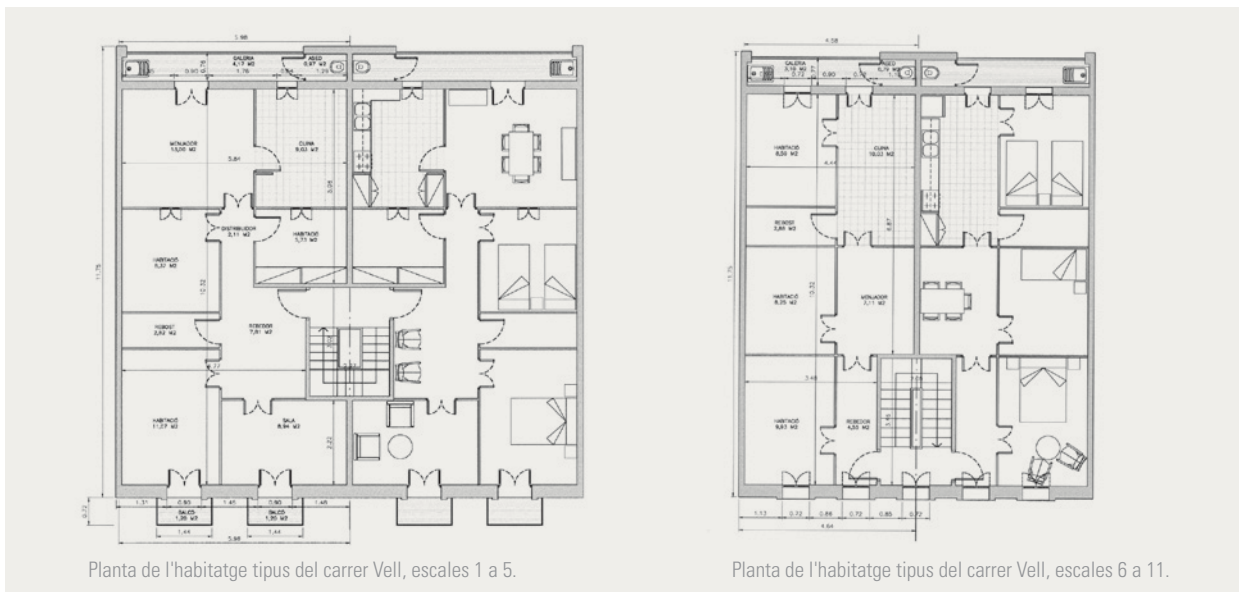
Durant vint anys, a la fàbrica no s'hi va fer cap transformació. No fou fins a començament dels anys quaranta, com a conseqüència de les restriccions energètiques de la postguerra, que es construí una nova nau per poder-hi col·locar una màquina de vapor que havia de servir per pal·liar els talls elèctrics. Els anys següents s'hi feren modificacions per adaptar-se a les necessitats de la producció.

Espai de residència i serveis

La tipologia utilitzada per a la construcció dels habitatges és el bloc lineal, que permet, com en el cas de la fàbrica, la repetició infinita del mòdul estructural seguint la direcció escollida. El front continu dels habitatges defineix el carrer i forma el que s'anomena *carrer de pisos*. A la colònia hi ha un total de setanta-quatre habitatges distribuïts en dos blocs, el del carrer Vell i el del carrer Nou. La tipologia del bloc lineal és de planta baixa més dues plantes, amb accés a través de caixa d'escala i amb dos habitatges per replà.

Les tres tipologies d'habitatges que podem trobar actualment a la colònia responen a sengles etapes constructives.

Durant la primera etapa (1900-1909) es van construir les escales que van de la 1 a la 5 del bloc del carrer Vell. Els pisos ocupen uns 70 m² de superfície útil, amb 6,64 m de façana per 13,06 de profunditat. La composició de la façana

na principal és una paret massissa de paredat ordinari acabada amb un arrebossat, i obertures resoltes amb arcs de mig punt rebaixats, emmarcats per totxos a sardinell que marquen l'acord amb ampits i brancals. L'altra característica és que les obertures de les habitacions que donen a la façana principal són balcons, en comptes de finestres, com ho seran a la resta d'habitatges de la colònia.

Durant la segona etapa (1909-1920) es va construir la resta d'escales del carrer Vell, de la 6 a l'11. Les tres primeres escales van ser construïdes pel mestre d'obres Josep Forasté Pey. De la resta d'escales en desconeixem l'autor. La superfície útil dels pisos és inferior a la dels de la primera etapa, 52 m², i l'ample de façana també és menor: 5,16 m. La distribució dels habitatges varia pel fet de situar l'escala al pla de façana, la qual cosa obliga a accedir als habitatges per un extrem. En la composició de la façana principal els balcons són substituïts per finestres i els arcs per llindes planes.

Durant la tercera i última etapa (1920-1922) es van construir les tres escales del carrer Nou. La façana princi-

pal del bloc del carrer Nou mira cap a la via d'accés a la colònia, la qual cosa deixa la façana posterior de cara a la paret posterior del carrer Vell i emfasitza la idea d'interior d'illa. El canvi més important que es va introduir en aquest nou bloc és la dimensió de la crugia, que és més estreta i amb més longitud de façana, cosa que permet il·luminar i ventilar totes les estances.

Els serveis de la colònia (forn de pa, peixateria, carnisseria, botiga, escola de nois i noies...), situats als baixos del bloc del carrer Vell, tot i no estar en funcionament conserven la darrera distribució que van tenir i fins i tot part del mobiliari.

El càfè teatre està integrat dins del carrer Vell, entre les escales 5 i 6. Va ser construït pels volts de 1920. Inicialment, tot i tenir una façana singular, ocupava l'amplada del bloc, 13 m, ja que el primer ús que se li va atribuir va ser el de sala de ball. Amb les reformes posteriors, que van consistir a incorporar-hi la caixa escènica, se'n va ampliar la volumetria per la façana posterior del bloc del carrer Vell.

Façana exterior del café teatre, 2002.

Espais de domini

A la Colònia Soldevila, els espais de domini –l'església i la torre de l'amo– presenten singularitats. La Colònia Soldevila, de bon començament, rebia el nom de colònia de Sant Esteve, atès que es va fundar en els terrenys que envoltaven l'església de Sant Esteve. Aquesta església, originàriament d'estil romànic i datada del segle x, és citada per primera vegada l'any 1038 en el testament d'Ingilberga, muller de Guifré de Balsareny, senyor del castell.

Vista de l'exterior de l'església de Sant Esteve, 2002.

Entre els anys 1940 i 1942 va ser totalment transformada tant a l'interior com a l'exterior, seguint l'estil neoromànic.

Una altra de les peculiaritats d'aquesta colònia és que no hi ha torre de l'amo pròpiament dita, sinó un pis de l'amo, que se situava a la segona planta de l'escala 1 del bloc del carrer Vell. La primera planta era destinada al pis de l'encarregat de la fàbrica.

La urbanització de l'entorn es limita al passeig dels Plataners, que separa la fàbrica del bloc del carrer Vell; al jardí lineal que hi ha entre les dues façanes posteriors dels blocs; al camí dels Plataners, que voreja el canal, i als voltants de l'església de Sant Esteve. La resta de la finca de la Colònia Soldevila la forma un entorn natural i paisatgístic, ric i variat, que s'estén des de les pinedes del serrat fins al bosc de ribera, a les vores del riu Llobregat i del canal.

Situació actual de la colònia

Amb el tancament de la fàbrica com a indústria tèxtil, els edificis que formen la colònia han seguit camins diferents. La fàbrica, amb la reforma feta per l'actual propietari de la colònia, Texpack Engineering S.A., s'ha adaptat al nou ús al qual està destinada: la producció d'envasos de paper i de cartró. El salt d'aigua i les turbines són utilitzats com a central hidroelèctrica per l'empresa Can Turó S.A., l'actual propietari. En canvi, els habitatges on vivien antics treballadors han estat desocupats recentment per la pressió del propietari de la colònia.

L'actual propietari de la colònia ha portat a terme el *Plan Especial de Reforma Interior de la Colonia Soldevila (2003)*, on es defineix un sector A, de nova implantació industrial, situat al sud de la torrentera, i un sector B, corresponent a l'actual colònia, on es preveu la modificació del sistema viari i la modernització de la urbanització i les xarxes públiques de serveis.

La declaració de la Colònia Soldevila i l'entorn immediat com a Bé Cultural d'Interès Local, que proposava l'informe, a data d'avui encara no s'ha acceptat.

INFORME SOBRE EL VALOR PATRIMONIAL DE LA CASA CANALS DE L'ARQUITECTE RAIMON DURAN I REYNALS. PIERA (ANOIA)

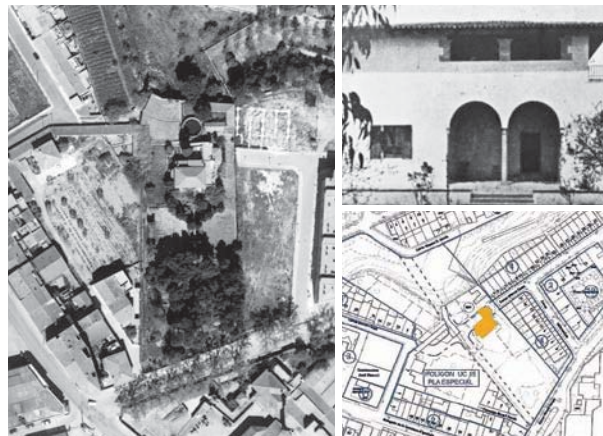
Autors: Eugeni Llaneras Sàez i Marta Urbiola Domènech.
Encarregat per una agrupació de veïns de Piera.

Aquest informe proposa la valoració patrimonial de la casa Canals, situada a Piera i projectada l'any 1929 per l'arquitecte Raimon Duran i Reynals per al pintor Ricard Canals i Llambí. Recentment ha estat adquirida per una constructora, que està estudiant la possibilitat de fer una promoció de nous habitatges en aquesta parcel·la.

Si bé aquesta casa no apareix al precatòleg de l'Ajuntament, sí que se'n té constància a l'*Inventari del Servei de Patrimoni Arquitectònic* del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Els habitants de Piera, tot just acaben de conèixer l'existència de la casa Canals, arran de l'exposició «Noucentisme a Piera», que es va fer el febrer de 2002. Durant aquesta exposició alguns vilatans van enviar instàncies a l'Ajuntament per demanar que l'edifici fos declarat Bé Cultural d'Interès Local. Seguidament, l'Ajuntament va suspendre l'atorgament de llicències a la zona i, paral·lelament, demanà un informe tècnic a la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat.

El propietari: Ricard Canals i Llambí

Ricard Canals i Llambí va néixer el 1876 a Barcelona. Va pertànyer a la Colla del Safrà, en la qual es van reunir altres pintors com Nonell, Mir, Vallmitjana i Gual. El 1897, després de viatjar per Madrid i Sevilla, va marxar a París, on va arribar a exposar amb pintors com Gauguin i Toulouse-Lautrec. El 1904 va ser l'època de més tracte amb el seu amic Picasso, com ho demostra el retrat que Canals va fer de Picasso i el que aquest va fer de la futura esposa del pintor català.

A l'esquerra, vista aèria, 1990. Institut Cartogràfic de Catalunya. A dalt a la dreta, fotografia antiga de la façana principal, anys trenta. AHUAD. A baix a la dreta, planejament vigent a la zona. Pla General Metropolità.

L'arquitecte Raimon Duran i Reynals i el noucentisme de la casa Canals

Raimon Duran i Reynals neix a Barcelona l'any 1895. En aquells moments l'ensenyament es basava en el coneixement dels estils arquitectònics com a resolució de l'arquitectura. L'any 1920 viatjà amb Nicolau Rubió i Tudurí a Florència per estudiar les obres de Brunelleschi. Començà la seva carrera d'arquitecte immers en el corrent noucentista. L'any 1931 es féu seguidor del moviment racionalista del GATCPAC. Després d'un viatge a Nova York l'any 1935, la seva arquitectura es va anglicitzar. A poc a poc, Duran i Reynals tirà cap al realisme orgànic tot prescindint de qualsevol mostra de classicisme. Duran i Reynals no estava lligat a cap estil concret, sinó que es va anar adaptant als corrents arquitectònics de cada moment i també a la voluntat de cada client, lloc i circumstància.

Descripció del jardí i l'edifici

El conjunt construït es compon de la casa pròpiament dita, que està orientada cap al jardí, i d'altres edificacions

secundàries i de serveis. L'accés principal a la casa es fa a través del jardí.

L'edifici de l'habitatge és de base rectangular i disposa d'alguns annexos. La part central té dues plantes; la coberta és a quatre aigües amb teula àrab i formada per biguetes de fusta vistes. Des de l'exterior, el que més ressalta és el porxo d'accés a la casa, format per dues voltes d'aresta recolzades en tres murs perimetrals i un costat obert amb una columna central. A la planta primera, i coincidint amb els arcs en façana de les voltes, hi ha dues finestres de composició horitzontal separades per una agulla de pedra i una llinda de fusta vista. De l'exterior també cal destacar la tribuna de la façana lateral, que correspon a la zona d'estar.

Mentre que els sostres de la planta superior són de biguetes de fusta vistes, a la planta baixa trobem la zona coberta amb voltes d'aresta. També cal destacar l'escala de comunicació entre les dues plantes, feta de fusta.

Situació urbanística actual

Actualment la finca de la casa Canals es troba situada al polígon UC-15 del municipi de Piera. El pla general metropolità proposa la construcció de dos vials: un passa per sobre de la casa i l'altre travessa longitudinalment tot el jardí. De tota manera, aquest pla determina que qualsevol actuació serà precedida per la redacció d'un pla especial.

Valoració patrimonial

Per tot el que hem exposat, queda palès el gran valor patrimonial de la casa Canals: per la importància de la pintura del seu propietari, per l'arquitectura noucentista del moment de Raimon Duran i Reynals i pel valor estilístic del conjunt.

D'altra banda, la descoberta recent que els vilatans de Piera han fet de la casa Canals i de les empremtes noucentistes al poble s'ha traduït en un interès que s'ha expressat per mitjà de les nombroses instàncies que han

A dalt, porxo de la façana principal. A baix, accés a la casa.

presentat a l'Ajuntament, amb ànim que la casa rebí la distinció de la figura de Bé Cultural d'Interès Local.

Propostes de protecció

Així doncs, aquesta edificació i aquest jardí s'haurien d'incloure en el *Catàleg del Municipi de Piera*, i caldria redactar un pla especial de protecció que permeti conservar tot el conjunt.

Aquesta protecció de l'entorn més proper afectaria una part important de la superfície del solar. Per tal de no perdre edificabilitat es podria fer coincidir les zones previstes de cessió amb la casa i el jardí, cedir-les a l'Ajuntament i reordenar l'edificabilitat prevista a la resta de superfície de la parcel·la.

PROJECTE D'ADEQUACIÓ I CONDICIONAMENT DELS POUS DE GLAÇ I EL SEU ENTORN A LA RIERA DE L'AVENCÓ, AL TERME DE TAGAMANENT

Autores: Natàlia Boya Roca, Núria Oms Ederra
i Marta Urbiola Domènech.

Encarregat per l'Ajuntament de Tagamanent.

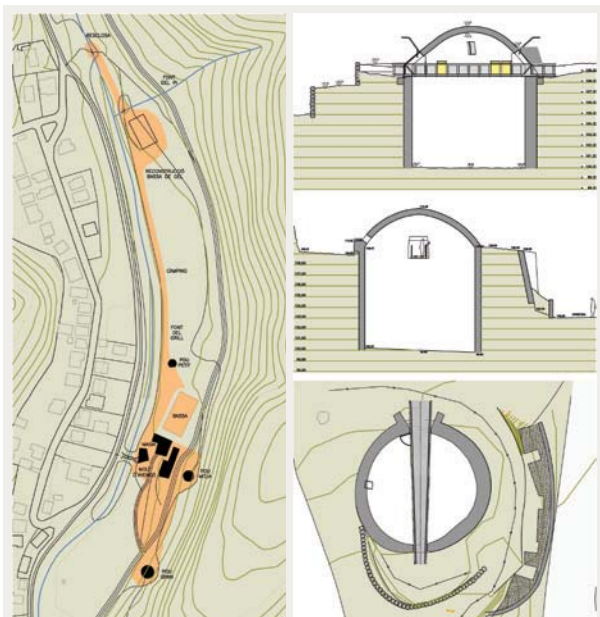
Els pous de glaç de l'Avencó són un conjunt de tres construccions de pedra datades del segle XVIII, que servien per emmagatzemar gel durant l'hivern i proveir les grans ciutats catalanes (Mataró, Barcelona, etc.) durant l'estiu. Estan situats a la vora de la riera de l'Avencó, al terme municipal de Tagamanent.

La producció de gel s'iniciava gelant l'aigua a les basses i controlant el cabal d'aigua mitjançant la resclosa i el seu canal de derivació. Un cop glaçada l'aigua, de les basses sortien dos productes: el glaç picat i les lloses de gel, que s'obtenien retallant la placa superior del gel. Tot això es transportava en carro fins al pou. Un cop feta l'empouada (posada al fons d'un pou), s'emmagatzemava una capa de gel damunt de l'altra alternant els blocs i la palla; aquest sistema permetia que es conservés fins al desempouament (quan es treia el gel del pou), en el moment de les comandes. Aleshores es transportava a les ciutats en carro.

Juntament amb els tres pous de glaç hi havia diversos elements que conformaven el conjunt: la resclosa, el seu canal de derivació, les avui desaparegudes basses de producció de glaç, la bassa del molí, el Pou Petit o Fornot

Cúpula de cobriment del Pou Gran, l'any 2002.

A l'esquerra, planta del projecte de condicionament dels pous de glaç i els seus entorns. A la dreta, projecte d'accés al Pou Gran de l'Avencó (seccions i planta).

Empouament del pou gran a principis del segle xx.

(tot ell a l'exterior), el Pou Mitjà o Pou Vell (semisoterrat, només en sortia a l'exterior la cúpula esfèrica de pedra), el Pou Gran (també semisoterrat i amb la cúpula sobresortint) i tres edificacions (l'antiga masia, el restaurant Les Alzines i un petit edifici de serveis). El projecte pretén explicar, mitjançant el recorregut de la zona, el procés de fabricació i explotació del gel.

L'actuació principal se centra en el Pou Gran per l'estat de conservació que presenta, per les característiques formals que té i per la potencialitat museística que ofereix. Es tracta d'un cilindre de 12 m de diàmetre construït de pedra i morter de calç. Es troba coronat per una cúpula, amb una alçada total de la construcció de 13 m. A l'exterior presenta diverses obertures, les quals servien per introduir i extreure el gel i poder ventilar l'interior.

L'objecte del projecte és condicionar un recorregut interior, semblant al que feien els treballadors del gel originalment. Es formalitza mitjançant un element reversible que penetra per les obertures existents i que travessa tot el pou, encara que el visitant no hi estableix cap contacte.

Es tracta d'una passera metàl·lica adaptada a l'amplada variable de les obertures. S'hi accedeix per l'antiga porta d'empouament, es travessa, es visita el pou a través seu i se surt per la porta de desempouament. Al llarg del recorregut interior hi ha una barana que serveix alhora de suport dels panells explicatius. Aquests il·luminen i alhora dirigeixen l'atenció del visitant als punts interiors d'interès històric i arquitectònic.

La passera té una geometria molt neta i únicament està formada per tres materials: els elements metàl·lics de l'estructura, la fusta de pi cuperitzat del paviment i el vidre retroil·luminat dels panells expositius.

Finalment, es torna a fer el mateix recorregut a la inversa per baixar i anar a visitar la resta d'espais relacionats amb la fabricació del gel i objecte de posteriors actuacions.

«EUROMED HÉRITAGE II. PATRIMOINES PARTAGÉS: SAVOIRS ET SAVOIR-FAIRE APPLIQUÉS AU PATRIMOINE ARCHITECTURAL ET URBAIN DES XIX ET XX SIÈCLES EN MÉDITERRANÉE»

Equip: Antoni Vilanova, arquitecte i coordinador del programa, per l'AADIPA-COAC. Rosario Camacho, historiadora i coordinadora del programa, per la Universitat de Màlaga. Alicia Dotor i Belén Onecha, arquitectes investigadores, per l'AADIPA-COAC. María Morente i Eduardo Asenjo, historiadors investigadors, per la Universitat de Màlaga.

Aquest programa d'investigació de cooperació internacional pretenia millorar el coneixement de les formes arquitectòniques i urbanes heretades dels segles XIX i XX a la Mediterrània, per tal d'afavorir-ne la gestió i la revaloració.

Conduïdes per l'associació URBAMA (Urbanisme Monde Arabe), les accions de treball van començar el gener de 2002 i acabaren el gener de 2006, amb un pressupost de 2.603.423,55 €.

El programa aglutinava investigadors del món universitari, científic i professional i reunia nou països de les dues bandes de la Mediterrània: Algèria, el Marroc, Tunísia, Egipte, Síria, Grècia, Itàlia, França i Espanya. El desenvolupament es dividia en sis subprojectes: SP1. Repertori de coneixements i fonts; SP2. Inventari d'instruments i pràctiques; SP3. Nous instruments d'ajuda a la decisió; SP4. Difusió i valoració; SP5. Elements clau de la rehabilitació; SP6. Conclusions i recomanacions.

Els objectius eren millorar el coneixement del patrimoni recent de la Mediterrània, en particular les grans ciutats de la riba sud, per tal d'afavorir la recollida i la difusió de dades disperses i poc accessibles; identificar i promoure formes de revaloració adaptades al context de cada país a partir de l'intercanvi d'experiències entre les dues ribes en matèria de protecció i requalificació del patrimoni i a través de l'anàlisi detallada de les operacions

La colònia Güell a principis del segle XX.

clau de rehabilitació, reconversió i revitalització; i experimentar les noves tecnologies de la informació per a accedir a la informació disponible i ajudar a constituir una pàgina web especialitzada.

L'AADIPA, com a agrupació emmarcada dins el COAC, va participar activament en els subprojectes SP2 i SP5, que s'exposen a continuació.

SP2. La protecció del patrimoni a l'Estat espanyol

S'analitzen diversos aspectes vinculats a la protecció legal del patrimoni entre 1850 i 1950: Espanya té una gran tradició en l'elaboració d'inventaris i catàlegs per universitats i administracions. El resultat eren béns representatius dels valors tradicionals (monumental, arqueològic i artístic), i no va ser fins a la Llei del patrimoni històric espanyol de 1985, la qual va suposar un canvi inspirat en la filosofia italiana dels «béns culturals», que es van començar a considerar altres valors per a englobar-hi les noves tipologies, manifestacions immaterials, béns etnològics, etc.

A partir de 1979, la divisió de l'Estat espanyol en **comunitats autònomes** marca el traspàs de les competències en matèria de cultura i patrimoni de l'Estat central a les autonomies, les quals desenvolupen la pròpia legislació en matèria de patrimoni històric i urbanisme inspirada en l'estatal i només deixen per a l'Administració central

Colònia Güell, l'any 2002.

els casos d'expropiació, el registre dels béns d'interès cultural, la gestió de determinades institucions i la regulació dels béns inscrits en el servei públic de l'Estat.

L'arquitectura i l'urbanisme en 1850-1950 han estat difícils de salvaguardar per diferents motius: la poca antiguitat d'aquest patrimoni feia difícil considerar-lo com a obra patrimonial; l'especulació urbana i els valors de mercat guanyaven sobre els pocs mitjans d'inversió de què disposaven els poders públics per a recuperar-los; els edificis representatius responien a tipologies obsoletes que han perdut la funcionalitat; aquests edificis se situen en zones d'expansió de les ciutats històriques.

Actualment, altres circumstàncies assenyalen futures **possibilitats de valoració**: l'evolució de la noció de «patrimoni històric» cap a la de «patrimoni cultural» permet considerar paràmetres patrimonials de mostres culturals recents; el reconeixement del valor arquitectònic i urbà del segle XIX (patrimoni industrial); el reconeixement d'arquitectures contemporànies de períodes històricament proscrius, com l'arquitectura de la República, l'estil autàric i l'urbanisme higienista del segle XIX; el desenvolupament, a partir del segle XX, de normes jurídiques en matèria de patrimoni històric, i la utilització creixent dels plans urbanístics com a instruments de protecció dels valors arquitectònics, urbanístics i culturals (paisatge cultural) no únicament a la ciutat històrica, sinó a tot el territori.

Projecte d'urbanització de la colònia Güell (2004).

Respecte a la promoció del patrimoni, el Ministeri de Foment, des de l'àmbit estatal, i el Departament de Cultura de la Generalitat, des de l'àmbit català, aporten l'1% a projectes en relació amb el patrimoni cultural, de manera que qualsevol obra finançada parcialment o totalment per l'Administració central o les comunitats autònomes inclourà una partida de l'1% de l'aportació per a finançar la restauració del patrimoni històric.

SP5. Elements clau de la rehabilitació

El document resultant s'organitza en dues parts:

- Estudi d'intervencions en monuments del període comprès en el programa.
- Generalitats sobre l'adjudicació i les fases dels projectes de restauració a Catalunya.

En el primer punt s'analitza el desenvolupament dels processos de restauració d'un conjunt i un edifici patrimonials del final del segle XIX i començament del XX, respectivament, de característiques molt diferents (ús, tipologia), però relacionats íntimament amb l'esperit de l'època. Es tracta d'una colònia industrial, la **Colònia Güell**, construïda entre 1890 i 1915, i del **Palau de la Música Catalana**, edificat entre 1905 i 1908.

La **Colònia Güell** forma part del sistema de ciutats fàbrica que sorgiren a Catalunya en fallar el procés d'industrialització urbà, i responia de ple a la funció que es perseguia

Palau de la Música Catalana. Maqueta de la intervenció.

Palau de la Música Catalana. Intervenció 1982-1989.

d'aconseguir una mà d'obra més dòcil i aprofitar alhora la força hidràulica. Actualment, els usos industrials estan en declivi i la voluntat és protegir les colònies, summament importants des del punt de vista urbanístic, arquitectònic, històric i social, i donar-los un nou ús per a evitar que siguin devorades per la febre especulativa o l'oblit.

La història recent del **Recinte Industrial de la Colònia Güell** explica els processos necessaris per a aconseguir aquest objectiu: haver estat declarat com a Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) el 1991, aplicar un canvi de classificació al pla general metropolità, redactar el pla especial de protecció i redactar el projecte d'urbanització i el projecte de rehabilitació i reconversió de l'edifici de «Filatures».

El **Palau de la Música Catalana**, seu de l'Orfeó Català i obra de l'arquitecte Lluís Domènech i Montaner, esdevindrà un símbol d'unitat nacional, un dels màxims exponents del Modernisme català i l'edifici on s'expressa de manera més vigorosa l'ideari arquitectònic de l'arquitecte. Declarat Monument Históricoartístic per l'Estat espanyol (BIC) l'any 1971 i Obra Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO el 1997, es troba a la ciutat de Barcelona. La restauració ens permet analitzar dues formes d'apro-

par-nos a un monument: d'una banda, la restauració pròpiament dita del monument, des dels vessants tècnics i artístics i d'adequació a les necessitats actuals, i, de l'altra, la intervenció en l'entorn més pròxim, entesa com a actuació sobre el Palau i com a actuació urbana en un teixit dens.

S'analitzen des dels aspectes següents:

- Marc històric
- Evolució històrica de l'edifici
- Descripció arquitectònica
- Etapes de la intervenció
- Finançament i gestió de la intervenció
- Requisits previs a la intervenció
- Descripció del projecte de restauració i criteris de la intervenció
- Problemes relatius a la conservació de l'edifici patrimonial

En el segon apartat s'analitza la casuística i/o problemàtica associada a la intervenció en conjunts i edificis històrics declarats monuments a Catalunya, des de la identificació de la necessitat d'intervenir-hi fins a la recepció de les obres, diferenciant entre els monuments

Palau de la Música Catalana. Aixecament de la intervenció 1999-2004.

de propietat pública i privada. En el primer cas, l'adjudicació de projecte i obra han de seguir la **Llei de contractes de les administracions públiques**, mentre que en el segon l'encàrrec és directe. En ambdós casos és necessari que el projecte sigui aprovat per les comissions de Patrimoni.

Conclusions del programa «Patrimoines partagés»

Explorar les temàtiques lligades al patrimoni construït recentment en l'àmbit mediterrani fa ressaltar les dificultats poderoses i nombroses que s'han d'afrontar. El coneixement directe –sobretot en els països de la riba sud de la Mediterrània, però proporcionalment present als països de la riba nord– és extremament limitat.

Reconeguda des de fa poc com a patrimoni, aquesta arquitectura recent ha estat objecte de molt pocs estudis. En la majoria dels casos, aquest patrimoni roman enormement anònim i els projectes d'identificació sistemàtica són en estat embrionari.

Aquests dèficits són perjudicials per al coneixement i per a la preservació del patrimoni arquitectònic i urbà re-

cent, i dificulten l'aplicació de polítiques d'identificació i de protecció degudament informades sobre la base d'una documentació sòlida i de consulta àgil.

En definitiva, es pot dir que el programa ha permès organitzar i estructurar un camp d'activitats relatives al coneixement del patrimoni recent a la Mediterrània i a les seves modalitats de valoració, i també una associació de col·laboradors, amb la voluntat, a mitjà termini, de desenvolupar altres propostes.

Aquest breu resum només és una pinzellada d'algunes de les qüestions que ha desenvolupat l'AADIPA en aquest programa. La nostra participació, coordinada amb la de les altres entitats, ha permès disposar d'una visió general de tot l'àmbit geogràfic i patrimonial. La difusió dels treballs d'investigació portats a terme ha quedat reflectida en les nombroses publicacions resultants del projecte «Patrimoines partagés». Les obres es mostren a la pàgina web del projecte (www.patrimoinespartages.org), que romandrà activa via l'associació Patrimoines Partagés, que en tindrà cura.

25 ANYS D'INTERVENCIÓ EN GAUDÍ

XXVè Curset sobre la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic, del 12 al 15 de desembre

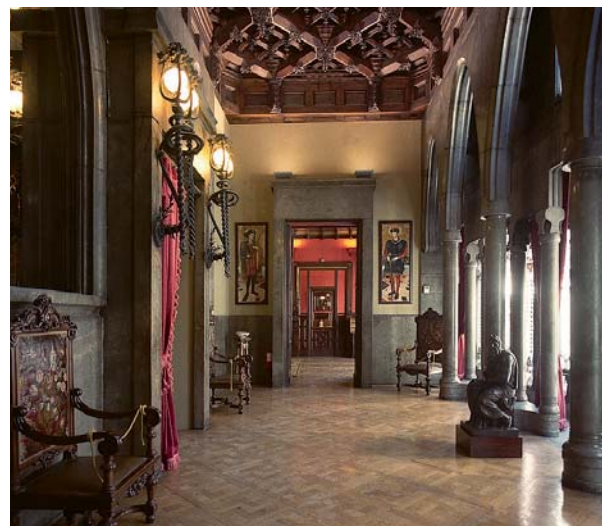
Director: José Luis González Moreno-Navarro. Equip: Alicia Dotor i Belén Onecha. Col·laboradora: M. Antonia Carrasco.

El XXVè Curset es va plantejar amb l'objectiu de posar sobre la taula de debat tots els problemes conceptuals i d'ordre pràctic que planteja la restauració de les obres de Gaudí, que són, com és ben sabut, extraordinàriament complexes. D'una banda, tenim la simple reparació o reposició de les parts malmeses pel pas del temps; de l'altra, les obres necessàries per adaptar un edifici de fa cent anys a les maneres de viure d'avui, i, en el cas de Gaudí, a més, es planteja una qüestió encara més punyent: què hem de fer amb els edificis que ell no va acabar.

En el cas de la reposició de parts malmeses, podem destacar dues situacions que no per conegudes són fàcils de resoldre: l'oxidació del ferro i la degradació de la ceràmica. En el cas de Gaudí, i en general de tots els modernistes, ens trobem que feien una utilització del ferro que, malgrat el que s'acostuma a dir, ja tenien prou dades per saber que era errònia. Per poc atents que haguessin estat a les lectures de les obres de Viollet-le-Duc, havien de saber que el ferro havia de quedar sempre a la vista. Les dificultats que planteja reparar-ho avui dia són en alguns casos gairebé insuperables.

Un dels casos analitzats va ser el dels pavellons de l'entrada al parc Güell, en els quals la utilització d'uns fleixos a pocs mil·límetres de la superfície exterior ha estat gairebé impossible de resoldre, com també passa a la casa Milà.

Aquestes consideracions i moltes altres ens porten a una conclusió òbvia però, en general, no explicitada: Gaudí no ho feia tot perfecte. És convenient entrar en l'anàlisi de les seves obres adoptant una actitud de dubte en relació amb la seva manera de construir, i no confiar-hi de

A dalt, tribuna de la casa Batlló. A baix, saló del Palau Güell.
Fotografia: Montserrat Baldomà.

ple fins després d'haver confirmat d'una manera feaent que la resolució de l'obra havia estat ben feta.

En el cas de la ceràmica ens trobem en una situació diferent, atès que no podem atribuir a Gaudí la falta de previsió, ja que va fer servir la ceràmica del seu temps i no tenia motiu per limitar-ne l'ús en funció d'una durada d'uns cent anys. En qualsevol cas, la ceràmica no dura més d'aquest temps, i la disjuntiva actual sobre la mane-

Casa Vicens, a Barcelona.

Hivernacle del Capricho, a Comillas.

Restitució de la casa Botines, a Lleó.

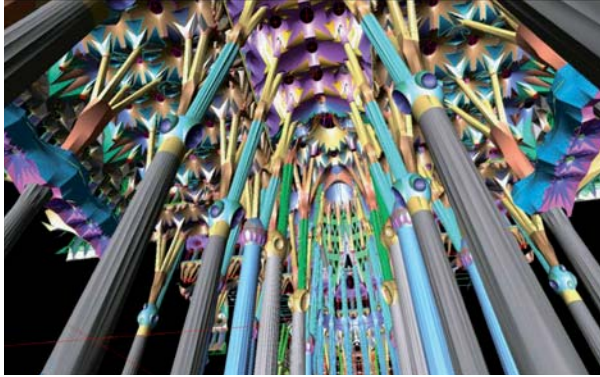
ra de restaurar-la es pot plantejar de la manera següent: restaurem directament la ceràmica existent? La substituïm per una de nova exactament igual? En fem servir una que hagi estat sotmesa a un grau de cocció més alt i que, per tant, sigui més duradora encara que hagin canviat la textura i el color? La casa Batlló, el parc Güell i l'església de la Colònia Güell són casos en els quals van quedar exposades totes les alternatives.

Els casos que van servir per il·lustrar com es pot transformar un edifici per adaptar-lo a un nou ús van ser la Cooperativa de Mataró, la casa Vicens, el Capricho, el palau Güell, la casa Botines de Lleó, la casa Batlló i la casa Milà. En tots els casos, les obres les van portar a terme equips multidisciplinaris d'arquitectes, historiadors i artesans que van fer uns estudis previs molt exhaustius i acurats que els van portar a fer-hi unes intervencions respectuoses, per bé que el cas de l'obra de Cantàbria va suscitar algunes discussions intenses a causa de l'afegit de l'hivernacle, que es considera com una part desapareguda de l'obra. De manera semblant, les reformes de la casa Milà,

fins i tot les reformes de les reformes fetes anys enrere, van ser motiu d'un fort intercanvi d'opinions oposades.

El debat sobre com acabar allò que Gaudí va deixar a mitges és el que va plantejar discussions més violentes. Els dos casos que van suscitar postures més divergents són el de la Sagrada Família i el de la restauració efectuada sobre l'església de la Colònia Güell, dos casos que plantegen problemes conceptualment ben diferents.

Al temple expiatori, les explicacions dutes a terme pels tècnics i per l'arquitecte director de l'obra no van convèncer tothom, però sí que van seduir alguns dels convidats més notables, com ara Paolo Marconi, el qual va destacar que gràcies a tots els estudis fets prèviament s'havia trobat la base filològica que permetia fer una interpretació raonable del que hauria fet Gaudí mateix per continuar l'obra. Formant part de la sessió dedicada a la Sagrada Família, també es va exposar l'operació de trasllat i restauració de les escoles fetes «provisionalment» el 1910, que ja havia estat precedida per un debat a la premsa. A l'altre extrem, un cas ben diferent el formen les obres

de l'església de la Colònia Güell. Aquesta vegada no es tractava de continuar l'obra de Gaudí, cosa impossible en aquest cas, sinó d'afegir-hi un conjunt d'elements a fi i efecte de millorar-ne la coberta i els elements de protecció i de substituir-hi els afegits, ja molt degradats, que sense cap criteri arquitectònic digne de l'edifici s'hi havien anat posant al llarg de vuitanta anys. L'operació es va aprofitar per incorporar-hi elements que augmenten la comprensió del caràcter inacabat de l'edifici, i tot sense variar gens ni mica els elements autèntics de Gaudí. Amb tot, el primer dia del curset un grup de dissidents va aprofitar l'avinentsa per presentar a la premsa una declaració en contra. Tot i que se'ls va convidar a la sessió corresponent del curset, els detractors no es van presentar i el debat va continuar viu a la premsa els mesos següents.

Per tal d'arrodonir el coneixement de l'obra gaudiniana, les persones més expertes en l'obra de l'arquitecte van ser convidades a parlar dels edificis sobre els quals encara no s'havien fet restauracions profundes, con ara el palau d'Astorga, les Teresianes, Bellesguard i la casa Calvet.

Tal com recull el número d'*INDE* de febrer de 2003, les opinions sobre el curset, fet al final de l'any 2002, quan gairebé tothom ja estava una mica tip de Gaudí, van ser molt favorables. Així, Daniel Giralt-Miracle, crític d'art i comissari de l'Any Internacional Gaudí, va dir: «Després de quinze anys estudiant Gaudí i apassionant-

A l'esquerra, columnes i voltes de la nau principal de la Sagrada Família.
A la dreta, detall del Parc Güell.

me per la seva obra, el curset de patrimoni del COAC ha estat allò que m'ha fet gaudir i on he après més coses sobre Gaudí».

Segons aquest número, Carlos Flores va anar més lluny en les seves valoracions en demanar que el curset viatgés fins a totes les escoles d'arquitectura d'Espanya. Emfàtic i apassionat, Flores va comparar el programa del curset amb «tres dies de menús de sis o vuit plats, matí i tarda, amb intervencions que han estat com autòpsies». L'aprofundiment que s'havia fet sobre Gaudí en el curset no tenia comparació amb tot el que s'havia fet al llarg de l'any internacional.

Per tal d'ajudar a fer comprensibles les aportacions dels conferenciants, es va elaborar un enorme dossier, que es va repartir en començar les sessions. S'hi va recollir la gran majoria de retalls de premsa que s'havien anat publicant al llarg dels darrers vint-i-cinc anys, o fins i tot alguns més, sobre els aspectes que havien suscitat una gran cridòria mediàtica, des de la carta de 1965 en la qual un conjunt d'intel·lectuals de gran prestigi proposava la parització de les obres de la Sagrada Família fins a les notes de premsa aparegudes durant tot l'Any Internacional Gaudí, que no van ser poques. Aquest dossier constitueix un fons documental completament nou que, malauradament, no es va poder complementar amb la transcripció de tot el que es va dir al curset a causa d'una manca total de finançament, que es va demanar a més d'una entitat. Aquesta falta de resposta va deixar perdre per sempre una ocasió difícilment repetible.

PROGRAMA DEL CURSET

Dijous, 12 de desembre

- Visites facultatives prèvia inscripció gratuïta d'alumnes matriculats de fora de Catalunya. Palau Güell, casa Vicens, casa Batlló, casa Milà, Bellesguard.
- Inauguració del curset. Degà del COAC, presidenta de l'AADIPA.
- Presentació. José Luis González Moreno-Navarro, arquitecte de la Universitat Politècnica de Catalunya (UPC) i director del curset.

25 ANYS DE CURSET

- Diàleg entorn d'una experiència. Xavier Güell Guix, arquitecte, Antoni González Moreno-Navarro, arquitecte, Antoni Navarro Cossío, arquitecte.

25 ANYS D'INTERVENCIÓ EN GAUDÍ

- Conferència inaugural: «Restaurar Gaudí. Anàlisi crítica a partir de les teories i praxis de la restauració monumental». Javier Rivera Blanco, historiador, Universitat de Valladolid.
- La Sagrada Família (1882-). Presentació de la documentació.
- Les escoles provisionals (1909). (Trasllat i reproducció: 2002). Mariona Bonet Agustí, arquitecta, Carles Agell Magriñà, arquitecte.
- El temple (1883-1926). (Continuació: 1952-) El present: el disseny dels elements estructurals i dels tancaments. El futur: les sagristies, els cimboris, la façana de la Glòria. Jordi Bonet Armengol, arquitecte, Jordi Coll, arquitecte, Jordi Faulí Oller, arquitecte, Josep Gómez Serrano, arquitecte, UPC.
- Debat. Carlos Flores, arquitecte, Madrid, Antoni González Moreno-Navarro, arquitecte, Barcelona, Javier Rivera Blanco, historiador, Universitat de Valladolid, Paolo Marconi, arquitecte, Universitat de Roma
- Fi de la sessió. Trasllat al temple de la Sagrada Família (servei d'autocars).
- Visita i sopar al temple de la Sagrada Família.

Divendres, 13 de desembre

- Cooperativa l'Obrera Mataronense (1883). (Restauració: 2002). Manel Brullet Tenas, arquitecte
- Casa Vicens (1883-1888). (Restauració: 1992-2002). Ignasi Herrero Jover, arquitecte.
- Col·legi de les Teresianes (1889). Jos Tomlow, enginyer.
- El Capricho (1883-1885). (Restauració: 1988-1989). Luis Castillo Arenal, arquitecte, Torrelavega (Cantàbria).
- Restauració d'elements de forja. Luis Gueilburt, escultor.
- Debat. Ponents: Federico Correa Ruiz, arquitecte, Barcelona, Carlos Flores, arquitecte, Madrid, Daniel Giralt-Miracle, crític d'art, Barcelona.
- El palau Güell (1886-1888). (Restauració: 1986-2002). Antoni González Moreno-Navarro, arquitecte SPAL, José Luis González Moreno-Navarro, arquitecte, UPC, Joan Casadevall Serra, arquitecte.
- Palau d'Astorga (1889-1893). Javier Rivera, historiador.
- Casa Fernández y Andrés o casa de los Botines (1892-1893). (Restauració: 1994-1996). Mariano Díez Sáenz de Miera, arquitecte, Félix Compadre, arquitecte, Albert Casals Balagué, arquitecte, UPC, Francisco Azconegui, artesà.
- Debat. Julián Esteban Chapapriá, arquitecte, València; Jan Molema, arquitecte, Universitat de Delft (Holanda).

Dissabte, 14 de desembre

- Casa Calvet (1898-1900). Carles Fochs, arquitecte.
- Casa Batlló (1904-1906). (Restauració: 1973-1992). Josep Maria Botey Gómez, arquitecte.
- Torre Bellesguard (1900-1903). Jan Molema, arquitecte.
- Mur de Bellesguard (1900). (Projecte de restauració: 2002).
- Tanca de la finca Miralles (1902). (Restauració: 1999-2000). Robert Brufau Niubó, arquitecte, UPC.

- Casa Milà (1905-1910). (Restauració: 1986-1996). Raquel Lacuesta Contreras, historiadora, Francisco Javier Asarta Ferraz, arquitecte, Robert Brufau Niubó, arquitecte, UPC, Rafael Vila, arquitecte, J. Emili Hernández-Cros, arquitecte.
- Debat. Ponents: Carlos Flores, arquitecte, Fernando Marzá Pérez, arquitecte, Giulio Pane, arquitecte, Universitat de Nàpols.
- El parc Güell (1901-1914). (Restauració: 1987-1999). Maria Lluïsa Aguado, arquitecta, José A. Martínez Lapeña, arquitecte, Fructuós Mañá Reixach, arquitecte, UPC, Anna Ribas Seix, arquitecta, Carme Hosta Calderer, arquitecta tècnica, Robert Brufau Niubó, arquitecte, UPC.
- Església de la Colònia Güell 19??-1914. (Restauració: 1998-2002). Antoni González Moreno-Navarro, arquitecte SPAL, José Luis González Moreno-Navarro, arquitecte UPC, Anna Cusó, restauradora, Màrius Vendrell, petroleg, Universitat de Barcelona.
- Debat. Ponents: Xavier Güell Guix, arquitecte, Josep Martorell Codina, arquitecte, Jos Tomlow, arquitecte.
- Debat final. Conclusiona. Daniel Giralt-Miracle, crític d'art; Antoni González Moreno-Navarro, arquitecte; Paolo Marconi, arquitecte; Giulio Pane, arquitecte; Javier Rivera Blanco, historiador. Moderador: José Luis González Moreno-Navarro, arquitecte.

Diumenge, 15 de desembre

- Visita al parc Güell.
- Visita a l'església de la Colònia Güell.

Junta directiva de l'AADIPA

Presidenta: ROSA M. CÁNOVAS GÖLLER

Secretari: ANTONI VILANOVA OMEDAS*

Tresorer: CARLES AGELL MAGRIÑA*

Vocal Lleida: CARLES SÁEZ LLORCA*

Vocal Tarragona: JOSEP HUGUET MONNÉ*

Vocal Ebre: ANTONI LÓPEZ DAUFÍ*

Vocal Girona: ANNA ALBÓ RIERA*

Vocals Barcelona: GLÒRIA BASSEGODA VILLAGRASA, JAUME SERRA MALLA
I ALFONS OLLÉ CODERCH*

Secretària d'agrupacions: NEUS VIME

[*] Membres escollits en l'assemblea general del 30 de maig del 2003.

2003

J Jornades

- Presentació d'informes de l'AADIPA: «El valor histórico-arquitectónico de las casas 27 y 29 de la calle Hort de la Vila de la ex-villa de Sarrià. Barcelona», per Jesús Àngel Ruiz de Guinea; «La colònia Soldevila a Balsareny», per Rosa Bosch i Elisenda Buixeda, i «La casa Canals de Raimon Duran Reynals a Piera», per Marta Urbiola i Eugeni Llaneras (15/5, Sala d'actes del COAC).
- «Projecte i treballs fets per a la recuperació de l'antic Hotel Florida, Tibidabo, Barcelona», per Ignasi Raventós i Marta Salafranca, autors del projecte (15/9, Sala taller del COAC).
- Candidatures a tema i director del XXVIIè Curset, a celebrar del 16 al 19 de desembre del 2004. Elecció de la proposta de José Luis González (22/9, Sala taller del COAC).
- «La Barceloneta: identitat i futur d'un barri històric». Jornades de debat (26 i 27/9, Sala d'actes de l'Hospital del Mar, col·laboració amb l'Associació de Veïns de la Barceloneta i l'AAUC).
- «Itineraris al voltant de l'arquitectura modernista i noucentista. Comarques de Girona, París i l'Illa de França, Bucarest i Romania». Presentació del treball dut a terme conjuntament per l'AADIPA, la Demarcació de Girona del COAC i el departament de Relacions Internacionals dins del programa europeu Cultura 2000. Treball dut a terme per Rosa Maria Cánovas, directora; Anna Albó, coordinadora, i Marilena Gràcia i Daniel Planella, col·laboradors, a la Sala taller del COAC (18/11).

V Visites

- **Barcelona.** Restes arqueològiques de l'antic Mercat del Born, acompanyats d'Antoni Nicolau (4/2).
- **Vic.** Museu Episcopal, acompanyats de Federico Correa, i visita a la Capella Fonda, amb pintures murals de Josep M. Sert. Organitzada per Albert Nadal, delegat d'Osona (22/2).
- **Sant Feliu de Llobregat.** Visita al Palau Falguera, rehabilitat com a conservatori de música, acompanyats de Maite Ruf, Bosch-Cuspinera Associats i Manuel Giralt, arquitectes autors del projecte (15/3).
- **Santa Pau i el Parc Natural de la Garrotxa.** Organitzada per Anna Albó. Visites a l'Hotel Cal Sastre, la cooperativa de fabricació de iogurts La Fageda, la depuradora ecològica de la vall de Santa Pau i el centre històric de Santa Pau, acompanyats de Martirè Figueres, dels tècnics interventors i l'Ajuntament de Santa Pau (26/4).
- **Barcelona: castell de Montjuïc.** Visita a l'exposició sobre el «Pla Director del Castell de Sant Ferran de Figueres», acompanyats de Rafael Vila (17/6).
- **Barcelona.** Visita a l'Hotel Florida del Tibidabo, acompanyats d'Ignasi Raventós i Marta Salafranca, autors del projecte de rehabilitació (23/9).

Visita a les restes arqueològiques de l'antic mercat del Born.

- **Conflent (Catalunya Nord).** Visites a Sant Miquel de Cuixà, el priorat de Marcèvol i Nostra Senyora de les Grades, acompanyats d'Olivier Poisson i Dídac Gordillo (4/10).
- Viatge previ al XXVIè Curset: Bath (28 a 30/11).
- **Gaudí 2002.** Continuació del programa de visites professionals a edificis de l'arquitecte a Barcelona, organitzat amb motiu de l'Any Internacional Gaudí en col·laboració amb el Servei d'Itineraris del COAC:
  - Park Güell, amb Anna Ribas (26/4 i 6/9).
  - Casa Batlló, amb Josep M. Botey (10/5, 19/9 i 25/10).
  - Sagrada Família, amb Jordi Bonet i Jordi Faulí (17/5 i 6/6).
  - Casa Vicens, amb Ignasi Herrero (20/5 i 17/7).
  - Convent de les Teresianes, amb Joan Bassegoda (24/5).
  - Casa Milà, amb Francisco Javier Asarta (31/5 i 17/10).

A dalt, visita al Priorat de Marcèvol i Nostra Senyora de les Grades.
A baix, visita a Sant Miquel de Cuixà.

- Torre Bellesguard, amb Javier López-Rey (14/6).
- Palau Güell, amb Pau Carbó (21/6, 4/7 i 4/10).
- Església de la Colònia Güell, amb Antoni González (28/6).
- Finca Güell, amb Joan Bassegoda (1/10).

I Informes

- Projecte de reforma i ampliació d'un habitatge unifamiliar al carrer Xirperet 21 de l'Hospitalet de Llobregat. Encàrrec de l'Ajuntament. Elaborat per Glòria Bassegoda (9/1).
- Can Vilumara de l'Hospitalet de Llobregat. Petició de Josep Vilumara. Elaborat per Glòria Bassegoda (13/2).
- Dictamen sobre les patologies existents, avaluació de danys i reparació de la casa Planells de Josep Maria Jujol a Barcelona. Petició d'un propietari al secretari del COAC. Elaborat per Albert Pla i Mercè Hortalà (3/3).
- Valors patrimonials dels polígons Bertrand i Solà-Sert de Sant Feliu de Llobregat. Petició de l'Ajuntament. Elaborat per Antoni Lluill i Roca (3/3).
- Estat de conservació de la masia Can Rigalt, de l'Hospitalet de Llobregat. Petició de la Federació d'Associacions de Veïns de l'Hospitalet de Llobregat. Elaborat per Clàudia Sanmartí (1/7).
- Valor patrimonial de la fàbrica Sociedad Anònima de Extractos Tánicos, a Barcelona. Petició de l'Associació de Veïns i Veïnes del Poblenou. Elaborat per Josep Abulí, Rosa Bosch, Elisenda Buixeda i Yolanda Insa (1/7).
- La Casa Arnús de Badalona. Petició de Juan Alberto Arnús a la Demarcació de Barcelona del COAC (1/7).
- Restauració de l'escola projectada per Josep Lluís Sert a Arenys de Mar. Petició de l'àrea de Cultura del COAC. Elaborat per Antoni Paricio (29/10).
- Avaluació de l'estat de l'església de la Sagrada Família de la Bauma de Castellbell i el Vilar. Petició de l'Ajuntament de Castellbell i el Vilar. Elaborat per Rafael Vila (2).
- Edifici de Jeroni Martorell a Calella. Petició de Maria Janer, representant d'Amics de Calella. Elaborat per Josep M. Fortià.
- Valors patrimonials de l'edifici Antic Sindicat de Pagesos, situat al carrer Sant Esteve 31, de Malgrat de Mar, per M. Victòria Bassa a petició de l'Ajuntament de Malgrat de Mar.
- Estructures del casal número 4 del carrer de Nostra Senyora de la Salut de Piera. Petició de l'Ajuntament. Elaborat per Marta Urbiola i Albert Roig (15/4).
- Reforma i ampliació de la Casa Clascar a Vilafranca del Penedès. Petició de l'Ajuntament. Elaborat per Ramon Gumà.
- Dos edificis situats a la plaça Orpí 15 i al carrer de la Plaça 25, de Piera. Petició de la Coordinadora de Defensa de Piera. Elaborat per Marta Urbiola (15/6).
- Can Trunes a Breda i proposta de rehabilitació com a restaurant, a petició de l'Ajuntament de Breda i elaborat per Jaume Serra (14/10).

INFORME SOBRE CAN VILUMARA, L'HOSPITALET DE LLOBREGAT

Autora: Glòria Bassegoda Villagrasa.
Encarregat per Josep Vilumara Lamarca.

Antecedents

Can Vilumara fou una de les fàbriques de teixits de seda més grans de Catalunya. Es va instal·lar a l'Hospitalet vers l'any 1906 i va mantenir la producció fins al 1982.

Les construccions originals van ser projectades entre 1900 i 1906 per un conjunt d'enginyers catalans, italians i suïssos coordinats pel propietari, Francisco Vilumara. Es van ampliar entre 1928 i 1929 segons projecte de l'enginyer industrial Francisco Izard i Bas.

Del conjunt d'edificis que integraven la fàbrica destaquen:

- **La casa del director**, un petit edifici aïllat que, amb la tanca adossada, constituïa l'accés representatiu al recinte. D'estil de transició entre el modernisme i el noucentisme, són interessants el treball com a element decoratiu de l'obra de maó vist, el treball del ferro forjat i els elements ornamentals que fan referència a la seda (les papallones als respiralls de la coberta i el plafó ceràmic de la Mare de Déu dels Àngels).
- **La nau principal dels telers**, un extens edifici amb una crugia al nord de 12 m de llum i coberta a dos vessants i una successió de deu dents de serra, amb lluernari a nord: sis de 5,5 m de llum, de la primera fase de construcció, i quatre a sud, construïdes el 1929 imitant la solució tècnica i formal, però amb 7 m de llum. Les façanes són arrebossades amb elements de maó ceràmic vist que remarquen la modulació de l'estructura, la línia zigzaguejant de la coberta i l'obertura rodona de cada queixal, on hi havia una papallona com les de la casa del director.
- **L'edifici de la màquina de vapor**, un edifici rectangular amb façanes a est i oest simètriques, amb la sala de la

caldera de vapor, al centre, que destaca per la seva major alçada i per la coberta amb perfils d'acer corbats. El revestiment interior és de rajola ceràmica vidrada blanca, amb arrambador amb sanefa amb motius vegetals.

- **El soterrani**, on l'any 1929 es projectà un complet sistema de condicionament de l'aire que permetia assolir la temperatura i la humitat adequades per al treball amb el delicat fil de seda.
- **La xemeneia**, al pati de mercaderies, amb entrada des del carrer Girona, al costat de la porteria i la bàscula. Després del tancament de la fàbrica, una part de les construccions fou habilitada com a **institut de batxillerat** pel Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya (1986-1987).

Es reutilitzaren la casa del director com a edifici administratiu; la nau de telers, llevat de les dues dents de serra a sud, per ubicar-hi les aules; l'espai nord de l'edifici de la màquina de vapor com a cafeteria, i altres construccions per ubicar-hi tallers de l'institut de FP.

La intervenció va respectar la fesomia exterior d'aquests edificis introduint elements puntuals resoltos amb llenguatge modern, com escales exteriors, tanques i noves obertures.

A l'interior, a la casa del director i a part de l'edifici de la màquina de vapor, només calgué renovar revestiments, paviments i instal·lacions.

A la nau dels telers es va construir un entresolat i nombroses divisòries, però en tres crugies, utilitzades com a

La casa del director i la tanca, alineades amb l'avinguda Josep Tarradellas, donen accés a una gran escalinata que davalla a la plataforma on es desenvolupava l'activitat productiva.

Interior de les dues crugies de la nau de telers pendents d'intervenció, on s'acumulen diversos béns mobles de la fàbrica. A l'esquerra, la paret de bloc de les aules de l'IES.

Teler «de maquineta» amb les llançadores i armariets del vestidor dels treballadors exposats en l'IES.

Pati de mercaderies amb la xemeneia, la façana lateral de l'edifici de la màquina de vapor i la testera de les naus en dent de serra de l'ampliació.

espais de relació, es pot gaudir de la dimensió total de l'espai original.

L'any 2000 la Direcció General de Centres Docents del Departament d'Ensenyament, com a pas previ per a l'ampliació de l'IES, es va adreçar als responsables de patrimoni de l'Ajuntament, del Consell Comarcal, de la Generalitat i del Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya, per tal que s'interessessin pels béns mobles que restaven de Can Vilumara.

Encàrrec

El febrer de 2003 s'inicià el buidatge exhaustiu de tots els béns que no estaven integrats en l'IES ni havien estat retirats pels organismes consultats.

Aquest procés va fer mobilitzar el Sr. Josep Maria Vilumara i Lamarca, darrer propietari del recinte fabril, que,

en un darrer esforç per preservar el major nombre d'elements possible, encarregà el present informe a l'AADIPA i contactà amb altres institucions (Museu d'Estampació de Premià, futur Museu de la Seda de València...).

Conclusions

1. El conjunt fabril de Can Vilumara és un dels elements de patrimoni industrial més importants de l'Hospitalet de Llobregat. Tot i que està inclòs en el PEPPA del municipi, aquest pla de protecció només condiciona les intervencions que afectin l'aspecte exterior de la casa del director, la nau amb dents de serra i la xemeneia.

2. L'adequació com a centre docent de l'any 1986-1987 fou una intervenció lloable de recuperació per a un nou ús respectant la seva fesomia exterior i adaptant el nou programa als espais interiors existents.

3. El projecte d'ampliació de l'IES hauria de recuperar l'esperit de la primera intervenció:

- En les dues dents de serra pendents d'intervenció fóra lògic estendre la solució adoptada l'any 1986.

- En la resta del conjunt seria desitjable que la proposta desenvolupés les potencialitats dels elements que es conserven. Es recomana donar protagonisme al pati de mercaderies com a espai de relació i rehabilitar l'edifici de la màquina de vapor reservant la sala central i tots els elements que conté com a espai museístic vinculat a un recorregut que mostri les instal·lacions del soterrani.

4. Pel que fa als béns mobles, és positiva la incorporació feta dins de l'IES d'elements puntuals que en testimoni en el passat industrial. Entenem que els requeriments del nou ús no permeten la conservació extensiva dels béns emmagatzemats, però les gestions fetes per la Direcció General de Centres Docents i pel Sr. Vilumara oferint el contingut a diverses entitats han de permetre conservar els elements més interessants del conjunt.

L'ARQUITECTURA MODERNISTA A PARÍS, GIRONA I BUCAREST

Participants en el projecte:

ARVHA, Association pour la Recherche sur la Ville et l'Habitat.

París. Coordinador del projecte.

COAC, Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i Demarcació de Girona del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya – AADIPA, Agrupació d'Arquitectes per a la Defensa i la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic. Girona.

BBM Grup Atelier de Architecture. Bucarest.

Equip del projecte a Girona:

Rosa Maria Cánovas, arquitecta i presidenta de l'AADIPA. Direcció

Anna Albó, arquitecta, AADIPA. Coordinació, textos i fotografia

Dani Planella, arquitecte. Documentació i fotografia

Marilena Gràcia, arquitecta tècnica, AADIPA. Documentació i fotografia.

Rafael Balanzó, arquitecte, Departament de Relacions Internacionals del COAC. Coordinació administrativa.

Col·laboracions:

Ajuntament de Girona

Ajuntament de Figueres

Ajuntament d'Olot

Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols

Centre de Documentació de la Demarcació de Girona del COAC

Centre de Documentació de la Demarcació de Barcelona del COAC

Arxiu Històric Municipal de la Ciutat de Girona

Arxiu Municipal de Figueres

Arxiu Municipal d'Olot

Arxiu Municipal de Palafrugell

Arxiu Comarcal de Ripoll

Museu de Sant Feliu de Guíxols

Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols

Col·legi d'Arquitectes Tècnics i Aparelladors de Girona

Institut Cartogràfic de Catalunya

Amb aquest projecte es volia aprofundir en el coneixement i en la divulgació de l'arquitectura d'un període de canvi com és el de final del segle XIX i començament del XX, un període que coneixem amb el nom de Modernisme. La voluntat primera era anar més enllà dels arquitectes més importants i coneguts, com Guimard i Sauvage

a França, Gaudí i Domènech i Montaner a Catalunya o Ion Mincu i Petre Antonescu a Romania, i contribuir a difondre aquest moviment amb un llibre, un CD-ROM i una pàgina web que mostressin itineraris reals o virtuals per l'arquitectura del Modernisme. D'altra banda, el treball conjunt de tres equips de tres països diferents permetia confrontar els diversos enfocaments específics en relació amb aquest tema, tot comparant l'arquitectura de l'estil neoromanès amb l'Art Nouveau francès i el Modernisme català i establint què tenen en comú i què tenen de diferent, tot posant de manifest alhora la pluralitat i també el fons comú de les arquitectures anomenades Art Nouveau, Modernisme, Liberty, Sezession, Jugendstil, escola de Glasgow o escola de Chicago.

A Catalunya, el Modernisme és un dels corrents arquitectònics més destacats que hi ha hagut al llarg de la història. Inclou arquitectes excepcionals com Gaudí, Domènech i Montaner, Puig i Cadafalch o Jujol, i conjunts arquitectònics ben coneguts, com el de l'Eixample barceloní. Tampoc no falten publicacions de divulgació de la matèria ni guies d'arquitectura, i a Internet es poden trobar moltes referències a aquests arquitectes i a la seva obra.

En canvi, fora del nucli barceloní i de les altres poblacions amb obres dels grans arquitectes, com Reus o Argentona, el Modernisme no està tan estudiat i encara està menys divulgat. Per això, des del COAC i l'AADIPA es va aprofitar l'oportunitat d'aquest projecte, Cultura 2000, per a estudiar i divulgar l'arquitectura modernista de les comarques gironines, ben poc coneguda, i per a contribuir a donar la projecció que es mereix l'obra de l'arquitecte gironí Rafael Masó (Girona, 1880-1935). Justament enguany, l'any 2006, se celebra l'Any Masó, coincidint amb el centenari de la seva titulació com a arquitecte, la qual cosa hauria de donar definitivament a aquest arquitecte el reconeixement que mereix i hauria d'assegurar la protecció i la conservació de la seva obra, que ara com ara no estan ben garantides.

Amb l'objectiu esmentat, a partir de la llista exhaustiva d'arquitectura modernista elaborada per Valentí Pons i Toujouse, que va servir de base per al treball i que fou completada puntualment en alguns aspectes, es va seleccionar un total de seixanta-cinc edificis d'una trentena d'arquitectes del període modernista i postmodernista seguint els criteris que tot seguit exposem.

En primer lloc, es va recollir una àmplia mostra de l'obra de Rafael Masó, arquitecte que va treballar principalment a la ciutat de Girona i també en altres ciutats gironines, com Sant Feliu, Olot, Palafrugell o Santa Coloma de Farners. Amb les obres seleccionades es fan paleses les diferents etapes estilístiques de Masó, des del Modernisme d'influència escocesa i vienesa fins a un estil molt personal i a un primer Noucentisme.

En segon lloc, es van recopilar les obres que hi havia a les comarques de Girona dels arquitectes més rellevants de l'entorn català, que no són gaires. L'obra més important d'aquest grup és la reforma de la casa Solà-Morales a Olot, de Lluís Domènech i Montaner (Barcelona, 1849-1923). També cal esmentar algunes obres a Ripoll de Joan Rubió i Bellver (Reus, 1871 – Barcelona, 1952), col·laborador d'Antoni Gaudí, com la capella de Sant Miquel de la Roqueta i la casa Bonada. I algunes obres de Gaietà Buigas (Barcelona, 1851-1919), com el balneari Vichy Catalán a Caldes de Malavella; de Bonaventura Conill (Barcelona, 1875-1946) la rectoria i capelles de l'església de Lloret de Mar; de Josep Goday (Mataró, 1882 – Barcelona, 1936) les cases Girbau i Girbau-Estrada a S'Agaró (Sant Feliu de Guíxols), i de Josep Maria Pericas (Vic, 1881 – Barcelona, 1965) la casa Dou a Ripoll.

Tot seguit, es va fer una referència a les obres dels arquitectes que van treballar a les ciutats gironines i hi van deixar empremta, en uns moments d'expansió urbana comuns a moltes poblacions. És el cas de Rafael Masó, Joan Roca i Pinet (Girona, ca. 1888-1970), Enric Catà (Sant Feliu de Llobregat, 1878 – Barcelona, 1937) i Martí Sureda (Girona, 1866-1947) a Girona; de Josep

Casa Cases. Rafael Masó i Valentí. 1914. Sant Feliu de Guíxols. Carrers Arquitecte Rafael Masó / Octavi Viader Margarit. El color groc predominant la vol convertir en «una mata de ginesta entre els pins i sobre el mar».

Casa Masramon. Rafael Masó i Valentí. 1913. Olot. Carrer Joaquim Vayreda, 6. Una altra de les obres més importants de Rafael Masó, entre el Modernisme i el Noucentisme. Com sempre en l'arquitectura de Masó, són molt importants els materials, les textures i el color.

Escorxador municipal. Josep Azemar i Pont. 1904-1907. Figueres. Plaça de l'Escorxador. Azemar sap treure partit de condicionants com la higiene i l'economia. Les cornises, la poca pedra que hi ha situada en punts rellevants i el joc de volums mostren tot el poder expressiu.

Casa Solà-Morales. Lluís Domènech i Montaner. 1913-1916, Olot. Passeig d'en Blay o del Firal, 38-40. Domènech i Montaner hi va afegir la tribuna del primer pis i va reformar la planta baixa i l'entresol, on destaca el conjunt de finestres que recorden la casa Lleó Morera del passeig de Gràcia de Barcelona. Les figures femenines que sorgeixen de les columnes són obra de l'escultor Eusebi Arnau.

Sant Miquel de la Roqueta. Joan Rubió i Bellver. 1912. Ripoll. Carrer Indústria. La influència de Gaudí es nota en el tractament dels materials, en aquest cas centrat gairebé només en la pedra. Aquesta capella té una volumetria molt acurada i complexa, tot i les dimensions reduïdes.

Casa Gaietà Vila o «Els Dracs». Alfred Paluzie i Lucena. 1905. Olot. Plaça Rector Ferrer, 8 / Passeig d'en Blay, 68. El nom d'«Els Dracs» té l'origen en la decoració que hi ha a l'edifici basada en aquests animals, una decoració exuberant i colorista, plenament modernista.

Azemar (Figueres, 1862 - Barcelona, 1914), Ricard Giralt (Barcelona, 1884-1970) i Llorenç Ros a Figueres; d'Alfred Paluzie (Olot, títol d'arquitecte de 1906) i Joan Roca i Pinet a Olot; d'Isidre Bosch a Palafrugell, etc. Es podria dir que les obres d'aquests arquitectes constitueixen pròpiament el Modernisme de les comarques gironines.

Ateses les característiques del treball i la seva voluntat

d'esdevenir en certa manera un recull d'itineraris o una guia pel Modernisme gironí, es va optar per una selecció que inclogués el màxim nombre possible de poblacions –catorze en total–, repartides per la majoria de comarques gironines. A més de Girona, Sarrià de Ter i Cassà de la Selva al Gironès, trobem els exemples de Figueres, Roses i Cadaqués a l'Alt Empordà; de Sant Feliu de Guíxols i Palafrugell al Baix Empordà; d'Olot a la Garrotxa; de Santa Coloma de Farners, Caldes de Malavella i Lloret de Mar a la Selva, i de Ripoll i Camprodon al Ripollès. S'ha procurat escollir edificis urbans, fàcilment accessibles, almenys des del carrer, i en bon estat de conservació, que es poguessin agrupar en diversos itineraris.

Finalment, amb la voluntat d'ubicar correctament el Modernisme en el seu context socioeconòmic, es fa referència a les tipologies més representatives de l'època. Es tracta d'una època d'industrialització que s'interessa per l'arquitectura de fàbriques i escorxadors, d'una època en la qual es desenvolupen noves tipologies d'arquitectures de l'oci i d'activitats col·lectives, des de balnearis a casinos, i d'una època que veu l'aparició del cinema. També és un moment de desenvolupament dels equipaments municipals, com les escoles. Una època que renova l'arquitectura residencial amb cases burgeses o cases de veïns, i amb la nova tipologia de les cases d'estiueig. Dins d'aquest gran ventall tipològic, no hem d'oblidar tampoc la decoració exterior i interior de tants establiments comercials de tot tipus. L'arquitectura modernista va cobrir totes aquestes demandes del moment adaptant-se a les característiques de cada tipologia d'edificis. Els edificis industrials, en general, i alguns equipaments destaquen per l'ús nu dels materials, la gran austeritat, la sinceritat constructiva i la racionalitat. A les cases burgeses o vil·les d'estiueig s'hi troben la decoració i el color més exuberants. Val a dir que, les ciutats on es fan totes aquestes manifestacions, són ciutats petites o mitjanes en conjunt, encara que amb característiques intrínseques que les defineixen. Girona és la capital de la província, un

Casa Norat. Joan Roca i Pinet. 1912. Girona. Rambla Llibertat, 25. La façana de la Rambla, en un llenguatge influenciat per l'obra de Domènech i Montaner, està dominada per la gran tribuna del pis principal, que forma una unitat compositiva i ornamental amb la planta baixa.

Farinera Teixidor. Rafael Masó i Valentí. 1910-1911, amb ampliacions posteriors. Girona. Carrer Santa Eugènia, 42. L'actual seu del *Punt Diari* és l'edifici més emblemàtic de Rafael Masó i una de les obres més representatives del Modernisme a Girona.

nucli administratiu, de serveis, comercial i amb un cert pes industrial. Figueres, Olot, Palafrugell, Ripoll i Santa Coloma, per contra, són centres comarcals i centres comercials alhora, amb un cert pes industrial. Sant Feliu de Guíxols, al seu torn, és una ciutat costanera, on trobem alguns exemples de cases d'estiu. I, a l'últim, Caldes de Malavella és una ciutat balneària. Això fa que en cadascuna dominin unes o altres tipologies edificatòries.

El resultat, en el cas concret de les comarques de Girona, és una tria que abraça un període que va des de 1888 fins a 1927, i que se centra, principalment, en l'obra de Rafael Masó. Al llarg d'aquest període tan ampli hi ha edificis d'un Modernisme historicista, per exemple, amb influències neogòtiques o a mig camí entre l'eclecticisme i el Modernisme. També hi ha edificis pròpiament modernistes, la majoria dels quals més influïts per Domènech i Montaner que per Gaudí, excepte els de Rubió i Bellver. En altres edificis, hi trobem més influència de l'Art Nouveau. Finalment, en l'etapa més tardana hi ha molta influència de l'arquitectura de l'escola de Glasgow i especialment de la Sezession vienesa, i també de l'Art Déco. Seguint aquest fil, Rafael Masó arribà a ser un dels exponents del primer Noucentisme.

Aquest treball es va presentar, juntament amb els treballs francès i romanès, a París, a Bucarest i a Girona, concretament a la Demarcació de Girona del COAC. També se'n va fer una presentació a l'AADIPA. De la publicació i del CD-ROM se'n van fer arribar exemplars a les biblioteques del COAC i a les biblioteques de les poblacions esmentades, entre altres. A més, va servir de base de l'exposició de la Demarcació de Girona del COAC al XXII Congrés de la Unió Internacional d'Arquitectes UIA Istanbul 2005. L'exposició, amb una selecció de setze de les obres incloses en el treball, va formar part d'una altra exposició més àmplia sobre el Modernisme a diferents ciutats, i es va acompanyar d'una publicació sobre el Modernisme i d'un catàleg de l'exposició que volia oferir una mirada comparativa sobre els diversos modernismes europeus.

Com a conclusió, només cal dir que, si bé en el projecte promogut pel projecte Cultura 2000 va ser necessari restringir el nombre d'edificis seleccionats a seixanta-cinc, durant els treballs d'elaboració es va posar de manifest que moltes obres interessants n'havien de quedar fora. Per això creiem que seria interessant fer un treball més complet i exhaustiu sobre l'arquitectura modernista de les comarques gironines.

EL PATRIMONI TERMAL. ELS BALNEARIS: AIGUA-ARQUITECTURA-SOCIETAT

XXVIè Curset sobre la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic, de l'11 al 13 de desembre

Director: Josep Sánchez Ferré. Equip: Jaume Serra, Alicia Dotor i Belén Onecha

El primer día Carvalho lo había pasado tomando posesión del lugar y de sus gentes, aunque íntimamente se preguntaba qué hacía él allí, hasta qué punto había acudido por el consejo del médico o atraído por la mitología de los balnearios, hospitales sin muros... sillones de mimbre historiados... herrumbre y pintura blanca.

MANUEL VÁZQUEZ MONTALBÁN (1939-2003)

El balneario (Editorial Planeta, 1986)

Espai i societat, mite i salut, arquitectura i història, imatges i objectes..., conceptes que condensen la realitat del món balneari en un petit fragment de la novel·la de Manolo Vázquez Montalbán, *El balneario*.

La visió crítica i la realitat pessimista d'un balneari de final dels anys setanta queda perfectament explicada en boca del personatge de la seva novel·la. Podria ser perfectament el retrat d'un establiment del nostre país o de qualsevol altre d'una vila termal europea d'aquells darrers anys.

La realitat d'avui, però, és ben diferent, i és creixent l'interès d'amplis sectors pel termalisme, en les seves diverses manifestacions: turisme, desenvolupament urbà, salut, hotels, etcètera.

Balnearis, hotels, passeigs, parcs, quioscs, galeries de banys, fonts..., han estat durant molts anys els escenaris d'una forma d'entendre la vida, edificis i llocs en els quals s'ha fet història i que formen un patrimoni arquitectònic i social singular.

L'actualitat del tema és ben palesa, i la quantitat d'actuacions previstes tant al nostre país com a la resta d'Eu-

Termes de Montemayor (Cáceres).

ropa confirma la renovació i l'impuls d'aquesta activitat, la qual mereix una especial atenció per la fragilitat del medi, l'aigua, al voltant del qual es desenvolupa, l'arquitectura i l'urbanisme que la caracteritzen i la societat que la utilitza.

El XXVIè Curset tingué com a objectiu presentar una anàlisi i una reflexió sobre les característiques diferencials del patrimoni termal partint d'un fet, el termalisme, que ha estat arreu del món una activitat capaç de generar tota una sèrie de manifestacions vinculades ben notables: arquitectura, pràctiques mèdiques, lleure, turisme, indústria, art, literatura i cinema, entre altres.

Tanmateix, es tractava d'explicar les dificultats d'intervenció en aquest patrimoni quan per a moltes administracions, propietaris, ajuntaments, etc., la valoració d'aquest patrimoni encara és ambigua, dubtosa i parcial i quan la seva consideració encara no respon a les expectatives dels gestors, metges o arquitectes que es veuen obligats a decidir-ne la rehabilitació o la renovació.

Es pretenia, doncs, fer una aproximació al tema a través d'una visió pluridisciplinària que incloïa, a més dels arquitectes, els historiadors, els arqueòlegs, els metges, els geòlegs, els urbanistes, els usuaris..., tots ells capaços d'entendre el patrimoni de diverses maneres: com a conservació, preservació, protecció, planificació, divulgació, investigació...

Termes romanes de Bath (Anglaterra).

Balneari Thermae Bath Spa a Bath (Anglaterra).

Per tal d'organitzar el curset d'intervenció en el patrimoni, el fil conductor fou «aigua, arquitectura i societat». En tots tres àmbits es féu palès que la consideració de patrimoni ha de fer-se extensiva no tan sols a l'arquitectura sinó també a la part que complementa el fenomen del termalisme, per tal d'aconseguir que la valoració i la protecció que se'n faci sigui entesa en tota la seva complexitat.

En un primer àmbit teòric, es va partir del concepte d'«aigua» com a matèria primera d'aquesta activitat, i es van presentar els estudis tècnics i geològics sobre la fragilitat del medi, la diferenciació entre les aigües minerals o mineromedicinals, la conservació i la protecció dels

aqüífers, la indústria de l'aigua envasada, etc. Tot plegat es va complementar amb les tècniques i la història de la hidrologia mèdica, la ciència i la medicina en els balnearis i el patrimoni termal.

L'exposició d'aquesta primera part va anar a càrrec de la professora Juana Baeza, de l'IGME; del catedràtic Paco Maraver, de la Facultat de Medicina; del regidor i arquitecte de Caldas da Rainha Jorge Mangorinha i del metge i professor Juan Antonio Rodríguez Sánchez.

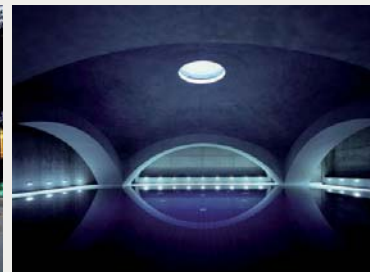
El segon àmbit, el de l'arquitectura i l'urbanisme, va permetre exposar les consideracions històriques, teòriques i mèdiques que tracten sobre l'origen i el desenvolupament del fenomen del termalisme i el seu paper com

Balneari de Gellert (Budapest).

Termes de Caracalla (Baden-Baden).

Termes de Liquidrom (Berlín).

Palau termal de Panticosa (Osca).

Galeries cobertes al Parc des Sources a Vichy (França).

a motor de creixement urbà i econòmic, transformador del paisatge, o com una forma d'ocupació del territori. En aquest apartat es van presentar i es van analitzar les obres i els projectes fets al nostre país i a Europa els darrers anys: exemples d'intervenció i rehabilitació, solucions tipològiques, plans directors i programes d'intervenció, tant públics com privats. L'exposició d'aquesta segona part va anar a càrrec dels arquitectes que han treballat en diversos projectes de renovació d'aquests establiments i que hi van fer una presentació i una anàlisi de les obres més significatives dels darrers anys.

L'arquitecte Paul Simons hi presentà el projecte del Nou Bath –recentment inaugurat–, l'arquitecte Dionisio Hernández Gil ens parlà de la rehabilitació de les Termas de Montemayor, l'equip de Moneo & Brok presentà la seva proposta per al palau termal de Panticosa, l'arquitecte Jesús Manzanares explicà el nou desenvolupament i els projectes de l'estació termal de Panticosa, Díaz & Díaz ens mostraren la rehabilitació de l'hotel balneari de Guitiriz i els arquitectes Francisco Silva Díaz i Javier Echeñique explicaren la rehabilitació dels balnearis de Pedras Salgadas i Mondariz, respectivament.

Aquesta segona part fou complementada per les aportacions de l'arqueòloga Carmen Miró i de l'arquitecta

M. Asunción Leboreiro, la qual va obrir el torn de les conferències amb «El balneario. La ciudad ensimismada». El director del curset en féu la clausura amb «El pla del Ministeri de l'Habitatge per a protegir el patrimoni termal públic».

El tercer àmbit, el de societat, es va ocupar de la part sensible d'aquesta manifestació, ja que no hem d'oblidar que els termalistes o usuaris dels balnearis són individus profundament socials, que necessiten ocupar el dia i la nit, alimentar-se, traslladar-se, divertir-se, etc., i que ho han de fer tot en aquests mateixos espais, edificis o paisatges que han configurat el patrimoni balneari del nostre país.

El turisme termal, el planejament urbanístic en les viles balneàries, el desenvolupament del termalisme a Espanya, els plans de protecció, l'Imserso, el paper de la Federació de Municipis Termals, l'Associació Nacional d'Estacions Termals, etc., hi estigueren representats per personalitats destacades en l'àmbit del termalisme del nostre país, les quals ens manifestaren les seves inquietuds pel que fa a l'àmbit de la consideració del patrimoni termal.

L'objectiu final del curset ha estat proporcionar un espai de reflexió, coneixement i divulgació del nou termalisme, a fi de fer-ne arribar les conclusions a tots els possibles promotors, públics o privats, arquitectes i altres professionals interessats a renovar-lo i rehabilitar-lo.

PROGRAMA DEL CURSET

Dijous, 11 de desembre

- Recepció dels cursetistes.
- Matinal prèvia. «La protecció i catalogació del patrimoni a Catalunya».
- Benvinguda a càrrec de Jesús Alonso Sanz, arquitecte i degà del COAC.
- Inauguració oficial del XXVIè Curset sobre la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic. Amb Rosa M. Cánovas, arquitecta i presidenta de l'AADIPA.
- Presentació del XXVIè Curset. Balnearis. El patrimoni termal, a càrrec de Josep Sánchez Ferré, arquitecte i director del XXVIè Curset de l'AADIPA.
- «El balneari. La ciutat concentrada», per M. Asunción Leboeiro Amaro, doctora arquitecta i professora de la Universitat Politècnica de Madrid.
- «El patrimoni termal a Portugal: memòria i modernitat», per Jorge Mangorinha, arquitecte i regidor de la Câmara Municipal das Caldas da Rainha.
- Viatge en autocar a Caldes de Montbui.
- «Pla de desenvolupament de la vila termal de Caldes de Montbui», per Montserrat Doménech, alcaldessa de Caldes de Montbui i presidenta de la Secció de Municipis Termals de la FEMP.
- «Les termes romanes. Implantació en el territori», per Carmen Miró Alaix, llicenciada en Història i arqueòloga.
- Visita a les termes romanes de Caldes de Montbui. Amb Ana Monleón Esterli, llicenciada en Història i directora de Thermalia.
- Sopar en establiment termal de Caldes de Montbui.
- Tornada a Barcelona en autocar.

Divendres, 12 de desembre

- «Ciència i medicina als balnearis espanyols del XIX», per Juan Antonio Rodríguez Sánchez, llicenciat en Història i professor d'Història de la Ciència a la Universitat de Salamanca.
- «L'aigua i els aqüífers: la fragilitat d'un sistema», per Juana Baeza Rodríguez-Caro, de l'Instituto Geológico y Minero de España.
- «La rehabilitació de les termes de Montemayor. El nou centre termal», per Dionisio Hernández Gil, arquitecte.
- «Bath. El nou projecte de ciutat balneari», per Paul Simons, arquitecte i president de FSB.
- «Turisme termal», per Juan Mario Crecente Maseda, arquitecte.
- «Hidrologia mèdica. Establiments balnearis avui», per Francisco Maraver Eyzaguirre, metge i professor d'Hidrologia Mèdica.
- Debat.
- «Rehabilitació. Balneari de Guitiriz», per Gustavo Díaz García i Lucas Díaz Sierra, arquitectes, de Díaz & Díaz Arquitectos.
- «Mondariz: renaixement d'una vila termal». President de Balneario de Mondariz, SL.
- «La rehabilitació de Mondariz. La rehabilitació del Gran Hotel de Mondariz», per Javier Solano Rodríguez-Losada i Javier Echenique Gordillo, arquitectes.
- «Rehabilitació de Vidago i Pedras Salgadas», per Francisco Silva Dias i Tiago Silva Dias, arquitectes.
- Debat.

Dissabte, 13 de desembre

- «Desenvolupament històric de Panticosa», per Octavio Monserrat Zapater, professor d'Història a la Universitat d'Oviedo.
- «Panticosa. Projecte del nou Panticosa», per Jesús Manzaneres Secades, arquitecte i coordinador de projectes a Panticosa.
- «El palau termal de Panticosa», per Moneo & Brock, arquitectes.
- «Programes públics de rehabilitació de balnearis», per Josep Sánchez Ferré, arquitecte.
- «El termalisme a Espanya i Europa», per Nicasio Pérez Menzel, president de l'ANET.
- Debat.
- «Control de qualitat en balnearis», per Miguel Ángel Fernández Torán, metge hidròleg i gestor dels balnearis de Cofrentes (València) i Montanejos (Castelló).
- «El paper dels municipis en la planificació i gestió de les viles termals», per Xavier Ballbé Mallol, director tècnic de la Secció de Municipis Termals de la FEMP.
- Taula-debat.

Junta directiva de l'AADIPA

Presidenta: ROSA M. CÁNOVAS GÖLLER*

Secretari: ANTONI VILANOVA OMEDAS

Tresorer: CARLES AGELL MAGRIÀ

Vocal Lleida: CARLES SÁEZ LLORCA

Vocal Tarragona: JOSEP HUGUET MONNÉ

Vocal Ebre: ANTONI LÓPEZ DAUFÍ

Vocal Girona: ANNA ALBÓ RIERA

Vocals Barcelona: GLÒRIA BASSEGODA VILLAGRASA,
BELÉN ONECHA PÉREZ* I ALFONS OLLÉ CODERCH*

Secretària d'agrupacions: NEUS VIME

[*] Membres escollits en l'assemblea general del 26 d'abril del 2004.

2004

J Jornades

- «La situació actual del balneari Blancafort de la Garriga», per Lluís Cuspinera. «Balanz del XXVIè Curset, "Balnearis. El patrimoni termal"», per Josep Sánchez, director (13/1, Sala taller del COAC).
- Presentació del CD del *Catàleg de Patrimoni Historicoartístic de la Ciutat de Barcelona*: «El nou Catàleg del 2000 emmarcat en la política urbanística de l'Ajuntament», per Antoni Sorolla; «Els PEPPA dels districtes», per Jordi Rogent, i «El Catàleg de Patrimoni, editat en CD», per Lourdes Mateo (28/1, Sala d'actes del COAC).
- Jornada-debat sobre la problemàtica actual de la conservació del patrimoni arquitectònic català. Col·laboració amb l'Associació de Propietaris de Castells i Edificis Catalogats de Catalunya, el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona (24/5, Sala d'actes del COAC). Presentació de l'acte a càrrec de Rosa M. Cánovas, presidenta de l'AADIPA i Josep Lluís Vives, president de l'APCECC. Conferències: «El laberint de la protecció del patrimoni arquitectònic a Catalunya», per Antoni Navarro, doctor arquitecte i cap del Servei de Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya; «Els Plans Especials de Protecció del Patrimoni Arquitectònic i Catàleg dels Districtes. La mecànica de la catalogació», per Jordi Rogent, doctor arquitecte i cap del projecte de revisió del *Catàleg Arquitectònic de l'Ajuntament de Barcelona*; «Avantatges fiscals actuals i de futur per als edificis catalogats», per Borja Querol de Quadras, advocat; «Sobre l'obligació de conservar i restaurar», per Joan Albert Adell, doctor arquitecte; «El projecte del Centre de Propietat Pairal», per Josep Lluís Vives, president de l'APCECC, i «Formes alternatives de conservació», per Xavier Gimeno, director de Monumenta i membre de la junta de l'APCECC. Debat final amb la participació dels ponents i d'Enric Lambies, advocat i director de Coordinació i Recursos del Sector d'Urbanisme de l'Ajuntament de Barcelona.
- «Patrimonio y rehabilitación en el País Vasco», per Elena Velasco (21/7, Sala taller del COAC).
- Candidatures a tema i director del XXVIIIè Curset, a celebrar del 15 al 18 de desembre del 2005. Elecció de la proposta de Xavier Fabré (7/9, Sala d'actes del COAC).

A dalt, visita al museu del monestir de Sant Cugat.

A baix, visita a la casa Cendra d'Anglès. Olot.

V Visites

- **Barcelona.** Restauració de la façana de les cases Cerdà de Roger de Llúria, 60-62, i visita i conferència de Romà Aranyó, autor del projecte (21/1, Sala taller del COAC).
- **Gironès.** Visita a les centrals hidroelèctriques de Bescanó i Vilanna. Visita als edificis de Rafael Masó Cal Peix i Casa Cendra, d'Anglès, i Casa Masramon, d'Olot, acompanyats de Xavier Corominas i Anna Albó, vocal de Girona (13/3).
- **Monestir de Sant Cugat del Vallès.** Visita al museu, acompanyats de Joan Albert Adell, autor de les obres de restauració i col·laborador en la museografia (17/3).
- **Sabadell.** Recepció de Juan Carlos Sánchez; «Presentació del PEIPU», per Manel Somoza, i «Presentació del PEPPA», per Antoni Vilanova i Josep Llobet. Visites a la Fàbrica Sampere, amb Albert Roig; al Despatx Lluch, amb Santi Vives; a la Casa Duran, amb Lluís Cuspinera; a la Casa Arimon, amb Plàcid Garcia; als Safareigs de la Font Nova, amb Josep Palau, i al Mercat Central, amb Josep Llobet (17/4, Vapor Badia, col·laboració amb l'AAUC i l'Ajuntament de Sabadell).
- **Viatge a Tunísia.** Tunis, Kairouan, Sousse i Monastir (30/4 a 4/5, col·laboració amb l'AAUC).
- **Terrassa.** Visita a la restauració de les esglésies de Sant Pere, acompanyats de Domènec Ferran, Alfred Pastor i Eduard Riu (22/5).
- **Arquitectures de l'aigua entre Salt i Anglès.** Visita al Museu de l'Aigua de Salt i recorregut en bicicleta fins al vapor de la Burés, d'Anglès, acompanyats d'Anna Albó, vocal de Girona, i Xavier Corominas (19/6).
- **Tarragona.** «Obres de restauració de la catedral de Tarragona», per Joan Figuerola i Joan Gavaldà. Visita a les obres amb els ponents, Jordi Romera, Joan Alonso, Joaquim Villar i Joan Menchon. Reus: Visita al Pavelló 6 de l'Institut Pere Mata acompanyats de Joan Figuerola i Joan Alonso. Visita als treballs de restauració duts a terme per l'Escola Taller Domènec i Montaner acompanyats de Carme Fernández (24/7, col·laboració amb la Demarcació de Tarragona del COAC).
- Viatge previ al XXVIIè Curset: Sicília (2 al 7/12).

I Informes

- Alçat del forn de pa de Dorve, a Rialp, Pallars Sobirà. Elaborat per Manel Julià i Margarita Costa. Petició de l'associació Rurbans (19/1).
- Els valors patrimonials del CEIP Annexa - Joan Puigbert de Girona. Elaborat per Àlex Grávalos i Núria Oms. Petició de l'AMPA (19/1).
- Can Roviralta als Hostalets de Pierola, per Marta Urbiola (15/6).
- El conjunt format per Cal Guardià i edificacions annexes, al carrer Gran, 43-45, d'Argentona. Petició de la Plataforma en defensa del centre històric d'Argentona a través de l'Oficina del COAC del Maresme. Elaborat per Anna Soteras (14/5).
- El paviment de llambordins al carrer Major de Caldes de Montbui. Elaborat per Lluís Cuspinera i Jaume Serra a petició de CODEPHAC (Coordinadora per a la Defensa del Patrimoni Històric i Arquitectònic de Caldes de Montbui).
- La Sala Edison de Figueres. Elaborat per Assumpció Alonso de Medina a petició de l'Ajuntament de Figueres.

C Col·laboracions

- «Dels llocs memorables als paisatges culturals». Col·laboració en el col·loqui internacional organitzat per la UPC i el COAC. Antoni Vilanova, secretari, membre de l'equip coordinador i ponent en la sessió «Projectes en paisatges culturals» (23 a 25/1, Sala d'actes del COAC i mNACTEC a Terrassa).
- «Dalt la Vila, present i futur». Participació en la jornada de reflexió organitzada per l'Ajuntament de Badalona. «La revitalització de barris històrics. El Barri Vell de Girona», per Rosa M. Cánovas, presidenta, i «Dalt la Vila, una visió interdisciplinària», taula de debat moderada per Antoni Vilanova, secretari (5/2, Museu Municipal de Badalona).
- Premis Bonaplata. Col·laboració amb l'AMCTAIC en la difusió de la 13a convocatòria (13/2).
- «El Poblenou: llegat industrial i innovació», participació en les jornades de reflexió i debat organitzades pel Fòrum de la Ribera del Besòs. «Com rehabilitar? Palo Alto, La Farinera del Clot...», taula rodona moderada per Rosa M. Cánovas, presidenta (25 i 26/3, Palo Alto).
- PEPPA del Masnou. Col·laboració amb l'Ajuntament del Masnou en la selecció de candidats per redactar-lo (18/5).

INFORME SOBRE ELS VALORS PATRIMONIALS DE L'ESCOLA ANNEXA - CEIP JOAN PUIGBERT

Autors: Àlex Grávalos Torner i Núria Oms Ederra.
Encarregat per l'AMPA Joan Puigbert.

L'escola Annexa - CEIP Joan Puigbert de Girona, situada al carrer Isabel la Catòlica, és un edifici en forma de lletra H, de planta baixa més dues plantes i soterrani. Actualment, només es fa servir la part de l'edifici paral·lela al carrer, mentre que la part restant, en forma de T, està totalment tapiada. Com a conseqüència de l'increment d'alumnes registrat a l'escola, aquest centre proposa ocupar tot l'edifici i per això encarrega un informe que li permeti valorar aquesta part de l'edificació des del punt de vista patrimonial i quant a l'estat de conservació.

L'edifici va ser projectat per l'arquitecte Ignasi Bosch Reigt com a residència l'any 1954, encara que en un article de 1949 ja es publiquen imatges de l'obra. Aquest període de construcció de postguerra determina totalment el sistema constructiu que es va fer servir per aixecar l'edifici.

L'any 1982 l'arquitecte J. M. Gener i Seguí reformà l'edifici per tal d'adaptar-lo i condicionar-lo com a escola. L'obra, però, només va arribar a afectar la part de l'edifici amb façana al carrer i va consistir a substituir-ne els forjats interiors i la coberta i a reforçar els elements verticals i els fonaments.

Memòria constructiva

Tots els aspectes de l'edifici en desús, ja siguin estètics, constructius o estructurals, presenten contradiccions entre l'interior i l'exterior.

Les façanes exteriors evidencien l'estètica que va voler traduir l'arquitecte, amb la qual cosa hi dominen els trets neorenaixentistes, com ara el sòcol d'aplacat de pedra artificial i uns panys als pisos superiors d'obra vista emmarcats amb pedra artificial. Tots aquests recursos en

fan un edifici exteriorment pesant, clàssic i rígid, gairebé monumental.

En contraposició, tots els forjats interiors es construeixen mitjançant voltes de maó de pla alleugerides amb una doble curvatura d'un únic full de maó foradat, suportades en els tancaments de façana i, en algun cas, en pilars, de manera que tot plegat fa entendre l'edifici com una estructura gràcil, molt lleugera, diàfana i adaptable.

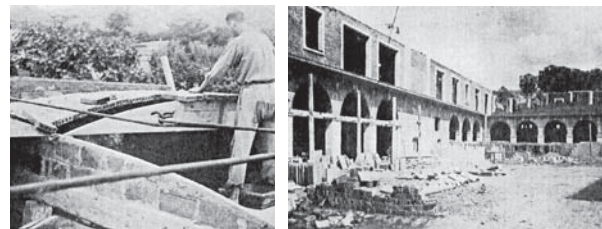
Memòria històrica: voltes catalanes

A la Catalunya de postguerra, la manca de ferro i de ciment pòrtland va fer revifar l'estudi dels sistemes constructius de l'arquitectura popular de voltes, ja que permeten solucions més racionals, econòmiques i sòlides.

En el camp de les voltes catalanes o de maó de pla de doble curvatura, l'arquitecte Ignasi Bosch Reigt n'investigà les característiques de resistència, i així arribà a modificar-ne la configuració de diverses capes per un únic full més gruixut. Amb aquesta nova solució aconseguí més lleugeresa constructiva, una reducció de la càrrega i de les empentes en els murs que li permeteren disminuir la dimensió dels pilars, dels murs i dels fonaments i, en definitiva, economitza el conjunt de la construcció. Només per contrarestar les empentes es van falcar les voltes per mitjà d'uns lleugers tirants de ferro encaixats a l'envà superior que queden totalment ocults.

Descripció i anàlisi de patologies

A la planta baixa i a la primera planta ens trobem l'espai principal dividit en tres crugies cobertes amb voltes de

Procés d'execució de les voltes, 1949. *Revista nacional d'arquitectura*, n. 89.

L'escola, l'any 2004.

Sala de la Capella, planta segona.

Estudi de patologies: planta baixa, primera i segona.

A l'esquerra, secció. A la dreta, emplaçament.

maó pla de doble curvatura recolzades en murs o pilars aïllats en planta. Als extrems, el sostre es resol amb voltes catalanes triangulars recolzades en un pilar.

En aquesta planta trobem que hi ha esquerdes a les voltes i als nervis, que es dibuixen paral·leles a les façanes. Als extrems del cos perpendicular també hi ha grans afectacions d'humitats originades per les terrasses superiors.

A la primera planta, a més de tota aquesta zona afectada pel problema de les voltes del sostre de la planta baixa, també trobem esquerdes horitzontals que van d'un costat a l'altre dels envans, i esquerdes a 45° en el cos perpendicular.

A la segona planta trobem una gran sala, el cos principal de la qual és cobert amb tres línies de voltes de maó de pla de doble curvatura que, com que no recolzen en

cap pilar central, fan que l'espai quedi totalment diàfan. És evident que aquestes voltes estan falcades per mitjà dels tirants metàl·lics de la part superior.

Al punt on arrenquen les voltes també s'observen esquerdes en sentit perpendicular a les façanes i fissures en paral·lel a les façanes a 30 cm del tancament. Tot plegat s'agreuja per les grans humitats del conjunt del perímetre, on destaquen importants taques d'òxid que evidencien el mal estat de conservació dels tirants de ferro.

Pel que fa a les cobertes inclinades de teula, també estan molt deteriorades.

Conclusions

La repetició i la importància de les esquerdes, juntament amb l'anàlisi del sistema constructiu i les grans llums que es cobreixen, fa pensar que aquesta estructura, en el moment en què fou concebuda, ja fou una estructura agosarada. Per tant, només que algun dels sistemes o materials no treballi plenament com ho hauria de fer, l'estabilitat del conjunt pot perillar, tal com es dedueix de l'estat de conservació actual.

Amb tot, per bé que patrimonialment ni les façanes ni les cobertes de l'edifici no tenen un gran valor, pel que fa als forjats interiors de voltes de maó de pla aquests sí que són el testimoni directe d'un sistema constructiu propi d'una època en què arquitectes i constructors van haver de trobar la manera de construir sense ferro. A més, val a dir que aquest cas concret surt de la normalitat, atès que les voltes han estat construïdes amb doble curvatura, amb un únic full de material ceràmic, el qual al seu torn ha estat substituït per maó foradat de 4 cm en lloc de rajola comuna d'1,5 cm, i amb tirants metàl·lics a la part superior.

Així, doncs, els espais situats a la planta baixa i especialment a la sala d'actes de la planta segona considerem que tenen un alt valor patrimonial perquè són un exemple del límit al qual permet arribar aquest sistema constructiu. En conclusió, els considerem espais que cal conservar i dignificar.

INFORME TÈCNIC SOBRE EL CONJUNT FORMAT PER CAL GUARDIÀ I EDIFICACIONS ANNEXES, D'ARGENTONA

Autora: Anna Soteras i March.

Encarregat per la Plataforma en defensa del centre històric d'Argentona.

En data 1 de març de 2002, l'Ajuntament d'Argentona aprova inicialment el projecte de modificació puntual del Pla General de Reordenació de Can Doro, en el qual es preveu la nova organització del centre històric en la zona situada entre el carrer Gran, la plaça de Vendre i el carrer Ramon Par, que afecta el conjunt de Cal Guardià i la font i la capella de Sant Domingo. La zona està inclosa dins l'àrea de protecció de la casa Puig i Cadafalch, declarada BCIN, i tant la capella com la font estan inclosos en el pla general vigent amb la categoria de BCIL. La modificació proposada generarà una nova plaça davant l'edifici de l'Ajuntament, una llar d'avis, un edifici d'habitatges, locals comercials i dues plantes soterrades d'aparcament, i es proposa l'enderroc total dels edificis existents i la reubicació de la font i la capella de Sant Domingo.

L'actuació prevista tenia el vistiplau condicionat de la Comissió Territorial de Patrimoni Cultural de Barcelona, però les condicions mai no es van complir de forma completa. Com que les al·legacions s'anaven desestimant sistemàticament, l'any 2004 la plataforma va demanar un informe que fes constar el valor patrimonial del conjunt, per tal d'intentar que es refés el projecte aprovat. Al final d'un llarg procés de lluita i de despropòsits, Cal Guardià ha estat enderrocat. Malgrat això, s'ha aconseguit realitzar la documentació dels edificis del conjunt, una campanya arqueològica (pendent de finalitzar) –amb la descoberta d'una necròpolis del segle IX, amb vint-i-cinc enterraments, i de les dues mines que duen aigua a la font– i la recuperació dels elements arquitectònics de la façana principal.

Cal Guardià estava situat en un solar irregular que connecta el carrer Gran i el carrer Dolors Monserdà, situat a una cota més elevada. La seva evolució històrica es documenta a partir de l'any 1560, quan la família Volart va aconseguir els terrenys de la «feixa de la Font» i hi va edificar el mas Volart. Sembla que l'entrada original es feia des del portal del carrer Dolors Monserdà, que donava accés a un pati tancat i a l'antiga façana principal. L'actual font de Sant Domingo és posterior i està pràcticament adossada a la façana del carrer Gran, que acompanya les escales descendents d'accés al recinte de la font. L'aigua li arribava de la mina a partir de la font situada originalment a l'extrem superior de la «feixa de la Font».

El conjunt d'edificacions, de planta baixa i pis, estava format per un cos principal de dues crugies perpendiculars a la façana i ampliacions d'èpoques posteriors afeegides a la banda sud. A la façana del pati del cos principal s'hi podia veure un portal de mig punt i un finestral treballat en un estil gòtic tardà, que incorporava motius renaixentistes. A l'interior d'aquest cos, l'escala d'accés al primer pis, paral·lela a la façana, separava el rebedor de la cuina, on es conservaven vestigis del forn de pa i fogons de llenya. Al rebedor s'hi trobaven dues obertures d'accés als cossos laterals, amb brancals de carreus de granit, i una d'elles, la de l'esquerra, amb una llinda decorada amb un motiu senzill. En general, el conjunt es trobava en bon estat, amb algunes deficiències derivades de la falta d'ús.

A banda del valor patrimonial dels elements arquitectònics de la façana posterior, el portal i la finestra, Cal Guardià constituïa un testimoni de l'evolució històrica de la vila, ja que formava part del nucli urbà generat al voltant de l'església de Sant Julià a mitjan segle XVI. Malgrat no conservar l'estructura original de la masia Volart, és important reconèixer-hi el procés de creixement i adaptació a l'estructura urbana dins del nucli antic d'Argentona. Tot i formar un únic edifici, la volumetria i la

A dalt a l'esquerra, Cal Guardià i la font de la capella de Sant Domingo, des del carrer Gran. A dalt a la dreta, imatge conjunta de la portalada i de la finestra de la façana principal de Cal Guardià, feta des de l'interior del pati. A baix a l'esquerra, vista del conjunt des del carrer Gran, amb el solar de Can Doro. Cal Guardià queda al costat esquerre del xiprer. A baix a la dreta, vista de l'excavació arqueològica amb la necròpolis medieval i la treballa de la mina que abastia d'aigua la font de Sant Domingo al segle XVI.

composició de façana acompanyaven amb harmonia la façana simètrica del carrer Gran, formada per cases de cos independents.

En l'informe es recomanava que el projecte d'intervenció mantingués les característiques d'implantació dels edificis del centre històric i, pel fet d'estar dins l'entorn de protecció de la casa Puig i Cadafalch, es preservés el context ambiental del monument. En el cas de substituir els edificis construïts es creia necessari documentar els edificis existents i fer una campanya arqueològica, per tal de completar el coneixement sobre l'evolució històrica del poble. També es recomanava preservar la portalada i

la finestra per a un ús posterior, amb indicació de l'origen i la ubicació originals.

Amb aquestes recomanacions no es volia impossibilitar l'evolució, d'altra banda lògica, dins d'un nucli antic consolidat, però sí que es demanava un esforç d'anàlisi i comprensió de l'entorn immediat on es treballava. Cal indicar que en l'anàlisi de preexistències que acompanyava la documentació de la modificació puntual del pla general, aprovada el 2002, no hi constava cap estudi dels edificis afectats.

INFORME SOBRE L'ESTAT ACTUAL DE LA MASIA DE CAN RIGALT I INFORME SOBRE EL PLANEJAMENT PREVIST PER A LA MASIA DE CAN RIGALT I L'ENTORN

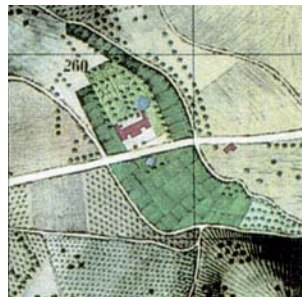
Autora: Clàudia Sanmartí i Martínez.

Encarregat per la Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona / Centre d'Estudis de l'Hospitalet.

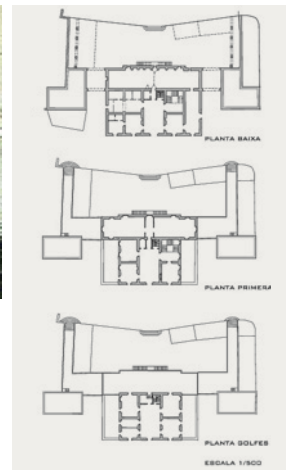
Malgrat que Can Rigalt està catalogada dins del Pla Especial del Patrimoni Arquitectònic de l'Hospitalet de Llobregat, el conjunt, en aquest moment sense ús, està molt degradat. L'AADIPA va rebre l'encàrrec de fer-ne dos informes: al primer s'avaluava l'estat de conservació de la masia i se'n remarcaven els valors patrimonials i al segon es valoraven el planejament i les propostes d'intervenció previstes per l'Ajuntament.

La masia de Can Rigalt està formada per un conjunt d'edificacions i un jardí a la part posterior. No se'n pot datar amb exactitud l'any de construcció, però probablement la fesomia actual és del segle XVIII, encara que segurament es van aprofitar murs medievals.

El conjunt de Can Rigalt té diversos valors patrimonials. Com a document històric és un testimoni de la història del lloc, de la gent que hi vivia i que s'hi relacionava, i un dels pocs exemples que encara queden de les tipologies que poblaven el territori. Com a objecte arquitectònic és un representant de la tendència d'una època, encara que molts dels elements han estat alterats. En un plànol de l'any 1853 es pot veure que la finca estava envoltada de zones enjardinades, amb cascades i fonts. Una part d'aquests jardins i basses encara es conservava el 1983, però actualment no en queda res. La font, que estava situada a l'altra banda del camí, ha desaparegut, i només es va salvar el rellotge de sol esfèric que es conserva al jardí del Museu d'Història de l'Hospitalet. Durant les obres del Trambaix es va desmuntar la portalada d'en-

A dalt a l'esquerra, Barcelona, 1853. Full D Plano de la plaza de Barcelona y su terreno. Biblioteca del COAC. Exposició al CCCB. A la dreta, plantes de Can Rigalt.

trada a Can Rigalt, que es va recol·locar alineada amb el vial i no amb l'eix de l'edifici. També van desaparèixer els elements de balustres decoratius, de manera que l'aspecte exterior del conjunt ha quedat molt desfigurat.

La defensa de Can Rigalt, d'altra banda, ha generat un fort moviment veïnal que denuncia des de fa anys la degradació i l'abandonament que pateix la masia i que reivindica la necessitat de preservar-la per a les generacions futures.

La fitxa del catàleg de l'Ajuntament que correspon a la masia de Can Rigalt confirma els punts que cal destacar de tot el conjunt: l'edificació i els annexos, el jardí, la tanca, l'estudi aprofundit de l'evolució de l'edifici i la relació entre les parts, etc. Però malgrat aquest valor intrínsec de les edificacions i de l'entorn immediat, i tot i ser inclosa al catàleg de patrimoni amb totes les obligacions que això comporta, el propietari actual de la masia no fa res per a mantenir i conservar aquests valors. Després de la visita d'inspecció que s'hi ha fet, es pot concloure que si bé l'immoble no es troba en un estat imminent de ruïna, sí que està molt degradat, i, per tant, es dona a entendre que la propietat hi hauria de dur a terme una reparació de patologies i un manteniment mínim per tal de mantenir

Imatge de Can Rigalt, 1915. Clixé Folguera, Arxiu de la Diputació de Barcelona, SPAL.

«Can Rigalt. Antigua casa señorial», de Lluís Abarca Médico, dins de l'Hospitalet, *Boletín de Información Municipal*, núm. 57, 1968.

Vista actual des de l'antic jardí cap a la casa, on es veu com la bassa i el jardí posterior han desaparegut.

la seguretat estructural de l'immoble. L'Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat, seguint les indicacions de la Llei 9/1993 del patrimoni cultural català, hauria d'emprendre mesures més eficaces per a garantir que la propietat tingui cura del bé catalogat.

El pla general metropolità de 1976 defineix la zona del voltant de Can Rigalt com a zona verda i, per tant, no urbanitzable. Dels diversos plans i estudis fets a la zona (Portal del Coneixement 2001, L'Hospitalet 2010, Pla CAUFEC), l'únic planejament previst que afecta d'una manera directa i específica el conjunt catalogat de Can Rigalt és la Modificació Puntual del Pla General Metropolità (MPGM) del sector Can Rigalt 2004. Si s'aprova definitivament la MPGM prevista per l'Ajuntament de l'Hospitalet, es durà a terme la restauració de la masia de Can Rigalt, costejada amb els beneficis de les requalificacions urbanístiques que comportarà, i així s'aturarà la degradació a la qual actualment està sotmès el conjunt, que en posa en perill la conservació. Aquesta MPGM també comportarà la creació de nous habitatges, la qual cosa també s'està fent als voltants en terrenys dels municipis veïns, i la consegüent densificació urbana que això genera en una zona força saturada. Aquest fet no sembla que hagi d'afectar el valor patrimonial de l'edifici, però sí que es detecten les mancances següents a la MPGM:

- En cap moment no es parla del jardí de la masia, que surt grafiat com a continuïtat dins de la zona verda del

parc metropolità, sense valorar-ne la particularitat (o la que va tenir originalment, perquè actualment està arrasat).

- Tampoc no es comenta ni es concreta un possible ús per a l'edifici, perquè cal recordar que un edifici sense ús és molt difícil de mantenir.

- En l'estudi de costos no es preveuen uns estudis històrics previs que puguin garantir una correcta intervenció.

Ateses aquestes mancances de caràcter general, es considera que l'estimació econòmica que fa la MPGM per a restaurar el conjunt de Can Rigalt és insuficient i que no es garanteix que la restauració es dugui a terme respectant-ne els valors.

Comparació entre el PGM 1976 i la MPGM 2004 al voltant de Can Rigalt.

INFORME SOBRE EL VALOR PATRIMONIAL DE LA FÀBRICA SOCIEDAD ANÓNIMA DE EXTRACTOS TÁNICOS (Poblenou, Barcelona)

Autors: Josep Abulí i Domènech, Rosa Bosch i Palau i Elisenda Buixeda i Pérez.
Encarregat per Yolanda Insa i Sauras, historiadora de l'art.

El conjunt fabril de la Sociedad Anónima de Extractos Tánicos estava situat al barri del Taulat, al municipi de Sant Martí de Provençals. La història de Sant Martí ha anat lligada al desenvolupament industrial de Barcelona, per l'abundància de sòl i d'aigües subterrànies que ofería la zona i per la proximitat al ferrocarril. Això ho demostra la gran diversificació d'indústries que s'hi desenvoluparen: des de les indïanes, les fàbriques tèxtils, la metal·lúrgia o el gas fins a totes les indústries auxiliars d'aquests sectors.

Dins del grup d'indústries auxiliars trobem la Sociedad Anónima de Extractos Tánicos, dedicada a l'elaboració de tànnics i bisulfits, substàncies necessàries per al tractament dels cuirs usats per fabricar les corretges dels embarrats de fàbriques i tallers.

El conjunt fabril estava situat a l'illa definida pels carrers Vidal i Valenciano, Perelló, Ferrocarril i passeig Calvell i ocupava una superfície en planta de 2.660 m². L'edifica-

Planta general. Agost del 1933.

ció es concentrava al perímetre de l'illa, sobretot a les façanes dels carrers Vidal i Valenciano i Perelló, i creava una façana contínua pròpia del creixement suburbà del barri del Taulat, en el qual es combina el teixit industrial amb el residencial obrer.

La formació del conjunt fabril. Pablo Torradabella e hijos

La primera referència al conjunt fabril la trobem l'any 1876, segons la qual Pablo Torradabella i Estivill, que viu al carrer Fivaller, 23 (actualment Perelló), sol·licita permís per edificar un magatzem al carrer del Ferrocarril cantonada Fivaller, de 132,75 m². El projecte l'havia de fer el mestre d'obres J. Arbonés.

Una altra referència que trobem és un anunci a la *Guía y plano de San Martín de Provensals* de 1888, concretament la que diu: «Fábrica de pulverización de toda clase de drogas, materiales para curtidos y trituración de palos tintóreos», i que es declara propietat de «P. Torradabella e hijos».

Amb la mort de Pablo Torradabella i Estivill, el 1900, la fàbrica passà a mans de dos dels seus fills, Pablo i José Torradabella i Dagà, que continuen la producció d'extractes adobants.

Canvi de propietat. Pedro Pablo de Corral

La fàbrica va pertànyer a la família Torradabella fins al 1914, any en què Pedro Pablo de Corral la comprà definitivament.

L'any 1911, sota la direcció del mestre d'obres R. Ribera, es va construir un magatzem al carrer Vidal i Valenciano.

El 1916 se sol·licita permís per construir un edifici de dues plantes i un annex de planta baixa, destinats a dependències de la fàbrica i a sala de calderes, respectivament. Amb aquest edifici, situat a la cantonada dels carrers Perelló i Vidal i Valenciano i obra de l'enginyer E. Gutiérrez, s'inicia un conjunt d'obres de millora i ampliació del conjunt seguint els criteris compositius de

A l'esquerra, edifici d'oficines i accés principal al conjunt fabril, al carrer Perelló. 23 de setembre del 2003. A la dreta, enderroc parcial de la façana del carrer Perelló. Abril del 2005.

l'arquitectura fabril catalana de començament del segle xx. Les façanes es resolien amb una composició clàssica on predominava la idea de conjunt acabat, equilibrat, jerarquitzat i simètric. Eren de paredat de maó ordinari, arrebossades. Les finestres grans, abundants i seriades, permetien la il·luminació natural de l'interior. Les obertures es resolien amb arcs de mig punt rebaixat emmarcats per totxos a sardinell i marcant la clau de l'arc i l'acord amb ampits i brancals.

Ampliació i consolidació del conjunt fabril Sociedad Anónima de Extractos Tánicos

El 1917 es constitueix la Sociedad Anónima de Extractos Tánicos, societat mercantil i anònima que té per objecte l'elaboració i venda d'extractes adobants d'origen vegetal.

El 1919 l'Ajuntament dóna permís a Carlos de Corral, com a president de la societat, per reformar i aixecar dos pisos en una casa de planta baixa situada al carrer Fivaller, 23, que donarà representativitat i singularitat a l'entrada del conjunt fabril i on s'instal·laran les oficines. Aquesta nova obra també és, com l'edifici de la cantonada dels carrers Perelló i Vidal i Valenciano, un exemple de l'arquitectura fabril catalana de començament del segle xx.

El 1922 la Sociedad Anónima de Extractos Tánicos compra als germans Calvell el terreny on es construirà

l'adoberia, un edifici de planta baixa i pis obra del mestre d'obres J. Masdeu. Aquest edifici té les mateixes característiques que la resta d'edificis construïts durant el període en què Pedro Pablo de Corral n'és propietari, per bé que s'hi inclou una singularitat: l'ús d'elements clàssics com el timpà i el frontó.

L'oportunitat perduda. La família Durall

Tenim constància que des de 1952 el propietari de la Sociedad Anónima de Extractos Tánicos és Josep Durall i Pujol, i que, entre el 1970 i el 1981, es passa de la producció d'extractes adobants a la de pega dolça.

La família Durall, com a propietari majoritari del sector, impulsa el Pla especial d'ordenació per a l'obertura del carrer Bilbao entre el carrer del Taulat i l'avinguda del Litoral (àmbit no inclòs al sector 22@), planejament aprovat definitivament el 1999.

L'inici de l'enderroc, el mes de març de 2005, coincideix amb les negociacions amb l'Ajuntament per conservar la fàbrica. Aquest enderroc va ser el detonant per impulsar la modificació del *Catàleg per a la protecció del patrimoni industrial del Poblenou*, on creiem que es podria incloure el conjunt fabril de la Sociedad Anónima de Extractos Tánicos.

DICTAMEN SOBRE LES PATOLOGIES EXISTENTS, AVALUACIÓ DE DANYS I REPARACIÓ DE LA CASA PLANELLS

Autors: Albert Plà Gisbert i Mercè Hortalà Vallvé.

Encarregat pel COAC, segons sol·licitud del Sr. Fernando Zalamea, propietari del primer pis de la casa Planells.

La casa Planells és a l'avinguda Diagonal, 332, cantonada amb el carrer Sicília, de la ciutat de Barcelona. Va ser construïda entre el 1923 i el 1924 segons el projecte i la direcció d'obres (parcial) de l'arquitecte modernista Josep Maria Jujol i Gibert (1879-1949).

La casa constitueix l'únic edifici plurifamiliar obra de l'autor. De tota manera, és l'evolució mateixa del projecte allò que la porta a aquesta tipologia. És a dir, inicialment el promotor va demanar un habitatge unifamiliar, que la

Descripció patològica de la façana del carrer Sicília.

Façana a l'avinguda Diagonal i cantonada amb el carrer Sicília.

proposta va materialitzar amb un edifici amb jardí, desenvolupat en una parcel·la més gran, que, posteriorment, va ser parcialment venuda. La nova proposta situà l'edificació alineada als vials. Finalment, motius econòmics propiciaren que es convertís en un edifici plurifamiliar de planta baixa, entresòl, principal, tres pisos i un àtic, coronat amb una sèrie de finestres apaisades i una creu al vèrtex, i, damunt les tribunes, una petita cúpula que sosté un anagrama marià. Però Jujol només va dirigir les obres fins al segon pis. La construcció de la tercera planta i l'àtic eliminà aquestes propostes.

Actualment ens trobem davant d'un edifici de volum compacte i planta trapeziforme, amb un petit pati a la cantonada nord-est. Les façanes tenen una concepció diferent, i donen més protagonisme a la de la Diagonal, que alhora és la que defineix la cantonada. Està resolta amb una arquitectura molt més «expressionista», amb tota la força en la curvatura dels elements sortints, que, en funció de les plantes i la zona, es desenvolupa com a balcó o tribuna. La façana del carrer Sicília és molt més racional, amb una tribuna central cúbica.

A cada planta només hi ha un espai privatiu, que s'usa, actualment, com a oficina o habitatge. A la planta baixa hi ha un local comercial amb dos accessos des de la via pública. Al vestíbul s'hi accedeix des de la Diagonal, on hi ha una escala de tram recte fins a la planta entresòl. Des d'aquí s'inicia l'escala de cargol que, inserida en un rectangle irregular, dóna un ambient molt interessant a tot l'espai. A la part superior hi ha una claraboia que, juntament amb les petites finestres circulars de cada planta, il·lumina tot el conjunt. Les plantes principal, primera i segona són dúplexs, ja que incorporen un petit entresolat al costat nord. Això és el que fa que totes tinguin tanta alçada en la façana de la Diagonal (3,80 m lliures). Des del punt de vista distributiu, per aconseguir uns bons accessos a cada sala Jujol va haver de crear curvatures que han permès conservar, en la mesura que ha estat possible, unes formes regulars en les sales grans. La quarta planta

A l'esquerra, planta de l'escala de cargol. Fotografia de Pepo Segura. Al mig, vista de l'escala de cargol. A la part superior veiem la degradació de la paret. Fotografia de Pepo Segura. A sota al mig, fissura de la part superior dels balcons. Hi observem la reparació feta sobre el paviment original, format per peces hexagonals. A sota a la dreta, degradació de la claraboia i del mur de l'escala.

té una distribució similar, però sense entresolat. L'última queda endarrerida respecte de la façana de la Diagonal i és més petita.

Les patologies més importants se centren en les façanes i els elements comuns. Els balcons i les cornises presenten importants fissures, tant al costat superior com a l'inferior, degudes a la filtració de l'aigua de pluja, que oxida les bigues de ferro i, en augmentar-ne el volum, genera més fissures, i s'entra en un cercle viciós. A més a més, les humitats també han generat acumulacions de sals i eflorescències sota els balcons. Aquesta patologia s'ha intentat minimitzar col·locant un acabat damunt del paviment de forma hexagonal, que podria ser l'original. És una reparació momentània, ja que aquest producte s'esquerda a curt termini. Pel que fa a les façanes, també presenten un important desgast i brutícia en tot el parament. Al costat del carrer Sicília, a més a més, hi ha una zona amb una important degradació per l'escorrençia.

A l'interior, la part inferior del mur del vestíbul de la planta baixa presenta una humitat per capillaritat que ha degradat l'acabat. A l'escala de cargol les patologies més importants vénen donades per l'envelliment de

la claraboia, que ha permès l'entrada d'aigua, ha deixat marques a tota la volta de l'escala i ha degradat, d'una manera molt important, l'acabat de les parets i l'arrimador. Els forats més importants ja han estat reparats, però l'estructura de la claraboia està molt oxidada. També s'ha d'indicar la degradació de les petites finestres circulars, la majoria de les quals tenen els vidres trencats i no es poden obrir.

En resum, les patologies observades són degudes, sobretot, a una falta de manteniment i a reparacions poc eficaces a llarg termini. La «sort» que ha tingut l'edifici en els seus vuitanta anys de vida n'explica, segurament, l'estat. Ho descriuen molt bé Josep Llinàs i Jordi Sarrà en el seu llibre *Josep Maria Jujol*, on comenten: «Casa Planells, una hermosísima casa con curiosas coincidencias con la arquitectura expresionista, ha sufrido muchos cambios de uso en sus pisos: viviendas, pensión, almacén, oficinas, despachos; pero aun así, la casa parece no haber encontrado nunca sus verdaderos ocupantes. Con todo, situada en esa esquina con un durísimo tráfico, entre edificios desalmados, se mantiene íntegra como una anciana frágil y lúcida».

TÈCNICA RESTAURATÒRIA, EL DEBAT PENDENT LES ESTRUCTURES HISTÒRIQUES... SUBSTITUCIÓ O CONSERVACIÓ

XXVIIè Curset sobre la Intervenció en el Patrimoni
Arquitectònic, del 16 al 19 de desembre

Director: José Luis González Moreno-Navarro.

El punt de partida del XXVIIè Curset va ser el convenciment, estès d'una manera generalitzada entre els que intervenim en la conservació del patrimoni arquitectònic, que moltes de les tècniques emprades ara o al llarg dels darrers anys, tant les de diagnosi com les d'intervenció, no han donat o no donen el resultat positiu que se n'espera. També es va partir, però, de la convicció que una bona part dels errors amb què ens trobem no han estat solament la conseqüència d'una aplicació imprudent d'un nou material o d'una nova tècnica constructiva o estructural, sinó fruit d'una diagnosi equivocada de la patologia que es volia resoldre.

Tot indica que una de les raons que explica que això hagi estat així és una confiança cega i excessiva, que va començar cap als anys trenta del segle xx, en les possibilitats que ofereixen les ciències o les tècniques pròpies d'aquest segle. Avui dia, com a conseqüència d'aquestes experiències, s'estén entre tota mena d'especialistes un criteri més prudent que, sense renunciar en absolut a les aportacions ben contrastades de les tècniques actuals, confia més en les tècniques i els materials sobre els quals la història mateixa actua, i les entén com a millor mètode de contrast: els materials i les tècniques històriques o tradicionals.

Ara bé, no podem oblidar, en absolut, que la indefugible seguretat estructural de les nostres intervencions també ens aconsella en determinats casos no deixar de banda els procediments més contundents, com ara

Restauració al segle xx. Irrupció del formigó armat.

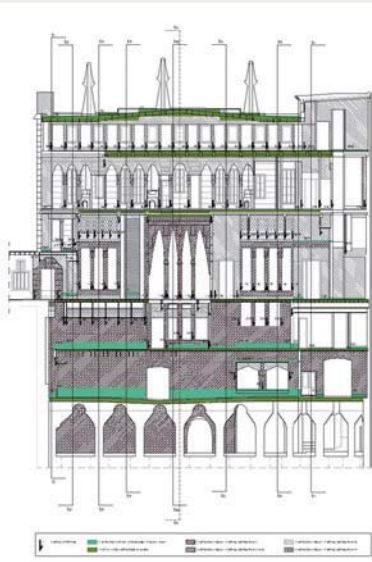
Catedral de Vitòria.

el formigó armat. Òbviament, les solucions mai no són úniques, sinó que, com ja sabem, en el camp de la restauració cada cas és un cas a part. Així doncs, el curset es va organitzar de manera que totes les opinions hi estiguessin representades. I per això el debat en va ser un objectiu prioritari.

Amb tot, l'elaboració final del programa ens va permetre comprovar definitivament que, de tots els àmbits de la tècnica restauradora, el que està realment mancat d'un autèntic debat entre els professionals és el referent a la part dels edificis històrics que, fent servir una paraula no massa històrica, anomenem *estructura*.

Cúpula de l'església parroquial de Lloret de Mar.

Al mig, aixecament del Palau Güell d'Antoni Gaudí. A la dreta, restauració de les voltes del pont de Queensboro (Nova York).

És per això que l'orientació definitiva es va dirigir a abordar només temes relacionats amb els problemes que planteja la seguretat estructural de les intervencions, la qual obliga a una reflexió cabdal sobre la disjuntiva bàsica: hem de conservar estructures que no coneixem prou bé o les hem de substituir per d'altres que sí que coneixem però que deixen de ser autèntiques i a llarg termini poden arribar a ser agressives amb la fàbrica restaurada?

La recent aprovació per part de l'ICOMOS de les *Recomanacions* de la ISCARSAH en relació amb aquest punt

va ser un altre dels motius per a iniciar aquest debat, tantes vegades ajornat.

La tria dels casos concrets es va fer donant prioritat, d'una banda, a la representativitat dels conceptes que calia debatre, que també eren indicatius d'un màxim nombre de tipus d'edificis, de manera que hi van ser les grans catedrals però també les petites esglésies, o els grans palaus i també els petits habitatges rurals. La diversitat de procedències, catalanes o de la resta d'Espanya, europees o americanes, també va ser un dels criteris de tria emprats. La volta a la catalana, la joia de la nostra manera de construir, però alhora una tècnica ben desconeguda i maltractada, va rebre una atenció molt especial. El curset es va estructurar en quatre blocs: Criteris generals, Diagnosi, Intervenció i el monogràfic sobre la volta de maó de pla.

En el primer bloc es va fer una ajustada introducció, a la qual van seguir dues conferències sobre la irrupció del formigó armat en la restauració en el segle xx que van aportar prou dades rigorosament documentades (per als

Tècnica dels blocs rígids a Santa Maria del Mar.

Reconstrucció de la catedral de Noto (Sicília).

Voltes de Saint John The Divine a Nova York.

qui les vulguin sentir) per a poder afirmar definitivament que el formigó armat pot suposar una greu agressió a l'edifici que presumptivament reforça. Els criteris que caldria seguir per al segle XXI, doncs, van estar representats per les recomanacions de la ISCARSAH-ICOMOS.

El segon bloc, sobre la diagnosi, es va dividir en quatre subblocs, dos dels quals abordaven la qüestió de si les tècniques emprades eren les usuals o les avançades. En tres de les conferències vinculades es va veure que amb les primeres tècniques, les usuals, es poden diagnosticar tant els edificis corrents, com ara el monestir de Sant Ramon o la mesquita del Cristo de la Luz, com els que són extraordinàriament complexos, com ara el palau Güell de Gaudí. En aquest cas, mitjançant tècniques usuals però ben orientades, es van poder fer vint-i-un alçats a 1:100 que van aportar dades de les càrregues en 1.242 punts i un coneixement de l'edifici de Gaudí mai assolit fins al moment. L'objectiu d'aquest bloc va ser defensar que, en general i mentre no es demostrï el contrari, és més important el rigor en l'aplicació del mètode que la sofisticació de les tècniques. Òbviament, les conferències sobre la façana del Duomo de Milà, la modelització i l'anàlisi d'estructures històriques i l'aplicació de la

tècnica dels blocs rígids a l'església de Santa Maria del Mar van demostrar que en determinats casos les tècniques de diagnosi tecnològicament més avançades poden ser extraordinàriament útils.

Un dels criteris de diagnosi sobre les estructures més desenvolupat els darrers anys ha estat donar un valor preeminent a les dades sobre el comportament passat de l'edifici analitzat, aportades per mitjà de recerques històriques especialitzades per aquest efecte. Les tres conferències que es van dedicar a això, una de genèrica sobre l'aportació de l'arqueologia i dues de concretes sobre l'església de Santa Maria de Cervelló i diferents edificis italians, van suposar una notable aportació en aquest sentit.

La diagnosi es va completar amb tres casos concrets: el de les cúpules de l'església parroquial de Lloret de Mar, el de la façana de la catedral de Barcelona i el de la catedral de Mallorca, que van palesar la decisiva importància que arriba a tenir la coordinació entre els diferents especialistes en el moment de la diagnosi.

El bloc dedicat a les tècniques d'intervenció va tenir una introducció metodològica que defensava les tècniques tradicionals aplicades a edificis domèstics, les quals

Prova de càrrega a Ca l'Aranyó.

Reforç estructural d'un sostre a Ca l'Aranyó.

es van il·lustrar amb el cas del Rincón de Ademuz (premi Europa Nostra) i amb un seguit d'intervencions de consolidació de diferents edificis fetes amb materials tous.

El debat que es va fer després de les presentacions de les intervencions en tres grans edificis similars, la catedral de Vitòria, la Seu de Manresa i la catedral de Noto (Sicília), va ser un dels moments més intensos del curset, ja que va permetre de comparar les dues maneres oposades d'intervenir. Davant de la màxima utilització de les tècniques més avançades de diagnosi i la mínima intervenció, sempre amb tècniques i materials tradicionals de Vitòria, es va presentar el cas totalment oposat de Manresa, i aquest contrast va donar peu a un debat molt punyent. La reforma singular de Noto, una reconstrucció de nou, va ser també un extraordinari exemple d'un cas en què les eines de coneixement més depurades es van posar al servei de la utilització màxima de les tècniques tradicionals.

Com hem dit, la volta a la catalana va ser l'objecte d'estudi del quart bloc, amb tres conferències sobre aspectes genèrics, la seva modelització, les modalitats de restauració a Itàlia i una visió crítica dels casos en què per diferents raons se n'ha produït la destrucció. A tall de docu-

ment per a evitar que això torni a passar es va presentar una prova de càrrega feta a Ca l'Aranyó per encàrrec de la Universitat Pompeu Fabra (UPF), en la qual se'n demostrava l'extraordinària capacitat portant. Tot plegat es va complementar amb la presentació del llibre que recull el magnífic manuscrit d'Àngel Truñó sobre la volta.

L'estudi de casos concrets es va centrar en diversos edificis, dos dels quals a Barcelona: la reconversió en hotel de la casa Fuster, que, malauradament, no va quedar explicada des del punt de vista estructural, i la intervenció a Ca l'Aranyó, que en haver estat l'objecte de la visita del diumenge va quedar perfectament explicada. Els altres edificis van ser obres del mestre d'obres valencià Rafael Guastavino: un és la cúpula del teatre La Massa de Vilassar i els altres, que van ser fets durant la seva estada a Nova York, corresponen a diverses voltes i cúpules i, en concret, a la restauració de les voltes del pont de Queensboro, casos dels quals mai no s'havia parlat al nostre país. El curset va posar punt final a la seva faceta teòrica amb una alligadora visió de conjunt. Les visites del diumenge van servir per a complementar i il·lustrar les aportacions tan denses que s'havien fet al llarg de les sessions dels dies anteriors.

PROGRAMA DEL CURSET

Dijous, 16 de desembre

- Inauguració del curset per Jesús Alonso, degà del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (COAC), i Rosa M. Cánovas, presidenta de l'Agrupació d'Arquitectes per a la Defensa i la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic (AADIPA).
- Presentació del curset per José Luis González, doctor arquitecte i catedràtic de Construcció Arquitectònica a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona.

ELS CRITERIS GENERALS

- Conferència inaugural. «L'assumpció de les noves tecnologies en la restauració arquitectònica contemporània», a càrrec de Javier Rivera, catedràtic d'Història de l'Arquitectura i de la Restauració (Universitats d'Alcalá i Valladolid).
- La història recent: la irrupció del formigó armat en la restauració del segle xx**

- «L'experiència espanyola i mexicana», per Mariana Esponda, doctora arquitecta i professora invitada a la UNAM de Mèxic i a la Brown University (Providence, RI, EUA).
- «L'experiència italiana», a càrrec de Chiara Calderini, arquitecta, doctora en Enginyeria Estructural i professora a la Facultat d'Enginyeria de la Universitat de Gènova.

Els criteris per al segle XXI. Presentació de les Recomanacions de la ISCARSAH-ICOMOS

- «Objectius, orígens, principis i directrius de les *Recomanacions*», a càrrec de David Yeomans, enginyer civil i secretari de la ISCARSAH; Paulo Lourenço, enginyer civil i professor a la Universidade do Minho, i Pere Roca, doctor enginyer de camins i catedràtic de la Universitat Politècnica de Catalunya.
- Debat.
- Trasllat en autocar al teatre La Massa de Vilassar de Dalt.

PRIMERA SESSIÓ SOBRE LA VOLTA A LA CATALANA

- Presentació institucional de l'Il·lm. Sr. Llorenç Artigas, alcalde de Vilassar de Dalt, i del Sr. Josep Font, president de la institució La Massa.
- «Recuperació de la cúpula de Guastavino, 1881-2002 (rehabilitació duta a terme per Ignasi de Solà-Morales, Lluís Dilmé i Xavier Fabré)», conferència a càrrec de Xavier Fabré, arquitecte.
- Sopar refrigeri oficial servit a l'interior del teatre La Massa.

Divendres, 17 de desembre

Continuació de la primera sessió sobre la volta a la catalana

- «Diagnosi: la modelització de la volta de maó de pla», a càrrec de Santiago Huerta, doctor arquitecte i professor d'Estructures a l'Escola d'Arquitectura de Madrid.
- «Restauració: la volta a la catalana i la *volta in foglio* a Itàlia», a càrrec de Riccardo Gulli, enginyer i professor a la Universitat de Bolonya.

LA DIAGNOSI

Casos de diagnosi amb procediments usuals

- «El monestir de Sant Ramon a la Segarra». Equip dirigit per Joan Albert Adell, doctor arquitecte i restaurador.
- «Diagnosticar Gaudí: mètodes senzills per a edificis complexos», a càrrec de Belén Onecha i Alicia Dotor, arquitectes, i Albert Casals, doctor arquitecte i professor a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona.
- «La mesquita del Cristo de la Luz: una estructura dúctil», a càrrec de Francisco Jurado, arquitecte i professor d'Estructures de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Madrid.

El paper dels coneixements històrics

- «L'aportació de l'arqueologia a la diagnosi constructiva i la comprensió històrica», per Eduard Riu-Barrera, arqueòleg.

- «L'església de Santa Maria de Cervelló». Equip dirigit per Joan Albert Adell.
- «La història com a eina de diagnosi», per Caterina Carocci, arquitecta i professora de la Facultat d'Arquitectura de Catània (Sicília).
- Debat.

El paper de la tecnologia a la diagnosi

- «La detecció de configuracions constructives. La façana del Duomo de Milà», a càrrec del doctor Giuseppe Giunta, CHIF, Departament de Química i Física.
- «Modelització i anàlisi d'estructures històriques: el debat actual», a càrrec de Climent Molins, doctor enginyer de camins i professor de l'Escola Tècnica Superior d'Enginyers de Camins, Canals i Ports.
- «Avaluació de la resposta sísmica d'estructures històriques mitjançant l'anàlisi límit de blocs rígids: una aplicació a l'església de Santa Maria del Mar», a càrrec de Sergio Lagomarsino, doctor enginyer i professor de la Universitat de Gènova.

Casos complexos

- «Les cúpules de l'església parroquial de Lloret de Mar», equip format per Javier Sanz i per A. Casals - José Luis González.
- «La façana de la catedral de Barcelona», equip dirigit per Mercè Zazurca i Josep Fuses, arquitectes.
- «La reunió de tots els mètodes: la catedral de Mallorca», a càrrec de Pere Roca, José Luis González, Leandro Cámara i Pablo Latorre, arquitectes restauradors; Màrius Vendrell, doctor en Geologia i professor de la Universitat de Barcelona, i Joan Domenge, doctor en Història i professor de la Universitat de Barcelona.
- Debat.

Dissabte, 18 de desembre

LA INTERVENCIÓ

Consideracions generals i metodologia

- «Diagnosi-intervenció: una relació causal no immediata i, per tant, manipulable», a càrrec de José Luis González.
- «La recuperació dels oficis i de les tècniques tradicionals. El cas del Rincón de Ademuz (premi Europa Nostra)», a càrrec de Fernando Vegas i Camilla Millo, arquitectes i professors de l'Escola d'Arquitectura de València.
- «Consolidació amb materials tous», a càrrec de Francisco Jurado.

CASOS

- «La influència de les obres d'apuntament provisional. El cas de la catedral de Vitòria», a càrrec de Leandro Cámara i Pablo Latorre, arquitectes restauradors.
- «La Seu de Manresa. Diagnosi i intervenció», per Robert Brufau, doctor arquitecte i catedràtic d'Estructures de l'Escola d'Arquitectura del Vallès.
- «La catedral de Noto. Diagnosi i intervenció», a càrrec de Salvatore Tringali, arquitecte, i de Roberto de Benedictis, enginyer.
- Debat.

SEGONA SESSIÓ SOBRE LA VOLTA A LA CATALANA. UNA VISIÓ GENERAL

- «La volta a la catalana, una desconeguda? Valor d'una prova de càrrega. Presentació de l'edició del manuscrit d'Àngel Truñó (1951)», a càrrec de José Luis González i Santiago Huerta.

La restauració de la volta a Catalunya (a més del teatre de La Massa, ja vist)

- «La rehabilitació del conjunt industrial de Ca l'Aranyó per a la Universitat Pompeu Fabra (UPF)», a càrrec d'Antoni Vilanova i Eduard Simó, arquitectes.
- «La nova reconversió en hotel de la casa Fuster, darrera obra de Lluís Domènech i Montaner», a càrrec de Jordi Rogent, arquitecte de l'Ajuntament de Barcelona, i Josep Riu i Josep Juanpere, arquitectes autors de la reconversió.

La restauració de les voltes de Rafael Guastavino a Nova York

- «L'obra de Rafael Guastavino a Nova York», a càrrec de Mar Loren, doctora arquitecta i professora de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Sevilla.
- «Investigacions visuals, tàctils i no destructives de les voltes i cúpules de Guastavino als Estats Units», a càrrec de Kent Diebolt, Vertical Acces LLC.
- «La restauració de les voltes del pont de Queensboro», a càrrec de Charles DiSanto, Principal-Walter B. Melvin Architects, LLC.

CONCLUSIONS GENERALS

- «Una visió de conjunt final», a càrrec de Pere Roca.
- Debat general.

Diumenge, 19 de desembre

- Sortida en autocar des de la plaça Ramon Berenguer (Via Laietana).
- Recepció a la Farinera del Clot.

- «El pla 22@ i la recuperació del patrimoni industrial singular», a càrrec de Juan Carlos Montiel, arquitecte i director d'Urbanisme de 22@bcn, S.A.
- «L'aposta de la Universitat Pompeu Fabra en la recuperació d'edificis emblemàtics de Barcelona», a càrrec de Josep Benedito, arquitecte.
- Visita a les obres d'intervenció de Ca l'Aranyó, futur campus audiovisual de la Universitat Pompeu Fabra, acompanyats d'Antoni Vilanova i Eduard Simó, arquitectes autors de la consolidació estructural i de la recuperació patrimonial de les construccions i dels elements catalogats, i de Josep Benedito i Ramon Valls, arquitectes autors de l'ordenació general del campus i de l'adequació dels edificis per a l'ús acadèmic.
- Visita a l'Hotel Casa Fuster acompanyats de Josep Riu i Josep Juanpere, arquitectes autors de la reconversió.

Junta directiva de l'AADIPA

Presidenta: ROSA M. CÁNOVAS GÖLLER*

Secretària: GLÒRIA BASSEGODA VILLAGRASA*

Tresorer: ANTONI VILANOVA OMEDAS*

Vocal Lleida: XAVIER RODRÍGUEZ PADILLA*

Vocal Tarragona: MIQUEL ORELLANA GAVALDÀ*

Vocal Ebre: DÍDAC GORDILLO BEL*

Vocal Girona: JOSEP M. FORTIÀ RIUS*

Vocals Barcelona: JAUME SERRA MALLA*, BELÉN ONECHA PÉREZ

I ALFONS OLLÉ CODERCH

Secretària d'agrupacions: NEUS VIME I MIREIA CURRIÀ (JULIOL-DESEMBRE)

[*] Membres escollits en l'assemblea general del 8 de juny del 2005.

2005

J Jornades

- Balanç del XXVIIè Curset per José Luis González, director. Preparació del XXVIIè Curset, «Els Teatres», per Xavier Fabré, director, i informe del secretari (11/1, Sala d'actes del COAC).
- Parc dels Tres Turons de Barcelona (districtes de Gràcia i Horta-Guinardó). Visita a la casa de les Aigües acompanyats de Víctor Argentí. «Antecedents i marc legal», per Ricard Fayos; «Aspectes mediambientals», per Ramon Folch, i «Proposta i línies de treball», per Oriol Clos i Isabel Meléndez. Recorregut en autocar acompanyats d'Imma Barbal, Neus Aleu i Narcís Tusell (9/1, Casa de les Aigües, col·laboració d'AAUC i del Sector d'Urbanisme de l'Ajuntament de Barcelona).
- «Sistemas de anclaje en la reparación de estructuras», per Juan Zero-lo; «Aplicació pràctica al Regne Unit», per John Dimmick, i «Intervencions en el patrimoni arquitectònic del Regne Unit», per Terry Girdler. Visita a la catedral de Barcelona acompanyats de Josep Fuses i Mercè Zazurca (11/5, Sala d'actes del COAC, col·laboració amb ANZEVE).
- Presentació del viatge a Nova York. «Domènec i Montaner, Gaudí i Guastavino», per José Luis González, i «L'obra de Rafael Guastavino a Nova York», per Mar Loren (26/5, ETSAB).
- Jornada tècnica de presentació del projecte «El Metro de Barcelona» (Barcelona Regional i Transports Metropolitans de Barcelona-TMB) (18/6).
- El nou barri de la Marina de Barcelona (districte de Sants-Montjuïc). Presentació, per Ramon Massaguer; «MPGM del barri de la Marina», per Oriol Clos; «Anàlisi i projeccions sobre els aspectes socioeconòmics i d'equipaments», per Maite Espinach; «Estudi del context econòmic/productiu», per Joaquim Clusa i Sara Mur, i «Aspectes mediambientals i d'infraestructures», per Sito Alarcón. Visita a la caserna de districte dels Mossos d'Esquadra, amb Ramon Sanabria. Recorregut pel sector de transformació, amb Jaume Graells i ponents. Visita a l'antiga fàbrica Philips, amb Jordi Rogent (17/9, Casa del Relotge, col·laboració d'AAUC i del Sector d'Urbanisme de l'Ajuntament de Barcelona).
- Candidatures a tema i director del XXIXè Curset a celebrar del 14 al 17 de desembre del 2006. Elecció de la proposta d'Oriol Cusidó, Alicia Dotor, Belén Onecha i Antoni Vilanova (13/9, Sala d'actes del COAC).

Visita a l'església de Santa Maria a Cervera.

Voltes del Museu de la Immigració d'Ellis Island (Nova York).

Visita al castell de Sant Gregori, al Gironès.

Visita a les obres de restauració de la Catedral de Barcelona. Detall del sistema d'encaix entre els elements de pedra treballada.

V Visites

- **Cervera.** Visites a la Paeria, l'església parroquial de Santa Maria, el Museu Comarcal, el Sindicat Agrícola i la universitat, acompanyats d'Enric Solsona, autor del PEPPA de Cervera, i Blanca Cuñé, regidora de Cultura de la Paeria de Cervera (5/2, col·laboració amb la Demarcació de Lleida del COAC).
- **Alt Empordà. Figueres:** visita d'obres a la delegació del COAC i al Casino Menestral Figuerenc, acompanyats de Dolors Llorà, i presentació dels «Informes sobre la Sala Edíson», per M. Assumpció Alonso de Medina. Visita a Sant Quirze de Colera, amb Joan Falgueras (19/2, col·laboració amb la Delegació de l'Alt Empordà del COAC).
- **Ribera d'Ebre i Baix Ebre.** Visita al castell de Miravet, acompanyats d'Esther Colls i Alfred Pastor, autors de la restauració de l'església. **Tortosa:** visita d'obres, amb els autors dels projectes, a un edifici d'habitatges, amb Vera Hofbauerová, i a la nova biblioteca comarcal, amb Ramon Valls (9/4, col·laboració amb la Demarcació de l'Ebre del COAC).
- **Viatge a Nova York** per visitar l'obra de Rafael Guastavino, amb Mar Loren i José Luis González, director del XXVIIè Curset (19 al 25/5, col·laboració amb el Departament de Construccions Arquitectòniques de la UPC).
- **Gironès.** Visita al castell de Sant Gregori, el castell de Cartellà i la Casa Cors-Guinard de Celrà, acompanyats dels seus propietaris. Ponències i taula rodona amb Rosa M. Cánovas i Josep Lluís Vives; «La incidència de les normatives», per Borja de Querol, i «Recuperació d'esgrafiats», per M. Victòria Bassa (4/6, col·laboració amb APCECC).
- **Bages.** Visita a la Sèquia de Manresa amb Josep Alabern, enginyer industrial, gerent d'Aigües de Manresa i president de l'AMCTAIC, i al monestir de Sant Benet de Bages, amb Josep M. Esquiús i Francesc Xavier Asarta, arquitectes i autors del projecte de rehabilitació (22/10).
- **Vilanova i la Geltrú.** Casa Ramona i Maynés, amb Xavier Orriols; recorregut per la Vilanova antiga, amb Xavier Orriols, Camil Queraltó –arquitecte municipal– i Pere Marsé; Biblioteca Museu Víctor Balaguer, amb Montserrat Comas, directora, i Òscar Valverde, i Museu del Ferrocarril, amb Pilar Garcia (26/11).
- **Viatge previ al XXVIIIè Curset: Milà, Parma i Venècia.** Visites als grans teatres d'òpera: La Scala de Milà i La Fenice de Venècia. Visita als teatres clàssics: el Teatro Olimpico de Vicenza, el Teatro Olimpico de Sabbioneta, el Teatro Farnese i el Teatro Regio de Parma i l'Auditori Barilla de Parma (3 a 9/12).

A dalt, taula rodona amb ponències
al castell de Sant Gregori,
al Gironès.

A baix, recorregut per Vilanova
i la Geltrú.

I Informes

- Alçat de l'antic Sindicat Agrícola de Cervera i informe sobre els valors patrimonials de l'edifici i altres elements de l'entorn. Encàrrec de l'Ajuntament. Elaborat per Margarita Costa i Manel Julià (15/5).
- Informe sobre diversos edificis a l'Hospitalet de Llobregat, petició del Centre d'Estudis de l'Hospitalet: la masia Ca n'Arús i el planejament previst per a la masia de Can Rigalt i el seu entorn, elaborat per Clàudia Sanmartí; les actuacions a la masia de Can Pau de l'Arna, elaborat per Natàlia Boya i Núria Oms; l'estat del projecte de rehabilitació de la masia de Can Colom, dut a terme per Clara de Miguel i Eva Sánchez, i la compatibilitat entre el planejament proposat a l'entorn del conjunt edificat de Can Trinxet i el valor patrimonial que se li assigna, elaborat per Margarita Costa i Manuel Julià.
- Valors patrimonials de la Federació Obrera. Petició de l'Ajuntament de Molins de Rei. Elaborat per Manuel Julià i Dolors Serra (21/4).
- Alçat de la parròquia de Sant Pere de Figueres. Petició de Mn. Josep Taberner. Elaborat per Natàlia Luzàrraga (28/4).
- Descatalogació de Can Peix, a Tiana. Petició de Félix Pérez. Dut a terme per Marc Manzano i Jordi Portal (23/6).
- Delimitació de l'entorn de protecció de la masia Can Roses, de Gavà. Petició de Josep F. Roses. Derivat a Manel Giralt (15/6).
- Enderroc de l'edifici d'habitatges del carrer Sant Agustí, 17, de Tarragona (22/7).
- L'aparcament a la plaça de Jaume I de Tarragona. Petició de la Demarcació de Tarragona. Elaborat per Josep Huguet, vocal de Tarragona.
- Reforma del castell de Castellsbell i el Vilar. Petició de Jordi Oliveres (28/10).
- Afectació d'una masia de Sant Llorenç de Morunys. Petició de Montserrat Perelló. Derivat a Joan Canal (15/11).
- Observacions a l'esborrany del decret de comissions territorials del patrimoni cultural. Petició del degà del COAC. Elaborat per Rosa M. Cánovas, presidenta, i Glòria Bassegoda, secretària (18/7).

Jornada «El nou barri de la Marina».

C Col·laboracions

- Conveni amb la Direcció General de Patrimoni Cultural per a la formació pràctica de joves arquitectes.
- «El front marítim i les tres xemeneies de Sant Adrià». Participació en la taula-debat organitzada per l'AMCTAIC, Dones de Futur i Amics de la UNESCO de Sant Adrià de Besòs. Hi assisteix Antoni Vilanova, secretari (28/2).
- Rehabilitació del conjunt arquitectònic de Sant Pere Romaní. Col·laboració amb l'Ajuntament de Molins de Rei en la selecció de candidats (9/7).
- Projecte de restauració de la Mola de Betren. Col·laboració amb el Conselh Generau d'Aran en la selecció de candidats (15/7).
- Sisenes Jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya, 2007. Col·laboració amb la Demarcació de l'Ebre del COAC en la coordinació per designar com a seu l'any 2007 la ciutat de Tortosa.
- Premis Bonaplata. Col·laboració amb l'AMCTAIC en la difusió de la 14a convocatòria (25/7).
- Jornades Europees del Patrimoni a Catalunya (29 i 30/9 i 1/10). Col·laboració amb el Museu d'Història per a la difusió del programa.
- Can Ricart del Poble Nou de Barcelona. Col·laboració amb l'AMCTAIC per a la difusió del monogràfic sobre Can Ricart publicat en el *Butlletí d'Arqueologia Industrial i de Museus de Ciència i Tècnica*, monogràfic núm. 60 (28/12).

INFORME SOBRE LA MASIA DE CA N'ARÚS A L'HOSPITALET DE LLOBREGAT

Signat per: Agrupació d'Arquitectes per a la Defensa i la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic (AADIPA).
Encarregat pel Centre d'Estudis de l'Hospitalet.

El desembre de 2004 el Centre d'Estudis de l'Hospitalet sol·licita a l'AADIPA una valoració de la masia catalogada de Ca n'Arús i de l'actuació duta a terme al solar que hi toca.

Descripció de l'edifici de Ca n'Arús

La masia de Ca n'Arús data de mitjan segle XIX. Va ser una casa pairal i en l'actualitat s'està rehabilitant per a ubicar-hi dependències municipals. S'organitza per mitjà de tres crugies perpendiculars a la façana sud (de tres plantes), dues de laterals afegides (de dues plantes) i un cos afegit a llevant de dues alçades.

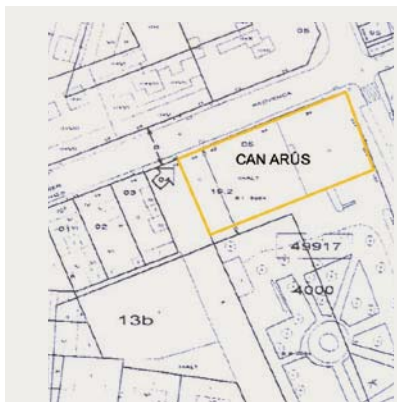
La façana principal sud està orientada cap al jardí. L'element central presenta unes finestres rectangulars, els dos cossos laterals tenen tres obertures en forma de galeria i l'últim cos afegit de la dreta té la seva pròpia tipologia. La façana del carrer Provença és més irregular. La façana de llevant és simètrica i segueix el mateix llenguatge del cos afegit de la façana principal. A l'últim,

la façana de ponent, que dóna a un pas longitudinal, tampoc no és gaire regular però té una galeria formada per cinc obertures que continua la de la principal.

Descripció de les actuacions fetes a la masia i al solar del costat

A la dècada dels anys noranta es du a terme una expropiació pactada per a ubicar-hi un equipament. El 1999 s'encarrega un informe al SPAL de la Diputació de Barcelona sobre les voltes de Ca n'Arús i el 2002, un nou estudi a Robert Brufau. Davant la manca d'actuació i de resposta de l'Ajuntament, els antics propietaris denuncien la institució i s'arriba a un contenciós administratiu. Davant del perill de l'entrada d'ocupes es tapien les obertures de totes les façanes. Avui dia s'hi estan fent actuacions, davant del perill estructural que presenta Ca n'Arús.

L'octubre de 2003 s'atorgà una llicència d'obres per a construir un edifici entre parets mitgeres de dos habitatges al carrer Provença, 78, el solar que toca amb la masia de Ca n'Arús. A partir de l'estiu de 2004 es començà a denunciar que aquesta nova construcció no s'ajustava a la normativa, i, a partir d'aquell moment, es van anar creuant informes i contrainformes entre diferents departaments de l'Ajuntament i diferents entitats de l'Hospitalet.

Emplaçament de Ca n'Arús i del jardí.

Dibuix de les façanes a ponent de Ca n'Arús la primavera de 1999 (segons un treball del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona).

A l'esquerra, façana principal de la masia de Ca n'Arús i de la nova edificació.

A la dreta, façana posterior de la masia de Ca n'Arús i de la nova edificació.

Valoració de la intervenció en el solar del costat per l'Ajuntament de l'Hospitalet

- **Qualificació urbanística de la finca.** Segons el PGM i l'informe urbanístic emès per l'Ajuntament, no hi ha cap impediment que dificulti la construcció d'aquest edifici.
- **La protecció de Ca n'Arús.** Tot i ser un edifici catalogat, Ca n'Arús no té cap protecció explícita sobre l'entorn en el PEPPA vigent.
- **La concepció de façana com una paret mitgera.** La façana no presenta elements decoratius rellevants i només és una paret de tancament.
- **Les obertures tapiades de la façana i la pèrdua del dret a vistes.** En el moment d'iniciar la nova construcció, i segons la visita del tècnic, la façana presenta totes les antigues obertures tapiades i inutilitzades, per la qual cosa les vistes han desaparegut. A l'escriptura de compravenda figura una finca lliure de càrregues.

Valoració de la intervenció en el solar del costat per l'AADIPA

- **La concepció de façana com una paret mitgera.** Una masia acostuma a ser una edificació aïllada i tota la seva pell està considerada com a façana. La façana presenta diferents tipologies, i les sis obertures acabades amb un arc de mig punt formen una galeria que continua el mateix estil que la façana principal. El gruix és de 50 cm, i en cap dels diferents documents consultats no s'especifica la consideració de mitgera.

- **La servitud de vistes.** Només recentment se n'han tapiat les obertures. A diferents fotografies es veu una façana amb finestres no tapiades.
- **La protecció de Ca n'Arús.** Tot i que l'entorn de Ca n'Arús no queda específicament protegit pel PEPPA, sí que queda protegit per la definició que es fa d'*entorn* a la normativa.
- **Qualificació urbanística de la finca.** Si només es té en compte la qualificació urbanística de la zona 13b, es podria afirmar que la llicència ha estat concedida correctament. Però el cert és que per a mantenir el dret a vistes de la façana de ponent de Ca n'Arús, la construcció del nou edifici no s'hauria hagut d'adossar a la masia.

L'atorgament del permís d'obres de l'edifici que hi ha al costat de Ca n'Arús sembla una acumulació de diversos documents. Tenint en compte que la masia de Ca n'Arús té quatre façanes, el projecte de segregació de la parcel·la del carrer Provença, número 78 i, per tant, la pertinent escriptura, haurien d'haver tingut present aquesta servitud de vistes de la façana de ponent sobre l'esmentat solar. D'altra banda, a l'hora de revisar el *Catàleg*, es considera que la masia de Ca n'Arús hauria d'haver tingut protegit tot el perímetre a la fitxa del *Catàleg*. Finalment, si s'hagués seguit la normativa del PEPPA, s'hauria hagut de fer un informe previ a l'atorgament de la llicència d'obres, on s'hauria detectat la impossibilitat de construir un edifici entre parets mitgeres.

INFORME SOBRE ELS VALORS PATRIMONIALS DE LA FEDERACIÓ OBRERA DE MOLINS DE REI (BAIX LLOBREGAT)

Autors: Manuel Julià Macias i Dolors Serra Serra.
Encàrrec de l'Ajuntament de Molins de Rei.

L'any 1921, la societat Federació Obrera de Molins de Rei encarrega el projecte d'ampliació i reforma de l'antic local social a l'arquitecte Cèsar Martinell i Brunet. Acabada la Guerra Civil es produeix l'espoli de l'edifici, si bé des de 1997 és de titularitat municipal.

L'actual edifici se situa en un solar entre mitgeres al carrer de Mossèn Jacint Verdaguer, núm. 48. La façana s'alinea amb el carrer, i lateralment té uns passadissos descoberts que la separen de les edificacions veïnes. Les dimensions del cos principal són de 32,80 m de llargada per 18 m d'amplada.

La façana és de maó vist i té una simetria molt acurada. Al centre hi ha l'accés principal: una porta central amb arc rebaixat i dues finestres laterals d'arc lobulat parabòlic flanquejades per columnes. Sobre l'entrada hi ha un balcó ondulat amb barana de balustres, passamà i sòcol de pedra artificial, que envolta una tribuna coberta per una volta parabòlica trilobulada de maó de pla amb arestes. La tribuna té tres portes amb arc de cortina i a sobre hi ha una pestanya de maó d'un sol full en forma d'arc parabòlic sortint que envolta un òcul cec.

Aquest cos central és rematat per una testera graonada formada per sis pilastres decoratives, entre les quals hi ha unes petites finestres rectangulars que es coronen amb unes decoracions en forma d'arc lobulat parabòlic, i es remata superiorment amb un ràfec amb teula àrab.

Als laterals de la façana apareix una finestra apaisada amb arc rebaixat sobre la qual se situa un balcó de les mateixes característiques que el central però de dimensions menors.

Façana principal.

Entre els balcons laterals i el central hi ha una finestra dividida en tres parts separades per una franja massissa delimitada per arcs d'inflexió.

Volumètricament, es distingeixen tres cossos: el de l'escala i el vestíbul, el de la sala i el de la caixa de l'escenari, aquest darrer més alt que els anteriors. Tota la coberta és de dues aigües excepte el primer cos, que presenta una coberta plana trepitjable, on hi havia la cabina de projecció del cinema. La coberta dels altres dos cossos és feta amb encavallades de ferro sobre les quals es disposa un embigat de fusta i una teulada a llata que suporta una solera de maó que és la base de la teulada de teula àrab.

Darrere l'accés principal de la façana hi ha un vestíbul des d'on es pot anar a la planta baixa o pujar al primer pis. L'escala és doble i simètrica, de tres trams a escaire, i amb barana de balustres i decoracions vegetals. Al primer pis hi ha un vestíbul allargat des d'on s'accedeix al pati de butaques o a l'amfiteatre.

El teatre té una estructura tradicional amb un pati de butaques envoltat per un amfiteatre quasi al nivell de la

Vista general del pati de butaques.

planta baixa i un altre de més elevat. El sostre de la sala és de canyís i guix i té forma d'arc molt rebaixat, amb decoracions de cassetons i arcs transversals.

L'amfiteatre superior és un forjat de bigues metàl·liques i revoltos de maó de pla suportat per vuit pilarets de fosa, amb capitells decorats. El paviment dels amfiteatres és fet amb rajola comuna col·locada en espiga.

La boca de l'escenari està formada per un arc rebaixat coronat per una orla amb les inicials FO. Al costat hi ha les llotges de prosceni. L'escenari és rectangular i als laterals hi ha els ponts i el teler. Per una escala de fusta es pot accedir als camerinos, que se situen sota l'empostissat de l'escenari.

A la planta baixa hi ha el que antigament era el bar, que té un sostre suportat per bigues reblonades que descansen sobre unes columnes de fosa que originàriament eren decorades amb estuc venecià i decoració esgrafiada, com les que encara es poden veure al galliner del teatre. Al fons de la sala hi ha l'accés a les altres dependències.

Aquest és un edifici representatiu dels moviments artístics imperants en el moment en què es va construir:

A dalt, boca de l'escenari. A baix, amfiteatre superior.

Modernisme i Noucentisme. Es caracteritza per la utilització de materials constructius senzills i també per l'austeritat de la decoració; la construcció mateixa dóna els tocs decoratius al conjunt mitjançant la formació de diferents plans en profunditat en la façana mateixa.

La importància de l'edifici rau en la història de la mateixa entitat i en allò que ha representat per al poble i per a altres associacions, i pel fet d'haver estat projectat per un arquitecte de renom.

La protecció no cal que sigui integral, i per això cal delimitar els aspectes que es pretenen preservar i també ressenyar aquells que per una manca d'interès artístic són més susceptibles de ser transformats de cara a futures intervencions.

Hi apareix una peça destacada que és el teatre i l'accés al teatre mateix, i a més hi ha tota una sèrie de dependències annexes que configuraven els espais de relació per als socis de l'entitat (zona de bar, billar, biblioteca, etc.). Aquesta diferenciació d'usos s'accentua amb el tractament dels espais, de manera que tot allò que és més públic presenta una factura més acurada. El teatre,

inclosa la sala, amb els seus amfiteatres, les llotges de prosceni, la boca de l'escenari i també la zona del vestíbul, tant a la planta baixa com a la planta pis, hauria de ser mantingut i recuperat.

Estem parlant d'un edifici que en conjunt demostra una utilització de materials de la terra i sostenibles, i no seria una bona intervenció substituir aquests elements per altres de més actuals que puguin alterar aquest concepte de naturalitat i acomodació a l'entorn.

La senzillesa constructiva de la caixa de l'escenari no n'ha de fer incompatible la restauració amb una recuperació de l'ús original, inclosa una elevació de la coberta, sempre que l'aspecte exterior torni a recuperar una coberta de teula àrab a dos aiguavessos de similars característiques que l'actual.

La zona de camerinos que hi ha sota l'escenari hauria de mantenir-se per no trencar la unitat compositiva del conjunt, encara que s'hi pugui atribuir un canvi d'ús.

Respecte a la zona del vestíbul d'entrada en planta baixa i planta pis, considerem que és molt representativa del caràcter senyorial que es vol donar a un edifici d'espectacles com aquest, però sense perdre l'esperit popular que el va crear. Així, en caldria fer una restauració integral per mirar de recuperar els colors i els materials de decoració originals.

Sens dubte allò que dóna més èmfasi al que hem repetit sobre l'austeritat i la senzillesa estilístiques és la façana, la qual presenta la mateixa imatge que tenia l'edifici en el moment de la inauguració, i, per tant, no cal dir que és del tot necessària conservar-la integralment.

Al vestíbul de la planta baixa hi ha la porta de fusta i vidre que dóna accés a la resta de la planta. Cal que sigui conservada íntegrament, des dels vidres, alguns d'ells estampats i altres de colors, fins a una maneta que encara es conserva malgrat que l'altra hagi desaparegut.

L'espai que abans era el bar ha perdut totalment aquesta funció, si bé cal destacar-ne les dues columnes de fosa que suporten el forjat superior.

Antic bar de la planta baixa.

A dalt a l'esquerra, detall de l'escala i la implantació d'elements funcionals superposats. A baix a l'esquerra, vestíbul d'accés a l'amfiteatre en planta pis. A dalt a la dreta, vestíbul d'accés de la planta baixa amb escala simètrica.

Les dependències posteriors de la planta baixa no presenten una particularitat especial, per la qual cosa poden ser perfectament modificades i/o eliminades.

L'edifici és inscrit al catàleg *IPCE* del COAC (1980) i a l'*Inventari d'immobles d'interès arquitectònic de propietat municipal* (SPAL, Diputació de Barcelona), i tam-

bé consta al *Catàleg de patrimoni municipal*. Per tant, la protecció d'aquesta construcció està totalment justificada i és necessària per tal que no es perdi una peça representativa del moviment associacionista i cultural de la vila.

INFORME SOBRE LA COMPATIBILITAT ENTRE EL PLANEJAMENT PROPOSAT EN RELACIÓ AMB EL CONJUNT EDIFICAT DE CAN TRINXET I EL VALOR PATRIMONIAL QUE SE LI ASSIGNA

Autors: Margarita Costa Trost i Manuel Julià Macias.
Encarregat pel Centre d'Estudis de l'Hospitalet de Llobregat.

Can Trinxet és ubicat al carrer de Santa Eulàlia, entre els números 206 i 212, al barri de Santa Eulàlia de Provençana, al municipi de l'Hospitalet de Llobregat (Figura 1). Aquest informe ha d'analitzar la compatibilitat entre el planejament proposat per a l'antic conjunt de Can Trinxet i el valor patrimonial que se li assigna.

L'any 1904, Avel·lí Trinxet obria una fàbrica tèxtil a l'actual carrer del Salvador, Avelino Trinxet e Hijos, que s'integrava l'any 1930 en el trust Unión Industrial Algodonera S.A. Tres anys més tard, arrendà la fàbrica contigua de Can Gras. D'aquest conjunt, actualment en queden en peu els edificis de Can Gras. L'any 1998 s'inicià la Modificació del Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arquitectònic de l'Hospitalet de Llobregat, on es proposava la descatalogació de part de l'àrea de Can Trinxet i s'atorgava el nivell C al conjunt d'edificis de Can Gras, fet que condicionava la modificació del pla general metropolità (Figura 2).

Les directrius urbanístiques de l'Hospitalet –L'H 2010– es fonamenten en tres principis: assumpció plena del caràcter de ciutat central de l'Hospitalet, conveniència d'instal·lar grans equipaments i crear espais emblemàtics i reducció del dèficit d'habitatges. Per a fer possible aquest propòsit es va establir la modificació següent:

a) Es va atribuir la condició d'equipament públic (7b) a l'antiga fàbrica de Can Gras redimensionant l'àrea qualificada d'equipament comunitari (7b), a fi d'obtenir nou sòl per a espais lliures (6b) i per a habitatges de volumetria específica (18).

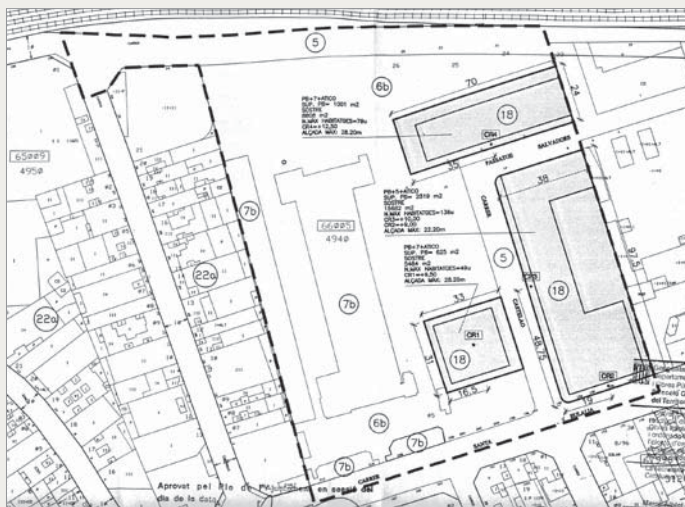
Vista de Can Trinxet.

b) Es va requalificar el sòl industrial (22a) contigu al futur equipament transformant-lo en espai lliure (6b), amb la consegüent obertura de nous vials (5) i habitatges de volumetria específica (18).

L'estudi de detall (Figura 3) defineix el sòl lliure, la primera distribució de la tipologia proposada i el perímetre dels edificis protegits. Tot seguit es van fer el projecte de reparcel·lació-compensació i el projecte d'urbanització (Figura 4), on es detalla el disseny dels espais, els accessos als aparcaments i les caixes d'escala.

Durant el procés s'enderrocà l'antiga porteria de la fàbrica, protegida pel planejament. L'edifici no apareixia a les vistes generals de l'estudi de detall (6.12.2001) ni al projecte de compensació (21.12.2001), i tampoc al projecte d'urbanització (22.11.2002). En unes fotografies fetes el novembre de 2001, l'edifici ja havia estat enderrocat, d'una manera clarament intencionada.

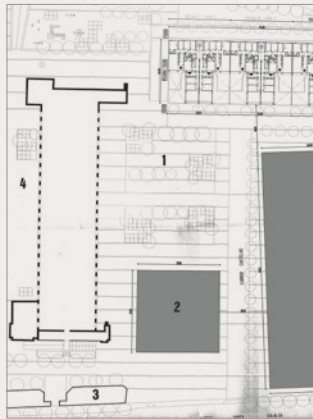
El projecte es basa a construir una plaça representativa, a recuperar el conjunt de Can Gras i a construir un nou banc d'habitatges, una proposta de conjunt adequada tant per a solucionar les necessitats municipals com per a aconseguir els objectius del sector i recuperar-ne l'estructura fabril. El programa funcional i la rehabilitació

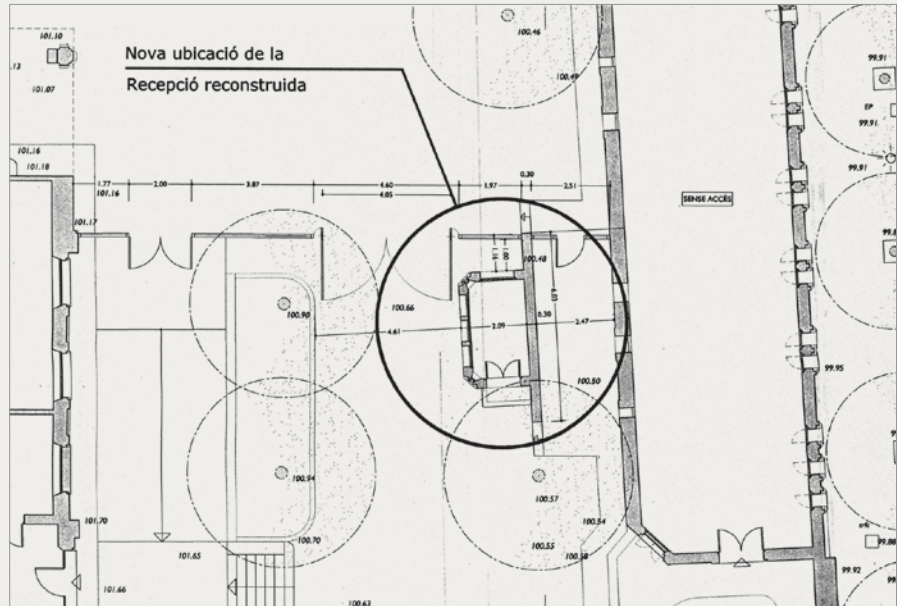
A dalt a l'esquerra, figura 1. Emplaçament. El conjunt edificat correspon a l'antiga fàbrica de Can Gras, incorporada posteriorment a les instal·lacions de Can Trinxet. El terreny contigu a l'antiga fàbrica de Can Trinxet està totalment net i preparat per edificar.

A baix a l'esquerra, figura 2. Modificació del pla general metropolità. Es poden apreciar els tres volums edificats proposats (clau 18) sobre el terreny de l'antiga fàbrica de Can Trinxet. El conjunt de Can Gras queda protegit i destinat a equipament (clau 7b).

A dalt a la dreta, figura 3. Estudi de detall. L'edifici de l'antiga porteria queda clarament en una posició problemàtica i poc estudiada respecte del nou edifici proposat.

A dalt a l'esquerra, figura 4.
Projecte d'urbanització.
L'edifici de l'antiga porteria ja no hi
apareix. 1. Plaça; 2. Volum E3;
3. Edificis d'entrada;
4. Zona verda de ponent.

A dalt a la dreta,
figura 5a. Solució a.

A baix a la dreta,
figura 5b. Solució b.

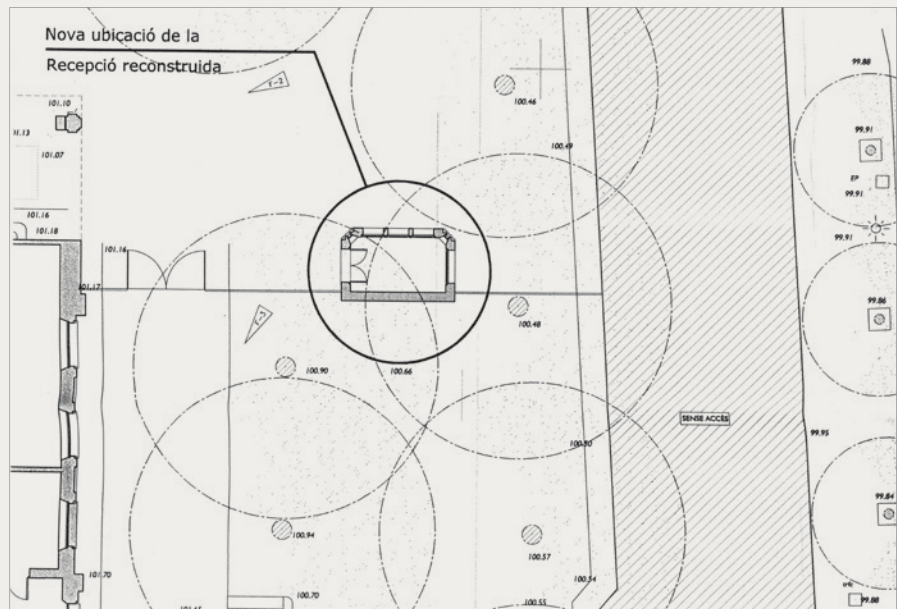

Figura 6. Vista general de Can Trinxet, antigues instal·lacions de Can Gras.

arquitectònica proposada són fonamentals per complir els objectius de la intervenció.

En el projecte, la plaça ocupa l'espai central. Les dues àrees diferenciades de repòs que presenta, amb un tram de circulació intermedi, desmereixen de la percepció d'espai únic representatiu dins el barri, i actuen com a àrea per presentar els esdeveniments municipals que se li assignin.

La proximitat entre la fàbrica (7,50 m) i el nou volum E3 projectat (28,20 m) crea una relació d'alçada desmesurada, totalment inadequada si es vol preservar amb dignitat el patrimoni. La ubicació de l'edifici E3 per tancar la plaça dificulta la relació amb el carrer de Santa Eulàlia. Per això, s'ha d'estudiar millor el tractament de la planta baixa que s'atribueixi, a fi de proporcionar al vianant prou transparència perquè pugui accedir a la plaça que hi ha a redós.

A la banda oest de la fàbrica es proposa una zona verda. S'ha d'analitzar la relació de programa entre la nau central i la nau de mitgera amb la consegüent comunicació, ja que el conjunt concentrarà la màxima activitat en aquest punt.

Els dos edificis de l'entrada constitueixen la façana d'accés de Can Trinxet. Es proposa de fer un parterre adossat a la façana interior. Aquesta franja ha de vincular-se formalment amb l'edifici que la genera i acompanyar-lo fins al gir, per solucionar el punt de l'entrada. En aquest indret l'arquitecte F. J. Asarta ha elaborat un projecte executiu per reconstruir l'edifici de l'antiga porteria amb dues solucions d'ubicació estudiades (Figura 5):

- a) Reconstruir la caseta i un tram lateral del mur davant dels cossos de l'entrada per la banda interior del complex.
- b) Reconstruir la caseta al centre de l'espai entre la façana principal de la nau i el cos de l'entrada, i configurar així un tancament d'aquest espai.

Els edificis que configuraven un complex industrial d'aquestes característiques tenien la seva lògica funcional i, per tant, eren construïts d'una determinada manera i al lloc apropiat. Tant una solució com l'altra deixen fora de context l'element que, amb l'especificitat perduda, no assoleix la categoria que presentava en la situació inicial. Per tant, considerem que la reproducció d'aquest element no ha de ser prioritària dins del projecte final de l'entorn de Can Trinxet.

PLA ESPECIAL DE CONSERVACIÓ I MILLORA DEL NUCLI HISTÒRIC DE BREDA

Autors: Anna Albó Riera i Jaume Serra Malla.
Encarregat per l'Ajuntament de Breda.

La història del municipi de Breda, a la comarca gironina de la Selva, va estretament vinculada a la del seu monestir. Sant Salvador de Breda és un antic monestir benedictí, fundat l'any 1038, que està situat al centre de la població i a l'entorn del qual va créixer el nucli urbà. Tot i haver patit diversos canvis i modificacions al llarg del temps, se'n conserven l'església gòtica (segles XIV-XVI), el campanar romànic (segles XI-XII), una ala del claustre romànic, la casa abacial amb el seu pati (segle XVI) i part d'unes cases anomenades *del priorat*. Pel seu interès històric i arquitectònic, aquest conjunt va ser declarat «conjunt historicoartístic» i catalogat des de la Llei 9/1993 del Patrimoni Cultural Català com a Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN).

La relació de l'AADIPA amb Breda s'inicia l'any 1998, quan la Coordinadora en Defensa del Patrimoni Històric i Artístic de Breda va sol·licitar un informe sobre el nucli d'edificis del monestir, el qual considerava greument amenaçat per unes obres que l'Ajuntament havia autoritzat en l'antiga casa abacial. També es mostrava preocupat pel risc d'enderroc d'un edifici entorn del claustre, on

es volien fer nous habitatges. L'informe, redactat alguns dies després per Joan Manuel Nicolás, va contribuir a reconduir unes intervencions que ja s'havien iniciat i que no es feien amb gaire cura.

La relació amb Breda es va mantenir, primer mitjançant l'esmentada coordinadora, que informava i demanava parer sobre diversos temes relacionats amb el nucli històric de Breda, i, posteriorment, mitjançant el mateix Ajuntament, que també va sol·licitar a l'AADIPA la redacció d'un informe sobre un projecte de reforma en una casa del nucli antic.

Tot i la importància dels edificis del monestir, no es disposa d'una normativa específica que en reguli les intervencions. En les normes subsidiàries es recull una llista d'elements representatius pel seu valor històric, artístic o tradicional, i es diu que s'han de conservar com a part del patrimoni col·lectiu. També es fa esment de la conveniència de redactar un pla especial de conservació i millora del nucli històric, per tal de regular les normes d'edificació dins d'aquest àmbit i garantir la preservació d'aquesta zona d'alteracions que poguessin afectar-ne l'interès cultural, històric o arquitectònic.

Per aquest motiu, l'any 2005 l'Ajuntament va considerar oportú convocar a concurs la redacció del pla especial, no només per regular futures intervencions en el monestir, sinó també en tot el nucli històric, on la pressió urbanística començava a afavorir l'aparició de noves edificacions d'habitatge plurifamiliar que alteraven de forma evident les característiques pròpies d'aquest nucli i les tipologies constructives que s'havien mantingut invariants durant segles. El creixement del nucli antic de Breda s'havia produït en forma de cases en filera al llarg dels camins que envoltaven les hortes del monestir, formant parcel·les llargues i estretes, amb grans patis, que sovint servien per posar la terrissa a assecar. Aquesta forma de creixement va originar unes illes molt grans en proporció a la població, i va provocar que zones properes al monestir no s'edifiquessin fins a temps relativament propers.

Evolució urbana.

Àmbit del pla especial.

El pla especial està actualment (en el moment de la redacció d'aquest informe) en fase de redacció. Els criteris i el programa d'actuació establerts es basen en el treball dut a terme d'anàlisi de l'estat actual a nivell històric, arquitectònic, tipològic i arqueològic, i per al qual s'ha disposat de la col·laboració de la historiadora Gemma Ramos Serra.

Els canvis soferts pel monestir al llarg de la seva història, sobretot des de mitjan segle XIX, fan difícil per al visitant forà reconèixer la forma i la unitat que el conjunt tenia en temps passats. Amb el pla especial es pretén recuperar una certa unitat del conjunt, a més de conservar i potenciar el caràcter de centre que tenen el monestir i el seu entorn, com a contenidors d'usos diversos que garanteixin la vitalitat del barri, i millorar el tractament dels espais lliures. També es pretén regular l'edificació de manera que es respectin el caràcter i les tipologies existents, ja que a més de l'innegable valor

A dalt a l'esquerra, església de Sant Salvador (segles XIV-XVI). A dalt a la dreta, església de Santa Maria (actual ajuntament). A baix a l'esquerra i a la dreta, claustre.

dels elements que resten del monestir s'ha de considerar el teixit urbà que es va generar al seu entorn. La relació creada entre el monestir i aquest teixit confereix al nucli històric les característiques pròpies que el fan únic, que s'han mantingut pràcticament invariables durant segles, i que convé conservar per tal de mantenir-ne i reforçar-ne la singularitat. El patrimoni arquitectònic de Breda s'entén no només com els elements singulars que conté, sinó d'una manera més àmplia com el patrimoni cultural construït i les característiques del teixit històric que li donen un caràcter propi i el diferencien de la resta de la població.

ELS TEATRES. EL PATRIMONI TEATRAL, ENTRE L'ESPLENDOR I LA MISÈRIA

XXVIIIè Curset sobre la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic, del 15 al 18 de desembre

Director: Xavier Fabré. Equip: Anna Albó, Glòria Bassegoda, Montserrat Caldés i Ramon Fusté.

Oportunitat del curset a desembre de 2005

Recentment a tot Europa s'ha produït una notable recuperació del patrimoni teatral, de la qual són testimoni les intervencions al Teatre alla Scala de Milà, obra d'Elisabetta Fabbrì i Mario Botta; al Teatre La Fenice de Venècia, de Massimo Scheurer i Giovanni da Pozzo; al Teatre Reial de Madrid, de Francisco Rodríguez de Partearroyo; al Teatre Mariinsky de Sant Petersburg, de Xavier Fabré i Rafael Dajanov; al Teatre Pretruzzelli de Bari, de Carlo Blasi, i al Teatre Circ de Braga, de Paulo Prata Ramos, Sergio Borges i Sergio Carvalho. Totes aquestes intervencions van ser exposades pels mateixos autors en el XXVIIIè Curset de patrimoni, i el també recentment ampliat i reconstruït Gran Teatre del Liceu, a manera d'amfitrió simbòlic, va ser el marc del sopar de benvinguda i germanor dels congressistes.

Però, més recentment encara, vam tenir notícia de la destrucció en mans del foc, després d'anys d'abandonament, del Teatre Apolo de Vilanova, el darrer teatre circ de Catalunya –és amb episodis com aquest com es fa palesa la misèria del patrimoni teatral–, desaparegut per pura deixadesa municipal el dia 2 de febrer de 2005. És sorprenent que el patrimoni teatral desaparegut o abandonat sigui –segons els professionals del món del teatre– el que té més possibilitats escèniques, més valors per crear i generar espais aptes per a l'acció dramàtica. Aquesta paradoxa, que va exposar Antoni Ramon, posa de manifest la manca de diàleg que hi ha entre els diver-

Teatre municipal de Girona.

sos col·lectius professionals que intervenen en els edificis teatrals i, sobretot, amb l'Administració mateixa.

Rehabilitar és tornar a fer hàbil. Intervenir en el patrimoni teatral és fer teatre

Intervenir en el patrimoni teatral és bàsicament fer teatre, produir accions teatrals, i això els arquitectes no ho hem d'oblidar, de la mateixa manera que tampoc no hem de perdre de vista que rehabilitar és tornar a fer hàbil una cosa, procurar que recuperi l'habilitat. Rehabilitar un edifici és recuperar-ne la funcionalitat, la capacitat per a desenvolupar la funció per a la qual va ser construït. Si alguna funció ha canviat profundament en els darrers anys, aquesta és la funció teatral, i per tant els antics edificis teatrals, en molts casos, han quedat obsolets i desfasats.

Calia revisar, per tant, què havia canviat en la funció teatral i esbrinar per què es produeix el desajust entre l'edifici, les seves potencialitats i les expectatives o necessitats d'ús. Aquest va ser el gruix de les discussions i de les ponències del curset. Durant aquells dies es va posar de manifest que el desencaixament es produeix no només per qüestions de tecnologia, d'equipament i seguretat dels vells edificis, sinó per la manera d'entendre

Corral de Comedias de Almagro.

l'acte teatral, la relació entre públic i escena, per la manera de concebre l'espai escènic i el desenvolupament de l'acció dramàtica. Totes aquestes coses i moltes més són les que vam poder escoltar dels professionals del teatre. A partir de les ponències i de les taules rodones es va establir el marc d'un diàleg polifònic que continua fins i tot després del curset.

Professionals del teatre i arquitectes asseguts en una mateixa taula

El XXVIIIè Curset de patrimoni va ser un debat obert en què les diverses ponències van propiciar la discussió interdisciplinària. Així, a més dels arquitectes que ens van explicar les seves experiències en els grans teatres d'òpera abans esmentats, hi va haver també els arquitectes que van presentar les rehabilitacions de teatres dramàtics com el Teatro Circo d'Albacete, de Juan Caballero i Emilio Sánchez; el Principal de Maó, de Joan Gomila i Domingo Enrich; el Municipal de Girona, de Manel Bosch; el Calderón de la Barca de Valladolid, de Sebastián Araujo i Jaime Nadal; el Kursaal de Manresa, de Joan Forgas; el Lliure de Barcelona, de Francesc Guàrdia; el Principal de Sabadell, de Lluís Dilmé i Xavier Fabrè; el Corral de Co-

medias de Almagro, de Felipe Delgado; el Liceo Antzokia de Gernika, de Jesús Aldama, o el Metropol de Tarragona, de Josep Llinàs, entre altres.

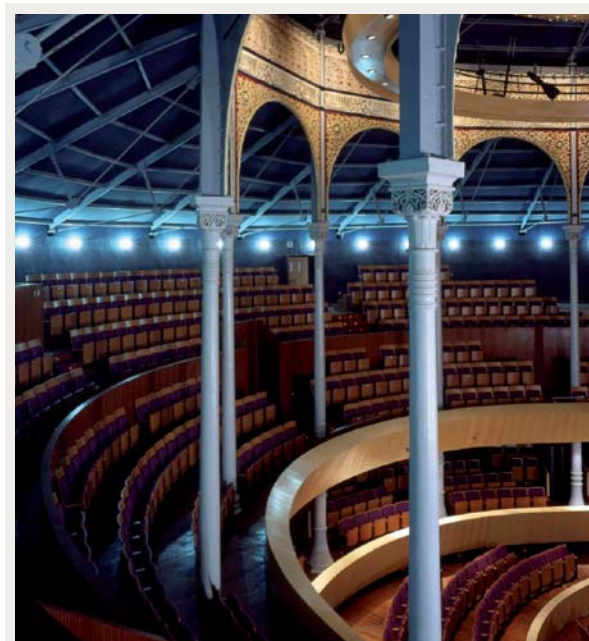
Però el debat pròpiament pluridisciplinari va arribar de la mà dels especialistes en escenotècnia Joan Domènech i Paolo Ramos; de l'especialista en acústica doctor Higiní Arau; del ballarí Toni Mira; de Joan Font, director de Comedians; de Sergi Belbel, autor i director de teatre; dels directors Mario Gas, Ignacio García i Sílvia Ferrando; dels escenògrafs Jean Guy Lecat i Quim Roy; de Joan Matabosch, director artístic del Liceu; de l'artista plàstic Perejaume, que va presentar obra pròpia a propòsit dels teatres i la producció cultural sota el títol de *Platea abrupta*; d'Oriol Picas i Yves Chapon, que ens van exposar els criteris d'intervenció des de l'Oficina de Difusió Artística de la Diputació de Barcelona; de Xavier Filella, regidor de Cultura de Reus, que ens va fer cinc cèntims de la gestió teatral municipal de la seva ciutat, en la qual aquests darrers anys s'han recuperat el Teatre Fortuny i el Teatre Bartrina, i de Ramon Bosch, subdirector general de Cooperació Cultural de la Generalitat de Catalunya, que ens va parlar de la política cultural en matèria d'edificis teatrals. Tots plegats van contribuir a donar una visió plural de la recuperació de l'espai escènic i de la rehabilitació dels teatres.

El darrer dia, el diumenge 18 de desembre, el curset es va traslladar al Teatre Lliure de Barcelona. En aquell nou escenari, entre altres participants, Francesc Guàrdia ens va ensenyar l'obra feta sobre l'antic Palau d'Agricultura de l'Exposició de 1929, que esdevindrà el nou centre de producció dramàtica Teatre Lliure. Federico Correa, per la seva banda, va parlar de la seva experiència en els grans teatres d'òpera. Aquest any el curset anava adreçat, com de costum, a totes les persones interessades en el patrimoni arquitectònic però també, i amb la mateixa intenció, a tots aquells individus interessats en el teatre, professionals del teatre i estudiants de teatre. Així, vam tenir el suport de l'Institut del Teatre i del Gran Teatre del Liceu, a més de l'habitual suport institucional de què sempre ha disposat el curset de patrimoni.

Viatge als orígens entre les dues rehabilitacions teatrals més esperades

Darrerament ja ha esdevingut una tradició que el curset vagi precedit d'un viatge, i aquesta vegada el vam fer la primera setmana de desembre amb la intenció d'entrar en matèria. Vam fixar-ne un inici i un final que ens servís per conèixer de la mà dels autors mateixos les dues darreres rehabilitacions teatrals que més expectatives han generat, els quals ens les van explicar en directe com a avançament de les pròpies ponències: d'una banda, la restauració i ampliació del Teatre alla Scala de Milà i, de l'altra, la reconstrucció del Teatre La Fenice de Venècia. Aquestes dues grans fites ens emmarcaven físicament el territori més ric en història teatral del món on, entre molts altres edificis teatrals del XVIII i del XIX, encara es conserven els tres primers teatres moderns.

Efectivament, vam poder veure de prop el naixement del tipus arquitectònic, els primers teatres moderns, la recreació del teatre clàssic dins dels palaus del Renaixement italià amb la visita del Teatro Olimpico d'Andrea Palladio a Vicenza (1580), el Teatro Olimpico de Vincenzo

A dalt, teatre circ d'Albacete. Fotografia: Ángel Baltanás.
A baix, alguns dels participants al viatge a Itàlia al balcó del teatre de la Fenice. Fotografia: Ramon Fusté.

Scamozzi a Sabbioneta (1588) i el Teatro Farnese de Giovan Battista Aleotti a Parma (1617). Aquestes visites als orígens van suscitar força reflexions sobre el desenvolupament tipològic dels teatres i alhora sobre el seu futur i el sentit de rehabilitar-los.

PROGRAMA DEL CURSET

Dijous, 15 de desembre

- Inauguració del curset. Jesús Alonso, degà del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (COAC). Rosa M. Cánovas, presidenta de l'AADIPA.
- Presentació del curset. Xavier Fabré, arquitecte, director del XXVIIIè Curset.
- Del escenari al edifici teatral: historia del teatro español. Ignacio García, director d'escena i adjunt a la direcció artística del Teatro Español de Madrid.
- Assumpta Bailach, directora general de Cooperació Cultural de la Generalitat de Catalunya. Ramon Bosch, subdirector general de Cooperació Cultural de la Generalitat de Catalunya.
- La rehabilitació de l'equipament teatral i de la seva funció en les ciutats mitjanes. Oriol Picas, director de l'Oficina de Difusió Artística de la Diputació de Barcelona. Yves Chapon, arquitecte programista.
- Teatre urbà i cosmopolita. Mario Gas, director de teatre.
- Taula rodona. Antoni Cabré, responsable del programa de circuits teatrals i gires de la Generalitat de Catalunya, Ignacio García, Oriol Picas, Yves Chapon i Mario Gas.
- Nous espais teatrals i antics teatres. Sílvia Ferrando, directora d'escena i autora.
- La recuperació dels teatres Fortuny i Bartrina de Reus. Xavier Filella, tinent d'alcalde de Cultura de l'Ajuntament de Reus.
- L'edifici teatral, un amfiteatre tirànic. Quim Roy, escenògraf.
- La ricostruzione del Gran Teatro La Fenice di Venezia. Massimo Scheurer. Giovanni da Pozzo, arquitectes.
- L'espai de l'art. Joan Matabosch, director artístic del Gran Teatre del Liceu.
- Taula rodona. Sílvia Ferrando, Xavier Filella, Quim Roy, Massimo Scheurer, Giovanni da Pozzo i Joan Matabosch.
- Sopar refrigeri oficial al Gran Teatre del Liceu.
- Visita guiada.

Divendres, 16 de desembre

- L'usuari darrere la boca d'escena. Reflexions sobre les rehabilitacions. Joan Domènech, director tècnic del Teatre Nacional de Catalunya.
- Rehabilitació del teatre Kursaal de Manresa. Joan Forgas, arquitecte.
- Dansa i, amb, sense, per, contra arquitectura. Toni Mira, coreògraf i ballarí.
- Teatre Metropol. Josep Llinàs, arquitecte.
- Espai teatral, espai escènic, escenografia efímera. Joan Font, director de Comediants.
- Splendor i mort dels teatres circ: l'Apol·lo de Vilanova i la Geltrú. Toni Ramon, professor del Departament de Composició Arquitectònica de la Universitat Politècnica de Catalunya.
- Taula rodona. Sergi Belbel, autor, Joan Domènech, Joan Forgas, Toni Mira, Josep Llinàs, Joan Font i Toni Ramon.
- O projecto de reconstrução do Teatro Gil Vicente, de Barcelos, e algumas notas sobre os velhos teatros portugueses. Luis Soares Carneiro, arquitecte i professor universitari.
- Teatro circo de Albacete. La recuperación de una tipología. Juan Caballero. Emilio Sánchez, arquitectes.
- O projecto cénico do Teatro Circo de Braga como ponto de partida para repensar as salas à italiana. Paulo Prata Ramos. Sergio Borges. Sergio Carvalho, arquitectes.
- Théâtre de la Cité Internationale, Paris. Théâtre Mariinsky, Sant Petersburg. Xavier Fabré. Rafael Dajanov, arquitectes.
- Toute simplicité est très sophistiquée. Jean Guy Lecat, escenògraf.
- Ricostruzione 'com'era e dov'era?' l'esempio del Teatro Petruzzelli di Bari. Carlo Blasi, professor arquitecte.
- Taula rodona. Luis Soares Carneiro, Juan Caballero, Emilio Sánchez, Paulo Prata Ramos, Sergio Borges, Sergio Carvalho, Xavier Fabré, Rafael Dajanov, Jean Guy Lecat i Carlo Blasi.

Dissabte, 17 de desembre

- La nova acústica de la Scala de Milà. Higiní Arau, doctor en Ciències Físiques.

- La rehabilitació del Teatre Principal de Maó. Joan J. Gomila. Domingo Enrich, arquitectes.
- Reforma i rehabilitació del Teatre Municipal de Girona, 1986-2006. Manel Bosch, arquitecte.
- El acondicionamiento del Corral de Comedias de Almagro, Ciudad Real Felipe Delgado, arquitecte.
- Una rehabilitación integral: el Teatro Cervantes en Béjar, Salamanca. Antonio Espejel, arquitecte.
- Platea abrupta. Perejaume, artista i escriptor
- Taula rodona. Higiní Arau, Joan J. Gomila, Domingo Enrich, Manel Bosch, Felipe Delgado, Antonio Espejel i Perejaume.
- Lizeo Antzokia-Gernika-Lumo-Bizkaia. Jesús Aldama, arquitecte.
- Rehabilitación y restauración: Teatro Calderón de la Barca, Valladolid. Sebastián Araujo. Jaume Nadal, arquitectes.
- El patrimoni feble: Teatre Principal de Sabadell. Lluís Dilmé, arquitecte.
- Il restauro della parte monumentale del Teatro alla Scala di Milano. Elisabetta Fabbri, arquitecta.
- Ampliamento del Teatro alla Scala di Milano. Mario Botta, arquitecte.
- Taula rodona. Jesús Aldama, Sebastián Araujo, Jaume Nadal, Lluís Dilmé, Elisabetta Fabbri i Mario Botta.

Diumenge, 18 de desembre

- El Teatre Lliure. Francesc Guàrdia, arquitecte.
- Recuperación del Teatro Campos Eliseos de Bilbao. Blanca Brea, Santiago Fajardo, arquitectes.
- Rehabilitación del Teatro Real para Teatro de la Ópera de Madrid. Francisco Rodríguez de Partearroyo, arquitecte.
- Reflexiones acerca de un estudio sobre los teatros de ópera del mundo. Federico Correa, doctor arquitecte, catedràtic emèrit, Medalla d'Or de la Ciutat de Barcelona i Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya.
- L'espai de la representació. Lluís Pasqual, director de teatre.
- Taula rodona. Francesc Guàrdia, Blanca Brea, Santiago Fajardo, Francisco Rodríguez de Partearroyo, Federico Correa i Lluís Pasqual.

Junta directiva de l'AADIPA

Presidenta: ROSA M. CÁNOVAS GÖLLER*

Secretària: GLÒRIA BASSEGODA VILLAGRASA

Tresorer: ANTONI VILANOVA OMEDAS

Vocal Lleida: MELITÓ CAMPRUBÍ PUIG*

(PER COBRIR LA BAIXA VOLUNTÀRIA
DE L'ANTERIOR)

Vocal Tarragona: MIQUEL ORELLANA GAVALDÀ

Vocal Ebre: DIDAC GORDILLO BEL

Vocal Girona: JOSEP M. FORTIÀ RIUS

Vocals Barcelona: JAUME SERRA MALLA, BELÉN ONECHA PÉREZ*

I ALFRED PASTOR MONGRELL*

Secretària d'agrupacions: NEUS VIME

[*] Membres escollits en l'assemblea general del 10 de juliol del 2006.

2006

J Jornades

- «Balanz del XXVIIIè Curset, “Els Teatres”», per Xavier Fabré, director; «Preparació del XXIXè Curset, “Patrimoni partit, patrimoni compartit”», per Oriol Cusidó, Alicia Dotor, Belén Onecha i Antoni Vilanova, directors, i «Proposta de treball sobre l'obra de Rafael Masó», per Pep Fortià, coordinador (13/2, Sala d'actes del COAC).
- Sant Jordi, presentació de llibres de patrimoni català a càrrec dels seus autors: «La masia catalana», per Antoni González Moreno-Navarro; «L'arquitecte, l'arquitectura i la ciutat», per Ramon Ripoll i Masferrer; «Les Corts, memòria del passat industrial (segles XIX-XX)», per Antoni Vilanova i Mercè Tatjer; «Arquitectura i urbanisme a Sant Feliu 1826-1936. De Pere Serra i Bosch a Nicolau M. Rubió i Tudurí», per Mercè Vidal i Jansà, i «Antoni Bonet. Poblat Hifrensa settlement. L'Hospitalet de l'Infant», per Elisenda Pla (21/4, Sala d'actes del COAC).
- «Noves tecnologies en el registre d'elements patrimonials», per Pilar García Almirall; «Planimetria d'alta precisió mètrica de Santa Maria del Mar, Barcelona», per Alex Marambio; «Estudi de l'espai del retaule de l'església de Sant Sever, Barcelona», per Andrés de Mesa; «Modelat d'alta precisió aplicat a l'arqueologia: el jaciment arqueològic grec de Selinunte, Trapani, Sicília», per Ernest Redondo i Joaquín Regot, i «Metodologia del pla especial del conjunt històric de Cadaqués», per Antoni Vilanova (3/5, Sala d'actes del COAC, col·laboració amb LMVC (ETSAB) – CSPV (UPC)).
- Debat obert: Eleccions 2006. Presentació del programa de les tres candidatures a la junta de govern del COAC (24/5, Sala d'actes del COAC, col·laboració de les agrupacions del COAC).
- «La nova proposta d'ordenació de Can Ricart», per Oriol Clos. Convidats fila 0: Mercè Tatjer i Joan Roca (plataforma Salvem Can Ricart), Joaquim Clusa (Mur/Clusa economistes), Josep Maria Muntaner, Lluís Alonso (Alonso-Balaguer Arq.) i Conxita Balcells (Comissió de Qualitat) (28/6, Sala d'actes del COAC, col·laboració d'AAUC).
- Candidatures a tema i director del XXXè Curset, a celebrar del 13 al 16 de desembre del 2007. Elecció de la proposta de José Luis González Moreno-Navarro (19/9, Sala d'actes del COAC).

A dalt, visita a la Seu de Manresa. A baix, maqueta de la ciutat de Tarragona a l'època romana. A la pàgina següent, visita a Tarragona.

V Visites

- **Manresa.** Ponències i visites guiades pels arquitectes autors dels projectes d'intervenció a: Torre Lluvià, amb Jordi Bonet; Casino, amb Josep Emili Hernández-Cros; teatre Kursaal, amb Joan Forgas; antic escorxador, amb Jordi Fargas; «Valors patrimonials del recinte industrial de Textiles Bertrand Serra SA», per Lluís Virós i Lucía Juárez, i la Seu, amb Francisco Javier Asarta (14/1, Seu de la Delegació del Bages i Berguedà del COAC).
- **Tarragona.** Visites guiades a la catedral de Tarragona, amb Joan Figuerola i Joan Menchón, i maqueta de la ciutat en l'època romana. Ponències: «El *Catàleg d'Elements Historicoartístics* dins la redacció del POUM de la ciutat de Tarragona», per Maria Mercè Martorell i Lluís Piñol, i «L'arquitectura de l'Eixample del segle XIX de Tarragona», per Jaume Costa (4/2, seu de la Demarcació de Tarragona del COAC).
- **Barcelona: Sarrià-Sant Gervasi.** Visites guiades pels autors dels projectes d'intervenció a: Casa Sastre i Marqués, amb Joan Manuel Nicolás; Casa Muley-Afid, amb Carme Ribas i Pere Joan Ravetllat; Torre Ignacio Portabella, amb Rodrigo (CLAR); Torre de les Aigües de Dosrius, amb Ramon Ferrando (2-Margarit-Buxadé-Ferrando) (18/3).
- **Antoni Bonet Castellana al litoral de Tarragona. Poblat Hifrensa,** l'Hospitalet de l'Infant. Benvinguda de Josep Castellnou, alcalde de l'Hospitalet; «L'obra d'Antoni Bonet Castellana al litoral de Tarragona», per Fernando Álvarez; «Estat actual del Poblat Hifrensa», per Susanna Navarro i Natàlia Sancho; recorregut pel poblat amb Maite Boquera, regidora de Cultura. **Salou:** amb Josep M. Ferran; Els Triangles, amb David Soley; recorregut per la urbanització del Cap de Salou, de Bonet i Puig Torn, amb Jordi Guerrero (27/5).
- **Barcelona: Palau del Lloctinent.** Visita guiada per Lluís Domènech, autor del projecte de rehabilitació (4/7).
- **Baix Empordà. Torroella de Montgrí:** Visites al Palau lo Mirador, Can Quintana i el Palau Solterra, amb Enric Torrent, Francesc Batlle, Raquel Lacuesta, Lluís Cuspinera i Francesc Balañà, i visita al Molí del Mig amb Josep M. Deulofeu. Visita al castell de **la Bisbal** amb Jordi Casadevall i Antoni Aguilà. Visita al nucli antic de **Cruïlles** amb Joan Falgueres (7/10).
- **Cicle visites Any Masó 1. Girona, Barri Vell.** Visita a la Casa Masó amb Narcís-Jordi Aragó; a la Casa Salieta amb el senyor Torres i a la Casa Batlle amb Rosa M. Cánovas. Visita a les exposicions, guiats pels seus comissaris: «Geografia de Rafael Masó. L'arquitecte i les comarques gironines», amb Rosa Maria Gil Tort, i «Rafael Masó i Valentí, arquitecte (1880-1935)», amb Raquel Lacuesta i Lluís Cuspinera (18/11).
- **Viatge previ al XXIXè Curset: el Caire, Luxor i Alexandria** (1 a 7/12).

Conferència durant la visita al Baix Empordà.

Visita al Baix Empordà.

I Informes

- Decret de comissions territorials del patrimoni cultural. Escrit als presidents de demarcacions del COAC informant de l'aprovació del Decret 276/2005 (11/1).
- Proposta de ponències per a la Convención de Arquitectura y Urbanismo a l'Havana: «Arquitecturas catalanas y cubanas: un viaje de ida y vuelta». Petició de Jesús Alonso, degà del COAC. Elaborada per Pep Fortià, vocal de Girona (1/2).
- L'aplicació del Pla Especial i Catàleg del Patrimoni Históricoartístic i Natural de Vilanova i la Geltrú. Petició de l'Associació de Veïns Centre de la Vila. Elaborat per Joaquim Font (15/3).
- Article en defensa de l'obra de l'arquitecte Antoni Bonet Castellana. Petició de la revista *Quaderns*. Elaborat per Fernando Álvarez, Glòria Bassegoda i Elisenda Pla (3/4). Publicat a *Quaderns*, 249, p. 148.
- Remodelació de l'edifici del carrer Sant Ramon del Call, 8, Barcelona. Petició de Marta Mallafré (7/4).
- L'enderroc de l'edifici catalogat del carrer Carabassa, 8, Barcelona. Elaborat per Dídac Gordillo, vocal de Barcelona i Glòria Bassegoda, secretària (21/4).
- Al·legacions a quatre projectes (un vial i tres equipaments esportius) en el Poblat Hifrensa, a l'Hospitalet de l'Infant. Iniciativa de la junta directiva de l'AADIPA, alertada per Elisenda Pla, amb el suport de la junta de govern del COAC. Fetes per Fernando Álvarez, Glòria Bassegoda, Susanna Navarro i Natàlia Sancho (26/4).
- Obertura dels carrers Joncar i Ramon Turró de Barcelona. Petició de l'Associació de Veïns i Veïnes del Poblenou (10/5).

- Informe d'impacte patrimonial i volumètric a la plaça del Castell de Peratallada. Petició de la Direcció General del Patrimoni Cultural. Elaborat per la junta directiva de l'AADIPA (8/5).
- Escrit en defensa de la *hosteria* Solana del Mar, a Punta del Este (Argentina). Petició de l'àrea de Secretaria de la junta directiva de la Demarcació de Barcelona del COAC. Elaborat per Fernando Álvarez (8/6).
- Projecte de l'AVE pel centre de Barcelona. Petició de la Plataforma AVE pel litoral (9-6-2006).
- Els valors patrimonials del Poblat Hifrensa de l'Hospitalet de l'Infant, de l'arquitecte Antoni Bonet Castellana. Petició d'Elisenda Pla i Juan Fernando Ródenas. Elaborat per Susanna Navarro i Natàlia Sancho (26/6).
- Modificació del PERI de la Barceloneta. Petició d'ASFCat (14/7).
- Modificació del Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arquitectònic, Històric i Artístic de la Ciutat de Barcelona. Districte de Sant Martí. Patrimoni industrial del Poblenou. Procés participatiu organitzat pel Sector d'Urbanisme de l'Ajuntament de Barcelona. Elaborat per Josep Abulí, Rosa Bosch i Glòria Bassegoda (7/9).
- Al·legacions a la modificació del reglament del Consell Assessor en matèria de patrimoni històric de l'Ajuntament de Tarragona. Realitzades per Miquel Orellana, vocal de Tarragona (21/7).
- Anàlisi patrimonial de les estructures situades a l'àmbit del Pla Especial del Front Marítim de Viladecans. Petició de S.P.M. Viladecans Mediterrània S.A. Elaborat per Alicia Dotor i Belén Onecha (15/9).
- Finques registrals núm. 5610 i 778 de Sant Andreu de Llavaneres (Can Cabotet i Can Cabot de la Creu). Petició de l'Ajuntament. Elaborat per Jordi Portal, Marc Manzano i Albert Casanova (7/10).
- Reordenació de Can Doro, Argentona. Petició de la Plataforma en defensa del centre històric d'Argentona a través de Francesc Albardaner (17/10).
- Pas del túnel de l'AVE pel carrer Mallorca, al costat de la Sagrada Família. Petició de la Junta Constructora del Temple a través de Jordi Ludevid, degà del COAC (31/10).
- Enderroc dels edificis del carrer Major 51, 53 i 55 de l'Hospitalet de Llobregat. Petició de José Luis Sanz (12/12).
- L'estat de conservació de l'obra arquitectònica de Rafael Masó. Contribució de l'AADIPA a l'Any Masó. Coordinat per Josep M. Fortià, vocal de l'AADIPA de Girona. Elaborat per Enric González, Georgina Vázquez, Manuel Vázquez i Martí Checa (1a fase, 3/12).
- Modificació del reglament de l'AADIPA. Elaborat per Glòria Bassegoda, secretària, i Aurèlia Bustos, assessora. Publicació de ponències del XXVIIIè Curset, «Els teatres». Transcripció de ponències feta per Xavier Fabré, Anna Albó, Glòria Bassegoda, Montse Caldés, Inés Gomes, Karem Pequim i Jordi Serra.

Visita al poblat Hifrensa.

INFORME SOBRE ELS VALORS PATRIMONIALS DEL POBLAT HIFRENSA

D'ANTONI BONET CASTELLANA - L'HOSPITALET DE L'INFANT (TARRAGONA)

Autores: Susanna Navarro Ortega i Natàlia Sancho Puig.
Encarregat per L'AADIPA.

Antoni Bonet Castellana va ser l'arquitecte encarregat de fer la Hispano Francesa d'Energia Nuclear Societat Anònima (Hifrensa) l'any 1967, al municipi de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant. Dissenyà les dependències administratives i de serveis per a la central nuclear de Vandellòs I i la urbanització destinada al personal tècnic i obrer de la planta, coneguda amb el nom de *Poblat d'Hifrensa*.

A causa de l'incendi que va patir l'any 1989, la central nuclear de Vandellòs I es va tancar i l'empresa Hifrensa es va vendre el patrimoni. A partir d'aquell moment, s'ha produït una sèrie d'intervencions, dins del perímetre i en els límits del Poblat, que han afectat la integritat de l'obra i que han tingut unes conseqüències negatives i irreversibles per a la conservació del patrimoni arquitectònic.

La necessitat de protegir i conservar la totalitat dels edificis és tan important com els criteris d'ordenació dels elements urbanístics que la caracteritzen, atesa la singularitat i la qualitat arquitectònica que tenen.

La intervenció al Poblat d'Hifrensa es zonifica en dues àrees:

- Àrea d'ús col·lectiu: a la zona central se situen els edificis de residència per a treballadors solters; el Club Social, amb zona esportiva i gimnàs, i l'Escola Aster.
- Àrea d'habitatges: habitatges plurifamiliars destinats als obrers, que són blocs lineals de planta hexagonal; la zona d'habitatges en fileres, per als perits, i la zona d'habitatges unifamiliars aïllats, per als enginyers.

El valor arquitectònic de les edificacions existents s'ha conservat fins als nostres dies, encara que s'han produït

Poblat Hifrensa, estat inicial.

Escola Aster, estat actual.

Escola Aster, estat inicial.

algunes intervencions puntuals als edificis d'habitatges i també als edificis públics. Aquestes són reversibles i no han aconseguit desvirtuar cap valor original.

Amb tot, es considera necessari que hi hagi una normativa municipal específica que reguli aquestes intervencions. En remarquem les següents:

- Intervencions desafortunades de reparació/substitució d'elements (materials, paviments, fusteries, tractament de façanes).
- Incorporació d'elements tècnics a les façanes sense control (antenes, aire condicionat, baixants).

L'Escola Aster és l'edifici més singular del poblat però és el que es troba en més mal estat, ja que la rehabilitació que se'n va fer i l'actual ús com a magatzem de la policia local l'empijoren i el degraden encara més. Tot i ser el que ha patit més intervencions desafortunades,

aquestes poden ser reversibles, si es dugués a terme un projecte de rehabilitació que en recuperés els valors arquitectònics originals.

De l'estat actual remarquem:

- Intervenció en la coberta que cobreix la rajola original de la Bisbal amb pintura impermeable.
- Tancaments substituïts per altres que no segueixen els originals.
- Eliminació de les gelosies dels patis.
- Falta de manteniment i degradació progressiva.

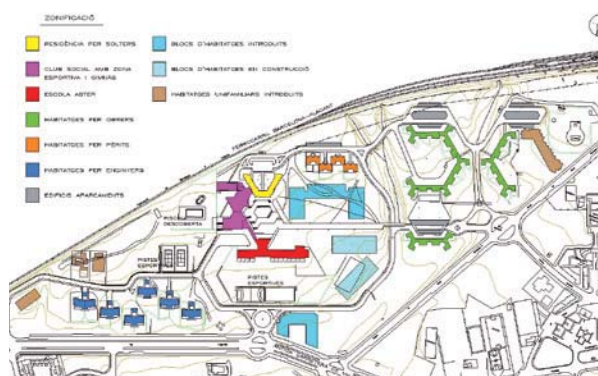
El valor urbanístic del Poblat és l'element que ha estat més afectat. Les intervencions fetes en aquesta urbanització no han tingut en compte les premisses del projecte inicial que va fer Bonet (articulació dels edificis a través de l'orientació, jerarquia i segregació del viari (vehicles-vianants), relació espai buit – paisatge – edificació, esponjament de la zona i baixa densitat, adaptació topogràfica...) i n'han destruït alguns dels elements urbanístics més importants.

Així, doncs, s'hauria d'elaborar un planejament que regulés les intervencions urbanístiques per poder recuperar la idea original i procurar, així, que els nous projectes no perjudiquessin els elements existents.

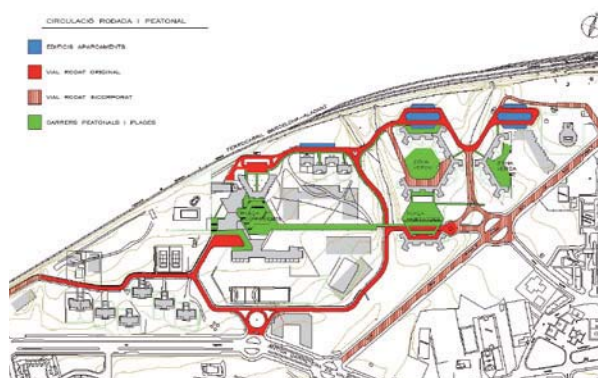
De les noves intervencions destaquem:

- Incorporació d'elements urbanístics no adients segons el projecte (tanques perimetrals).
- Destrucció i/o substitució d'elements singulars de la urbanització (canals de recollida de pluvials, voreres, zones de recorregut per a vianants, enllumenat).
- Destrucció paisatgística del poblat (arrencada d'arbres).
- Manca de respecte per la segregació de vehicles i vianants. Degradació de les zones per als vianants.

Els edificis nous posen de manifest la manca de criteris de disseny integrador en el paisatge que regien en el pla parcial originari, i també posen en evidència la fragilitat dels límits de la urbanització, que queden poc definits. Cal destacar l'augment de densitat i les alçades de les noves edificacions, ja que l'edificabilitat ha augmentat

Zonificació, estat inicial.

Zonificació, estat actual (2006).

respecte del planejament inicial que va aprovar Bonet (de PB+2PP a PB+3PP).

Les normatives de l'Hospitalet de l'Infant i Vandellòs (el PGOUM i el Pla Parcial Hifrensa) donen uns criteris generals per edificar, però hi ha una manca d'informació a l'hora d'establir uns criteris de composició i urbanístics.

Les intervencions que es produeixen dins del context del Poblat Hifrensa s'han d'avaluar perquè podrien significar destruir-ne el valor principal: la unitat de projecte. L'única solució per conservar i rehabilitar el conjunt és aconseguir-ne la declaració com a BCIL (Bé Cultural d'Interès Local).

INFORME SOBRE EL VALOR PATRIMONIAL DE L'EDIFICI DE LA FARINERA DE CERVERA I AIXECAMENT PLANIMÈTRIC DE L'ESTAT ACTUAL DE L'EDIFICI

SINDICAT AGRÍCOLA DE CERVERA I SA COMARCA

Autors: Margarita Costa Trost i Manuel Julià Macias.
Encàrrec de la Paeria de Cervera.

L'informe defineix el valor patrimonial de la Farinera de Cervera, edifici singular de l'antic Sindicat Agrícola de Cervera i sa Comarca, i n'inclou un aixecament planimètric actual. L'edifici se situa al carrer Vidal de Montpalau, al municipi de Cervera, i fou declarat Bé Cultural d'Interès Nacional l'any 2002.

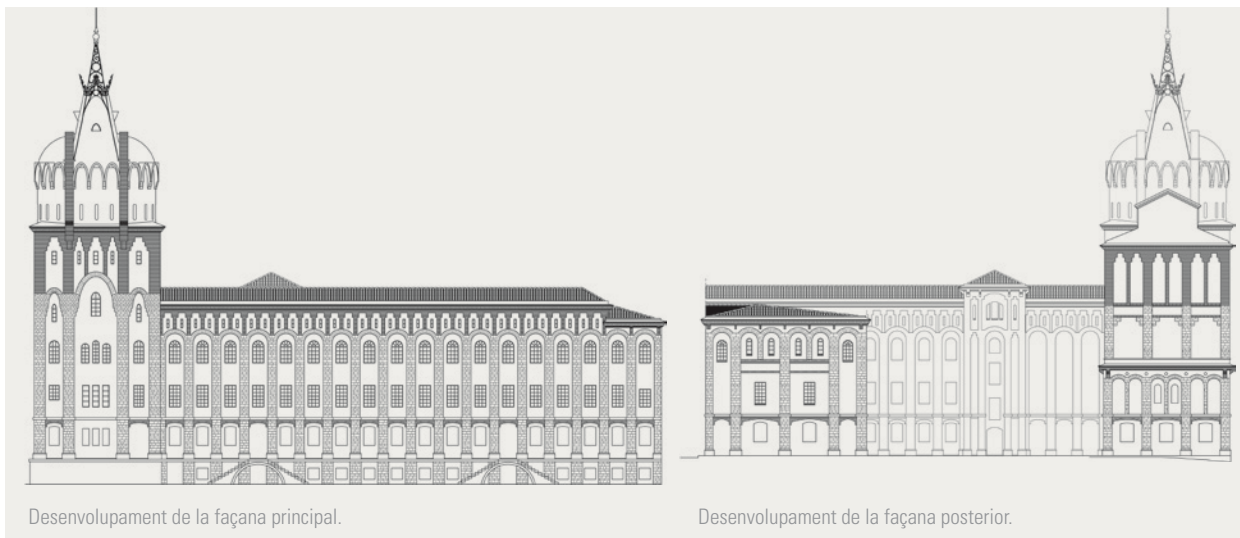
La Segarra era una comarca fonamentalment cerealística fins que la fil·loxera, apareguda l'any 1865 al sud de França, estimulà a Catalunya la plantació de noves vinyes. L'entrada de la fil·loxera a la Segarra, l'any 1894, causà una crisi econòmica que va fer reorientar l'agricultura segarrenca altre cop cap a la producció de cereals. El sindicalisme agrari s'expandí vers els anys vint com a conseqüència de l'increment de l'intervencionisme estatal en les qüestions agrícoles. Els pagesos s'uniren amb l'objectiu de fer front a l'acció governamental i així, l'any 1918, van crear el Sindicat Agrícola de Cervera i sa Comarca. En aquest àmbit polític, cultural i econòmic és on adquireix una importància vital la figura de Cèsar Martinell i Brunet.

Cèsar Martinell nasqué a Valls l'any 1888 i va obtenir el títol d'arquitecte l'any 1916. La responsabilitat professional per les seves obres, unida a la preocupació per millorar les instal·lacions agràries, que cada cop adquirien més importància a Catalunya perquè eren fonamentals per al desenvolupament del cooperativisme català, afavorí que es preocupés per conèixer els inconvenients, les mancances o les necessitats que aquelles construccions havien patit fins aleshores.

A dalt, vista de conjunt de l'edifici de la Farinera amb la torre i el dipòsit d'aigua a la cantonada. A baix, detall de l'entrada a l'edifici.

L'aparició del sindicat es fonamentava en l'establiment d'una competència per als sindicats fariners que fins aleshores controlaven el monopoli del preu del blat, i així es creà el Sindicat de Productors de Blat. Aquest sindicat es constituí oficialment el 7 de setembre de 1919 i va adquirir magatzems i terrenys al costat de l'estació del ferrocarril, alhora que iniciava la seva activitat amb l'adquisició d'adobs, l'emmagatzematge i venda en comú de la sansa

de raïm i, sobretot, amb l'acord unànimе d'abstenir-se de vendre blat, la venda del qual s'organitzava a través del sindicat. El sindicat va percebre que era problemàtic vendre el seu blat, ja que les ofertes eren rebutjades pels fabricants de farina de la província i, per altra banda, era impossible exportar-ne fora de la comarca, ja que el sindicat fariner de la província en controlava l'exportació. És per això que el sindicat va arribar a la conclusió que «para defenderse de los harineros hay que hacerse harinero», tal com va aparèixer publicat a *El Progreso Agrícola y Pecuário*, número 1.451, en un article titulat «Una entidad modelo: El Sindicato Agrícola de Cervera y su comarca».

L'any 1920, Cèsar Martinell i Brunet rebé l'encàrrec de la Fàbrica de Farines del Sindicat Agrícola de Cervera i sa Comarca d'elaborar també el Pla general dels edificis industrials agraris, on es proposava un conjunt de construccions que cobrissin les necessitats del sindicat. Amb la construcció de la Farinera (1922) i altres dependències es constituí un conjunt al voltant d'un pati central, conegut amb el nom de Pati del Sindicat. Segons Miquel Pont i Farré, a mitjan anys cinquanta el sindicat disposava d'una

de les instal·lacions capdavanteres del món rural, amb una extensió total de 15.568 m². L'any 1985, la Cooperativa de Cervera fou adjudicada al Banc Central, posteriorment aquest la va vendre a un particular i actualment és propietat de la Paeria de Cervera.

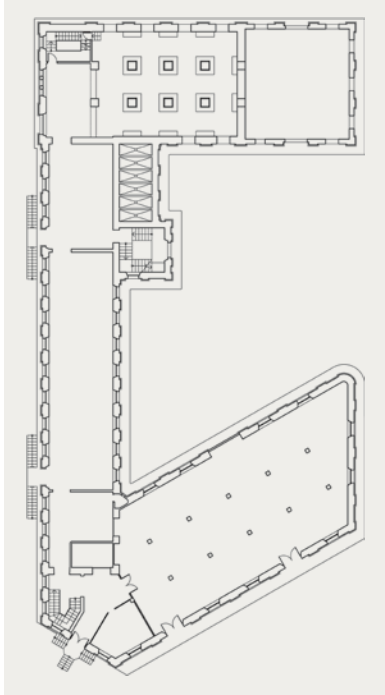
La Farinera de Cervera

La descripció de l'edifici se centra en tres pilars principals:

- a) Programa de la Farinera i maquinària del procés de producció.
- b) Estructura de l'edifici de la Farinera.
- c) Representativitat de l'edifici de la Farinera: Cèsar Martinell i Brunet.

a) Els espais i materials de l'edifici van lligats a una lògica constructiva, funcional i mecànica que cal entendre per poder transmetre'n el valor patrimonial i redactar-ne un projecte correcte de rehabilitació.

El procés d'elaboració de la farina i els seus derivats es compon de neteja, mòlta, cernuda i classificació. El primer procés, de neteja o *antelimpia*, es feia al cos nord,

Planta baixa general de l'edifici.

on se separava progressivament el gra de les impureses, la pols, la closca i les arestes i se n'eliminava l'última brucia amb un rentat d'aigua, fins que el gra quedava llest per anar a la mòlta. A la part posterior de la torre de l'*antelimpia* hi ha construïdes les dotze sitges d'emmagatzematge o repòs, accessibles per la part superior.

El blat, un cop net, iniciava el procés de mòlta, cernuda i classificació en el cos central de l'edifici. Els responsables del sindicat feren un viatge al centre d'Europa per visitar les empreses més importants i innovadores del sector. Finalment, la maquinària per posar en marxa la fàbrica s'adquirí a l'empresa Talleres de Construcción y Fundiciones Bühler Hermanos, Uzwil (Suïssa), especialitzats, entre altres coses, en instal·lacions i reformes de fàbriques de farina i sitges. Tot el procés de producció de la farina era mecanitzat gràcies a un sistema d'elevadors de

culleretes, que travessava verticalment l'edifici. A la planta baixa hi havia catorze molins dobles Bühler i el nou, provinent de Budapest, on la casa Ganz i Cia., l'any 1837, creà el molí de cilindres o corrons, el qual, amb diferents trames, facilitava l'obtenció de la farina blanca.

Un cop obtinguda la primera mòlta, el producte resultant era desplaçat fins a la planta segona, on hi havia instal·lats sis *plansichters* de lliure oscil·lació. El *plansichter* era un cernedor pla, format per sedassos superposats dotats de moviment, destinat a separar o cerndre les diverses fraccions de la farina obtinguda i classificar-la segons la mida de les pólvores resultants: farina, sèmola i semolines. Els *plansichters*, a causa del moviment horitzontal oscil·latori que feien, eren coneguts col·loquialment com a *ballarines* o *hawaianes*.

Els subproductes eren portats a la planta inferior, on es procedia a la neteja de les sèmole mitjançant quatre *sassors* o *saxors* dobles, que constituïa l'últim procés de la cernuda. Aquesta planta també era denominada *la sala de passos*.

Aquest sofisticat sistema de mòlta i cernuda, amb els consegüents conductes de relació, era perfectament estudiat, i en resultava, tot i la complexitat del sistema, un espai de treball ordenat i operatiu. Finalment, en el tercer cos de l'edifici es procedia a embalar els subproductes.

b) L'empresa Gebrüder Bühler, experta en el procediment de l'elaboració de farines i en les màquines que calien per produir-ne, també proporcionava als seus clients els plànols necessaris per distribuir de manera correcta la instal·lació. L'estructura dels forjats, les sitges i la torre de l'*antelimpia* va ser construïda amb formigó armat.

François Hennebique investigà des de l'any 1879 els sistemes de càlcul del formigó armat, però no va ser fins al'any 1908 que l'enginyer suís Robert Maillart aconseguí perfeccionar-lo, descobrint, calculant i desenvolupant el sostre pla.

Robert Maillart ha estat un dels enginyers més importants en l'aplicació de la tècnica del formigó armat arreu

Detall de l'interior amb la maquinària existent.

del món. Maillart desenvolupà tres temes bàsics en el camp de l'arquitectura: els pilars fungiformes, les lloses armades i el disseny dels elements estructurals seguint pràcticament el diagrama de forces al qual se sotmet l'estructura.

Analitzem la relació entre Maillart, Germans Bühler i Cèsar Martinell. El 13 d'agost de 1920, Cèsar Martinell va fer una consulta a un enginyer instal·lat al carrer dels Archs, número 10, anomenat Victor Hässig, sobre la viabilitat de la utilització del formigó armat per construir les sitges. Victor Hässig era un dels millors enginyers de Robert Maillart, representant de Maillart & Cía., Contractistas de Obras, Ginebra (Suïssa), a la Ciutat Comtal. La casa Germans Bühler va rebre l'encàrrec de proporcionar la maquinària i els plànols d'obra de la distribució i estructures de formigó armat, i de fer servir, en les seves

propostes, la patent de Robert Maillart. La construcció de l'edifici fou encarregada a la casa constructora Germans Batllori, i l'arquitecte, director i projectista general de l'obra fou Cèsar Martinell i Brunet.

«En esta obra, la misión del arquitecto fue traducir en buena construcción los planos de la casa Maillart, de forma que en su interior pudiera instalarse y dar su máximo rendimiento la maquinaria, y en cuanto a su exterior, adaptarse a las condiciones del solar y, sin ostentación superflua, obtener un conjunto digno de la ciudad de Cervera», es diu a *Construcciones agrarias en Cataluña*, Cèsar Martinell, Ed. La Gaia Ciència, 1975.

c) Seguint la petició dels membres del sindicat, Cèsar Martinell havia d'aconseguir dotar la ciutat de Cervera d'un edifici representatiu de l'esforç i el treball dels pagesos de la ciutat i sa comarca. Així, segons es recull a *Construcciones agrarias en Cataluña*, «La labor decorativa de este edificio, de tres plantas altas, en general, y una de semisótano o sótanos, según el declive del terreno, se vio facilitada por la calidad de la piedra del país [...] que permitió decorar sus fachadas con un pequeño zócalo y fajas verticales con apariencia de sillería, unidas por arcos en su parte superior y revocado el resto de mampostería ordinaria. En algunas partes del edificio que exigían mayor elevación, las fajas pétreas fueron continuadas con ladrillo sin revocar, en dimensiones más reducidas, alternando con pequeñas ventanas a manera de friso».

La intervenció de Cèsar Martinell en aquest edifici li atorga un valor cultural que el converteix en una de les construccions industrials més grans dissenyades per aquest arquitecte vallenc. L'estructura de formigó armat representa un valor de caràcter tècnic, i és un dels pocs edificis construïts amb la tècnica estructural de Robert Maillart a Catalunya. El conjunt de maquinària Bühler conservat a l'edifici representa una de les col·leccions industrials més completes d'aquestes característiques, la qual possibilita clarament el funcionament originari de l'edifici.

INFORME SOBRE L'EVOLUCIÓ DELS CONJUNTS ESTABLERTS EN EL PLA ESPECIAL I CATÀLEG DEL PATRIMONI HISTÒRICO-ARTÍSTIC I NATURAL DE VILANOVA I LA GELTRÚ

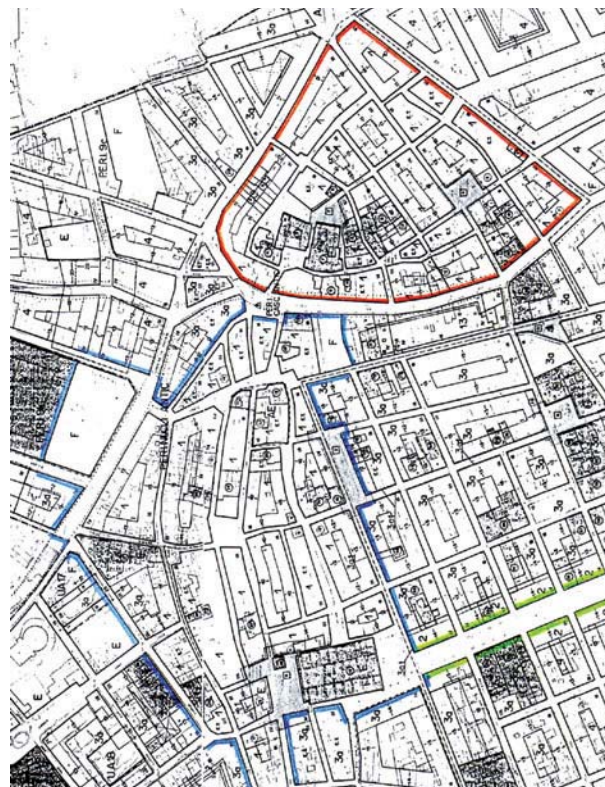
Autor: Joaquim Font i Ribas.

Encarregat per l'AADIPA i l'Associació de Veïns Centre Vila. Vilanova i la Geltrú.

El *Pla especial i Catàleg del patrimoni històric-artístic i natural de Vilanova i la Geltrú* és un document redactat per un equip encapçalat pels arquitectes Joan Rosselló i Raventós i Pere Marsé i Ferrer, i aprovat definitivament per acord de la Comissió d'Urbanisme de Barcelona el 25 de març de 1987.

El pla especial delimita els conjunts següents: la Geltrú, Vilanova antiga i el Palmerar, la Rambla Principal, Eixample Central, façana de mar, habitatges del Marquès, turó de Sant Cristòfor i ciutat jardí Ribes Roges. De tots aquests conjunts, els que tenen més interès, des del punt de vista d'evolució de la ciutat, són els tres conjunts que pràcticament conformen la ciutat antiga i, per tant, la seva història: la Geltrú, la Vilanova i el Palmerar i l'Eixample Central (incloent-hi la Rambla Principal).

Les intervencions que s'hi han anat duent a terme, en general estan lluny de preveure els criteris i la regulació establerta en el pla especial: presenten exemples fets a partir de l'agrupació de parcel·les medievals que trenquen la característica estructural urbana de les cases de còs; la composició d'obertures no manté els trets compositius ni les proporcions indicades en la normativa; les mitgeres al descobert es tracten amb plaques prefabricades que, tot i no ser de fibrociment, com intenta evitar la normativa, són de material similar i el resultat és el mateix; i la utilització indiscriminada de tancaments d'alumini és una constant. Llevat d'excepcions honoroses, en

Delimitació dels conjunts Vilanova Vella i el Palmerar i la Geltrú. La Rambla Principal dins del conjunt de l'Eixample Gumà.

general, els autors que hi intervenen utilitzen llenguatges pseudohistoricistes, com la col·locació de balcons amb motlures barroques però de dimensions i proporcions errònies, arcs rebaixats amb aplacats de pedra, ràfecs i acabats postmoderns, estucs prefabricats que ni pel tractament ni pel cromatisme tenen res a veure amb els estucs tradicionals, etc.

Hi ha casos concrets, com el de la plaça de la Vila (Espai Urbà E-1), plaça vuitcentista feta entre 1860 i 1864 per l'arquitecte Francesc de Paula Villar, en què el pla especial especifica la restauració com a forma d'actuació. Actualment (2006) s'està procedint a ampliar la Casa de

Torre dels dos Molins.

Trasdós de la façana anterior un cop enderrocat tot l'interior de l'edifici per a l'ampliació de l'Ajuntament.

Fusteries d'alumini i estucs. Casa Miró i Pascual. Carrer de Sant Antoni, 18-20.

la Vila amb la finca situada a la seva esquerra. L'actuació que fins ara s'ha dut a terme consisteix a enderrocar la totalitat de l'edificació, amb l'excepció de la façana que s'obre sobre la plaça i el tram de porxada corresponent, però incloent en l'enderroc la retirada de la majoria de les baranes de forja originals i la mutilació sistemàtica de totes les llosanes de pedra dels balcons i, també, la desaparició de tot el parament lateral que conformava el retorn de l'edifici i la façana sobre el porxo.

A l'últim, l'informe s'estén incorporant exemples significatius de l'actitud contrària al pla especial de protecció, com són l'actuació d'ampliació i cobertura en una de les torres o molins al barri de l'Aragai com a habitatge unifamiliar; unes torres que havien estat recollides a l'*Inventario de Protección del Patrimonio Cultural Europeo* del Ministeri d'Educació i Ciència, Direcció General de Belles Arts, de 1968; i la darrera actuació en l'emblemàtic edifici Biblioteca-Museu Víctor Balaguer (declarat Monument Históricoartístic pel Decret 474/1962, BOE núm. 59 de 9 de març de 1962, pàg. 3.311), amb la construcció d'un nou nucli de comunicacions verticals per a necessitats funcionals del museu que ha comportat la col·locació d'una escala al bell mig de l'eix transversal, la qual altera

els sistemes circulatoris i la successió d'espais tan característics de la tipologia d'aquests edificis, els quals tenen com a referent l'emblemàtica galeria d'art que Juan de Villanueva ideà el 1785 a Madrid. Aquest fet ha comportat pràcticament el paredat d'un dels portals principals de l'edifici i impedeix, no tan sols el pas, sinó també la visió transversal a través.

Finalment, cal esmentar algunes excepcions honoroses amb què els autors, amb edificacions de nova planta dins dels àmbits dels conjunts, demostren tenir una actitud reflexiva en enfrontar-se amb la necessitat d'inserir-se dins d'un context històric, i amb què, tot i utilitzar un llenguatge contemporani, sense caure en falsos historicismes, la nova arquitectura adopta un compromís amb l'entorn i en manté les invariables arquitectòniques que fan que aquestes noves implantacions quedin ben absorbides pel teixit urbà.

Com a conclusió es pot dir que no s'han complert els objectius previstos pel Pla especial i Catàleg de l'any 1987, ja que les actuacions en molts casos han desvirtuat la concepció arquitectònica de l'edifici o de l'indret on s'emplacen i han malmès la morfologia d'aquests conjunts.

ANÀLISI PATRIMONIAL DE LES ESTRUCTURES SITUADES A L'ÀMBIT DEL FRONT MARÍTIM DE VILADECANS

Autores: Alicia Dotor i Belén Onecha.

Encarregat per AENA (Aeropuertos Españoles y Navegación Aérea) i Viladecans Mediterrània, SA.

L'objectiu és elaborar un document integrant del Pla especial del front marítim de Viladecans, el qual abraça l'àmbit sud del municipi corresponent a la pineda ocupada antigament pels càmpings El Toro Bravo, Las Filipinas i La Ballena Alegre, que reconegui l'interès patrimonial de les preexistències. La principal dificultat d'aquest treball ha estat definir els criteris per establir el valor patrimonial de les construccions, atès que, quan es tracta de valorar edificacions modernes, que s'han mantingut en ús fins al present i que no corresponen als models tradicionals de construcció o monumentalitat, manca la perspectiva necessària en el temps per fer-ne un judici i, per tant, l'exigència és més gran. Els criteris tinguts en compte en aquesta anàlisi per determinar el valor històric, cultural o artístic de les edificacions són: la consideració d'una estructura com a representativa d'un moment històric clau, el fet de ser el primer o últim edifici d'una època, zona, moviment cultural, etc., la representativitat de l'obra estudiada com a part del llegat d'un arquitecte reconegut i la qualitat plàstica de l'element construït.

El càmping El Toro Bravo, projecte original de l'arquitecte Francesc Mitjans de l'any 1963, no conserva edificacions d'origen, però en el seu àmbit es troben les estructures que formen el conjunt Ca la Pilar, del 1917. L'esmentat conjunt està format per quatre construccions exemptes, que presenten un bon estat de conservació i un estany artificial, els límits del qual han quedat desdibuixats per l'exuberant vegetació.

Casa de Pilar Moragues «Ca la Pilar» (1917). Atribuïda a J. Puig i Cadafalch.

La casa principal, Casa Pilar Moragues, s'atribueix a l'arquitecte Puig i Cadafalch i és la més interessant des del punt de vista artístic i arquitectònic. L'element més característic coincideix amb el de la casa de l'arquitecte a Barcelona: una successió d'arcs conopials de curvatura rebaixada que substitueix els murs de càrrega entre la sala i el menjador, amb la qual cosa s'aconsegueix un espai diàfan on preval el joc de visuals creuades. La volumetria i la composició de les façanes s'acosten al moviment secessionista austríac i la decoració és manifestament modernista. Es proposa, doncs, la protecció integral per a la Casa Pilar Moragues i la declaració de la construcció com a bé cultural d'interès local (BCIL), per la seva especial rellevància per al municipi i el front marítim.

Dins dels antics terrenys del càmping Las Filipinas, les úniques edificacions que presenten un cert valor patrimonial són anteriors al càmping: Cal Francès i el Casal dels Carrabiners. La primera, en bon estat de conservació, data de finals del segle XIX i funcionava com a habitatge agrícola. La segona, en pitjor estat, correspon a principis del XX i hi havia en els seus orígens el cos militar

Casa de Pilar Moragues «Ca la Pilar» (1917). Atribuïda a J. Puig i Cadafalch.

Element d'urbanització característic del càmping «La Ballena alegre» de Francesc Mitjans.

Accés al càmping «La Ballena alegre». Obra de Francesc Mitjans. Imatge procedent de l'Arxiu Mitjans. Arxiu Històric del COAC.

que exercia la protecció enfront del contraban. Es proposa conservar l'envolupant de totes dues.

Finalment, al càmping La Ballena Alegre, projecte de l'arquitecte Francesc Mitjans de l'any 1958, la majoria de les edificacions es manté en bon estat de conservació, llevat de les dutxes laberint al límit amb la platja, actualment desaparegudes, concebudes com a objectes escultòrics i construïdes desenvolupant unes obres anteriors de l'arquitecte Ramon Tort.

El projecte defineix un conjunt d'instal·lacions agrupades en dues parts. En el primer sector es troben el nucli comercial d'entrada i recepció i el nucli recreatiu pròxim al mar. En el segon, hi ha un sol nucli de serveis, acompanyat de bungalows. S'afegeixen a aquests nuclis quatre edificacions aïllades formades per dutxes i sanitaris, que es distribueixen per la pineda.

El que dona la imatge i el caràcter uniforme a la intervenció és la repetició d'elements característics en cada nucli d'equipaments: el dipòsit d'aigües com a fita per situar-lo en el paisatge, la gelosia que defineix l'àmbit i l'edifici on es desenvolupa l'ús.

La intervenció presenta trets significatius de l'arquitectura moderna, com ara la disposició d'objectes escultòrics, cossos de proporcions marcades, elements verticals com a fites, elements horitzontals en contraposició, cobertes planes que es prolonguen en volades o grans superfícies transparents, així com la recerca de funcionalisme en la disposició de les peces, acompanyada d'una estètica que intenta recuperar materials i tècniques tradicionals amb la finalitat d'integrar-se a l'entorn.

Per als sectors 1 i 2 es recomana protecció, en general, de volumetria i estructura, i protecció integral per a alguns elements concrets, com s'especifica a les fitxes relatives. Els mòduls de banys que es repeteixen per la pineda podrien ser documentats i desmuntats. Tot el que es conservi haurà de tenir un ús, per evitar-ne la degradació.

RADIOGRAFIA DE L'OBRA DE RAFAEL MASÓ: TREBALL DE DIAGNOSI I CRITERIS D'INTER- VENCIÓ EN DOTZE EDIFICIS DE L'ARQUITECTE GIRONÍ RAFAEL MASÓ

Producció de l'AADIPA i la Demarcació de Girona del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya.

Equip redactor: Josep Maria Fortià (coordinador general del treball), Manuel Vázquez Bosch, Enric González i Georgina Vázquez (conceptualització de l'estudi i redacció de les fitxes), Albert Casanovas, Mercè Hortalà, Marc Manzano i Jordi Portal (redacció de les fitxes).

Rafael Masó i Valentí, arquitecte, polític, escriptor i poeta, neix a Girona l'any 1880. El 1906 obté el títol d'arquitecte. És en commemoració d'aquesta efemèride que, durant aquest any, es fan diverses activitats, exposicions i treballs, com el que ara donem a conèixer. Després d'unes primeres obres modernistes, Masó es decanta plenament cap al Noucentisme, i introdueix de forma rica i complexa en la seva obra els oficis i els artesans, tant del vidre com del ferro forjat o la ceràmica. L'obra de Masó arriba a la plenitud a la segona dècada del segle xx, quan incorpora pinzellades de les avantguardes europees, del Mackintosh anglès i la Secessió vienesa, sempre a la recerca d'un llenguatge propi.

Detall de l'agrupació de finestres de la casa Masramon (Olot).

Detall del porxo-eixida de la casa Masramon (Olot).

Com a contribució de l'AADIPA a la celebració de l'Any Masó, s'ha volgut aprofitar l'experiència de l'Agrupació en l'elaboració d'informes sobre temes patrimonials, que en els darrers anys s'han dut a terme per respondre a les demandes de col·laboració tècnica especialitzada de l'administració o d'entitats cíviques. En aquesta línia, s'ha endegat per primer cop un treball d'iniciativa pròpia per analitzar l'estat general de l'obra de Masó a les comarques gironines. El treball, a diferència d'altres exposicions presentades en el marc de l'Any Masó, que han tingut un caire més divulgatiu o genèric, volia incidir en una vessant més professional i propositiva. Sabíem d'obres de l'arquitecte que es troben en estat d'abandó, de manca d'ús o que pateixen diferents patologies constructives, i volfem contribuir amb aquest document a orientar els ajuntaments o els propietaris privats a l'hora d'afrontar una proposta d'intervenció global en l'edifici.

El mes de gener de 2006 es va adreçar als membres de l'AADIPA la convocatòria inicial per fer un estudi que incloïa sis edificis de l'arquitecte Masó: la casa Masramon d'Olot, la casa Casas a Sant Feliu de Guíxols, la façana del cementiri de Girona, la casa Cendra d'Anglès, el mas el Soler a Sant Hilari Sacalm i les escoles de Sarrià de Ter.

Façana principal de la casa Casas (Sant Feliu de Guíxols).

Detall de la porta d'accés al soterrani de la casa Casas (Sant Feliu de Guíxols).

Detall del vestíbul interior de la casa Casas (Sant Feliu de Guíxols).

L'abril de 2006 la Demarcació de Girona del Col·legi d'Arquitectes es va afegir a la iniciativa de l'AADIPA ampliant el treball inicial, tant en el seu plantejament com en la relació d'obres a estudiar. Així, es va fer un plantejament més ampli de cara a l'elaboració d'una sèrie de fitxes per a cadascun dels edificis estudiats. Aquest document constituïria una veritable radiografia a fons de les obres de Masó. Es va proposar l'elaboració d'unes fitxes tècniques que definissin l'estat de conservació d'aquests edificis, les seves patologies estructurals, el grau de persistència dels elements originals, la necessitat d'una intervenció i la determinació d'unes estratègies clares d'actuació en cada cas.

Al mateix temps, es va ampliar a dotze el nombre de fitxes a fer i s'hi van afegir la reforma del mas Ordís a Crespià, el cementiri municipal de Juià, la reforma i restauració de Sant Salvador de Bianya, la casa Oller a Brunyola, la reforma del mas la Dou a la Vall d'en Bas i la central elèctrica Vinyals a Flaçà. La redacció d'aquesta ampliació del treball es va encarregar a l'equip que havia resultat finalista de la primera convocatòria.

Detall de la tanca del cementiri de Girona.

Imatge de la façana que dona al jardí de la casa Cendra (Anglès).

Detall d'una peça de ceràmica exterior de la casa Cendra (Anglès).

Detall interior de l'acabament de l'escala de la casa Cendra (Anglès).

La fitxa base de l'estudi es desenvolupa en quatre blocs diferenciats:

1. Dades generals

Aquest apartat inclou tota la informació de caràcter general, tal com situació, propietari, planejament vigent, catalogació patrimonial, etc. Així mateix, també s'hi inclou una petita ressenya del període o tendència arquitectònica de Masó en aquell moment concret i una breu explicació de l'edifici o projecte.

2. Anàlisi de l'edifici

Aquest punt analitza les característiques arquitectòniques de l'edifici i els materials que el conformen, tot comparant la documentació original de Masó amb documentació o fotografies actuals. Es posa especial èmfasi en els elements arquitectònics comuns amb altres obres de Masó, materials utilitzats, entorn i em-

plaçament del solar, respectabilitat i persistència del projecte i de l'ús originals.

3. Anàlisi dels elements constructius i representatius de l'edifici

S'analitza l'obra en diferents apartats o elements característics:

- Coberta
- Emplaçament
- Ceràmica exterior i interior
- Serralleria
- Treballs en pedra
- ...

En cada un d'ells es du a terme una introducció prèvia, una descripció en detall dels elements i la tècnica utilitzada i, finalment, ressenyes més generals, com l'estat de manteniment, patologies, etc.

Detall del bufet del menjador del mas el Soler (Sant Hilari Sacalm).

Detall del mobiliari del menjador del mas el Soler (Sant Hilari Sacalm).

4. Criteris d'intervenció

Es resumeixen els punts crítics, es donen pautes sobre com s'han de dur a terme les intervencions i quins han de ser els criteris, s'apunten usos possibles més adequats al tipus d'edifici, etc.

Entenem que aquest treball es planteja com una proposta no exhaustiva sinó com una primera fase que pot ser ampliada posteriorment amb la resta d'obres de l'arquitecte i, fins i tot, servir de pauta en un futur per a treballs sobre el llegat d'altres arquitectes històrics.

En definitiva, després d'un any de treballs sobre aquestes obres de Rafael Masó pensem que l'obra de l'arquitecte noucentista gironí és encara un patrimoni fràgil i amenaçat malgrat les celebracions oficials, i que segurament el sentit últim d'aquest treball i aquestes fitxes seria elaborar les bases d'un llibre blanc o d'un

pla director de patrimoni de l'obra de Masó. Aquests documents haurien de regular i preveure les futures intervencions en aquests immobles, d'un valor potencial tan destacat, i traçar les línies mestres per revitalitzar-los o reutilitzar-los.

Aquest treball endegat per l'Agrupació va ser el material de base per a una exposició a la Demarcació de Girona del Col·legi d'Arquitectes, així com per a la publicació d'un llibre, *Radiografia de l'obra de Rafael Masó*.

PATRIMONI PARTIT, PATRIMONI COMPARTIT. INTERVENCIÓ EN L'ARQUITECTURA DELS SEGLES XIX I XX A LA MEDITERRÀNIA

XXIXè Curset sobre la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic, del 14 al 17 de desembre

Directors: Antoni Vilanova, Oriol Cusidó, Alicia Dotor i Belén Onecha.

L'Agrupació d'Arquitectes per a la Defensa i la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic (AADIPA) va participar entre l'any 2002 i l'any 2005 en el programa Euromed Héritage II, Patrimoines Partagés, en el qual s'estudiava el patrimoni arquitectònic i urbanístic construït entre 1850 i 1950 en ambdues ribes de la Mediterrània.

A partir d'aquesta enriquidora experiència i dels coneixements i pràctiques compartits durant aquests tres anys, hem cregut interessant aprofundir en les intervencions més destacades i de major complexitat, corresponents a l'arquitectura mediterrània d'aquell període històric.

Per què parlem de patrimoni partit i alhora compartit?

Sembla clar que hi ha un desconeixement de l'arquitectura i l'urbanisme que es produeixen en els països àrabs al llarg dels segles XIX i XX. Aquesta dinàmica és

Front marítim d'Alexandria.

mostrada des de les mateixes administracions i governs. Així es pot entendre la potenciació i l'enriquiment dels valors de l'arquitectura «històrica», entesa com el patrimoni monumental assumit per tothom, com a reclam turístic generador d'elevats ingressos, enfront del poc interès que desperten l'arquitectura i l'urbanisme vinculats amb Occident.

Aquesta pretesa ocultació de les realitats patrimonials compartides entre les dues ribes de la Mediterrània no pot amagar que en els països del sud el desenvolupament de models urbans europeus es combina amb el mestissatge de tradicions locals, mentre que als països europeus l'arquitectura integra i reinventa llenguatges i estètiques meridionals, o fins i tot, orientalistes.

Una mateixa arquitectura, amb funcions similars en el moment que va ser concebuda, ha patit transformacions que l'han conduït a canviar d'ús a partir d'intervencions amb objectius i tècniques diferents, segons s'expressa en una banda o l'altra del mar comú.

Sota aquesta premissa es pot arribar a la conclusió que, tot i partir d'una mateixa cultura mediterrània i d'un moment històric paral·lel, l'actitud envers el patrimoni ha evolucionat de manera molt diferent, a vegades contraposada, a causa dels condicionants històrics, econòmics i culturals de cada lloc.

Així doncs, i sempre sota la tècnica de la restauració, s'han analitzat exemples des del punt de vista dels criteris d'intervenció, que generalment estaven fortament associats a l'ús futur. Hem tractat equipaments de països àrabs que van ser rehabilitats per a continuar albergant la mateixa funció; edificacions europees que es van rehabilitar per a canviar majoritàriament d'ús i antics edificis industrials que van esdevenir museus de si mateixos i van obrir un gran ventall de tipologies que han sofert transformacions. Tot això, confrontant el saber local tradicional amb les tecnologies més innovadores.

Les conferències s'han estructurat en diferents blocs, de l'escala més gran a la més petita, en què s'han mos-

Heliòpolis del Caire.

L'Église du Sacré-Cœur de Casablanca.

Central tèrmica de l'estació de Santa Maria Novella a Florència.

trat intervencions, partides i compartides, a les dues ribes del Mare Nostrum, en les ciutats de Casablanca, Tetuan, Melilla, Alger, Alexandria, el Caire, Tunis, Latakia, Damasc, Tessalònica, Vólos, Florència, Bèrgam, Marsella, València, Barcelona, Sant Joan Despí i Esparreguera (amb exemples d'àmbit urbà i territorial), amb la intenció d'estimular l'intercanvi en el coneixement dels estils, tipologies, models de recuperació i gestió en el patrimoni rehabilitat i tècniques d'intervenció.

Cal dir que, durant el curs, ha quedat patent la necessitat d'entendre aquest patrimoni dins del seu marc urbà i territorial, els eixamples, les colònies, les noves avingudes..., dins del qual pren sentit i es contextualitza, més enllà de la simple intervenció en els edificis singulars.

Una constatació important ha estat la diferència que hi ha entre els països de les ribes nord i sud en la manera d'entendre i respectar aquest patrimoni, una comprensió que es fa encara més difícil per a la riba sud quan parlem d'una arquitectura encara molt recent i que molts cops no s'acaba de veure com a patrimoni a preservar, per l'associació amb una època històrica i política que es vol oblidar, per manca de finançament, etc. Així, per exem-

ple, construccions que s'enderroquen o s'abandonen a la seva sort a Casablanca o Alexandria i que en canvi es posen en museus a Europa, com és el cas de la *unité d'habitation*, tal com s'ha explicat en la conferència de Fernando Marzà.

Aquesta diferència de comprensió es tradueix, per tant, també, en desigualtats de protecció. Així, per exemple, durant el curs s'ha constatat que unes mateixes tipologies, les de l'arquitectura colonial espanyola al nord d'Àfrica, eren reconegudes i protegides per un pla especial específic a Melilla, mentre que l'eixample de Tetuan, al Marroc, en un mateix context territorial però sota diferent administració, està completament desprotegit legalment.

També s'ha destacat que aquestes diferències nord-sud es palesen així mateix en els mecanismes de gestió i de finançament. Mentre que al nord la iniciativa i el finançament públics són importants i imprescindibles, al sud la rehabilitació s'emmarca en intervencions puntuals del capital privat i les organitzacions de cooperació. I massa vegades aquest capital privat és insuficient per a garantir una correcta intervenció i revalorització d'aquest patrimo-

ni, la qual cosa deriva en intervencions poc respectuoses, com es va veure, per exemple, en el cas de l'estació Hijaz, a Damasc.

És de gran importància un tema que ha aparegut a totes les conferències, i que és palès principalment en les intervencions europees: l'obligatòria aplicació de normatives, concebudes per a obra nova, a la restauració i la rehabilitació d'edificis. Les normes que fan referència a la protecció contra incendis, a les sobrecàrregues estructurals i al risc sísmic, diferents en funció de l'ús futur que tindrà l'edifici, obliguen a introduir importants modificacions estructurals i de revestiment en la construcció original.

S'entén que un edifici sense ús és un edifici mort, però potser el problema és forçar els edificis a acollir usos per als quals no estaven concebuts, amb el resultat de projectar reforços estructurals excessius que malmeten i amaguen l'estructura original; introduir gran quantitat d'instal·lacions moderníssimes, amagades per falsos sostres, per a aconseguir un alt nivell de confort; compartimentar l'espai original per a obtenir el màxim nombre d'estances... Què queda de l'edifici original si no manté l'ús, si l'estructura original deixa de funcionar com a tal i els espais primers es compartimenten i s'omplen d'instal·lacions?

És responsabilitat dels tècnics, tots nosaltres, no només intervenir, sinó també proposar usos coherents per a les preexistències.

Activitats complementàries

Viatge a Egipte, a les ciutats del Caire i d'Alexandria, entre els dies 1 i 8 de desembre de 2006, per a conèixer intervencions en els eixamples de les dues ciutats, algunes de clara influència colonial i d'altres amb un llenguatge propi però sota l'òptica dels corrents artístics i tipològics del moment.

Visita nocturna al Poblenou el dijous 14, per a conèixer la important transformació del seu teixit industrial,

amb elements arquitectònics notables, en el marc del districte tecnològic 22@, pujant a la **torre Agbar**, per cortesia d'Aigües de Barcelona (Agbar), des d'on s'ha tingut un privilegiat observatori d'un barri en transformació.

Sopar oficial del curset el dijous 14 en un edifici emblemàtic de l'època estudiada, l'antiga fàbrica tèxtil de Ca l'Aranyó, en procés de finalització de les obres de restauració.

Desenvolupament de la jornada de tarda del dissabte 16, amb visites i conferències a l'antiga **fàbrica Casaromona** (seu del CaixaFòrum), un altre referent important a la ciutat de Barcelona.

Visites d'obra a Barcelona. Nova biblioteca de Can Fabra a Sant Andreu i primers treballs de rehabilitació de l'antiga fàbrica de Can Saladrigas al Poblenou.

Mostra de llibres, revistes i articles relacionats amb la temàtica de les XXIX Jornades Internacionals, així com de les darreres novetats bibliogràfiques sobre la intervenció en el patrimoni.

Torre Agbar en construcció i xemeneia del Poblenou.

PROGRAMA DEL CURSET

Dijous, 14 de desembre

INAUGURACIÓ DEL CURSET

- Presentacions oficials de Jordi Ludevid, degà del COAC; Rosa M. Cánovas, presidenta de l'AADIPA; Oriol Cusidó, Alicia Dotor, Belén Onecha i Antoni Vilanova, directors del XXIXè Curset, i els representants de la Generalitat de Catalunya, la Diputació de Barcelona i l'Ajuntament de Barcelona.

EL CONTEXT HISTÒRIC. SEGLES XIX I XX

- Alexandria, la cosmòpolis eterna. Mohamed Awad, doctor arquitecte i director de l'Alexandria Preservation Trust.
- La problemàtica de la intervenció en l'arquitectura racionalista. Ezio Godoli, doctor arquitecte i catedràtic del Departament d'Història de l'Arquitectura i Restauració de les Estructures Arquitectòniques de la Universitat de Florència.
- Arquitectura espanyola de la modernitat al nord d'Àfrica. Antonio Bravo, doctor en Història de l'Art.

PLANEJAMENT

- Casablanca. Planejament i intervencions en el nou eixample. Abderrahim Kassou, arquitecte i historiador.
- Melilla. Pla especial de l'eixample modernista. Juan Armindo Hernández, doctor arquitecte.
- Alexandria. Intervencions al centre històric. Yasser Aref, doctor arquitecte i consultant de l'Alexandria & Mediterranean Research Center.
- Barcelona. La transformació del Poblenou. Antoni Vilanova, arquitecte: «El teixit històric: origen i desenvolupament urbanístic». Aurora López, arquitecta: «La transformació del Poblenou a partir del planejament 22@».

Divendres, 15 de desembre

PROJECTES URBANS

- Tetuan. El cas de l'eixample. El Mehdi Afailal, arquitecte municipal de Tetuan.
- Florència. Restauració de la central tèrmica de l'estació de Santa Maria Novella. Vincenzo Valentini, arquitecte.
- El Caire. Restauració de l'antiga galeria El-Nil. Malak Wahba, arquitecta i directora de la secció Patrimoni Cultural Tangible de CULTNAT.
- Alger. Restauració del boulevard del front marítim i les voltes de la Place des Martyrs. Aiche Boussad, Farida Cherbi i Leila Oubouzar, arquitectes de la Universitat de Tizi-Ouzou.

PROJECTES TERRITORIALS (COLÒNIES INDUSTRIALS A CATALUNYA)

- Esparreguera. El Pla Director de la Colònia Sedó. Antoni Vilanova i Susanna Moya, arquitectes redactors.
- Esparreguera. Intervenció en els habitatges de la Colònia Sedó. José Miguel Roldán i Mercè Berenguer, arquitectes.

EDIFICIS

- València. Recuperació del Jardí Botànic. Carlos Bento, arquitecte.
- Damasc i Latakia. Les experiències de Síria en la restauració d'edificis històrics. Nuhad Abdallah, arquitecte.
- Damasc. Patis i iwans, un passeig arquitectònic pel barri cristià de la Medina. Antònia Sixto Amechazurra, arquitecta.

Dissabte, 16 de desembre

EDIFICIS

- Bèrgam i Florència. Requalificació, reconversió, rehabilitació: dos exemples a Itàlia. Rehabilitació de la Central Hidroelèctrica Taccani. Intervenció en la Palazzina Dirigenziale dei Macelli di via dell'Arcovata. Isabella Massini & Illaria Saratti, arquitectes.

- Tessalònica i Vólos. Reconversió d'edificis històrics del nord de Grècia en sales d'exposició (segles XIX i XX). Vassilis Colonas, arquitecte.
- Barcelona. Restauració de Can Fabra a Sant Andreu i de Can Saladrigas al Poblenou. Moisés Gallego i Tomàs Morató, arquitectes. Introducció per Jordi Rogent, cap de Patrimoni de l'Ajuntament de Barcelona.
- Marsella. Revalorització de la unitat d'habitatge. Fernando Marzá, arquitecte. Col·laboració de Javier Nieto, enginyer, i Joan Ardèvol, arquitecte tècnic.
- Una nova mirada al patrimoni de la Mediterrània: conclusions i perspectives. Mercedes Volait, historiadora.

UN CAS CONCRET

- Barcelona. Montjuïc, un conjunt patrimonial històric i natural de la ciutat. Oriol Granados, arqueòleg; Sergi García, biòleg, i Ana Menéndez, artista.
- Barcelona. De l'antiga fàbrica Casaramona al CaixaFòrum. Experiències cinc anys després. Mercedes Basso, directora de CaixaFòrum.
- Sant Joan Despí. Intervenció a la Torre de la Creu de Josep M. Jujol a Sant Joan Despí. Josep Llobet, arquitecte.
- Barcelona. Rehabilitació del Palau Nacional per a Museu Nacional d'Art de Catalunya. Josep Benedito i Valérie Bergeron, arquitectes.
- Debat - conclusió final del curset.

Diumenge, 17 de desembre

- Visites a edificis en obres de rehabilitació.

1996

20 AÑOS DE LA COMISIÓN DE DEFENSA DEL PATRIMONIO ARQUITECTÓNICO. 1976-1996 XIX Cursillo sobre la Intervención en el Patrimonio Arquitectónico, del 12 al 15 de diciembre

Equipo director: Francisco Javier Asarta, coordinador; Antoni González, Antoni Navarro y Jordi Rogent, arquitectos, y Raquel Lacuesta, historiadora del arte. Colaboradores: Francesc Balañà, Montserrat Caldés, Joaquim Font, Margarita Galcerán, Joan Manuel Nicolás y Albert Vals.

La organización del cursillo fue responsabilidad del ámbito de Patrimonio de la Demarcación de Barcelona del Colegio de Arquitectos de Cataluña, colectivo a partir del cual nació la AADIPA.

Este cursillo fundamentalmente se dedicó a celebrar los veinte años de existencia de la antigua Comisión, a su recuerdo y a la reflexión sobre ella y sobre el patrimonio arquitectónico desde 1976 hasta 1996.

El cursillo se basó en seis áreas temáticas, pretendiendo recoger no únicamente la reflexión de los anteriores veinte años sobre el patrimonio arquitectónico, sino analizando también los criterios establecidos en las últimas intervenciones en nuestra ciudad y en relación con otros lugares de Europa.

Así pues, en el primer bloque, «Veinte años de la Comisión, veinte años de defensa del patrimonio», se reflexionó sobre la importancia del papel de la Comisión.

El segundo bloque, «Poética y técnica en el patrimonio», versaba sobre «el patrimonio en la acepción de que es susceptible de conocer la sensibilidad, la imaginación, a causa de su carácter original, de su perfección técnica y formal, de su encanto, de provocar el placer estético y admiración desde la profundidad de nuestro ser».

El siguiente, «Proyectar sobre el patrimonio arquitectónico», reflexionó sobre la intervención en el patrimonio de dos grandes ciudades europeas (Berlín y Roma) y culminó en una mesa redonda debatiendo la protección de nuestro patrimonio desde las administraciones locales.

El cuarto tema, «Metodología e historia en la intervención en el patrimonio», analizó los criterios y tendencias y la evolución de estas en la historia de los últimos años a nivel nacional e internacional.

El último tema presentó el abanico de criterios y actuaciones en Italia en los mismos años en que en Cataluña existió la Comisión de Patrimonio.

Para finalizar, las visitas a la Universitat Pompeu Fabra, la Torre de les Aigües y la Casa Milà, permitieron a los asistentes conocer de cerca intervenciones en edificios patrimoniales emblemáticos ubicando equipamientos y consiguiendo la revitalización a nivel urbano y social de los barrios donde se sitúan.

1997

PATRIMONIO Y EQUIPAMIENTOS CULTURALES

XX Cursillo sobre la Intervención en el Patrimonio Arquitectónico, del 11 al 14 de diciembre

Equipo organizador: Margarita Galcerán, coordinadora, y Carles Agell, Montserrat Caldés, Margarita Costa, Ramon Fusté, Núria Llaveries y Pere de Manuel.

El tema sobre el que se habló, discutió y reflexionó fue la relación existente entre los equipamientos culturales y el patrimonio arquitectónico, la problemática que se presenta en aquellos equipamientos que ocupan edificios pertenecientes al patrimonio arquitectónico de cualquier nivel de protección.

También se reflexionó sobre el carácter de hito importante que poseen los equipamientos situados en edificios patrimoniales y que generan un cambio y mejora en el entorno y en el barrio, elevando las intervenciones arquitectónicas que se realizan a nivel urbanístico.

Además se intentó extraer algún tipo de conclusión al respecto, como la clasificación de los edificios patrimoniales según su versatilidad; así, ciertos tipos de antiguos equipamientos organizan los espacios con ciertas soluciones más o menos rígidas que se adaptan mejor o peor a los nuevos usos.

Para el desarrollo del cursillo se invitó a profesionales de diversos países, que presentaron y debatieron los problemas y contradicciones que surgen al utilizar el patrimonio arquitectónico como un contenedor de equipamientos. También intervinieron representantes de dos comunidades autónomas (Canarias y Castilla-La Mancha) presentando los proyectos más significativos realizados en los últimos tiempos y aportando los criterios de intervención y de gestión del patrimonio arquitectónico a su cargo.

La visión que se pretendió plasmar no era solamente la mirada del técnico arquitecto, sino la del intelectual, la de las administraciones, la de los colectivos, la de los usuarios y la de los gestores de este patrimonio con equipamiento, tanto teorizando como poniendo ejemplos de intervenciones recientes.

1998

INFORME SOBRE LA REVISIÓN DEL PLAN ESPECIAL DE PATRIMONIO ARQUITECTÓNICO DE L'HOSPITALET DE LLOBREGAT

Autores: Glòria Bassegoda, Josep Claramunt, Isabel Bestué y Albert Franquès. Encargado por el Departamento de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Este informe fue encargado a la AADIPA por iniciativa de uno de los miembros de la Comisión Territorial de Barcelona, Gerardo García-Ventosa, preocupado por el elevado número de edificios que se descatalogaban en la Revisión del PEPPA de L'Hospitalet de Llobregat, aprobada inicialmente el 27 de marzo de 1998 (de los 178 elementos que integraban el texto refundido del PEPPA, aprobado el 14 de enero de 1988, la revisión sólo conservaba protegidos 87, y el número de fincas individuales excluidas se multiplicaba, porque de los 21 conjuntos anteriores sólo quedaban dos). Para realizar el trabajo se integraron en un equipo todos los candidatos que se presentaron a la convocatoria.

La revisión del PEPPA, redactada por Josep-Emili Hernández-Cros, no es una actualización del documento anterior, sino que replantea su contenido con el objetivo de elaborar una valoración precisa del patrimonio y de establecer instrumentos de protección rigurosos a la vez que flexibles.

Para identificar los elementos en que se producía una disminución de la protección, el equipo de la AADIPA realizó una comparación global entre el alcance de la «protección» que establecía el PEPPA de 1988 y la que resultaba de la documentación de la revisión de 1998.

En primer lugar se compararon las normativas del plan y de la revisión, para establecer una equivalencia entre los niveles de protección (que modifican la denominación y el contenido) y para analizar las regulaciones de carácter estético introducidas por la revisión (NESC), que afectan a un elevado número de edificios no específicamente catalogados pero condicionados por su cumplimiento (aquellos que se encuentran en el entorno de un edificio catalogado y todos los que se encuentran en la zona centro).

Posteriormente se elaboró una base de datos que incluía el listado de fincas que, como elementos individuales o formando parte de

un conjunto, estaban protegidas por el PEPPA y/o su revisión, con la información relativa a cada uno de ellos, condensada. No se incluyeron 33 elementos que se habían excluido antes de iniciar la revisión, de los cuales sólo teníamos el nombre. De los edificios condicionados por las NESC sólo se incluyeron los edificios del sector centro en los que es obligatoria la conservación de la fachada.

La manipulación de la base de datos nos ayudó a realizar el análisis de los elementos no incorporados. En especial porque el motivo más utilizado en la revisión (en 45 casos) para justificar la exclusión de un elemento es el de «tipología subsumida en otras construcciones». La valoración final se realizó completando la información aportada por el análisis con la observación directa de los edificios desde el espacio público.

El informe concluye que, aunque estadísticamente el resultado de la revisión se traduce en una disminución notable de elementos catalogados, los redactores compartimos mayoritariamente las exclusiones realizadas. De todos modos, se proponía que se reconsiderara la exclusión de algunos elementos, entre los que destacan:

■ **Estación receptora de Sants.** Conjunto construido en 1913 por Riegos y Fuerza del Ebro, filial de Barcelona Traction Light & Power Co. Ltd., conocida como «La Canadiense». Aunque en funcionamiento, fue la primera estación transformadora que abasteció a Barcelona, que hasta entonces dependía de la producción de la central térmica de Mata (en el Paralelo), con la electricidad producida en las centrales hidráulicas de Seròs y Sosis.

■ **Casa-cuartel de Lepanto.** Conjunto de carácter monumental, ejemplo de la arquitectura neorrenacentista española, construido por la Junta Mixta de Urbanización y Acuartelamiento de Barcelona, creada en el año 1927, que gestionó también los cuarteles de El Bruc, Girona y Sant Andreu.

■ **Antiguo matadero.** Es el tercero de una serie de equipamientos promovidos por el Ayuntamiento de L'Hospitalet, proyectado por el arquitecto municipal Manuel Puig Janer entre 1955 y 1957, con una estructura singular de arcos parabólicos de hormigón armado que definen la forma de la cubierta.

El Mercado de frutas y verduras (derribado), el mercado de la Florida y los dos edificios para ampliar el matadero constituían una valiosa aportación a la arquitectura catalana de los años cincuenta que, mientras que en Madrid existía una corriente estructural animada por la figura de Eduardo Torroja, aquí tenía escasas obras significativas por su estructura (la Editorial Gustavo Gili, de Francesc Bassó; la gasolinera en la avenida de Sarrià y el estadio del F. C. Barcelona, de Francesc Mitjans, o el Palacio de Deportes, de Josep Soterás).

Por último, aunque el objetivo del trabajo no era realizar la búsqueda de otros elementos de interés, se propuso la inclusión en el catálogo del **patio de la casa Gralla**, integrado en el edificio de oficinas de Prosegur, proyectado por el arquitecto Octavio Mestre e inaugurado el 28 de mayo de 1996.

Se trata de un claustro de tres pisos de estilo gótico, levantado en el año 1530 por el escultor Damià Forment para el palacete de la calle Portaferriera de la familia Gralla.

En el año 1856 el palacete fue derribado y sus piedras, numeradas. Las 500 piezas del patio acabaron en manos del marqués de Brusi, quien lo edificó de nuevo como «pabellón del jardín de su casa» en Sant Gervasi, pero inició un recorrido por diferentes almacenes.

EL PATRIMONIO INDUSTRIAL, ANTIGUAS ESTRUCTURAS, NUEVAS ACTUACIONES

**XXI Cursillo sobre la Intervención
en el Patrimonio Arquitectónico,
del 10 al 12 de diciembre**

Director: Antoni Vilanova i Omedas.
Equipo: Carles Agell i Magrinyà, Glòria Bassegoda i Villagrana, Montserrat Caldés i Torrent, Demetrio Campolo, Assumpció Feliu i Torras, Joan Manuel Nicolás i Monsonís y Joan Rodríguez i Rodríguez.
Colaborador: Karin Elke Hofert Feix.

La voluntad de consolidar el tradicional cursillo, entre los profesionales vinculados al patrimonio, mediante contenidos específicos, obliga a plantear aspectos que por su actualidad o trascendencia sean especialmente atractivos. Se pretende iniciar un debate general sobre los efectos de la industrialización, acaecida a partir del siglo XIX, en la transformación del patrimonio industrial como un medio para valorar su recuperación.

A las puertas del nuevo siglo, Europa volvía a mirar las cada vez más escasas estructuras fabriles del pasado, en un último reconocimiento de la trascendencia y significado que tuvieron muchas de estas en los orígenes de la industrialización de nuestros países. Así, la difícil situación continental vivida entre los años 1950 y 1960 bajo la carga de la destrucción de las ciudades y, por supuesto, de las fábricas a causa de la guerra obligó a iniciar un proceso de modernización. Los sistemas de producción se encontraban arruinados y sin posibilidad de renovación. Mientras que en la mayoría de países la transformación de las estructuras de producción se fundamentaba en la inyección económica del Plan Marshall, en Gran Bretaña se continuaba utilizando modelos de fabricación heredados de la revolución industrial del siglo XIX. Este orgullo por su pasado generaba en mucha población interés por conocer y saber la historia de la cien-

cia. La reivindicación del carácter más íntimo no se refería únicamente a las máquinas, sino que también ponía de manifiesto los conjuntos fabriles, los barrios obreros y las ciudades industriales.

En Cataluña, años más tarde, se experimentó un sentimiento similar. Las aglomeraciones con una significativa herencia industrial se convirtieron en núcleos más o menos organizados enfrentados a las políticas dictatoriales del desarrollismo económico. La construcción de numerosas ciudades se realizaba sin tener en consideración el patrimonio más reciente. Prácticamente, la única garantía para la protección de un elemento arquitectónico era disponer de un valor artístico, en muchos casos entendido como un bien religioso.

Después de la impunidad en la desaparición de elementos muy representativos y con el objetivo de evitar el derribo de otros, comenzaron a organizarse colectivos de ciudadanos en torno a las asociaciones vecinales, que forzaron a las nuevas administraciones democráticas a recuperar un buen número de antiguas instalaciones industriales como nuevos espacios para el ocio y la cultura, evitando así el riesgo de su desaparición inminente.

El papel de los profesionales pertenecientes a estos colectivos fue fundamental para estudiar y analizar las numerosas huellas dejadas por el desarrollo industrial. Principalmente edificios, pero también maquinaria, objetos, documentos, películas, fotografías, dibujos, etc., aparecen para dejar presente un conocimiento sobre las formas de organización y las relaciones laborales del pasado.

Una vez superada la transición democrática con un enorme esfuerzo y dedicación a contrarreloj, se alcanzó un período de relajación en que se priorizaban de nuevo otros intereses, alejados de la recuperación del patrimonio arquitectónico en general.

Dentro de un nuevo ciclo marcado por unas políticas que tienden al acercamiento del ciu-

dadano, se vuelve a hablar de la racionalización en el uso del suelo. Factores como el medio ambiente, el paisaje y el entorno, así como los conceptos de reciclaje y aprovechamiento, dan un nuevo giro viendo nuevas posibilidades para las estructuras fabriles antiguas que aún perduran diseminadas en el territorio o dentro de las ciudades. Esta situación obliga a los técnicos a elaborar inventarios patrimoniales y decidir posteriormente los elementos objeto de la inclusión en un catálogo, con una protección específica en cada caso. Los criterios se deben fijar atendiendo al trabajo de los diversos colectivos profesionales.

Para la representatividad de las tipologías edificatorias singulares, las dimensiones y la ubicación de los edificios o conjuntos industriales constituyen una realidad a considerar dentro del patrimonio arquitectónico.

La posibilidad de trasladar al Colegio de Arquitectos de Cataluña la reflexión teórica y el debate sobre actuaciones en este ámbito, en el marco del XXI Cursillo sobre la Intervención en el Patrimonio Arquitectónico, así como las otras actividades complementarias, como las visitas, la tradicional cena en el marco de las Cavas Codorniu, la muestra de publicaciones, la inauguración de una exposición en el COAC, etc., representan un serio desafío para implicar una pluralidad de ámbitos disciplinarios.

Bajo el título «El patrimonio industrial: antiguas estructuras, nuevas actuaciones», las jornadas se desarrollan con el objetivo de acercarnos al presente, sin olvidar las dinámicas forjadas a lo largo de los años. El cursillo se estructura en torno a tres ámbitos de discusión:

- Intervenciones en el marco urbano en transformación (Barcelona, Bilbao, Londres y Berlín).
- Intervenciones en el marco territorial (Cataluña, País Vasco, Bélgica e Italia).
- Políticas de intervención: iniciativas particulares, organismos e instituciones privadas y/o instituciones públicas.

También se muestran actuaciones singulares, imaginativas o polémicas, algunas de ellas acompañadas de visitas sobre el terreno, para poner de manifiesto la escala y magnitud diferentes de las estructuras industriales y los nuevos tratamientos desde posiciones claramente diferenciadas:

- Actuaciones en espacios o áreas abiertas, denominadas *de paisaje industrial* (parque fluvial, canal industrial del Ter, las colonias industriales, ría de Bilbao, etc.).
- Actuaciones para la recuperación de viejos contenedores industriales como equipamiento para la ciudad (Vapor Vell de Sants, Tecla Sala, Casaramona...).
- Actuaciones dentro del patrimonio industrial para promover programas de musealización en el mismo espacio (mNACTEC, El Clot del Moro, etc...).
- Nuevas corrientes de recuperación de industrias fabriles: los *lofts* (Vapor Lull).

Las visitas *in situ*, así como las respectivas conferencias de algunos proyectos en curso durante el año 1998, como la fábrica Casaramona, la Tecla Sala y el Vapor Vell, pretenden iniciar un diálogo sobre el grado de respeto que se debe tener por el modelo tipológico original, ante el nuevo rol otorgado al edificio de acuerdo con la solución arquitectónica propuesta. No se puede olvidar, pues, que todos los períodos artísticos han definido unos criterios de estilo y ornamentación, incluso en los conjuntos fabriles, ofreciendo una clara respuesta a las exigencias formales de cada etapa.

La recuperación total o parcial de los usos originales puede dar pie a impregnar antiguas estructuras de valores culturales aportados por la historia más o menos reciente. A través de este camino, se pasa revista a los programas o alternativas de musealización que establecen una simbiosis entre el continente y el contenido, siendo uno de los principales campos europeos en la reutilización del patrimonio industrial. Un ejemplo para-

digmático es el Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya (mNACTEC), en Terrassa. La sede central, instalada dentro de un marco arquitectónico único como es el antiguo Vapor Aymerich, Amat i Jover, expresa todas las sensaciones necesarias para sentirnos transportados al primitivo mundo industrial. El mNACTEC se ha convertido en Cataluña en el motor de un sistema de museos temáticos, que se van situando generalmente en el interior de las antiguas sedes fabriles, recuperando la arquitectura y el patrimonio de acuerdo con el contenido más adecuado.

También es justo reconocer el protagonismo del Vallès en la industrialización de Cataluña. Las ciudades de Sabadell y Terrassa han sido desde siempre pioneras en la salvaguarda de sus ejemplos arquitectónicos más notables. Por este motivo, el cursillo rinde homenaje a la comarca, celebrando los actos de clausura en el Vapor Universitario, sede de la Delegación del Vallès del COAC.

Finalmente, las jornadas se ven complementadas por la inauguración, en la sala de exposiciones del COAC, de la exposición itinerante «Ciutat i fàbrica, un recorregut pel patrimoni industrial de Barcelona» (Ciudad y fábrica, un recorrido por el patrimonio industrial de Barcelona) con el objetivo de dignificar los valores de estas estructuras, presentes en diferentes distritos de Barcelona.

Se pretende mostrar la oportunidad única que, como afirmaba el entonces presidente de la AADIPA Francisco Javier Asarta, «ya se desaprovechó durante las transformaciones que supusieron los Juegos Olímpicos de 1992 en Barcelona», y que configura un terreno con grandes posibilidades de futuro para el ejercicio profesional de arquitectos y urbanistas.

1999

DICTAMEN SOBRE EL VALOR PATRIMONIAL Y ARTÍSTICO DE CAN DOMÈNECH

Cerdanyola del Vallès
C/ Sant Martí, 88

Autora: Anna Albó Riera.
Encargado por el Ayuntamiento de Cerdanyola del Vallès.

El Ayuntamiento de Cerdanyola, propietario del edificio, solicitó este dictamen a raíz de la polémica que estalló cuando se quiso derribar el edificio—incluido en los estudios para el catálogo y plan especial de protección del patrimonio arqueológico y arquitectónico que se estaban elaborando— con objeto de construir unas nuevas dependencias administrativas.

En primer lugar, el dictamen hace un análisis histórico, arquitectónico y urbano del edificio; a continuación, define unos criterios de valoración que son la base sobre la cual se evalúan los datos analizados; y finalmente muestra una valoración global del edificio, sobre el cual se apuntan algunas pautas de actuación.

A continuación se presenta un resumen de los principales puntos del dictamen.

Análisis histórico

A mediados del siglo XIX, Cerdanyola se convirtió en un centro de veraneo. Se empezaron a construir casas de recreo con jardín, se abrieron hostales y cafés... En ese contexto, en 1894, un grupo de veraneantes impulsó la construcción de un teatro, un salón de billar y un café conocido con el nombre de *casino dels senyors*, el primer casino de Cerdanyola. El arquitecto fue Gaietà Buïgas. En 1905, a causa de problemas económicos, la finca fue adquirida por Evaristo López, que la convirtió en la Villa López. Hacia el año 1912, Eduard Balcells i Buïgas, arquitecto municipal de Cer-

danyola y sobrino de Gaietà Buïgas, diseñó la valla y la reja de la calle de Sant Martí. En 1963, hubo una reforma y una ampliación y el edificio se convirtió en la sede de los laboratorios farmacéuticos Domènech (origen del nombre actual), que permanecieron en él hasta principios de la década de 1990.

Análisis arquitectónico y urbano

Can Domènech es un edificio aislado rodeado de jardín que representa una tipología singular en el entorno. El edificio original está formado por un volumen principal de planta baja y piso y dos cuerpos laterales de planta baja. La ampliación se halla en la parte posterior. La comparación de la fotografía de 1999 con la de 1961 permite ver cómo era el edificio original y constatar que la pérdida más relevante de la construcción ha sido la desaparición de los ventanales de la planta superior y otros elementos decorativos demasiado eclécticos para el gusto de 1963. Analizando la arquitectura del edificio, todo hace pensar que la planta y el volumen general, de un estilo ecléctico que apunta algunos rasgos del Modernismo y que recuerdan al mercado de Sitges, se han de atribuir a Gaietà Buïgas, autor de esta misma construcción municipal. En cambio, la marquesina y la puerta metálica, modernistas con influencias *art déco*, así como la reja de la calle, parecen obra de Eduard Balcells y se pueden relacionar con diversas creaciones suyas. Las vidrieras típicamente modernistas que había en los ventanales de la fachada principal, obra del vidriero alsaciano Ludwig Dietrich von Bearn, y que fueron trasladadas cuando se vendieron los laboratorios, es posible que se colocaran con motivo de la reforma de Balcells.

Valoración

Para valorar el edificio razonadamente, se tienen en cuenta los siguientes aspectos:

- Interés histórico: como elemento de memoria, significación e identidad colectiva.

- Interés urbano: papel que desempeña en el tejido construido de la ciudad, espacialmente y como hito.

- Interés arquitectónico: como tipología, como pieza individual, tanto globalmente como por los elementos y por la calidad espacial que genera, y también como parte del conjunto de la obra de sus arquitectos; se valoran todas las fases que nos han llegado de la edificación, sin considerar un supuesto estado ideal inicial del edificio.

- Estos factores se valoran en el contexto específico de Cerdanyola.

El principal interés histórico del edificio es la significación que tiene como equipamiento representativo de una época y una manera de vivir determinadas. Desde el punto de vista del análisis urbano, Can Domènech aporta un ensanchamiento de las visuales de la calle, la visión de un jardín y elementos arquitectónicos de una calidad que destaca por encima de la del entorno. Arquitectónicamente, el edificio original sobresale por la cubierta de teja vidriada que hay sobre la estructura de madera; por los elementos de hierro, como la reja, la puerta o la marquesina; por un antepecho de diseño floral modernista; por diversos pavimentos hidráulicos del interior y por una gruta de rocalla en el jardín. Las vidrieras eran de gran calidad. De la ampliación de 1963, lo más interesante es el interior, que conserva elementos relevantes, representativos de aquella época.

Situación al 2006

El edificio fue finalmente incluido en el Plan Especial de Protección del Patrimonio Arqueológico y Arquitectónico de Cerdanyola y se rehabilitó, según el proyecto del arquitecto Víctor Argentí, como sede del Museo de Arte de Cerdanyola (MAC Can Domènech).

RESTAURACIÓN DE LA ARQUITECTURA MODERNA **XXII Cursillo sobre la Intervención en el Patrimonio Arquitectónico, del 16 al 19 de diciembre**

Equipo director: Montserrat Caldés i Torrent, Joan Falgueras i Font, Joan Manuel Nicolás i Monsonís y Antoni Vilanova i Omedas, arquitectos.

El último cursillo del milenio se permitirá el ejercicio de reflexionar en pretérito sobre la arquitectura contemporánea. El siglo xx como paisaje histórico, sujeto ya inexorablemente a la ruina.

Nos interesará por un lado entender las diversas y contradictorias aportaciones de la teoría y la praxis de la arquitectura de la modernidad en el debate contemporáneo entre pasado y presente, y por otro lado exponer la problemática general y específica que las incipientes experiencias de su conservación y restauración nos plantean.

Tener entre manos los voladizos de la Fellingwater, la villa Tugendhat, la casa Müller, la Ville Savoie, los equipamientos de Como, las terrazas y colores de las casitas de Pessac o la *Siedlung* completa de la Weissenhof obligará a otra perspectiva sobre cuestiones como caducidad material y técnica, obsolescencia funcional, socialización y reutilización, patrimonio cultural e industria del ocio, valores documentales histórico-arqueológicos, artísticidad, autenticidad, continuidad, contraste, etc.

En nuestro entorno, poner sobre la mesa la Casa Bloc, el Antituberculoso, el Gobierno Civil de Tarragona, la M.M.I., nos permitirá ver la compleja problemática de cada actuación que, al tiempo que un trabajo riguroso y sistemático de disección, se convierte en una voluntariosa reconstrucción de memoria disciplinar, y no puede dejar de ser un ejercicio creativo y, por tanto, crítico y apasionado.

Ello nos obligó incluso a discutir, en el inte-

rior de los pabellones de Barcelona o de París, sobre los sofisticados y detectivescos procesos de documentación y reconstrucción de edificaciones efímeras en la época de la reproducción técnica de la obra de arte. ¿Original? ¿copia?

Utilizar estos sujetos especiales para la conjugación de verbos habituales en el mundo especializado de la intervención en el patrimonio obligará forzosamente a replantear algunos de sus emplazamientos comunes.

2000

INFORME SOBRE LAS CARACTERÍSTICAS URBANAS Y TIPOLÓGICAS DEL NÚCLEO ANTIGUO DE LA CIUDAD DE ESPLUGUES DE LLOBREGAT Y DIRECTRICES QUE SE HAN DE TENER EN CUENTA EN LAS PROPUESTAS DE INTERVENCIÓN

Autores: Albert Gassull i Bustamante, Ramon Gumà i Esteve y Marta Urbiola i Domènech.
Encargado por el Grup d'Estudis d'Esplugues.

Actualmente, sobre todo ahora que parece que en la sociedad todo se mide a partir de los rendimientos económicos y de trabajo, hablar de sectores de ciudad es hablar de edificabilidad, de servicios, de circulación vial y de otros tipos de parámetros técnicos (o tecnológicos). Incluso tendemos a querer cuantificar valores menos cuantificables, como los históricos o los de calidad de vida. Con todo, esta reflexión no pretende ser una crítica de las intervenciones urbanas que se llevan a cabo en muchas ciudades de nuestro país, donde cada vez se tiene más conciencia de los valores que podríamos considerar no cuantificables y que tienen una gran importancia en la calidad de vida de la ciudadanía, entendiéndola esta expresión en cuanto a incidencia en la salud y el bienestar de las personas. La finalidad de este informe no es

criticar en el sentido negativo de la palabra sino aportar una visión suficientemente amplia de las posibilidades y los valores del sector del núcleo antiguo de Esplugues de Llobregat analizado y ofrecer posibles alternativas para conservarlo o regularlo.

Información documental

- **Crecimiento urbano.** El territorio que actualmente forma el municipio era, a finales del siglo XVIII y principios del XIX, eminentemente rural, con tierras de cultivo, torrentes que bajaban de la sierra de Collserola y núcleos de población pequeños y dispersos. También lo atravesaban diversas vías de comunicación. Al margen de los núcleos más antiguos, los primeros crecimientos se produjeron a lo largo de la carretera durante todo el siglo XX, hasta llegar a constituir la ciudad actual.
- **Planeamiento de la zona.** Actualmente, la normativa general vigente es el Plan General Metropolitano, que cuenta con el apoyo de diferentes tipos de planes que sirven para ordenar sectores concretos y del Catálogo y Plan Especial de Protección y Rehabilitación.
- **Zonificación.** Las zonas de conservación de estructura urbana edificatoria (15) y de verde privado protegido (8a) poseen una regulación en que se tienen en cuenta las preexistencias y se introducen medidas para conservarlas y regularlas. La zona de núcleo antiguo (12) permite el derribo de las edificaciones existentes y la construcción de otras con una tipología totalmente diferente. Las zonas de parque urbano (6) y de equipamientos (7) están sobre terrenos no edificadas o con construcciones nuevas de poca densidad.
- **Tipologías edificatorias.** En la zona central de la ciudad encontramos diferentes edificaciones que presentan una estructura formal tradicional propia de las construcciones del siglo XIX y de la primera mitad del XX (viven-

da unifamiliar de poca altura, con una fachada de menos de 6 m de ancho y con una disposición de aberturas y elementos de fachada que sigue criterios homogéneos).

Consideraciones finales

- **Valores históricos, tipológicos y ambientales.** El núcleo antiguo de Esplugues tiene unos valores históricos, tipológicos y ambientales innegables. Históricos, porque la estructura urbana y las edificaciones que aún se conservan se han formado en momentos significativos del crecimiento de la ciudad. Tipológicos, porque muchos edificios conservan la estructura de la casa tradicional. Y ambientales, porque el núcleo antiguo presenta unas importantes áreas no edificadas ni edificables, o de baja densidad edificatoria, que pueden incidir favorablemente en la calidad urbana del sector. Teniendo en cuenta estos valores, y a partir de las permanencias, se puede reordenar un «centro histórico» basado en una planificación global del sector que tenga en cuenta criterios de conservación y de respeto por el entorno.
- **Planeamiento existente.** El planeamiento actual ha incidido favorablemente en la protección de algunos sectores y en la poca densificación de otros. Por otra parte, de esta gran labor definida por el planeamiento quedan excluidas zonas que no deberían estarlo. En este caso, sería conveniente hacer un estudio más profundo del sector, entendiéndolo como un gran conjunto.
- **Intervención en el centro de la ciudad.** El sector del núcleo antiguo aún conserva una serie de valores que se deben preservar a partir de una regulación global, como ya se apuntaba en el estudio del Catálogo. En la regulación de este núcleo se tendrían que tener en cuenta los parámetros existentes que se deben conservar: la estructura urbana y tipológica, la baja densidad edificatoria, las zonas libres ya existentes y

el uso residencial de baja densidad complementado con los de equipamientos, comercial y de parque urbano. También consideramos conveniente pensar en el sector como una gran área claramente diferenciada dentro de la ciudad, en la que es preciso introducir un tratamiento paisajístico y ambiental específico y definir los espacios de vínculo con el resto de los sectores.

LOS MONASTERIOS, PATRIMONIO ARQUITECTÓNICO, GENERADORES Y DEPOSITARIOS DE LA CULTURA XXIII Cursillo sobre la Intervención en el Patrimonio Arquitectónico, del 14 al 17 de diciembre

Director: Albert Pla. Equipo: Montserrat Caldés y Jaume Serra. Fotografía: Pepo Segura. Colaboradora: Pilar Manero, coordinación.

La intervención arquitectónica

Desde hace tiempo se conoce la existencia de innumerables monasterios en toda Europa (y, en concreto, en nuestro territorio más próximo), con conjuntos edilicios de diferentes tamaños y ubicaciones. Igualmente, ¿se sabe si la mutación continúa frente a su uso inicial, religioso, cultural y productivo, con todo lo que ello implica de transformación en lo que a su incidencia social se refiere?

El conocimiento de todo lo anterior ha permitido constatar que dichos conjuntos se encuentran casi siempre en estado de abandono y que el mantenimiento de su arquitectura resulta escaso.

Esta situación siempre ha constituido para mí el motivo profundo que me ha llevado a una íntima reflexión personal, a la vez que ha despertado en mí un gran interés cultural y profesional.

Dicha reflexión personal a lo largo de los años (además del interés cultural) es lo que

me impulsó a proponer este tema para el XXIII Cursillo.

En este caso, se trata de convertir los monasterios en una herramienta que nos sirva a todos para compartir los distintos interrogantes de su arquitectura, tanto la original como la que presenta en su estado actual. Asimismo, este instrumento nos debe permitir conocer lugares y situaciones concretos y analizarlos valorando las distintas opciones que se han proyectado (o bien que se han realizado ya).

Así, entre todos, hemos extraído conclusiones y propuestas para aportar a estas edificaciones unos criterios y proyectos que, aplicados con resolución, merezcan la consideración de nuestra sociedad más inmediata e impulsen a instituciones, particulares, arquitectos y planeadores del entorno a tomar conciencia colectiva de dicha realidad.

Por todo lo expuesto anteriormente, y con la finalidad de desarrollar esa reflexión colectiva a la que aludía, me presenté para dirigir el XXIII Cursillo de la AADIPA en el año 2000.

Cabe añadir que la idea fue rápidamente compartida por los miembros que conforman el equipo directivo del trabajo: los arquitectos Montse Caldés y Jaume Serra, junto con el fotógrafo Pepo Segura y con la coordinación logística de Pilar Manero.

La citada reflexión colectiva arranca de la realidad de los monasterios de la Europa actual y de toda la zona mediterránea, realidad que viene definida por un conjunto de edificaciones siempre aisladas. Por su dimensión e incidencia dentro del territorio, y porque definen y dominan el paisaje de su entorno inmediato, esos conjuntos disponen de un estilo y una tipología arquitectónica propios. Se trata de edificaciones sólidas y silenciosas que permanecen emblemáticas y monumentales en cada lugar, casi siempre solitarias, recordadas de vez en cuando por alguna visita cultural o simplemente turística.

Algunos monasterios se han transformado en edificaciones diluidas dentro de las ciuda-

des, que, con sus edificios residenciales y sus ruidosas calles, han macizado densamente el espacio vacío, libre, claro y favorecedor de la percepción monumental de sus muros. Y así han quedado transformados en «un edificio más», cuya percepción puede pasar desapercibida y que nosotros debemos redescubrir a través de criterios urbanos.

El empuje de esta justificación programática no ignora ni esquivo la difícil realidad económica y de gestión del patrimonio arquitectónico (inmobiliario) que supone la titularidad de los monasterios y el embrollo fastidioso de relaciones, trámites y todo cuanto se desee añadir. Sin embargo, la realidad arquitectónica está presente, y dicha realidad se da de un modo manifiesto, monumental, potente y quizá ruinoso.

¿Su contenido cultural obliga a los arquitectos a que no la podamos dejar de lado? ¿Aunque con la intervención se la dañe más? Puesto que conocemos nuevos usos de renovación e incidencia cultural que complementan los actuales, sin olvidar las técnicas y criterios de rehabilitación, consolidación y protección de esos edificios monumentales, cabe plantearse la posibilidad de llevar a cabo una actuación.

Los trabajos de propuestas concretas y la realización del cursillo en todas sus actividades, propias y paralelas (ya sean de gestión o de producción y contenidos) se desarrollaron guiados por un equipo interdisciplinario. De este modo, se pudieron abarcar los diversos ámbitos de cultura, religión e historia, es decir, desde los de incidencia social hasta los esencialmente arquitectónicos. Todo ello se abordó a partir de directrices propias y de una clara propuesta de intervención en el patrimonio arquitectónico de las edificaciones monumentales.

Existe una serie de cuestiones que, lógicamente, en temas de intervención arquitectónica son comunes para todos los edificios y que conllevan una incidencia social colectiva. Esas cuestiones evidencian el guión de trabajo que ha definido el desarrollo del XXIII Cursi-

llo, que se presenta en esta publicación gracias a los trabajos expuestos.

Los criterios desarrollados en el cursillo pretenden dar respuesta, entre otras, a las preguntas siguientes:

- ¿Conocemos este patrimonio arquitectónico?

- ¿Qué sabemos de su ubicación, territorios, tipologías, dimensiones?

- ¿Conocemos su implantación inicial, su papel histórico, su pasado y su futuro?

- ¿Conocemos su gestión, titularidad e incidencia social en el territorio?

- ¿Sabemos algo de su situación, su ruina y abandono, su degradación permanente?

- ¿El papel de las diversas administraciones públicas es conocido? ¿Podemos contribuir?

- ¿Las diversas administraciones públicas consideran este patrimonio de un modo especial y diferenciado que se traduce en ayudas e impulsos de nuevos modelos de uso?

- ¿Cómo se puede actuar en esta arquitectura monumental?

- ¿Las actuaciones realizadas son suficientemente conocidas?

- ¿Se pueden proponer nuevos usos?

- ¿Somos conscientes de los criterios de mantenimiento referidos a los monasterios actualmente en uso?

- ¿Se pueden fijar criterios para un modelo de protección según el estado de los monasterios?

Con el fin de responder a estas preguntas iniciales, se planteó dentro del XXIII Cursillo, sobre los monasterios, una reflexión intensa y plural desde diversos ámbitos. Ello nos ha permitido abordar con detenimiento la situación actual y futura de este tema en los distintos países presentes en la reunión de Barcelona.

La intención del equipo directivo del XXIII Cursillo era, pues, poner sobre el tapete un debate y una reflexión para que todos los participantes, con sus diversos conocimientos y experiencias, transmitieran una mejor respuesta

al reto que supone la extensa y diversa riqueza de que dispone nuestro país (y toda Europa) en materia de monasterios. Ignoro si hemos cumplido dicho objetivo, aunque estoy convencido de que el camino tomado es el apropiado.

MONASTERIOS

Jaume Serra, arquitecto.

Como complemento al XXIII Cursillo se hizo la exposición «Monasterios», que se llevó a cabo en el COAC del 14 de diciembre del 2000 al 13 de enero del año siguiente, con objeto de mostrar a los miembros que participaron en el cursillo y al público en general algunos de los aspectos de la arquitectura monástica en Cataluña, su evolución y el estado actual de este tipo de edificaciones.

Es la reflexión personal, prolongada a través de los años, lo que me llevó a realizar la propuesta del tema del XXIII Cursillo y lo que me empujó a hacer de su análisis una herramienta que, en sí misma, sirva a todos para compartir los diversos interrogantes respecto a la arquitectura monástica, tanto la de su estado original como la actual. La voluntad es que este esfuerzo permita, también, conocer lugares y situaciones concretos, analizarlos mediante la valoración de las distintas opciones que se han proyectado o que ya se han realizado y, así, extraer conclusiones y propuestas para aplicar a estas edificaciones nuevos criterios y proyectos.

La existencia de un gran número de monasterios en nuestro territorio más próximo, con conjuntos arquitectónicos de diferentes tamaños y ubicaciones, de continuidad variable respecto a su uso inicial, religioso, cultural y productivo, con todo lo que ello significa de transformación en su incidencia social, nos ha llevado a constatar que casi siempre se encuentran en estado de abandono y de falta de mantenimiento arquitectónico. No hay que ol-

vidar que se trata de edificaciones, en muchos casos, casi milenarias.

Como edificaciones aisladas, por su tamaño y por su incidencia dentro del territorio los monasterios siempre definen y dominan el paisaje de su entorno inmediato. Disponen de un estilo y de una tipología arquitectónica propios, de manera que estas edificaciones, sólidas y silenciosas, permanecen en cada lugar emblemáticas y monumentales y casi siempre solitarias, aunque se las recuerde, de vez en cuando, con alguna visita cultural o simplemente turística.

La realidad arquitectónica —monumental y posiblemente ruinoso— de los monasterios se manifiesta de forma notoria, de ahí que sea necesario que desde nuestra profesión, y con la ayuda de los demás agentes culturales, se revise su realidad y se reflexione sobre ella, a fin de que no se agrave su situación. Conocer nuevos usos, complementarios de los actuales, de renovación e incidencia cultural, y valorar las técnicas y criterios de rehabilitación y consolidación contribuirá a conseguir la correspondiente protección y mejora de estos edificios monumentales y de su entorno.

La dispersión de criterios, ignorando métodos y soluciones, no es una buena fórmula para conseguir resultados satisfactorios. De ahí que la puesta en común de conocimientos y propuestas, dentro del XXIII Cursillo, pretendiera mejorar la situación actual.

Así, se planteó una visión del papel de los monasterios a lo largo de la historia y concretamente del conocimiento del hecho monacal dentro de la sociedad europea a lo largo de sus cerca de mil años de existencia en todo el territorio.

Asimismo, se analizaron la vida colectiva monacal, el propio edificio, su implantación y su papel social, así como el territorio elegido y el paisaje, y todo ello se ilustró con una clara exposición de los criterios artísticos y monumentales, la estética diversa y la evolución de la imagen emblemática del monasterio, su

origen, su implantación primitiva y su permanencia actual.

Resultaron especialmente interesantes las nuevas reflexiones y las nuevas incidencias en la cultura derivadas de la restauración e intervención arquitectónica según los nuevos programas de uso.

La muestra citada clasificaba los monasterios en ámbitos diferentes, según la regla que seguían los religiosos: la regla determinaba el tipo de vida y, por lo tanto, la forma del edificio que la iba a englobar estaba condicionada por ella. Así se obtuvo un documento sorprendente de la arquitectura benedictina, concretamente el plano de un monasterio carolingio ideal que fue enviado al abad de Sankt Gallen y que se convirtió en el modelo arquitectónico que dio respuesta a la regla de san Benito, del mismo modo que la rigidez de la regla cisterciense facilitaba la unidad de la configuración arquitectónica de sus monasterios, o que el espíritu cartujano suponía un tipo totalmente diferenciado de edificio al reunir la vida eremítica y la cenobítica en un solo monasterio.

Se mostró que los monasterios se componen de diferentes piezas que forman un conjunto, que en muchos casos han crecido a lo largo de los siglos y que han sufrido una evolución desigual hasta llegar a ser tal y como los encontramos hoy en día. Algunos han sido origen de un núcleo urbano y se han convertido en sitio emblemático de una población, y otros son un hito en el paisaje que nos recuerda la importancia que tuvieron en tiempos pasados; también los hay que se han convertido en monumento o en ruina, a la espera de un futuro incierto.

Mediante la colaboración de la historiadora Conxa Peig, también se presentaron los planos inéditos de la propuesta de restauración que el arquitecto Martí Sureda planteó para Santa María de Ripoll, a mediados del siglo XIX, y aquéllos se compararon con la propuesta de reconstrucción de Elías Rogent, que

fue la que finalmente se llevó a cabo. Este ejemplo demostraba que en aquella época ya existía la polémica sobre cómo intervenir en los monumentos.

La necesidad de seleccionar un número determinado de fundaciones monásticas hizo que la exposición se centrara en los monasterios situados dentro del área geográfica catalana y en aquellos que fueran más representativos de las órdenes de más importancia histórica y arquitectónica. Así, se recopiló información de una treintena de monasterios, con fotografías de su estado actual realizadas por el fotógrafo Pepo Segura, maquetas y planos, y todo ello dio lugar a un acopio de información que nos permitió dar a conocer un patrimonio que, aunque lo tengamos muy cerca, nos es bastante desconocido.

Bajo la dirección de Albert Pla, el guión, la documentación y el montaje los llevaron a cabo Jaume Serra y Pepo Segura, con la colaboración de Montse Caldés y Meritxell Cuspiñera.

Aunque no estaba previsto que la exposición fuera itinerante, tras la clausura del cursillo la exposición viajó hasta distintas sedes del COAC (Canet, Sant Joan Despí, Tarragona, Terrassa, Tortosa), llegó a la canónica de Vilabertran y al Ayuntamiento de L'Aldea y se expuso incluso en la catedral de Badajoz, donde fue muy bien recibida.

2001

INFORME SOBRE EL VALOR PATRIMONIAL DEL PASAJE DE ISABEL, EN EL BARRIO DE VALLCARCA. BARCELONA

Autora: Margarita Costa Trost.
Encargo de la Associació de Veïns del Passatge d'Isabel.

El informe analiza la vertiente histórica, tipológica y funcional del pasaje de Isabel, situado en el barrio barcelonés de Vallcarca, a fin de

definir su valor patrimonial. El pasaje se creó en el año 1836 en honor a la joven reina Isabel II (1830-1904). Cuando el municipio de Horta se incorporó a la ciudad de Barcelona, se produjo una duplicidad del nombre del vial, y entonces se pasó a denominar *pasaje de Isabel*. Actualmente, se trata de una calle sin salida que da acceso a siete viviendas unifamiliares entre medianeras en la parte norte de la misma calle, donde se encuentran los números del 2 al 14, con un jardín en el lado de mediodía, entre los números 1 y 7.

El barrio de Vallcarca sigue el valle del antiguo torrente de Vallcarca. El torrente de la Farigola (o del Remei) cruzaba el lugar en sentido E-O y vertía sus aguas en el de Vallcarca. El pasaje de Isabel se encuentra situado al pie de este torrente. Desde Sant Genís dels Agudells bajaba un camino hacia el barrio de Gràcia que cruzaba el torrente de la Farigola en un lugar donde estuvo, durante muchos años, el antiguo Hostal de la Farigola; la entrada del pasaje daba directamente a la explanada que había delante de la antigua hospedería. En este punto coincidían el antiguo camino de Gràcia al Coll (que avanzaba por la actual calle del Torrent del Remei), el que subía a Collserola por la actual calle de Gomis y el que iba a Penitents por la actual calle de Gustavo Adolfo Bécquer. Otros escritos, como *Articles sobre el Principat de Catalunya, Andorra i zona de parla Catalana del regne d'Aragó*, de Pascual Madoz, o el *Cuestionario de Francisco de Zamora. Descripción Geográfica del Término y Pueblo de San Genís dels Agudells, alias Horta*, realizado en 1789, confirman que el actual pasaje de Isabel y sus inmediaciones configuraban el primer lugar urbanizado del barrio de Vallcarca. Un cruce de caminos, un buen suministro de agua y la existencia de determinados servicios, fundamentales para aquella época, convirtieron el lugar en un punto estratégico para que los parroquianos se dirigiesen hacia la explanada. Hasta este año, no obstante, el origen fundacional y tipo-

lógico del pasaje de Isabel planteaba dos teorías apriorísticas:

a) La última revisión del *Catálogo del Patrimonio Arquitectónico Histórico-Artístico de la Ciudad de Barcelona* define la estructura del pasaje como posible ciudad jardín proyectada siguiendo las pautas de reflexión de sir Ebenezer Howard (1850-1928).

b) Al mismo tiempo, se atribuye la apertura y el diseño del pasaje de Isabel al arquitecto Andreu Audet i Puig, el cual proyectó en el año 1893 el edificio modernista que ocupa el número 8 del pasaje, Villa Esperanza. El expediente del proyecto fue depositado en el Archivo Municipal Administrativo de Barcelona (n.º 12.196). Se desconoce la existencia de documentación que atribuya a Andreu Audet i Puig el proyecto de apertura del pasaje.

El pasaje de Isabel se considera un conjunto de casas de segunda residencia, fruto de la voluntad de la burguesía barcelonesa de la segunda mitad del siglo XIX de pasar en ellas sus vacaciones. Ahora bien, la tipología rural de las casas de los números 10, 11 y 12 y la representación de la calle en planos anteriores al proyecto de Audet i Puig, como el *Plà Geomètric del Poble i Terme de Sant Joan d'Horta*, de 1861, o el *Plano de Barcelona y sus alrededores en 1890 aprobado por el Excmo. Ayuntamiento en sesión del 13 de enero de 1891*, de 1890, confirman la anterioridad del establecimiento del pasaje y el hecho de que tal vez no fue proyectado como ciudad jardín de segunda residencia. En todo caso, los planos de 1861 confirman que la construcción es previa a las reflexiones de sir Ebenezer Howard.

La documentación personal de la familia Roig Ullayar, propietaria de la finca número 2, proporcionó el hilo conductor para iniciar una investigación en el Archivo Histórico de Protocolos de Barcelona. La descripción de las fincas documentadas en los escritos notariales constituye una fuente de información arquitectónica y constructiva ingente. El fragmento

transcrito del AHPB por el notario Baudilio de Xammar, 6 de octubre de 1836, libro: 8733, folio: 212, «Establecimiento a Viñals», muestra el origen del establecimiento del pasaje y la definición del uso de los espacios libres como huertos. Los establecimientos siguientes confirman la descripción.

Así pues, en su origen, la urbanización estaba dedicada a un conjunto de personas, en su mayoría campesinos, que disponían de caseta y huerto, dispuestos frente a frente, con salida llana y directa al antiguo camino público del Coll, denominado entonces *pasaje de Isabel II*, que daba directamente al Hostal de la Farigola. El pasaje incorporó posteriormente algún edificio propio de segunda residencia modernista y convirtió los antiguos huertos en jardines. Su lógica inicial estaba vinculada con la voluntad de dar vida al barrio de Vallcarca, más que con la de configurar una estructura de ciudad jardín de segunda residencia dedicada a los veraneantes. Las diferentes tipologías de las edificaciones existentes en el pasaje de Isabel y los jardines que hay delante son un reflejo de las sucesivas realidades históricas acaecidas en la calle y el barrio de Vallcarca, en general, desde principios del siglo XIX hasta el siglo XX.

INFORME TÉCNICO. DIAGNOSIS DEL ESTADO CONSTRUCTIVO DEL EDIFICIO ODEÓN DE CANET DE MAR

Autores: Carlos Agell i Magriñà y Montserrat Caldés i Torrent.
Encargo del Ayuntamiento de Canet de Mar.

El edificio está situado en el número 22 de la calle del Gram. El solar en que se ubica es de planta poligonal irregular. Linda en tres de sus cuatro fachadas con dos calles y una plaza. Es un edificio en testera, gran parte de cuya fachada da a la vía pública (la mayor da a la plaza).

El edificio consta de dos plantas: planta baja y planta piso. En la documentación del proyecto se menciona un semisótano, pero no podemos asegurar su existencia, ya que no se ha podido acceder a él.

La volumetría del edificio ha ido aumentando y cambiando notablemente durante su historia, lo cual ha acentuado algunas de las patologías que comentamos más abajo.

La planta baja ocupa todo el solar por medio de una estructura de pilares y bóvedas en paralelo y perpendicular a las fachadas; para adaptarse a los límites del solar, aparecen otros pilares que, cubiertos con forjado plano, dan lugar a zonas de servicio.

La planta superior se convierte en un volumen rectangular de planta libre soportado por una parte de los pilares de la planta inferior. En uno de los laterales hay un voladizo que aumenta el volumen de la planta. Originalmente era un balcón con pérgola, pero se cubrió como galería.

El edificio fue construido entre 1920 y 1923 y proyectado por Rafael Masó con el objetivo de convertirlo en la sede de la primera cooperativa española documentada, La Canetense. La planta inferior estaba destinada a las instalaciones propias de una cooperativa agrícola, y la superior, a una sala de baile. Con el tiempo, para rentabilizar mejor la parte superior, ésta se reconvirtió en cine y el último uso que se le atribuyó fue el de espacio para espectáculos. La planta inferior siempre fue reservada a la cooperativa, si bien recientemente el espacio ha sido ocupado por un supermercado.

A continuación exponemos la relación de patologías que afectan al edificio Odeón, enumeradas de una en una y ordenadas por sus características, si bien algunas se podrían agrupar, ya que son causas y consecuencias de un mismo problema. En el documento se determina la patología, se hace una descripción de la misma, se expone un supuesto de sus causas y consecuencias y se ofrece una propuesta de actuación para cada una de ellas.

- Rotura de dos armaduras de cubierta
- Grietas en varias bóvedas de la planta baja
- Combadura de los tirantes de la galería
- Grietas en los arcos de descarga
- Degradación de las cubiertas
- Grietas en el límite de la terraza
- Degradación del sistema de evacuación de aguas

- Corrosión en elementos metálicos
- Degradación del techo y los canales de fibrocemento

- Desprendimiento de elementos de la galería
- Desprendimiento de los cielos rasos
- Desprendimiento de piezas de las jardineras
- Humedades por filtraciones de las cubiertas
- Humedades provenientes del terreno
- Carpintería en mal estado
- Llegada del pavimento de madera
- Revestimientos de fachadas
- Revestimientos interiores

Finalmente, se indican las intervenciones que son indispensables por motivos de seguridad y el orden secuencial de los trabajos.

La propuesta realizada es una propuesta de mínimos que se concreta, por este orden, en:

- Restitución de la galería al estado original y reparación de la cubierta (trabajos que ayudarán a aligerar la carga sobre el muro deformado).
- Racionalización y reparación del sistema de saneamiento (trabajos totalmente imprescindibles).
- Reforma de la instalación eléctrica y aplicación de una nueva, ajustada a la normativa vigente y realizada según la propuesta de uso posterior.
- Supresión de la instalación antigua de agua y sustitución por una nueva.
- Saneamiento o restitución del revestimiento de las paredes afectadas por humedades.
- Arreglo de las grietas existentes.
- Repaso y saneamiento de la carpintería en general.
- Restitución de los falsos techos de las diferentes dependencias.

- Repaso general de los revestimientos y acabados interiores y exteriores.

LA PIEDRA SECA. REVALORIZACIÓN DE UN PATRIMONIO COMÚN EUROPEO

Equipo: Antoni López Daufí y Antoni Vilanova Omedas.

Coordinador: Facultad de Letras de la Universitat Rovira i Virgili.

Participantes: Instituto Europeo de Itinerarios Culturales (Luxemburgo); Asociación Cultural Trullo Sovrano (Italia); Universidad del Egea (Grecia).

Miembro asociado: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya a través de la Agrupació d'Arquitectes per a la Defensa i la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic (AADIPA).

Este proyecto, liderado por la Facultad de Letras de la Universidad Rovira i Virgili, pertenece a la convocatoria 2001 inscrita en el programa marco Cultura 2000.

Socios del proyecto: Instituto Europeo de Itinerarios Culturales (Luxemburgo); Asociación Cultural Trullo Sovrano (Italia); Universidad de Egea (Grecia), y Colegio de Arquitectos de Cataluña, a través de la Agrupación de Arquitectos para la Defensa y la Intervención en el Patrimonio Arquitectónico (AADIPA).

Introducción

Nacidas de una simbiosis perfecta entre cultura y naturaleza, las construcciones de piedra en seco, que se extienden por toda Europa, son el testimonio de un arte y una herencia arquitectónicas comunes. Su valor patrimonial se ha ignorado durante mucho tiempo. Recientemente esta arquitectura popular ha desvelado el interés de todas las ciencias y el estudio de su técnica se ha ido desarrollando y reforzando.

Este interés es indispensable para la supervivencia de la arquitectura de piedra seca, la cual, hay que decirlo, constituye un patrimonio tradicional en peligro. Hace falta prote-

gerlo de las amenazas que suponen los cambios arquitectónicos y culturales característicos de la sociedad contemporánea. Pero esta revalorización ha de pasar por una sensibilización general sobre su importancia en el ámbito cultural.

El objetivo general del proyecto «Cultura 2000. Piedra seca», cofinanciado por la Unión Europea, fue el estudio y la valoración de las estructuras de piedra en seco, así como la información y la sensibilización de la ciudadanía europea hacia una herencia arquitectónica que comparte. Para conseguir este objetivo el proyecto contemplaba el establecimiento de diversos itinerarios culturales virtuales, la creación de una página web sobre la piedra seca y la organización de unas jornadas para llegar a tomar consciencia del valor cultural de este ingente patrimonio común.

Jornadas

Las jornadas se celebraron en Tarragona, en el paraninfo de la Universidad Rovira i Virgili, durante los días 5, 6 y 7 de julio de 2002.

Las diversas comunicaciones ponían en evidencia, entre otras cuestiones, los cambios sufridos por la agricultura tradicional, fuertemente sustituida por un nuevo modelo —el agronegocio— que, con su carácter intensivo, provoca un impacto en los elementos paisajísticos, en los recursos naturales y en la estructura del sector. Por otro lado, la baja rentabilidad de la agricultura de secano comporta el abandono de los cultivos situados en las áreas de difícil mecanización (pendientes), que a menudo son las que presentan mayor número de construcciones asociadas (bancales con márgenes de piedra seca).

Además de Cataluña, asistieron participantes de diferentes países de ámbito europeo: Italia, Luxemburgo, Grecia, Chipre, Francia, Andorra, Rumania y Bulgaria. También estuvieron representadas diversas instituciones internacionales, como el Consejo de Europa, la Comisión Europea e ICOMOS.

Como recapitulación final, se redactó un memorándum sobre la defensa de las construcciones con piedra seca en que se recogían las conclusiones principales de las Jornadas y se pedía una línea de turismo cultural y la protección legal para este tipo de construcciones, verdaderos sellos de marca de un patrimonio común europeo. Este escrito se remitió a las instituciones responsables del patrimonio cultural a nivel local, autonómico, nacional, europeo e internacional.

Exposiciones

Paralelamente a la celebración de las Jornadas, en la sede de la Demarcación de Tarragona del Colegio de Arquitectos de Cataluña se abrieron al público las siguientes exposiciones:

- «El paisaje de la piedra seca», producida especialmente para las Jornadas y comisariada por el representante de la AADIPA, con los contenidos aportados por los diferentes socios. Explica con imágenes el papel de la arquitectura de piedra en seco en la configuración de un característico paisaje cultural que identifica la cuenca mediterránea.
- «El hombre y la piedra» consta de una selección de quince fotografías de gran formato, entre las que su autor —Francesc Jarque— realizó por encargo de la Universidad de Valencia, con motivo de una exposición que tenía por título este mismo nombre. Se trata de imágenes chocantes y directas, testimonio del arduo trabajo del mundo rural de las tierras del norte del País Valenciano.

Posteriormente, esta doble muestra viajó por diversos lugares de Cataluña: Tàrrrega, Tortosa (Demarcación del Ebro del COAC), La Fatarella (Fundación El Solà), Roquetes y Figueres (Delegación del Alt Empordà del COAC).

Página web

Bajo la dirección del entonces decano de la Facultad de Letras de la Universidad Rovira i Virgili, Dr. Enric Olivé Serret, y con la colaboración de todos los socios del proyecto pedr@seca2000, se presentó la página web que cumplía el objetivo de concentrar y divulgar las experiencias de trabajo, estudio e intervención alrededor de este patrimonio construido: www.pierre-seche.net, realizada en italiano, francés, griego, inglés y catalán.

La labor del representante de la AADIPA consistió en redactar —siempre haciendo referencia a Cataluña— las páginas del apartado de construcción —materiales, herramientas, técnicas, tipologías existentes— y del apartado de restauración —estado de conservación y mantenimiento, iniciativas, ayudas y técnicas— de los elementos de piedra seca.

Al mismo tiempo, se creó un itinerario virtual donde se daban a conocer al visitante las zonas de Lesbos, en Grecia, la italiana de Alberobello y en Cataluña Altafulla, El Vilosell y La Fatarella, y donde se facilitaban todos los datos relacionados con el proceso constructivo utilizado y el origen y la historia de estos parajes.

Actualmente se puede acceder a estos contenidos a través de la dirección www.humanrights-observatory.net/pierre-seche/franprincipal.html.

Itinerario cultural

Los asistentes a las Jornadas pudieron realizar una visita real por la ruta turística y cultural centrada en las barracas situadas en el término municipal de El Pla de Santa Maria (Alt Camp). Se trata de la zona de Les Planes, un lugar que en poca extensión concentra un número importante de construcciones de piedra en seco. La citada ruta, diseñada desde el Ayuntamiento de este municipio, permite conocer una treintena de construcciones, entre las cuales hay lavaderos, cobijos, pozos, cisternas e, incluso, un corral.

Cabe destacar las características de la barraca de La Capona, monumental construcción de tres cuerpos dispuestos en forma de ele, y otros elementos de piedra seca, como por ejemplo las colmenas y el lavadero de La Soleta, que presenta cuatro arriesgadas arquerías, que arrancan de una columna central, y que se utilizaba para aprovechar el agua de la lluvia.

Secuelas de las Jornadas

A partir de la celebración del congreso de Tarragona sobre la piedra seca, algunas de las instituciones colaboradoras activaron actuaciones alrededor de este patrimonio multiseccular. Consecuencia del mismo certamen son las Jornadas de Trabajo sobre la Piedra Seca que organiza bianualmente la Fundación El Solà, en La Fatarella. También la Demarcación del Ebro del Colegio de Arquitectos de Cataluña puso en marcha los inventarios del patrimonio de la piedra seca en las comarcas del Baix Ebre y el Montsià.

PATRIMONIO Y EQUIPAMIENTO

XXIV Cursillo sobre la Intervención en el Patrimonio Arquitectónico, del 13 al 16 de diciembre

Director: Albert Pla i Gisbert, arquitecto.

El XXIV Cursillo de la AADIPA se dedicó a presentar una reflexión plural y firme sobre la aplicación arquitectónica de las tecnologías constructivas y los servicios de acondicionamiento actuales e innovadores, así como la adecuación a la normativa legal que cada caso conlleve, cualesquiera que sean el estilo, la época, la dimensión y el uso de estos elementos arquitectónicos, y tanto si son privados como si son públicos. Esta aplicación para el equipamiento, es decir, las instalaciones, los sistemas de servicios y suministros, la comunicación, etc., del patrimonio arqui-

tectónico, es fruto de un trabajo interdisciplinario en el que el arquitecto sigue teniendo la responsabilidad capital.

La vigencia actual del tema «patrimonio y equipamiento» es patente. Las tecnologías actuales, antiguas o nuevas y casi siempre innovadoras en relación con la antigüedad de los edificios en los que se interviene, ponen en evidencia cuestiones que repetidamente nos planteamos sobre los equipos tecnológicos y sus soluciones; es decir, el acondicionamiento resultante del edificio y de su entorno una vez se ha intervenido en él. Esta evidencia a veces plantea dudas respecto a su idoneidad, ya que no siempre está bien explicada y a menudo no está bien entendida.

Los usos pasados y los nuevos, los edificios viejos, las condiciones de habitabilidad, antiguas y de innovación constante, y la permanencia de su categoría histórica y cultural, que es lo más emblemático, confluyen en un gran paquete de actuaciones profesionales entrelazadas por la tecnología y, en consecuencia, por el parámetro que la evidencia más: el factor económico. Con todo ello, las nuevas tecnologías tienen que responder a la historia, adaptar el edificio a nuevos usos, no alterar la identidad propia del conjunto restaurado para que con el paso de la historia futura pueda ser leído desde sus orígenes y, sobre todo, facilitar que sus usuarios disfruten exitosamente del confort y la utilidad que la nueva situación determine.

Se pretendió, pues, poner de manifiesto que la oportunidad de aplicación de cada tecnología, aun siendo fruto de la colaboración en trabajos de investigación entre instituciones propietarias del patrimonio arquitectónico monumental y fabricantes de productos de alta tecnología, se debe a un ajustado equilibrio entre el monumento, su función y su divulgación cultural, haciendo que un sistema innovador de alta tecnología en unos edificios sea oportuno y en otros se deba prescindir de él. Esto no es más que la confirmación de la

idea inicial que promovió la propuesta de este tema para el XXIV Cursillo de la AADIPA, que no era otro que plantear que en cada caso deben estudiarse particularmente la opción y el sistema tecnológico que hay que aplicar, lo cual favorece el trabajo de investigación que siempre debe acompañar a toda intervención en el patrimonio arquitectónico monumental.

Así pues, se debe impedir en toda intervención la realización de soluciones tipo, y en cambio hay que tener en cuenta la implantación de las diversas aplicaciones de sistemas tecnológicos innovadores que mejoren el nuevo uso, el mantenimiento y la divulgación cultural del propio monumento.

Los conocimientos y las propuestas que se aportaron llegaron, por tanto, desde los diversos ámbitos que el tema requiere: la propia historia, los orígenes y la evolución de los diferentes sistemas de acondicionamiento y confort, la inclusión de los sistemas de comunicación con los elementos técnicos que comporten y la accesibilidad para todas las personas.

Esta es la reflexión a la que quisimos llegar en este XXIV Cursillo.

PATRIMONIO Y EQUIPAMIENTO EN UNA EXPOSICIÓN

Albert Pla, arquitecto, director del XXIV Cursillo de la AADIPA.

El cursillo número XXIV trató de forma plural e interdisciplinaria la firme reflexión en torno a la aplicación de las técnicas constructivas y el acondicionamiento integral en el patrimonio arquitectónico, considerando el valor de innovación tecnológica, así como la adecuación a la normativa legal que cada caso comporte. Estos criterios deberán tenerse en cuenta cualesquiera que sean su estilo, época, dimensión y uso, es decir, para cualquiera de los edificios y conjuntos urbanos que conforman la extensa muestra del pasado de nues-

tra cultura histórica, haciendo de cada uno de ellos un permanente referente histórico y cultural de cara al futuro. En cada cursillo se realizó una exposición en torno al tema central, exposición itinerante y divulgadora del hecho cultural para otras regiones europeas.

En esta ocasión, la propia asunción de la interdisciplina que emana de la intervención en patrimonio arquitectónico fija la fórmula de esta exposición, haciendo de la interpretación fotográfica y la luz el instrumento que pone en común la percepción y proyección cultural de dicho patrimonio arquitectónico como herramienta para garantizar su proyección cultural en el tiempo.

La fotografía como arte de comunicación y expresión formal es utilizada en el proyecto *Bticino: A Regola d'Arte* como una forma de disciplina necesaria para conocer mejor la arquitectura. *Bticino: A Regola d'Arte* es un proyecto de restauración y reutilización en el que se emplea la tecnología de la arquitectura histórica. Nacido en Italia, acogido con gran beneplácito por los profesionales del sector y por el público más culto, y premiado en diversas ocasiones por la crítica, en la actualidad *A Regola d'Arte* se ha expuesto en otros países en los que existe cada vez más interés por la recuperación. El redescubrimiento de la cultura y las tradiciones propias, así como la búsqueda de identidad, en un clima de discutida y contradictoria globalización, conducen fácilmente a una valorización de la arquitectura histórica del lugar. La primera presentación internacional de *Bticino: A Regola d'Arte* se llevó a cabo en España, concretamente en Barcelona. Esta acción de conocimiento, en definitiva, encierra descubrimiento y reflexión, y precisamente esta consideración es lo que determina la exposición, que se aleja del concepto de monumento como elemento observado y mostrado. Así, no es la arquitectura el sujeto de la exposición sino la propia forma expresiva de comunicación que la fotografía y los sistemas colaterales de multimedia encierran. Es agradable

reconocer además que esta comunicación, afortunadamente, es rica y diversa.

Esta exposición fotográfica permitió hacer una observación serena de su contenido a través del ejercicio ejemplar de cada uno de los seis fotografías excepcionales que colaboraron en ella, y a su vez pretendió poner de manifiesto la capacidad de transportar al observador más allá de la simple e inmediata percepción formal de tal manera que en su marco y a través de sus imágenes provocara las sensaciones, las intenciones y la complicidad con los secretos intuidos a través del patrimonio arquitectónico, haciendo del conjunto una nueva forma de trabajo que invita a la reflexión, ya que en cada ejemplo se sobrepasa la imagen de catalogación a la que se ven sometidos asiduamente la arquitectura y sus monumentos.

La exposición contó con la participación de:

- Montserrat Casas Estradé, que buscaba la restitución de la inmaterialidad atmosférica y el impacto sensorial del color luz como modo esencial de establecer una empatía con el ambiente del Palau Güell de Barcelona.
- Mario Cresci, que presentó las Corderie dell'Arsenale en Venecia atestadas de desechos, a las que incluso modificó mediante la introducción de cables y cuerdas. Cresci defiende la hipótesis de que cualquier reutilización de un edificio provoca una infestación del lugar, altera su percepción y, en consecuencia, residuos y objetos en apariencia banales se convierten en *ready-made*.
- Lourdes Jansana, quien, al trabajar en condiciones de luz natural, con el máximo de intensidad posible, ha redescubierto los valores transcendentales y luminotécnicos de la aparición del sol en edificios cuyo ábside siempre estaba orientado al este, como en La Vall de Boí.
- Cristina Omenetto, quien, con su Polaroid, revela de inmediato la ambigüedad de nues-

tro juicio de valor sobre los grafitos romanos y contemporáneos. Cristina aprovecha para el arte las carencias de una máquina de baratillo, las entradas de luz provocadas por un montaje rudimentario y el arrastre mecánico impreciso y espasmódico de la película, que ocasiona deslumbramientos e interferencias en la visión de las excavaciones de Pompeya.

■ Humberto Rivas, que en una visita al Museo Arqueológico Nacional de Tarragona ha captado la inquietud provocada por cualquier colección de «hallazgos», amputados de su contexto o cuerpo originario, hasta el punto de añadir *Anatomía Tarracotensis* a su secuencia, como si fuese un anatomopatólogo.

■ Silvio Wolf, cuyo trabajo en el teatro de la Scala de Milán constituye un interrogante sobre los límites del ojo humano y mecánico, sobre la fotografía tradicional y sobre la perspectiva de algo virtual que podría representar mejor lo real y contextualizarlo.

La arquitectura y los objetos que se mostraron en la exposición fueron sólo el pretexto, aunque no exento de complicidad, y sirvieron para tomar en consideración un fenómeno fundamental de su percepción, de la proyección de su imagen: la luz, la luminosidad característica inherente y diferenciadora de la Hesperia y de su arquitectura, por la luz que recibe, la luz que proyecta, la luminosidad que encierra, la claridad que la hace habitable, el cromatismo que la hace singular.

El Col·legi d'Arquitectes de Catalunya ha apreciado la filosofía de *Bticino: A Regola d'Arte* y, en particular, las formas de comunicación y de representación fotográfica y multimedia, dirigidas por Enzo Biffi Gentili, que se han elaborado para su difusión. Enzo Biffi Gentili, coordinador de las misiones fotográficas de los seis fotografías aquí presentados, encargadas por *Bticino: A Regola d'Arte*, nació en 1945 en Turín, donde vive y trabaja. Licenciado en Letras Modernas por la Universidad de Turín con

una tesis sobre sociología del arte y de la literatura, desde los años setenta se dedica al urbanismo, y promueve y dirige los Planes Reguladores del Color y de la Decoración Urbana de la ciudad de Turín, en colaboración con Giovanni Brino, Achille Castiglioni y Ettore Sottsass, entre otros. Su interés por las artes aplicadas se consolidó en los años ochenta con el inicio de una producción de ensayos histórico-críticos sobre la cerámica que en la actualidad se eleva a más de cien publicaciones. Es miembro de la Academia Internacional de la Cerámica de Ginebra. Desde 1990 es asimismo comisario profesional independiente de exposiciones de artes aplicadas, que muy a menudo se llevan a cabo, junto con Toni Cordero, en sedes arquitectónicas monumentales, como por ejemplo el conjunto de San Filippo Neri de Turín, proyectado por Juvara y Talucchi, la juvariana Palazzina di Caccia de Stupinigi, la Rotonda Antonelliana de Castellamonte, la Chiesa degli Artieri o las Sassi de Matera. Se dedica, asimismo, a la consultoría profesional para organismos públicos y sociedades privadas sobre proyectos y comunicación cultural.

2002

INFORME TÉCNICO REFERENTE A LAS POSIBLES ACTUACIONES SOBRE LA FINCA SITUADA EN LA CALLE DE EN CARABASSA, 8 BIS

Autor: Dídac Gordillo Bel.

Encargo solicitado por la Asociación de Vecinos de la Calle de En Carabassa.

Este informe técnico se realizó para analizar si se preservaba el valor patrimonial y urbanístico de la finca situada en la calle de En Carabassa, 8 bis, con la aprobación definitiva del plan especial integral que afectaba al conjunto formado por el antiguo palacio con fachadas en la calle de Avinyó, 52, y en la calle de En Carabassa, 15, y el antiguo patio con

fachada en la calle de En Carabassa, 8 bis, teniendo en cuenta que es uno de los pocos ejemplos que quedan en Barcelona de palacio unido a jardín privado mediante un puente sobre la calle, descrito en el Plan Especial de Protección del Patrimonio Arquitectónico y en el Catálogo del Distrito 1, y catalogado como bien cultural de interés local con nivel B.

El edificio bajo de la calle de En Carabassa es, probablemente, del siglo XVII, a pesar de que la cubierta soportada con bóveda tabicada sobre vigas y columnas de hierro laminado data de finales del XIX. La parte del palacio de la calle de Avinyó probablemente tiene su origen en edificaciones medievales, si bien la estructura parece del siglo XVII o del XVIII, con elementos e intervenciones del XIX. En el edificio bajo, las caras interiores de los muros y las bóvedas habían sido rebozadas y pintadas de blanco, lo cual daba luz durante todo el día al interior, donde un muro separaba dos grandes espacios, unitarios y ordenados por el ritmo de pilares y vigas. En el Archivo Administrativo del Ayuntamiento de Barcelona hay un proyecto de construcción de un edificio en una parte de la fachada del 8 bis, con fecha 2 de agosto de 1872, firmado por Elías Rogent. La fachada era muy parecida a la existente y la estructura era de cabrios de madera y pilares de obra, pero no se llegó a hacer y seguramente fue sustituida antes de empezar por la de pilares y vigas metálicas con bóvedas tabicadas (que estaban en muy buen estado de conservación y son un ejemplo de la arquitectura industrial ubicada en la parte antigua de la ciudad).

A partir de una visita que se hizo en agosto de 2002 al número 8 bis de la calle de En Carabassa, se contrastaron los datos del plan especial con la situación real. Se afirmaba que el edificio estaba desocupado, lo cual no era cierto (puesto que había en él artistas y diseñadores, entre otros habitantes), y se enumeraban supuestas patologías: «forjados con peligro inminente de rotura de las vigas de ma-

dera que los soportan», «forjado de la planta del altillo con las vigas muy carcomidas» (ninguna viga era de madera), «humedades por filtración de agua en los muros, provocadas entre otras cosas por el mal estado de los bajantes», «cierres en mal estado», «cornisas en mal estado, con peligro de desprendimiento», «revestimientos de fachadas interiores y exteriores hinchados en diversos puntos y desaparecidos en otros muchos casos», «precario estado actual de las instalaciones»...

Pero estos problemas, suponiendo que existiesen, eran fáciles de resolver. En cambio, era deplorable el estado del antiguo palacio situado en la calle de Avinyó. Después de una poco cuidadosa rehabilitación de la azotea, el techo se desplomó y una parte del interior, al quedar al descubierto, se fue deteriorando notablemente. Y todo ello en un edificio catalogado, cuya conservación no asumieron ni los propietarios ni el Ayuntamiento.

Según la normativa vigente, no se admiten ordenaciones de volúmenes que supongan modificaciones de la ordenación existente o de las alturas usuales. La finca se sitúa entre dos edificios de varias plantas, aunque en la calle, en conjunto, hay bastantes construcciones de planta baja o con patio en el lado de la numeración par, donde antiguamente habían estado los jardines privados de los palacios del otro lado de la calle. Las entradas principales de los palacios daban, y aún dan, a la calle de Avinyó, y esto mismo se repite en el conjunto estudiado. Bajando por la calle de En Carabassa desde la plaza de George Orwell (abierta en 1990), se llega a la calle de la Rosa, que dispone de un espacio que se ha ganado gracias al derribo de edificios. A continuación se suceden varias plantas bajas y algún patio cerrado por un muro, y, en medio, algunos edificios altos. Al llegar al número 8 bis de la calle de En Carabassa, se produce un estallido de luz y claridad gracias sobre todo a la gran superficie edificada sólo en planta baja. Después la calle se va oscureciendo por

la vecindad de edificios altos a ambos lados, hasta la calle Ample.

En el informe técnico se pedía modificar sustancialmente el plan especial integral, teniendo en cuenta la gran cantidad de conceptos equivocados que incluía, con el fin de proteger la integridad patrimonial del edificio (fachadas, estructura metálica, bóvedas tabicadas y edificación en planta baja) y porque se rompía la idea de calle que unía los antiguos palacios con los correspondientes patios privados, con la consiguiente pérdida de las condiciones paisajísticas y de pintoresquismo que se han mantenido a lo largo de centenares de años. El derribo de esta interesante estructura metálica con bóvedas tabicadas (de hecho, ya se ha comenzado) supone la destrucción de un testimonio del pasado histórico, constructivo y arquitectónico, útil aún hasta hace poco, y si sólo se deja el muro exterior y se edifica en altura por detrás, la calle perderá su valor paisajístico y su calidad lumínica.

INFORME SOBRE LA CASETA DE PORTERÍA DE LA ANTIGUA FÁBRICA DE CAN TRINXET

Autor: Francesc Xavier Asarta Ferraz.
Encargado por el Ayuntamiento de L'Hospitalet de Llobregat.

Este informe trata sobre la posible y necesaria recuperación de la caseta de portería de la antigua fábrica de Can Trinxet, situada en la calle de Santa Eulàlia, 182-212, de L'Hospitalet de Llobregat.

La antigua fábrica Trinxet está incluida en el Plan Especial de Protección del Patrimonio Arquitectónico de L'Hospitalet de Llobregat, con un nivel de protección C, e incluye diversas edificaciones detalladas en la ficha, en la cual también se habla específicamente de la portería.

Esta fábrica nació de la fusión de las fábricas Trinxet y Gras, momento en que adoptó el nombre de la primera. El gran complejo fabril ha sufrido durante los últimos años un acusado proceso de alteración de los edificios originales, algunos de los cuales han sido derribados e incluso sustituidos. En principio, las unidades protegidas por el catálogo corresponden al primitivo recinto de Can Gras, que aún hoy presentan, mayoritariamente, un estado de conservación suficientemente aceptable.

En fecha reciente, cuando se llevaban a cabo los trabajos de preparación necesarios para edificar en el solar adyacente a los edificios catalogados, se eliminaron los muros de cerca y, por un lamentable error o por falta de información (no queremos pensar que fuese un acto de mala fe), se derrocó también la caseta del portero de Can Gras, que se encontraba adosada al muro de cerca.

La antigua caseta de la portería, según unas fotografías del año 1996 facilitadas por el Ayuntamiento de L'Hospitalet de Llobregat, era una pequeña construcción yuxtapuesta al muro lateral de cierre del solar, ubicada delante de la entrada al complejo fabril de Can Trinxet por la calle de Santa Eulàlia.

Era una construcción rectangular de pequeñas dimensiones con las dos esquinas en chaflán, realizada en fábrica de ladrillo manual y rematada por almenas en las fachadas laterales y en las esquinas.

En la fachada frontal había tres ventanas de madera, con persianas tradicionales de cuerda, separadas entre sí por un pilar de ladrillo de 15 cm de grosor, con un capitel de 30 cm de ancho que crea unos montantes superiores de iluminación. Sobre los dinteles de estas ventanas aparece una barra de hierro que hace pensar en la posible existencia de una lona o un toldo.

En los chaflanes aparecen sendas ventanas muy altas y estrechas que, aparte de su valor compositivo, tienen un criterio funcional muy claro, que obedece al hecho de hacer posible

la visión desde el interior en un ángulo de 180° y sin obstáculos, como los cierres acristalados que forman las esquinas. Las ventanas tienen un antepecho de ladrillo visto a sardinel colocado sobre unos paneles de obra rehundidos. Los dinteles estaban hechos con ladrillo colocado a sardinel. En los chaflanes, un juego escalonado de la obra vista tanto en el antepecho como en el dintel constituye sin ningún género de dudas el mejor elemento compositivo de la construcción.

En la fachada lateral derecha, delante del acceso, había una puerta vidriera de dos batientes, de madera, cuyo montante superior de iluminación, por donde penetraba al interior —de una manera desconsiderada y desordenada— la acometida eléctrica, fue tapiado en una reforma.

No hay ninguna fotografía de la fachada lateral izquierda, que aparece al lado de un cobertizo de construcción posterior sin ningún tipo de valor arquitectónico. Se supone que esta fachada estaba compuesta simétricamente a la opuesta, a pesar de que no se sabe si había ventana o puerta. No parece lógico pensar que esta pequeña garita de vigilancia del portero tuviese doble puerta.

Sobre la puerta lateral había un pequeño alero de estructura de madera, solera cerámica y teja árabe, que protegía el acceso.

Dos escalones salvaban el desnivel de acceso: el primero creaba un rellano delante de la puerta, de fábrica de ladrillo a sardinel y pavimento de cemento rayado; el segundo, colocado en el umbral de la puerta, era de cemento y tenía una cantonera metálica de protección.

La cubierta del edificio aparece en la fotografía en una sola vertiente, con la misma tipología que el alero lateral. No está claro que esta cubierta sea la original, puesto que el color de las tejas indica con claridad que fue renovada, reformada o construida de nuevo en fecha relativamente reciente. Encajada entre las almenas laterales, tiene un alero sin canal de recogida de aguas y crea un problema

constructivo en la entrega de la cubierta con las almenas, que no es lógica en una construcción como ésta, con un esmerado diseño compositivo.

Según las fotografías, la fábrica de ladrillo estaba, en general, en buen estado de conservación, con algunas manchas de humedad, con hongos y líquenes en las almenas y con la suciedad normal en el resto, por el tiempo transcurrido desde la fecha de construcción. En el chaflán derecho hay un parche, producto de una chapucera reparación de lo que quizá fuese un golpe.

Es difícil valorar el importe de la reconstrucción de esta edificación sin más datos que unas fotografías, sin disponer de planos y sin redactar el correspondiente presupuesto, pero podemos estimar que se aproximará a los 12.000 €.

Esta valoración, lógicamente, se debe entender también como indicativa del importe de los daños producidos por el derribo accidental de la garita de portería, sin entrar en más consideraciones de posibles amortizaciones de la obra construida y de los valores históricos y arquitectónicos, y dando por supuesto que una reconstrucción minuciosa de la pequeña edificación será tan sólo una réplica del original histórico, el cual se ha perdido definitivamente.

INFORME SOBRE EL VALOR PATRIMONIAL Y URBANÍSTICO DE LA COLÒNIA SOLDEVILA DE BALSARENY (BAGES)

Autoras: Rosa Bosch Palau y Elisenda Buixeda Pérez.

Encargado por la Asociación de Vecinos de Sant Esteve.

La cuenca del río Llobregat y la del río Ter constituían las zonas más industrializadas de Cataluña durante la segunda mitad del siglo XIX, puesto que el aprovechamiento hidráulico

era fundamental para el funcionamiento de la maquinaria textil. Sin embargo, no sólo el aprovechamiento hidráulico favoreció la formación de las colonias; también contribuyó a su implantación el hecho de que recibieran del Estado un tratamiento diferente del de las fábricas urbanas: exenciones fiscales, incentivos legales en favor de la ocupación de territorios despoblados, costes reducidos de terreno y construcción... A todo ello hay que añadir, además, las ventajas que se derivaban de la paz social, los salarios bajos y la consolidación de la colonia.

La expansión de la industria textil por la cuenca del Llobregat dejó huella en Balsareny con la construcción de tres colonias textiles: la colonia de El Molí (o Cal Vinyes), la colonia de La Rabeia y la colonia de Sant Esteve (o Colònia Soldevila).

La Colònia Soldevila está situada en la orilla derecha del río Llobregat, en el lado nororiental del término de Balsareny. Fue fundada en 1880 como fábrica de hilados y tejidos de algodón por Josep Soldevila, ante la evidencia de las buenas perspectivas que ofrecía la industria textil y de la imposibilidad de ampliar las naves que su padre, Pere Soldevila, tenía en la colonia de La Rabeia.

La Colònia Soldevila representa un ejemplo de colonia textil evolucionada y de río. Se entiende por *colonia textil evolucionada* un núcleo urbano completo apartado del núcleo de población, con espacios productivos y dotado de los espacios residenciales y servicios imprescindibles para el funcionamiento de una comunidad y de un espacio de dominio donde se concentran los edificios simbólicos. Las características de las colonias de río, por su parte, son el uso de la energía hidroeléctrica para impulsar la fábrica, el haber sido construidas por un maestro de obras, la ausencia de un proyecto urbano y de un discurso ideológico que las apoye y el construirse primero la fábrica y posteriormente las viviendas para los obreros.

La colocación de las partes que la componen responde al ideal de máximo aprovechamiento técnico y económico de la época en que se construyó. La fábrica se ubicó paralela al canal, junto al estrechamiento inferior del meandro, en el extremo opuesto a la presa, para concentrar la potencia máxima del salto de agua con el canal más económico. Los dos bloques de viviendas se erigieron paralelos a la fábrica, ocupando las terrazas fluviales situadas entre el meandro y la carretera.

Espacio productivo: la fábrica

La fábrica de la Colònia Soldevila pertenece a la tipología de fábrica de nave de una sola planta soportada por dos filas de columnas de hierro colado, con ventanas grandes repetidas hasta el infinito en uno y otro lado, cubierta de armadura y edificios anexos donde se encuentran los talleres, la máquina de vapor, la chimenea, el batán, los almacenes y las oficinas. La fábrica de nave representa una tipología evolucionada de la fábrica de pisos (cuyos orígenes están en las colonias textiles inglesas) y es consecuencia de la creciente presión que se vivió para conseguir un uso más flexible de la instalación, una comunicación interior más eficaz, una modernización de la maquinaria textil y un incremento de la potencia de las máquinas de vapor. La fábrica de nave permitía un crecimiento infinito, gracias a la repetición del módulo constructivo.

La construcción de la fábrica de la Colònia Soldevila se hizo en tres etapas. Durante la primera (aproximadamente, entre 1880 y 1890), se construyó la parte de la nave más próxima a la desembocadura del canal hasta pasado el reloj, situado en aquella época una ventana más al sur de la posición actual; en total, veintiuna crujías. También en esta primera etapa se construyeron los edificios anexos para la turbina. A la vez que se levantaban las paredes de la fábrica, se inició la construcción de la presa y del canal.

Durante la segunda etapa (aproximadamente, entre 1900 y 1920), se amplió el edificio original con la construcción de ocho crujías más. Durante la tercera etapa (1920-1922) se acabó la ampliación de la nave de la fábrica, con las últimas doce crujías, y se construyeron el edificio del batán, en el norte de la nave, y el de las oficinas, en el sur, ambos situados perpendicularmente a la nave.

Durante veinte años, en la fábrica no se llevó a cabo ninguna transformación. No fue hasta principios de los años cuarenta, como consecuencia de las restricciones energéticas de la posguerra, cuando se construyó una nueva nave para poder ubicar una máquina de vapor que había de servir para paliar los cortes eléctricos. Durante los siguientes años se hicieron modificaciones para adaptar la fábrica a las necesidades de la producción.

Espacio de residencia y servicios

La tipología utilizada para la construcción de las viviendas es el bloque lineal, que permite, como en el caso de la fábrica, la repetición infinita del módulo estructural siguiendo la directriz escogida. El frente continuo de las viviendas define la calle y forma lo que se denomina *calle de pisos*. En la colonia hay un total de setenta y cuatro viviendas, distribuidas en dos bloques: el de la calle vieja (*carrer Vell*) y el de la calle nueva (*carrer Nou*). La tipología del bloque lineal es de planta baja más dos plantas, con acceso a través de caja de escalera y con dos viviendas por rellano.

Las tres tipologías de viviendas que podemos encontrar actualmente en la colonia responden a tres etapas constructivas. Durante la primera etapa (1900-1909), se construyeron las escaleras que van de la 1 a la 5 del bloque de la calle vieja. Los pisos tienen unos 70 m² de superficie útil (6,64 m de fachada por 13,06 m de profundidad). La fachada principal es una pared maciza de mampostería ordinaria acabada con un rebocado; las aberturas están resueltas con arcos de medio punto rebajados,

enmarcados por ladrillos a sardinel que marcan el encuentro con alféizares y jambas. La otra característica es que las aberturas de las habitaciones que dan a la fachada principal son balcones, en lugar de ventanas, como ocurre en el resto de las viviendas de la colonia.

Durante la segunda etapa (1909-1920), se construyeron las demás escaleras de la calle vieja, de la 6 a la 11. Las tres primeras fueron construidas por el maestro de obras Josep Forasté Pey. De las otras escaleras, desconocemos quién fue el autor. La superficie útil de los pisos es inferior a la de los de la primera etapa, 52 m², y el ancho de fachada también es menor: 5,16 m. La distribución de las viviendas varía por estar situada la escalera en el plano de fachada, lo cual obliga a acceder a las viviendas por un extremo. En la composición de la fachada principal, los balcones son sustituidos por ventanas, y los arcos, por dinteles planos.

Durante la tercera y última etapa (1920-1922), se construyeron las tres escaleras de la calle nueva. La fachada principal del bloque de la calle nueva está encarada hacia la vía de acceso de la colonia, lo cual deja la fachada posterior de cara a la pared posterior de la calle vieja y enfatiza la idea de interior de isla. El cambio más importante que se introdujo en este nuevo bloque es la dimensión de la crujía, que es más estrecha y con mayor longitud de fachada, lo cual permite iluminar y ventilar todas las habitaciones.

Los servicios de la colonia (panadería, pescadería, carnicería, tienda, escuela infantil...), situados en los bajos del bloque de la calle vieja, a pesar de que no siguen en funcionamiento conservan la última distribución que tuvieron e incluso parte del mobiliario.

El café teatro está integrado en la calle vieja, entre las escaleras 5 y 6. Fue construido hacia 1920. Inicialmente, a pesar de tener una fachada singular, ocupaba toda la anchura del bloque, 13 m, ya que el primer uso que se le atribuyó fue el de sala de baile. Con las reformas

posteriores, que consistieron en incorporar la caja escénica, se amplió la volumetría por la fachada posterior del bloque de la calle vieja.

Espacios de dominio

En la Colònia Soldevila, los espacios de dominio —la iglesia y la casa del dueño— presentan singularidades. La colonia, al principio, se llamaba colonia de Sant Esteve, pues se fundó en los terrenos que rodeaban la iglesia de Sant Esteve. Esta iglesia, originariamente de estilo románico y fechada en el siglo x, es citada por primera vez en 1038, en el testamento de Ingilberga, mujer de Guifré de Balsareny, señor del castillo. Entre los años 1940 y 1942 fue totalmente transformada, tanto en el interior como en el exterior, siguiendo el estilo neorrománico.

Otra de las peculiaridades de esta colonia es que no hay casa del dueño propiamente dicha, sino un piso, que se encontraba en la segunda planta de la escalera 1 del bloque de la calle vieja. La primera planta era el piso del encargado de la fábrica.

La urbanización del entorno se limita al paseo de plátanos que separa la fábrica del bloque de la calle vieja, al jardín lineal que hay entre las dos fachadas posteriores de los bloques, al camino de plátanos que bordea el canal y a los alrededores de la iglesia de Sant Esteve. El resto de la finca de la Colònia Soldevila consiste en un entorno natural y paisajístico rico y variado que se extiende desde los pinares de la loma hasta el bosque de ribera de las orillas del río Llobregat y del canal.

Situación actual de la colonia

Con el cierre de la fábrica como industria textil, los edificios que forman la colonia siguieron caminos diferentes. La fábrica, con la reforma llevada a cabo por la actual empresa propietaria de la colonia, Texpack Engineering, S. A., se ha adaptado al nuevo uso al cual está destinada: la producción de envases de papel y cartón. El salto de agua y las turbinas

son utilizados como central hidroeléctrica por la empresa Can Turó, S. A., de la cual son propiedad. Por su parte, las viviendas donde residían antiguos trabajadores han sido desocupadas recientemente ante la presión del propietario de la colonia.

El actual propietario de la colonia ha llevado a cabo el Plan Especial de Reforma Interior de la Colònia Soldevila (2003), en el que se definen un sector A, de nueva implantación industrial, situado al sur de la torrentera, y un sector B, correspondiente a la actual colonia, donde se prevé la modificación del sistema viario y la modernización de la urbanización y las redes públicas de servicios.

La declaración de la Colònia Soldevila y el entorno inmediato como bien cultural de interés local, como proponía el informe, a fecha de hoy aún no ha sido aceptada.

INFORME SOBRE EL VALOR PATRIMONIAL DE LA CASA CANALS, OBRA DEL ARQUITECTO RAIMON DURAN I REYNALS (PIERA, L'ANOIA)

Autores: Eugeni Llaneras Sáez y Marta Urbiola Domènech.

Encargado por una agrupación de vecinos de Piera.

Este informe propone la valoración patrimonial de la Casa Canals, situada en la localidad de Piera y proyectada en 1929 por el arquitecto Raimon Duran i Reynals para el pintor Ricard Canals i Llambí. Recientemente ha sido adquirida por una constructora que está estudiando la posibilidad de hacer una promoción de nuevas viviendas en esta parcela.

Si bien esta casa no aparece en el precatálogo que tiene el Ayuntamiento, sí se tiene constancia de ella en el inventario del Servicio de Patrimonio Arquitectónico del Departamento de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Los habitantes de Piera han conocido recientemente la existencia de la Casa Ca-

nals, a raíz de la exposición «Noucentisme a Piera», que tuvo lugar en febrero del 2002. Durante esta exposición, algunos vecinos enviaron instancias al Ayuntamiento para pedir que el edificio fuese declarado bien cultural de interés local. Después, el Ayuntamiento suspendió el otorgamiento de licencias en la zona y, paralelamente, solicitó un informe técnico a la Dirección General del Patrimonio Cultural de la Generalitat.

El propietario: Ricard Canals i Llambí

Ricard Canals i Llambí nació en 1876 en Barcelona. Perteneció a la llamada Colla del Sarrà, grupo al cual pertenecieron pintores como Nonell, Mir, Vallmitjana o Gual. En 1897, después de viajar por Madrid y Sevilla, Canals se marchó a París, donde llegó a exponer con pintores como Gauguin o Toulouse-Lautrec. En 1904 tuvo mucho trato con su amigo Pablo Picasso, como demuestran el retrato que Canals hizo de Picasso y el que éste hizo de la futura esposa del pintor catalán.

El arquitecto Raimon Duran i Reynals y el novecentismo de la Casa Canals

Raimon Duran i Reynals nació en Barcelona en el año 1895. En aquellos momentos, la enseñanza se basaba en el conocimiento de los estilos arquitectónicos como resolución de la arquitectura. En 1920, Duran i Reynals viajó con Nicolau Rubió i Tudurí a Florencia para estudiar las obras de Brunelleschi. Comenzó su carrera de arquitecto inmerso en la corriente novecentista. En 1931 se hizo seguidor del movimiento racionalista del GATCPAC. Después de un viaje a Nueva York en 1935, su arquitectura se anglicizó. Poco a poco, Duran i Reynals fue virando hacia el realismo orgánico, hasta prescindir de toda muestra de clasicismo. Pero no estuvo ligado a ningún estilo concreto, sino que se fue adaptando a las corrientes arquitectónicas de cada momento y también a la voluntad de cada cliente, lugar y circunstancia.

Descripción del jardín y el edificio

El conjunto construido se compone de la casa propiamente dicha, que está orientada hacia el jardín, y otras edificaciones secundarias y de servicios. Al acceso principal de la casa se llega a través del jardín.

El edificio de la vivienda es de base rectangular y dispone de algunos anexos. La parte central tiene dos plantas. La cubierta es a cuatro aguas, con teja árabe, y está formada por viguetas de madera vistas. Desde el exterior, lo que más destaca es el porche de acceso a la casa, formado por dos bóvedas de arista apoyadas en tres muros perimetrales y con una columna central en el lado abierto. En la planta primera, coincidiendo con los arcos en fachada de las bóvedas, hay dos ventanas de composición horizontal separadas por una aguja de piedra y un dintel de madera vista. Del exterior también sobresale la tribuna de la fachada lateral, que corresponde a la zona de estar.

Mientras que los techos de la planta superior son de viguetas de madera vistas, en la planta baja encontramos la zona cubierta con bóvedas de arista. También cabe destacar la escalera de comunicación entre las dos plantas, hecha de madera.

Situación urbanística actual

Actualmente, la finca de la Casa Canals se encuentra situada en el polígono UC-15 del municipio de Piera. El plan general metropolitano propone la construcción de dos viales: uno que pase por encima de la casa y otro que atraviese longitudinalmente todo el jardín. De todas formas, este plan determina que cualquier actuación será precedida por la redacción de un plan especial.

Valoración patrimonial

Con todo lo expuesto, queda patente, pues, el gran valor patrimonial de la Casa Canals: por la importancia de la pintura de su propietario, por la arquitectura novecentista del momento

de Raimon Duran i Reynals y por el propio valor estilístico del conjunto.

Por otro lado, el reciente descubrimiento, por parte de los habitantes de Piera, de la Casa Canals y de las huellas novecentistas en el pueblo se ha traducido en un interés que se ha expresado por medio de las numerosas instancias que han presentado al Ayuntamiento, con objeto de que la casa reciba la distinción de bien cultural de interés local.

Propuestas de protección

Así pues, esta edificación y este jardín se tendrían que incluir en el *Catálogo del Municipio de Piera* y se habría de redactar un plan especial de protección que permitiera conservar todo el conjunto.

Esta protección del entorno más próximo afectaría a una parte importante de la superficie del solar. Para no perder edificabilidad, sería posible hacer coincidir las zonas previstas de cesión con la casa y el jardín, cederlas al Ayuntamiento y reordenar la edificabilidad prevista en el resto de la superficie de la parcela.

PROYECTO DE ADECUACIÓN Y ACONDICIONAMIENTO DE LOS POZOS DE HIELO Y SU ENTORNO EN LA RIERA DEL AVENCÓ, EN EL TÉRMINO DE TAGAMANENT

Autoras: Natàlia Boya Roca, Núria Oms Ederri y Marta Urbiola Domènech.

Encargado por el Ayuntamiento de Tagamanent.

Los pozos de hielo del Avencó son un conjunto de tres construcciones de piedra, datadas en el siglo XVIII, que servían para almacenar hielo durante el invierno para abastecer a las grandes ciudades catalanas (Mataró, Barcelona, etc.) durante los veranos. Están situados en la ribera de la riera del Avencó, en el municipio de Tagamanent.

La producción de hielo se iniciaba con la congelación del agua de las balsas controlando el caudal de agua mediante la presa y su canal de derivación. Una vez congelada el agua, de las balsas salían dos productos: el hielo picado y las losas de hielo que se obtenían troceando la placa superior del hielo. Todo ello se transportaba en carro hasta los pozos. Al empozar el hielo (colocándolo en el fondo de un pozo) y almacenarlo por capas, alternando bloques de hielo y paja, este sistema permitía que se conservase hasta el desempozamiento (extracción del hielo del pozo) en el momento de los pedidos. Entonces se transportaba a las ciudades en carro.

Junto a los tres pozos de hielo —el Pozo Pequeño (totalmente externo), el Pozo Mediano o Pozo Viejo (del cual sólo salía al exterior la cúpula esférica de piedra) y el Pozo Grande (también semienterrado y con una cúpula sobrealiente)—, había otros elementos que conformaban el conjunto, como son la presa, su canal de derivación, las hoy desaparecidas balsas de producción de hielo, la balsa del molino y tres edificaciones (la antigua masía, el restaurante Les Alzines y un pequeño edificio de servicios). El proyecto pretende explicar, mediante un recorrido por la zona, el proceso de la fabricación y la explotación del hielo.

La actuación principal se centra en el pozo grande por el estado de conservación que presenta, por las características formales que tiene y por la potencialidad museística que ofrece. Se trata de un cilindro de 12 m de diámetro construido con piedra y mortero de cal y coronado por una cúpula, con lo que la altura total de la construcción es de 13 m. En el exterior presenta diversas aberturas, que servían para introducir y extraer el hielo y poder ventilar el interior.

El objeto del proyecto es acondicionar un recorrido interior, parecido al que seguían los trabajadores del hielo originalmente. Se formaliza mediante un elemento reversible que

penetra por las aberturas existentes y atraviesa todo el pozo, de modo que el visitante no establece ningún contacto con él.

Se trata de una pasarela metálica adaptada a la anchura variable de las aberturas. Se entra por la antigua puerta de empozamiento, se atraviesa el pozo a través de la pasarela y se sale por la puerta de desempozamiento. A lo largo del recorrido interior hay una barandilla que sirve a la vez de soporte de los paneles explicativos. Éstos iluminan los puntos interiores de interés histórico y arquitectónico y a la vez dirigen la atención del visitante hacia ellos.

La pasarela tiene una geometría muy limpia y únicamente está formada por tres materiales: los elementos metálicos de la estructura, la madera de pino cuperizado del pavimento y el cristal retroiluminado de los paneles expositivos.

Finalmente, se vuelve a hacer el mismo recorrido a la inversa para bajar e ir a visitar el resto de los espacios relacionados con la fabricación del hielo y objeto de posteriores actuaciones.

EUROMED HERITAGE II: PATRIMOINES PARTAGES II: SAVOIRS ET SAVOIR-FAIRE APPLIQUES AU PATRIMOINE ARCHITECTURAL ET URBAIN DES XIX ET XX SIECLES EN MEDITERRANEE

Equipo: Antoni Vilanova, arquitecto y coordinador del programa por parte de la AADIPA-COAC. Rosario Camacho, historiadora y coordinadora del programa, por la Universidad de Málaga. Alicia Dotor y Belén Onecha, arquitectas investigadoras, por parte de la AADIPA-COAC. María Morente y Eduardo Asenjo, historiadores investigadores, por la Universidad de Málaga.

Este programa de investigación de cooperación internacional pretendía mejorar el conocimiento de las formas arquitectónicas y ur-

banas heredadas de los siglos XIX y XX en el Mediterráneo, para favorecer la gestión y la revalorización de las mismas.

Conducido por la asociación URBAMA (Urbanisme Monde Arabe), las acciones de trabajo comenzaron durante enero de 2002 y finalizaron en enero de 2006, con un presupuesto de 2.603.423,55 €.

El programa aglutinaba investigadores del mundo universitario, científico y profesional y reunía nueve países de las dos orillas del Mediterráneo: Argelia, Marruecos, Túnez, Egipto, Siria, Grecia, Italia, Francia y España. El desarrollo del programa se dividía en seis subproyectos: SP1 Repertorio de conocimientos y fuentes; SP2 Inventario de instrumentos y prácticas; SP3 Nuevos instrumentos de ayuda a la decisión; SP4 Difusión y valoración; SP5 Elementos clave de la rehabilitación; SP6 Conclusiones y recomendaciones.

Sus objetivos eran mejorar el conocimiento del patrimonio reciente del Mediterráneo, en particular las grandes ciudades de la costa sur, para favorecer la recogida y difusión de datos dispersos y poco accesibles; identificar y promover formas de revalorización adaptadas al contexto de cada país a partir del intercambio de experiencias entre las dos orillas en materia de protección y recalificación del patrimonio y a través del análisis detallado de las operaciones clave de rehabilitación, reconversión y revitalización; experimentar las nuevas tecnologías de información para acceder a la información disponible y a la ayuda en la decisión y constitución de una página web especializada.

La AADIPA, como agrupación enmarcada dentro el COAC, participó activamente en los subproyectos SP2 y SP5, que se exponen a continuación.

SP2. La protección del patrimonio en el Estado español

Se analizan diversos aspectos alrededor de la protección legal del patrimonio entre 1850 y

1950: España posee una gran tradición en la elaboración de inventarios y catálogos por parte de universidades y administraciones. El resultado era claramente representativo de los valores tradicionales (monumental, arqueológico y artístico), y no fue hasta la Ley de patrimonio histórico español de 1985 cuando se produjo un cambio inspirado en la filosofía italiana de los «bienes culturales» y se comienzan a considerar otros valores englobando las nuevas tipologías, manifestaciones inmateriales, bienes etnológicos, etc.

A partir de 1979, la división del Estado español en comunidades autónomas marca el traspaso de las competencias en materia de cultura y patrimonio del estado central a las autonomías, que desarrollan su propia legislación en materia de patrimonio histórico y urbanismo inspirada en la estatal, y dejando solamente a la administración central los casos de expropiación, el registro de los bienes de interés cultural, la gestión de determinadas instituciones y la regulación de los bienes inscritos en el servicio público del Estado.

La arquitectura y el urbanismo entre 1850 y 1950 han sido difíciles de salvaguardar por diferentes motivos: la poca antigüedad de este patrimonio hacía difícil considerarlo como una obra patrimonial; la especulación urbana y los valores de mercado ganaban sobre los pocos medios de inversión de los poderes públicos para su recuperación; los edificios representativos responden a tipologías obsoletas que han perdido la funcionalidad; estos edificios se sitúan en zonas de expansión de las ciudades históricas.

Actualmente, otras circunstancias señalan futuras posibilidades de valorización: la evolución de la noción de «patrimonio histórico» hacia la de «patrimonio cultural» permite considerar parámetros patrimoniales de muestras culturales recientes; el reconocimiento del valor arquitectónico y urbano del siglo XIX (patrimonio industrial); el reconoci-

miento de arquitecturas contemporáneas de períodos históricamente proscritos, como la arquitectura de la República, el estilo autárquico y el urbanismo higienista del siglo XIX; el desarrollo, a partir del siglo XX, de normas jurídicas en materia de patrimonio histórico; y la utilización del crecimiento de los planes urbanísticos como instrumentos de protección de los valores arquitectónicos, urbanísticos y culturales (paisaje cultural) no únicamente en la ciudad histórica sino en todo el territorio.

Respecto a la promoción del patrimonio, el Ministerio de Fomento en el ámbito estatal y el Departamento de Cultura de la Generalitat en el ámbito catalán aportan el 1% a proyectos en relación con el patrimonio cultural; de este modo, cualquier obra financiada parcial o totalmente por la administración central o las comunidades autónomas incluirá una partida del 1% de la aportación para financiar la restauración del patrimonio histórico.

SP5. Elementos clave de la rehabilitación

El documento resultante se organiza en dos partes:

- Estudio de intervenciones en monumentos del período comprendido en el programa.
- Generalidades sobre la adjudicación y las fases de los proyectos de restauración en Cataluña.

En el primer punto se analiza el desarrollo de los procesos de restauración de un conjunto y un edificio patrimoniales de finales del siglo XIX y principios del XX, respectivamente, de características muy diferentes (uso, tipología), pero relacionados íntimamente con el espíritu de la época. Se trata de una colonia industrial, la Colònia Güell, construida entre 1890 y 1915, y del Palau de la Música Catalana, edificado entre 1905 y 1908.

La Colònia Güell forma parte del sistema de ciudades-fábrica que surgieron en Cataluña al fallar el proceso industrializador urba-

no, y con objeto de conseguir una mano de obra más dócil y aprovechar la fuerza hidráulica. Actualmente, los usos industriales están en declive y la voluntad es proteger las colonias, sumamente importantes desde el punto de vista urbanístico, arquitectónico, histórico y social, dotándolas de un nuevo uso para evitar que sean devoradas por la fiebre especulativa o el olvido.

La historia reciente del Recinto Industrial de la Colònia Güell explica los procesos necesarios para conseguir este objetivo: declaración como Bien Cultural de Interés Nacional (BCIN) en 1991, cambio de clasificación en el plan general metropolitano, redacción del plan especial de protección, redacción del proyecto de urbanización y proyecto de rehabilitación y reconversión del edificio de «Hiladuras».

El Palau de la Música Catalana, sede del Orfeó Català y obra del arquitecto Lluís Domènech i Montaner, se convertirá en un símbolo de la unidad nacional, uno de los máximos exponentes del Modernismo catalán y el edificio donde se expresa de manera más vigorosa el ideario arquitectónico del arquitecto. Declarado Monumento Histórico-Artístico por el Estado Español (BIC) en el año 1971 y Obra Patrimonio de la Humanidad por la UNESCO en 1997, está en la ciudad de Barcelona. Su restauración nos permite analizar dos formas de acercarnos a un monumento: por un lado, la restauración propiamente dicha del monumento, técnica y artística, y de adecuación a las necesidades actuales, y, por el otro, la intervención en su entorno más próximo, entendida como actuación sobre éste y como actuación urbana en un tejido denso.

Se analizan desde los siguientes aspectos:

- Marco histórico.
- Evolución histórica del edificio.
- Descripción arquitectónica.
- Etapas de la intervención.
- Financiación y gestión de la intervención.

- Requisitos previstos en la intervención.
- Descripción del proyecto de restauración y criterios de la intervención.
- Problemas relativos a la conservación del edificio patrimonial.

En el segundo apartado se analiza la casuística y/o problemática asociada a la intervención en conjuntos y edificios históricos declarados monumentos en Cataluña, desde la identificación de la necesidad de intervenir hasta la recepción de las obras, diferenciando entre los monumentos de propiedad pública y los de propiedad privada. En el primer caso, la adjudicación del proyecto y obra ha de seguir la Ley de Contratos con las Administraciones Públicas, mientras que en el segundo el encargo es directo. En ambos casos es necesaria la aprobación del proyecto por parte de las comisiones de patrimonio.

Conclusiones del programa «Patrimoines Partagés»

Explorar las temáticas asociadas al patrimonio construido recientemente en el ámbito mediterráneo hace resaltar las dificultades poderosas y numerosas a afrontar. El conocimiento directo —sobre todo en los países de la orilla sur del Mediterráneo, pero proporcionalmente presente en los países de la orilla norte— es extremadamente limitado.

Reconocida desde hace poco como patrimonio, esta arquitectura reciente ha sido objeto de escasos estudios. En la mayoría de los casos, este patrimonio permanece anónimo y los proyectos de identificación sistemática están en estado embrionario.

Estos déficits son perjudiciales para el conocimiento y para la preservación del patrimonio arquitectónico y urbano reciente, y dificultan la aplicación de políticas de identificación y de protección debidamente informadas sobre la base de una documentación sólida y de consulta ágil.

En definitiva, se puede afirmar que el programa ha permitido organizar y estructurar un

campo de actividades relativas al conocimiento del patrimonio reciente en el Mediterráneo y a sus modalidades de valoración, así como una asociación de colaboradores, con la voluntad, a medio plazo, de desarrollar otras propuestas.

Este breve resumen es únicamente una pincelada de algunas de las cuestiones que ha desarrollado la AADIPA en este programa. Nuestra participación, coordinada con las otras entidades, ha permitido disponer de una visión general de todo el ámbito geográfico y patrimonial. La difusión de los trabajos de investigación llevados a término ha quedado reflejada en las numerosas publicaciones resultantes del proyecto «Patrimoines Partagés». Las obras se muestran en la página web del proyecto (www.patrimoinespartages.org), que permanecerá en activo a través de la asociación Patrimoines Partagés, que velará por su existencia.

25 AÑOS DE INTERVENCIÓN EN GAUDÍ XXV Cursillo sobre la Intervención en el Patrimonio Arquitectónico, del 12 al 15 de diciembre

Director: José Luis González Moreno-Navarro. Equipo: Alicia Dotor y Belén Onecha. Colaboradora: M. Antonia Carrasco.

El XXV Cursillo se planteó con el objetivo de poner sobre la mesa de debate todos los problemas conceptuales y de orden práctico que plantea la restauración de las obras de Gaudí, que son, como es sabido, extraordinariamente complejas. Por un lado, tenemos la simple reparación o reposición de las partes dañadas por el transcurso del tiempo; por otro, las obras necesarias para adaptar un edificio centenario a los modos de vida de hoy; y, en el caso de Gaudí, además, se plantea una cuestión aún más compleja: qué debemos hacer con los edificios que él no acabó.

En el caso de la reposición de partes dañadas, podemos destacar dos situaciones que no por conocidas son fáciles de resolver: la oxidación del hierro y la degradación de la cerámica. En el caso de Gaudí, y, en general, de todos los modernistas, nos encontramos con que, acerca de su utilización del hierro, pese a lo que se suele decir, ya tenían suficientes datos para saber que era errónea. Por poco atentos que hubiesen estado a las lecturas de las obras de Viollet-le-Duc, tenían que saber que el hierro debía quedar siempre a la vista. Las dificultades que plantea su reparación hoy en día son, en algunos casos, casi insuperables.

Uno de los casos analizados fue el de los pabellones de la entrada al Park Güell, en los cuales la utilización de unos flejes a pocos milímetros de la superficie exterior ha sido casi imposible de resolver, como también sucede en la Casa Milà.

Estas consideraciones y otras muchas nos llevan a una conclusión obvia pero, en general, no explicitada: Gaudí no lo hacía todo perfecto. Es conveniente entrar en el análisis de sus obras adoptando una actitud de duda en relación con su forma de construir, y sin confiar plenamente hasta haber confirmado de manera fehaciente que la resolución de la obra era correcta.

En el caso de la cerámica, nos hallamos ante una situación diferente: no podemos atribuir a Gaudí falta de previsión, pues utilizó la cerámica de su tiempo y no tenía por qué limitar su uso en función de una duración de unos cien años. En cualquier caso, la cerámica no dura más tiempo que ese, y la disyuntiva actual sobre el modo de restaurarla se puede plantear de la manera siguiente: ¿restauramos directamente la cerámica existente?; ¿la sustituimos por una nueva exactamente igual?; ¿usamos una que haya sido sometida a un grado de cocción más alto y que, por lo tanto, sea más duradera, aunque cambien la textura y el color? La Casa Batlló, el Park Güell

y la iglesia de la Colònia Güell son muestras de todas estas alternativas.

Los ejemplos que sirvieron para ilustrar cómo se puede transformar un edificio para amoldarlo a un nuevo uso fueron la cooperativa La Obrera Mataronense, la Casa Vicens, el Capricho, el Palau Güell, la Casa Botines de León, la Casa Batlló y la Casa Milà. En todos estos casos, las obras corrieron a cargo de equipos multidisciplinares de arquitectos, historiadores y artesanos, que hicieron unos estudios previos muy exhaustivos y precisos que les permitieron llevar a cabo unas intervenciones respetuosas, si bien el caso de la obra de Cantabria suscitó algunas intensas discusiones debido al añadido del invernadero, que se considera una parte desaparecida de la obra. De manera similar, las reformas de la Casa Milà, e incluso las reformas de las reformas hechas años atrás, también fueron motivo de un fuerte intercambio de opiniones opuestas.

El debate sobre cómo acabar aquello que Gaudí dejó a medias es el que planteó discusiones más violentas. Los dos ejemplos que suscitaron posturas más divergentes fueron el de la finalización de la Sagrada Familia y el de la restauración efectuada sobre la iglesia de la Colònia Güell, dos casos que plantean problemas conceptualmente bien diferentes.

En el templo expiatorio, las explicaciones dadas por los técnicos y por el arquitecto director de la obra no convencieron a todos los presentes pero sí sedujeron a algunos de los invitados más notables, como por ejemplo a Paolo Marconi, el cual destacó que, gracias a todos los estudios previos, se había podido encontrar la base filológica que permitía hacer una interpretación razonable de lo que habría hecho el propio Gaudí para continuar la obra. Como parte de la sesión dedicada a la Sagrada Familia, también se expuso la operación de traslado y restauración de las escuelas hechas «provisionalmente» en 1910, que ya había estado predecida por un debate en la prensa.

En el otro extremo, un caso bien distinto es el de las obras de la iglesia de la Colònia Güell. En esta ocasión no se trataba de continuar la obra de Gaudí, algo imposible en este caso, sino de añadirle un conjunto de elementos con objeto de mejorar la cubierta y los elementos de protección y de sustituir los añadidos, ya muy degradados, que sin ningún criterio arquitectónico digno del edificio se habían ido agregando a él a lo largo de ochenta años. La operación se aprovechó para incorporar elementos que aumentan la comprensión del carácter inacabado del edificio, todo ello sin variar el más mínimo de los elementos auténticos de Gaudí. Con todo, el primer día del cursillo un grupo de disidentes aprovechó la ocasión para presentar en la prensa una declaración en contra. A pesar de que se les invitó a la sesión correspondiente del cursillo, los detractores no se presentaron, y el debate continuó vivo durante los meses siguientes en la prensa.

Para completar el conocimiento de la obra gaudiniana, se invitó a las personas más expertas en la obra del arquitecto a hablar de los edificios sobre los cuales aún no se habían hecho restauraciones profundas, como son el palacio de Astorga, las Teresianas, Bellesguard y la Casa Calvet.

Tal y como recoge el número de *INDE* de febrero de 2003, las opiniones sobre el cursillo, desarrollado a finales del año 2002, cuando ya casi todo el mundo estaba algo cansado de Gaudí, fueron muy favorables. Así, Daniel Giralt-Miracle, crítico de arte y comisario del Año Internacional Gaudí, dijo: «Después de quince años estudiando a Gaudí y apasionándome por su obra, el cursillo de patrimonio del COAC ha sido lo que más me ha hecho disfrutar y donde he aprendido más cosas sobre Gaudí».

En este mismo número de la revista, Carlos Flores fue más lejos en sus valoraciones al pedir que el cursillo viajase hasta todas las escuelas de arquitectura de España. Enfático y apasionado, Flores comparó el programa del cursillo con «tres días de menús de seis u

ocho platos, mañana y tarde, con intervenciones que han sido como autopsias». La profundización que se había hecho sobre Gaudí en el cursillo no tenía comparación posible con nada de lo que se había hecho a lo largo del año internacional.

Para ayudar a hacer comprensibles las aportaciones de los conferenciantes, se elaboró un enorme dossier, que se repartió al inicio de las sesiones. En él se recogió la gran mayoría de los recortes de prensa que se habían ido publicando a lo largo de los últimos veinticinco años, o incluso algunos más, sobre los aspectos que habían suscitado mayor controversia mediática, desde la carta de 1965 en la cual un conjunto de intelectuales de gran prestigio proponía la paralización de las obras de la Sagrada Familia, hasta las notas de prensa aparecidas durante todo el Año Internacional Gaudí, que no fueron pocas. Este dossier constituye un fondo documental completamente nuevo que, desgraciadamente, no se pudo complementar con la transcripción de todo cuanto se dijo en el cursillo, a causa de una total falta de financiación, a pesar de que se pidió la colaboración a más de una entidad, con lo que se dejó perder para siempre una ocasión difícilmente repetible.

2003

INFORME SOBRE CAN VILUMARA, L'HOSPITALET DE LLOBREGAT

Autora: Glòria Bassegoda Villagrasa.
Encargado por Josep Vilumara Lamarca.

Antecedentes

Can Vilumara fue una de las fábricas de tejidos de seda más grandes de Cataluña. Se instaló en L'Hospitalet hacia el año 1906 y mantuvo su producción hasta 1982.

Las construcciones originales fueron proyectadas entre 1900 y 1906 por un conjunto de

ingenieros catalanes, italianos y suizos coordinados por su propietario, Francisco Vilumara. Se ampliaron entre 1928 y 1929 según proyecto del ingeniero industrial Francisco Izard i Bas.

Del conjunto de edificios que integran la fábrica destacan:

- **La casa del director**, un pequeño edificio aislado que, con la valla adosada, constituía el acceso representativo al recinto. De estilo de transición entre el modernismo y el *noucentisme*, son interesantes el trabajo como elemento decorativo de la obra de ladrillo visto, el trabajo del hierro forjado y los elementos ornamentales que hacen referencia a la seda (las mariposas en los respiraderos de la cubierta y el panel cerámico de la Madre de Dios de los Ángeles).
- **La nave principal de los telares**, un extenso edificio con una crujía al norte de 12 m de luz y cubierta a dos aguas y una sucesión de diez dientes de sierra, con lucernario a norte: seis de 5,5 m de luz, de la primera fase de construcción, y cuatro orientados a sur, construidos en 1929 imitando la solución técnica y formal, pero con 7 m de luz. Las fachadas son enlucidas con elementos de ladrillo cerámico visto remarcando la modulación de la estructura, la línea zigzagueante de la cubierta y la abertura redonda de cada diente, donde había una mariposa como las de la casa del director.
- **El edificio de la máquina de vapor**, un edificio rectangular con fachadas a este y a oeste simétricas, con la sala de la caldera de vapor, en el centro, que destaca por su mayor altura y por la cubierta con perfiles de acero curvados. El revestimiento interior es de baldosa cerámica vidriada blanca, con un arrimadero con cenefa con motivos vegetales.
- **El sótano**, donde el año 1929 se proyectó un completo sistema de acondicionamiento del aire que permitía alcanzar la temperatura y humedades adecuadas para el trabajo con el delicado hilo de seda.

■ **La chimenea**, en el patio de mercancías, con entrada desde la calle Girona, junto a la portería y la báscula.

Tras el cierre de la fábrica, una parte de las construcciones fue habilitada como instituto de bachillerato por el Departamento de Enseñanza de la Generalitat de Catalunya (1986-1987).

Se reutilizaron la casa del director como edificio administrativo; la nave de los telares, salvo los dos dientes de sierra orientados a sur, para ubicar las aulas; el espacio norte del edificio de la máquina de vapor como cafetería, y otras construcciones para ubicar talleres del instituto de FP.

La intervención respetó la fisonomía exterior de estos edificios, introduciendo elementos puntuales resueltos con lenguaje moderno, como escaleras exteriores, vallas y nuevas aberturas.

En el interior, en la casa del director y parte del edificio de la máquina de vapor, sólo hubo que renovar revestimientos, pavimentos e instalaciones.

En la nave de los telares se construyó un altillo y numerosas divisorias, pero en tres crujías, utilizadas como espacios de relación, se puede disfrutar de la dimensión total del espacio original.

En el año 2000 la Dirección General de Centros Docentes del Departamento de Enseñanza, como paso previo para la ampliación del IES, se dirigió a los responsables de patrimonio del Ayuntamiento, del Consejo Comarcal, de la Generalitat y del Museo de la Ciencia y de la Técnica de Catalunya para que manifestaran su interés por los bienes muebles que quedaban de Can Vilumara.

Encargo

En febrero de 2003 se inició el vaciado exhaustivo de todos los bienes que no estaban integrados en el IES ni habían sido retirados por los organismos consultados.

Este proceso movilizó al Sr. Josep M. Vilumara i Lamarca, último propietario del recinto

fábril, quien, en un último esfuerzo para preservar el mayor número de elementos posible, encargó el presente informe a la AADIPA y contactó con otras instituciones (Museo de la Estampación de Premià, futuro Museo de la Seda de Valencia, etc.).

Conclusiones

1. El conjunto fábril de Can Vilumara es uno de los elementos del patrimonio industrial más importantes de L'Hospitalet de Llobregat. Aunque está incluido en el PEPPA del municipio, este plan de protección sólo condiciona las intervenciones que afecten al aspecto exterior de la casa del director, la nave con dientes de sierra y la chimenea.

2. La adecuación como centro docente del año 1986-1987 fue una intervención loable de recuperación para un nuevo uso respetando su fisonomía exterior y adaptando el nuevo programa a los espacios interiores existentes.

3. El proyecto de ampliación del IES debería recuperar el espíritu de la primera intervención.

■ En los dos dientes de sierra pendientes de intervención sería lógico extender la solución adoptada en el año 1986.

■ En el resto del conjunto sería deseable que la propuesta desarrollara las potencialidades de los elementos que se conservan. Se recomienda dar protagonismo al patio de mercancías como espacio de relación y rehabilitar el edificio de la máquina de vapor, reservando la sala central y todos los elementos que contiene como espacio museístico vinculado a un recorrido que muestre las instalaciones del sótano.

4. En cuanto a los bienes muebles, es positiva la incorporación realizada dentro del IES de elementos puntuales que testimonian el pasado industrial. Entendemos que los requerimientos del nuevo uso no permiten la conservación extensiva de los bienes almacenados, pero las gestiones realizadas por la Di-

rección General de Centros Docentes y por el Sr. Vilumara, ofreciendo el contenido a varias entidades, deben permitir la conservación de los elementos más interesantes del conjunto.

PROYECTO CULTURA 2000. LA ARQUITECTURA MODERNISTA EN PARÍS, GIRONA Y BUCAREST

Participantes en el proyecto:

ARVHA, Association pour la Recherche sur la Ville et l'Habitat. París. Coordinador del proyecto.
COAC, Colegio de Arquitectos de Cataluña y Demarcación de Girona del Colegio de Arquitectos de Cataluña – AADIPA, Agrupación de Arquitectos para la Defensa y la Intervención en el Patrimonio Arquitectónico. Girona.
BBM Grup Atelier de Arquitectura. Bucarest.

Equipo del proyecto en Girona:

Rosa Maria Cánovas, arquitecta y presidenta de la AADIPA. Dirección
Anna Albó, arquitecta, AADIPA.
Coordinación, textos y fotografía
Dani Planella, arquitecto. Documentación y fotografía
Marilena Gràcia, arquitecta técnica, AADIPA. Documentación y fotografía
Rafael Balanzó, arquitecto, Departamento de Relaciones Internacionales del COAC.
Coordinación administrativa.

Colaboraciones:

Ayuntamiento de Girona
Ayuntamiento de Figueres
Ayuntamiento de Olot
Ayuntamiento de Sant Feliu de Guíxols
Centro de Documentación de la Demarcación de Girona del COAC
Centro de Documentación de la Demarcación de Barcelona del COAC
Archivo Histórico Municipal de la Ciudad de Girona
Archivo Municipal de Figueres
Archivo Municipal de Olot
Archivo Municipal de Palafrugell
Archivo Comarcal de Ripoll
Museo de Sant Feliu de Guíxols
Archivo Municipal de Sant Feliu de Guíxols
Colegio de Arquitectos Técnicos y Aparejadores de Girona
Instituto Cartográfico de Cataluña

Con este proyecto se pretendía profundizar en el conocimiento y divulgación de la arquitectura de un período fronterizo como es el de finales del siglo XIX y principios del XX, el período del Modernismo. Ir más allá de los arquitectos más importantes y conocidos, como Guimard y Sauvage en Francia, Gaudí y Domènech i Montaner en Cataluña o Ion Mincu y Petre Antonescu en Rumania, y contribuir a la difusión de este movimiento con un libro, un CD-ROM y una página web que permitieran itinerarios reales o virtuales por la arquitectura del Modernismo. Por otro lado, el trabajo conjunto de tres equipos de tres países diferentes permitía confrontar los diversos enfoques específicos con relación a este tema, comparando la arquitectura del estilo neoromano con el Art Nouveau francés y el Modernismo catalán, en aquello que tienen en común y en aquello que los diferencia, poniendo de manifiesto la pluralidad y también el fondo común de las arquitecturas llamadas Art Nouveau, Modernismo, Liberty, Sezession, Jugendstil, escuela de Glasgow o escuela de Chicago.

En Cataluña, el Modernismo es una de las corrientes arquitectónicas más destacadas que ha habido a lo largo de su historia. Cuenta con arquitectos excepcionales como Gaudí, Domènech i Montaner, Puig i Cadafalch o Jujol y con conjuntos arquitectónicos bien conocidos, como el Ensanche barcelonés. No faltan publicaciones divulgativas de la materia ni guías de arquitectura, y en Internet se pueden encontrar muchas referencias de estos arquitectos y de su obra.

En cambio, fuera del núcleo barcelonés y de las otras poblaciones con obras de los grandes arquitectos, como Reus o Argentona, el Modernismo no está tan estudiado y está menos divulgado. Por eso, desde el COAC y la AADIPA, se aprovechó la oportunidad del programa Cultura 2000 para estudiar y divulgar la arquitectura modernista de las comarcas gerundenses, muy poco conocida, y contribuir a dar la proyección que se merece a la obra

del arquitecto gerundense Rafael Masó (Girona, 1880-1935). Precisamente, durante el año 2006 se celebra el Año Masó, coincidiendo con el centenario de su titulación como arquitecto, lo cual debería dar definitivamente a este arquitecto el reconocimiento que merece y asegurar la protección y conservación de su obra, que ahora mismo no está garantizada.

Con el citado objetivo, a partir del listado casi exhaustivo de arquitectura modernista elaborado por Valentí Pons y Toujouse, que sirvió de base al trabajo, y completándolo puntualmente, se seleccionó un total de sesenta y cinco edificios de una treintena de arquitectos del período modernista y postmodernista siguiendo los criterios que seguidamente se exponen.

En primer lugar, recoger una amplia muestra de la obra de Rafael Masó, arquitecto que trabajó principalmente en la ciudad de Girona y también en otras ciudades gerundenses como Sant Feliu, Olot, Palafrugell o Santa Coloma de Farners. Con las obras seleccionadas se ponen de manifiesto las diferentes etapas estilísticas de Masó, desde el Modernismo de influencia escocesa y vienesa hasta un estilo mucho más personal y un primer Noucentisme.

En segundo lugar, recoger las obras que pudiesen existir en las comarcas de Girona de los arquitectos más relevantes en el ámbito catalán, que no son muchos. La obra más importante de este grupo es la reforma de la casa Solà-Morales en Olot, de Lluís Domènech i Montaner (Barcelona, 1849-1923). También hay que destacar algunas obras en Ripoll de Joan Rubió i Bellver (Reus, 1871 – Barcelona, 1952), colaborador de Antoni Gaudí, como la capilla de Sant Miquel de la Roqueta y la casa Bonada. Y algunas obras de Gaietà Buïgas (Barcelona, 1851-1919), como el Balneario Vichy Catalán en Caldes de Malavella; de Bonaventura Conill (Barcelona, 1875-1946) la rectoría y capillas de la iglesia de Lloret de Mar; de Josep Goday (Mataró, 1882 – Barcelona, 1936) las casas Girbau y

Girbau-Estrada en S'Agaró (Sant Feliu de Guíxols), y de Josep Maria Pericas (Vic, 1881 – Barcelona, 1965) la casa Dou, en Ripoll.

Después, referirse a las obras de los arquitectos que trabajaron en las ciudades de Girona y dejaron su huella, en unos momentos que fueron de expansión urbana en muchas poblaciones. Es el caso de Rafael Masó, Joan Roca Pinet (Girona, c. 1888-1970), Enric Catà y Martí Sureda (Girona, 1866-1947) en Girona; Josep Azemar (Figueres, 1862 – Barcelona, 1914), Ricard Giralt (Barcelona, 1884-1970) y Llorenç Ros en Figueres; Alfred Paluzie (Olot, título de arquitecto de 1906) y Joan Roca Pinet en Olot; Isidre Bosch en Palafrugell, etc. Se podría decir que las obras de estos arquitectos son propiamente el Modernismo de las comarcas gerundenses.

Dadas las características del trabajo y su voluntad de convertirse, de algún modo, en una recopilación de itinerarios o guía por el Modernismo de Girona, se optó por una selección que incluyera al máximo número posible de poblaciones –catorce en total–, repartidas por la mayoría de comarcas de Girona. Además de Girona, Sarrià de Ter y Cassà de la Selva en la comarca del Gironès, encontramos ejemplos en Figueres, Roses y Cadaqués en el Alt Empordà; Sant Feliu de Guíxols y Palafrugell en el Baix Empordà; Olot en la Garrotxa; Santa Coloma de Farners, Caldes de Malavella y Lloret de Mar en la Selva, y Ripoll y Camprodon en el Ripollès. Se ha procurado escoger edificios urbanos, fácilmente accesibles por lo menos desde la calle y en un buen estado de conservación, que se pudiesen agrupar en diversos itinerarios.

Finalmente, no se situaría el Modernismo correctamente en su contexto socioeconómico si no se hiciera referencia a las tipologías más representativas del momento. Se trata de una época de industrialización, que se interesa por la arquitectura de fábricas y maderas, y en la cual se desarrollan nuevas tipologías de arquitecturas del ocio y de acti-

vidades colectivas, desde balnearios a casinos, y que ve la aparición del cine. Una época de desarrollo de los equipamientos municipales, como las escuelas. Una época que renueva la arquitectura residencial con casas burguesas o casas de vecinos, y con la nueva tipología de las casas de veraneo, sin olvidar la decoración exterior e interior de tantos establecimientos comerciales de todo tipo. La arquitectura del momento debía responder a todas estas demandas y en aquel momento eso lo hizo la arquitectura modernista, adaptándose a las características de cada tipología de los edificios. Los edificios industriales en general, y algunos equipamientos, destacan por el uso desnudo de los materiales, la gran austeridad, la sinceridad constructiva y la racionalidad. En las casas burguesas o villas de veraneo se pueden encontrar la decoración y el color más exuberantes. También las ciudades, pequeñas o medianas, son de diversos tipos. Girona es la capital de la provincia, un núcleo administrativo, de servicios, comercial y con un cierto peso industrial. Figueres, Olot, Palafrugell, Ripoll y Santa Coloma son centros comarcals y también centros comerciales, con cierto peso industrial. Sant Feliu de Guíxols es una ciudad costera, donde se encuentran algunos ejemplos de casas de veraneo. Caldes de Malavella es una ciudad balnearia. Todo ello permite que en cada una dominen unas u otras tipologías edificatorias.

El resultado en el caso concreto de las comarcas de Girona es una elección que abarca un período que va de 1888 a 1927, con la intención de recoger al máximo la obra de Rafael Masó. En este período tan amplio hay edificios de un Modernismo historicista, por ejemplo de influencias neogóticas, o a medio camino entre el eclecticismo y el Modernismo. Existen edificios propiamente modernistas, la mayoría más influidos por Domènech i Montaner que por Gaudí, excepto los de Rubió i Bellver. En otros edificios hay más in-

fluencia del Art Nouveau. Y finalmente, en la etapa más tardía, hay mucha influencia de la arquitectura de la escuela de Glasgow, y especialmente de la Sezession vienesa y también del Art Déco. Siguiendo este camino, Rafael Masó llegará a ser uno de los exponentes del primer Noucentisme.

Este trabajo se presentó, juntamente con los trabajos franceses y rumanos, en París y Bucarest y en la Demarcación de Girona del COAC. También se hizo una presentación en la AADIPA. De la publicación y el CD-ROM se hicieron llegar ejemplares a las bibliotecas del COAC y a las bibliotecas de las poblaciones citadas, entre otras. Además, el trabajo sirvió de base de la exposición de la Demarcación de Girona del COAC durante la celebración del XXII Congreso de la Unión Internacional de Arquitectos UIA Estambul 2005. La exposición, con una selección de dieciséis de las obras incluidas en el trabajo, formó parte de una exposición más amplia sobre el Modernismo en diferentes ciudades, acompañada de una publicación sobre el Modernismo y del catálogo de la exposición, que pretendía ofrecer una mirada comparativa sobre los diversos modernismos europeos.

Como conclusión sólo hay que decir que si bien en el proyecto promovido por el programa Cultura 2000 fue necesario restringir el número de edificios seleccionados a sesenta y cinco, durante los trabajos de elaboración se puso de manifiesto que muchas obras interesantes quedaban fuera. Sería interesante poder hacer un trabajo más completo y exhaustivo sobre la arquitectura modernista de las comarcas de Girona.

**EL PATRIMONIO TERMAL:
LOS BALNEARIOS: AGUA-ARQUITECTURA-SOCIEDAD**

**XXVI Cursillo sobre la Intervención
en el Patrimonio Arquitectónico,
del 11 al 13 de diciembre**

Director: Josep Sánchez Ferré. Equipo:
Jaume Serra, Alicia Dotor y Belén Onecha.

El primer día Carvalho lo había pasado tomando posesión del lugar y de sus gentes, aunque íntimamente se preguntaba qué hacía él allí, hasta qué punto había acudido por el consejo del médico o atraído por la mitología de los balnearios, hospitales sin muros..., sillones de mimbre historiados..., herrumbre y pintura blanca.

MANUEL VÁZQUEZ MONTALBÁN
(1939-2003)

El balneario (Editorial Planeta, 1986)

Espacio y sociedad, mito y salud, arquitectura e historia, imágenes y objetos..., conceptos que condensan la realidad del mundo balneario en un pequeño fragmento de la novela de Vázquez Montalbán *El balneario*.

La visión crítica y la realidad pesimista de un balneario de finales de los años setenta quedan perfectamente explicadas en boca del protagonista de su novela. Podría ser perfectamente el retrato de un establecimiento de nuestro país o de cualquier villa termal europea de aquellos años.

La realidad de hoy, no obstante, es bien distinta, y es creciente el interés de amplios sectores por el termalismo, en sus diversas manifestaciones: turismo, desarrollo urbano, salud, hostelería, etc.

Balnearios, hoteles, paseos, parques, quioscos, galerías de baños, fuentes..., han sido durante muchos años los escenarios de una forma de entender la vida, edificios y lugares en los cuales se ha hecho historia y que forman un patrimonio arquitectónico y social singular.

La actualidad del asunto es bien patente, y la cantidad de actuaciones previstas tanto en nuestro país como en el resto de Europa confirma la renovación y el impulso de esta actividad, que merece una especial atención por la fragilidad del medio, el agua, alrededor del cual se desarrollan la arquitectura y el urbanismo que la caracterizan y la sociedad que la utiliza.

El XXVI Cursillo tuvo como objetivo presentar un análisis y una reflexión sobre las características diferenciales del patrimonio termal, partiendo de un hecho, el termalismo, que ha sido en el mundo entero una actividad capaz de generar toda una serie de manifestaciones vinculadas bien notables: arquitectura, prácticas médicas, ocio, turismo, industria, arte, literatura y cine, entre otros.

No obstante, se trataba de explicar las dificultades de intervención en este patrimonio cuando para muchas administraciones, propietarios, ayuntamientos, etc., la valoración de este patrimonio aún es ambigua, dudosa y parcial y su consideración todavía no responde a las expectativas de los gestores, los médicos o los arquitectos que se ven obligados a decidir su rehabilitación o renovación.

Se pretendía, pues, aproximarse a la cuestión a través de una visión pluridisciplinar que incluía no sólo a los arquitectos sino también a los historiadores, los arqueólogos, los médicos, los geólogos, los urbanistas, los usuarios..., todos ellos capaces de entender el patrimonio de diversas maneras: como conservación, preservación, protección, planificación, divulgación, investigación...

Para organizar el cursillo de intervención en el patrimonio, el hilo conductor fue «agua, arquitectura y sociedad». En los tres ámbitos se puso de manifiesto que la consideración de patrimonio tiene que hacerse extensiva no sólo a la arquitectura sino también a la parte que complementa el fenómeno del termalismo, para conseguir que la valoración y protección que se desarrollen sean entendidas en toda su complejidad.

En un primer ámbito teórico, se partió del concepto de agua como materia prima de esta actividad y se fueron presentando los estudios técnicos y geológicos sobre la fragilidad del medio, la diferenciación entre las aguas minerales y las mineromedicinales, la conservación y protección de los acuíferos, la industria del agua envasada, etc. Todo ello se complementó con las técnicas y la historia de la hidrología médica, la ciencia y la medicina en los balnearios y el patrimonio termal.

La exposición de esta primera parte corrió a cargo de la profesora Juana Baeza, del IGME; del catedrático y médico Paco Maraver; de Jorge Mangorrinha, regidor y arquitecto de Caldas da Rainha; y del médico y profesor Juan Antonio Rodríguez Sánchez.

El segundo ámbito, el de la arquitectura y el urbanismo, permitió exponer las consideraciones históricas, teóricas y médicas que tratan sobre el origen y desarrollo del fenómeno del termalismo y su papel como motor de crecimiento urbano y económico transformador del paisaje o como forma de ocupación del territorio. En este apartado se presentaron y se analizaron las obras y los proyectos hechos en nuestro país y en Europa durante los últimos años: ejemplos de intervención y rehabilitación, soluciones tipológicas, planes directores y programas de intervención, tanto públicos como privados. La exposición de esta segunda parte corrió a cargo de los arquitectos que han trabajado en los diversos proyectos de renovación de estos establecimientos, que hicieron una presentación y un análisis de las obras más significativas de los últimos años.

El arquitecto Paul Simons presentó el proyecto del nuevo Bath, recientemente inaugurado; el arquitecto Dionisio Hernández Gil nos habló de la rehabilitación de las termas de Montemayor; el equipo de Moneo & Brock presentó su propuesta para el palacio termal de Panticosa; el arquitecto Jesús Manzanares explicó el nuevo desarrollo y los proyectos de la estación termal de Panticosa; Díaz

& Díaz nos mostraron la rehabilitación del hotel balneario de Guitiriz; y los arquitectos Francisco Silva Díaz y Javier Echenique explicaron la rehabilitación de los balnearios de Pedras Salgadas y Mondariz, respectivamente.

Esta segunda parte fue complementada por las aportaciones de la arqueóloga Carmen Miró y la arquitecta M.ª Asunción Leboeiro, la cual abrió el turno de las conferencias con «El balneario. La ciudad ensimismada». El director del cursillo se encargó de la clausura con «El plan del Ministerio de Vivienda para proteger el patrimonio termal público».

El tercer ámbito, el de sociedad, se ocupó de la parte sensible de esta manifestación, ya que no tenemos que olvidar que los termalistas o usuarios de los balnearios son individuos profundamente sociales, que necesitan ocupar el día y la noche, alimentarse, trasladarse, divertirse, etc., y que lo deben hacer todo en estos mismos espacios, edificios o paisajes que han configurado el patrimonio balneario de nuestro país.

El turismo termal, el planeamiento urbanístico en las villas balnearias, el desarrollo del termalismo en España, los planes de protección, el IMSERSO, el papel de la Federación de Municipios Termales, la Asociación Nacional de Estaciones Termales, etc., estuvieron representados por personalidades destacadas en el ámbito del termalismo de nuestro país, que nos manifestaron sus inquietudes en lo relativo al ámbito de la consideración del patrimonio termal.

El objetivo final del cursillo ha sido proporcionar un espacio de reflexión, conocimiento y divulgación del nuevo termalismo, a fin de hacer llegar sus conclusiones a todos los posibles promotores, públicos o privados, arquitectos y otros profesionales interesados en renovarlo y rehabilitarlo.

2004

INFORME SOBRE LOS VALORES PATRIMONIALES DEL CEIP ANNEXA - JOAN PUIGBERT DE GERONA

Autores: Àlex Grávalos Torner y Núria Oms Ederra.
Encargado por el AMPA Joan Puigbert.

El CEIP Annexa - Joan Puigbert de Gerona, situado en la calle de Isabel la Católica, es un edificio en forma de letra H, de planta baja más dos plantas y sótano. Actualmente, sólo se usa la parte del edificio paralela a la calle, mientras que la parte restante, en forma de T, está totalmente tapiada. Como consecuencia del incremento de alumnos registrado en la escuela, este centro propone ocupar todo el edificio y por ello encarga un informe que permita valorar esta parte de la edificación desde el punto de vista patrimonial y en lo que a su estado de conservación se refiere.

El edificio fue proyectado por el arquitecto Ignasi Bosch Reigt como residencia y se data en el año 1954, aunque en un artículo de 1949 ya se publican imágenes de la obra. Este período de construcción de posguerra determina totalmente el sistema constructivo que se usó para levantar el edificio.

En 1982, el arquitecto J. M. Gener i Seguí reformó el edificio para amoldarlo y acondicionarlo como escuela. No obstante, la obra sólo llegó a afectar a la parte del edificio con fachada en la calle y consistió en sustituir los forjados interiores y la cubierta y reforzar los elementos verticales y los cimientos.

Memoria constructiva

Todos los aspectos del edificio en desuso, ya sean estéticos, constructivos o estructurales, presentan contradicciones entre el interior y el exterior.

Las fachadas exteriores evidencian la estética que quiso reflejar el arquitecto, por lo cual dominan las características neorrenacentistas, como el zócalo de chapado de piedra artificial o unos paños de los pisos superiores de obra vista enmarcados con piedra artificial. Todos estos recursos hacen de esta construcción un edificio exteriormente pesado, clásico y rígido, casi monumental.

En contraposición, todos los forjados interiores se construyen mediante bóvedas tabicadas aligeradas con una doble curvatura de una única hoja de ladrillo hueco, soportadas por los cierres de fachada y en algún caso por pilares, todo lo cual hace que el edificio se conciba como una estructura grácil, muy ligera, diáfana y adaptable.

Memoria histórica: bóvedas tabicadas

En la Cataluña de posguerra, la falta de hierro y de cemento pórtland hizo que se reavivase el estudio de los sistemas constructivos de la arquitectura popular de bóvedas, ya que éstas permiten soluciones más racionales, económicas y sólidas.

En el campo de las bóvedas tabicadas de doble curvatura, el arquitecto Ignasi Bosch Reigt investigó su resistencia y así llegó a modificar su configuración de diversas capas mediante una única hoja más gruesa. Con esta nueva solución logró mayor ligereza constructiva, una reducción de la carga y de los empujes en los muros (que le permitió disminuir el tamaño de los pilares, los muros y los fundamentos) y, en definitiva, economizar el conjunto de la construcción. Sólo para contrarrestar los empujes se arriostraron las bóvedas por medio de unos ligeros tirantes de hierro empujados en el tabique superior, de modo que quedan totalmente ocultos.

Descripción y análisis de patologías

En la planta baja y en la primera planta encontramos el espacio principal dividido en tres crujías cubiertas con bóvedas tabicadas de

doble curvatura apoyadas en muros o pilares aislados en planta. En los extremos, el techo se resuelve con bóvedas tabicadas triangulares apoyadas en un pilar.

En la planta baja, vemos que hay grietas en las bóvedas y en los nervios, grietas que se dibujan paralelas a las fachadas. En los extremos del cuerpo perpendicular se aprecian grandes humedades, originadas por las terrazas superiores.

En la primera planta, además de toda esta zona afectada por el problema de las bóvedas del techo de la planta baja, encontramos también grietas horizontales que van de un lado al otro de los tabiques y grietas a 45° en el cuerpo perpendicular.

En la segunda planta encontramos una gran sala, cuyo cuerpo principal está cubierto con tres líneas de bóvedas tabicadas de doble curvatura; como las bóvedas no se apoyan en ningún pilar central, el espacio queda totalmente diáfano. Evidentemente, estas bóvedas están afianzadas por medio de los tirantes metálicos de la parte superior.

En el punto donde arrancan las bóvedas se observan también grietas en sentido perpendicular a las fachadas y fisuras en paralelo a las fachadas, a 30 cm del cierre. Todo ello queda agravado por las grandes humedades del conjunto del perímetro, entre las que destacan las importantes manchas de óxido que evidencian el mal estado de conservación de los tirantes de hierro.

Las cubiertas inclinadas de teja, finalmente, también están muy deterioradas.

Conclusiones

La repetición y la importancia de las grietas, junto con el análisis del sistema constructivo y las grandes luces que cubre, hacen pensar que esta estructura, en el momento en que fue concebida, ya era una estructura atrevida. Por lo tanto, todo hace sospechar que actualmente, con sólo que alguno de los sistemas o materiales no funcione plenamente como debería, la

estabilidad del conjunto puede peligrar, como se deduce del estado de conservación actual.

Por otro lado, si bien patrimonialmente ni las fachadas ni las cubiertas del edificio tienen un gran valor, los forjados interiores de bóvedas tabicadas sí lo tienen, ya que son el testimonio directo de un sistema constructivo propio de una época en que los arquitectos y constructores tuvieron que encontrar la manera de construir sin hierro. Además, es justo decir que este caso concreto está fuera de la normalidad, puesto que las bóvedas están construidas con doble curvatura, con una sola hoja de material cerámico, que a su vez ha sido sustituido por ladrillo hueco de 4 cm (en vez de baldosa común de 1,5 cm), y con tirantes metálicos en la parte superior.

Así, pues, estimamos que los espacios situados en la planta baja y, especialmente, el salón de actos de la planta segunda tienen un alto valor patrimonial porque son un ejemplo del límite al que este sistema constructivo permite llegar, y, en conclusión, consideramos que son espacios que se deben conservar y dignificar.

INFORME TÉCNICO SOBRE EL CONJUNTO FORMADO POR CAL GUARDIÀ Y LAS EDIFICACIONES ANEXAS, DE ARGENTONA

Autora: Anna Soteris i March.

Encargado por la Plataforma en Defensa del Centro Histórico de Argentona.

En fecha 1 de marzo del 2002, el Ayuntamiento de Argentona aprueba inicialmente el proyecto de modificación puntual del Plan General de Reordenación de Can Doro, en el cual está prevista la nueva organización del centro histórico en la zona situada entre la calle Gran, la plaza de Vendre y la calle de Ramon Par, lo cual afecta al conjunto de Cal Guardià y a la fuente y la capilla de Sant Domènec (conocida popularmente como Sant Domingo). La zona se halla

en el área de protección de la Casa Puig i Cadafalch, declarada BCIN, y tanto la capilla como la fuente están en el plan general vigente con la categoría de BCIL. La modificación propuesta generará una nueva plaza ante el edificio del Ayuntamiento, un centro para la tercera edad y un edificio de viviendas, locales comerciales y dos plantas soterradas de aparcamiento, y comportará el derribo total de los edificios existentes y la reubicación de la fuente y la capilla de Sant Domingo.

La actuación prevista tenía el visto bueno condicionado de la Comisión Territorial de Patrimonio Cultural de Barcelona, pero las condiciones nunca se cumplieron completamente. Como las alegaciones se iban desestimando sistemáticamente, en el año 2004 la plataforma pidió un informe que hiciera constar el valor patrimonial del conjunto, para intentar que se rehiciese el proyecto aprobado. Tras un largo proceso de lucha y despropósitos, Cal Guardià fue derribado. A pesar de ello, se ha conseguido realizar la documentación de los edificios del conjunto y llevar a cabo una campaña arqueológica (pendiente de finalización) que ha supuesto el descubrimiento de una necrópolis del siglo IX con veinticinco tumbas y de las dos minas que llevaban agua a la fuente, así como la recuperación de los elementos arquitectónicos de la fachada principal.

Cal Guardià se hallaba en un solar irregular que conecta la calle Gran con la calle de Dolors Monserdà, que está en una cota más elevada. Su evolución histórica está documentada desde el año 1560, cuando la familia Volart consiguió los terrenos de la Feixa de la Font y edificó allí el Mas Volart. Parece que la entrada original era el portal de la calle de Dolors Monserdà, que daba acceso a un patio cerrado y a la antigua fachada principal. La actual fuente de Sant Domingo es posterior y está prácticamente adosada a la fachada de la calle Gran, que acompaña a las escaleras descendentes de acceso al recinto de la fuente. El agua llegaba por una mina desde la fuente

situada originalmente en el extremo superior de la Feixa de la Font.

El conjunto de edificaciones, de planta baja y piso, estaba formado por un cuerpo principal de dos crujías perpendiculares a la fachada y ampliaciones de épocas posteriores añadidas en el lado sur. En la fachada de patio del cuerpo principal se podían ver un portal de medio punto y un ventanal de estilo gótico tardío en que se habían incorporado motivos renacentistas. En el interior de este cuerpo, la escalera de acceso al primer piso, paralela a la fachada, separaba el recibidor de la cocina, donde se conservaban vestigios del horno de pan y fogones de leña. En el recibidor había dos aberturas de acceso a los cuerpos laterales, con jambas de sillares de granito; una de ellas, la de la izquierda, tenía un dintel decorado con un motivo sencillo. En general, el conjunto se encontraba en buen estado, con algunas deficiencias derivadas de la falta de uso.

Además del valor patrimonial de los elementos arquitectónicos de la fachada posterior, el portal y la ventana, debe destacarse que Cal Guardià constituía un testimonio de la evolución histórica de la localidad, ya que formaba parte del núcleo urbano generado alrededor de la iglesia de Sant Julià a mediados del siglo XVI. A pesar de no conservar la estructura original del Mas Volart, es importante reconocer su proceso de crecimiento y adaptación a la estructura urbana dentro del núcleo antiguo de Argentona. Aunque se trataba de un solo edificio, la volumetría y la composición de la fachada acompañaban con armonía a la fachada simétrica de la calle Gran, formada por casas de cuerpos independientes.

En el informe se recomendaba que el proyecto de intervención mantuviese las características de implantación de los edificios del centro histórico y que, por estar dentro del entorno de protección de la Casa Puig i Cadafalch, se preservase el contexto ambiental del monumento. En caso de sustitución de los edificios construidos, se veía necesario docu-

mentar los edificios existentes y llevar a cabo una campaña arqueológica que permitiese completar el conocimiento de la evolución histórica del pueblo. También se recomendaba preservar la portalada y la ventana para un uso posterior, con indicación del origen y la ubicación originales.

Con estas recomendaciones no se quería imposibilitar la evolución, por otra parte lógica, dentro de un núcleo antiguo consolidado, pero sí se pedía un esfuerzo de análisis y comprensión del entorno inmediato en que se trabajaba. Hay que indicar que en el análisis de preexistencias que acompañaba a la documentación de la modificación puntual del plan general, aprobada en el año 2002, no constaba ningún estudio de los edificios afectados.

INFORME SOBRE EL ESTADO ACTUAL DE LA MASÍA DE CAN RIGALT E INFORME SOBRE EL PLANEAMIENTO PREVISTO PARA LA MASÍA DE CAN RIGALT Y SU ENTORNO

Autora: Clàudia Sanmartí i Martínez.

Encargado por la Federación de Asociaciones de Vecinos de Barcelona / Centre d'Estudis de l'Hospitalet.

Aunque Can Rigalt está catalogado dentro del Plan Especial del Patrimonio Arquitectónico de L'Hospitalet de Llobregat, el conjunto, en este momento sin uso, se encontraba muy degradado. La AADIPA recibió el encargo de hacer dos informes: en el primero se evaluaba el estado de conservación de la masía y se remarcan sus valores patrimoniales; en el segundo se valoraban el planeamiento y las propuestas de intervención previstas por el Ayuntamiento.

La masía de Can Rigalt está formada por un conjunto de edificaciones y un jardín en su parte posterior. No se puede precisar con exactitud el año de construcción, pero proba-

blemente la fisonomía actual es del siglo XVIII, si bien seguramente se aprovecharon muros medievales.

El conjunto de Can Rigalt tiene varios valores patrimoniales. Como documento histórico, es un testimonio de la historia del lugar, de la gente que allí vivía y se relacionaba, y uno de los pocos ejemplos que quedan todavía de las tipologías que poblaban el territorio. Como objeto arquitectónico, representa la tendencia de la época, aunque muchos de sus elementos han sido alterados. En un plano del año 1853 puede verse que la finca estaba rodeada de zonas ajardinadas, con cascadas y fuentes. Parte de estos jardines y estanques aún se conservaba en 1983, pero actualmente no queda nada de ellos. La fuente, que estaba situada al otro lado del camino, ha desaparecido, y sólo se salvó el reloj de sol esférico, que se conserva en el jardín del Museo de Historia de L'Hospitalet. Durante las obras del Trambaix se desmontó la portalada de entrada a Can Rigalt, que se recolocó alineada con el vial y no con el eje del edificio. También desaparecieron los elementos de balaustres decorativos, de modo que el aspecto exterior del conjunto ha quedado muy desfigurado.

La defensa de Can Rigalt, por otro lado, ha generado un fuerte movimiento vecinal que denuncia desde hace años la degradación y el abandono que sufre la masía y reivindica la necesidad de preservarla para las generaciones futuras.

La ficha del catálogo del Ayuntamiento correspondiente a la masía de Can Rigalt confirma los puntos que se han de destacar de todo el conjunto: la edificación y los anexos, el jardín, la valla, el estudio pormenorizado de la evolución del edificio y la relación entre las partes, etc. Sin embargo, a pesar de la evidencia del valor intrínseco de las edificaciones y del entorno inmediato, y de su inclusión en el catálogo de patrimonio, con todas las obligaciones que ello comporta, el actual propietario de la masía no hace nada para man-

tener y conservar los valores del conjunto. Después de la visita de inspección realizada, se pudo concluir que, si bien el inmueble no se encuentra en un estado inminente de ruina, sí es cierto que está muy degradado y, por lo tanto, se da a entender que la propiedad debería poner en marcha una reparación de patologías y un mantenimiento mínimo para conservar la seguridad estructural del inmueble. El Ayuntamiento de L'Hospitalet de Llobregat, siguiendo las indicaciones de la Ley 9/1993 del patrimonio cultural catalán, debería emprender medidas más eficaces para garantizar que la propiedad se encargue del bien catalogado.

El Plan General Metropolitano de 1976 define la zona del entorno de Can Rigalt como zona verde y, por lo tanto, no urbanizable. De los diversos planes y estudios realizados en la zona (Portal del Conocimiento 2001, L'Hospitalet 2010, Plan CAUFEC), el único planeamiento previsto que afecta de una manera directa y específica al conjunto catalogado de Can Rigalt es la Modificación Puntual del Plan General Metropolitano (MPGM) del sector Can Rigalt 2004. Si se aprueba definitivamente la MPGM prevista por el Ayuntamiento de L'Hospitalet, se llevará a cabo la restauración de la masía de Can Rigalt, costeada con los beneficios de las recalificaciones urbanísticas que comportará, y así se detendrá la degradación a la que actualmente está sujeto el conjunto, que pone en peligro su conservación. La MPGM también comportará la creación de nuevas viviendas, lo cual también se está haciendo en los alrededores en terrenos de los municipios vecinos, y la consiguiente densificación urbana que ello genera en una zona ya bastante saturada. Este hecho no parece que tenga que afectar al valor patrimonial del edificio, pero sí se detectan las carencias siguientes en la MPGM:

- En ningún momento se habla del jardín de la masía, que aparece grafiado como conti-

nuidad dentro de la zona verde del parque metropolitano, sin valorar su particularidad (o la que tuvo originalmente, pues actualmente está arrasado).

- Tampoco se comenta ni se concreta un posible uso para el edificio. Debe recordarse que un edificio sin uso es muy difícil de mantener.
- En el estudio de costes no se prevén unos estudios históricos previos que puedan garantizar una correcta intervención en el conjunto.

Teniendo en cuenta estas carencias de carácter general, se considera que la estimación económica que hace la MPGM para restaurar el conjunto de Can Rigalt es insuficiente y que no se garantiza que la restauración se lleve a cabo respetando sus valores.

INFORME SOBRE EL VALOR PATRIMONIAL DE LA FÁBRICA DE LA SOCIEDAD ANÓNIMA DE EXTRACTOS TÁNICOS (POBLENOU, BARCELONA)

Autores: Josep Abulí i Domènech, Rosa Bosch i Palau y Elisenda Buixeda i Pérez.

Encargado por: Yolanda Insa i Sauras, historiadora del arte.

El conjunto fabril de la Sociedad Anónima de Extractos Tánicos estaba situado en el barrio del Taulat, en el municipio de Sant Martí de Provençals. La historia de Sant Martí ha estado ligada al desarrollo industrial de Barcelona, por la abundancia de suelo y aguas subterráneas que ofrecía la zona y por la proximidad del ferrocarril, como demuestra la gran diversidad de industrias que en dicha zona se desarrollaron, desde las indianas, las fábricas textiles, las de metalurgia o las de gas, hasta todas las industrias auxiliares de estos sectores.

Dentro del grupo de industrias auxiliares, encontramos la Sociedad Anónima de Extractos Tánicos, dedicada a la elaboración de

extractos tánicos y bisulfitos, sustancias necesarias para el tratamiento de los cueros usados en la fabricación de las correas de los árboles de transmisión de fábricas y talleres.

El conjunto fabril, situado en la manzana definida por la calle de Vidal i de Valenciano, la calle del Perelló, la calle del Ferrocarril y el paseo de Calvell, ocupaba una superficie en planta de 2.660 m². La edificación se concentraba en el perímetro de la manzana, sobre todo en las fachadas de la calle de Vidal i de Valenciano y la calle del Perelló, y creaba una fachada continua propia del crecimiento suburbano del barrio del Taulat, en el cual se combina el tejido industrial con el residencial obrero.

La formación del conjunto fabril: Pablo Torrabadella e Hijos

La primera referencia al conjunto fabril la encontramos en 1876. En ella, Pablo Torrabadella i Estivill, que vive en la calle de Fivaller, 23 (actualmente, Perelló), solicita permiso para edificar un almacén de 132,75 m² en la esquina de la calle del Ferrocarril con la de Fivaller. El proyecto lo tenía que hacer el maestro de obras J. Arbonés.

Otra referencia que encontramos es un anuncio en la *Guía y plano de San Martín de Provensals* de 1888. Concretamente, dice así: «Fábrica de pulverización de toda clase de drogas, materiales para curtidos y trituración de palos tintóreos». Y se declara propiedad de «P. Torrabadella e hijos».

Con la muerte de Pablo Torrabadella i Estivill en 1900, la fábrica pasó a manos de dos de sus hijos, Pablo y José Torrabadella i Dagà, que continuaron con la producción de extractos curtientes.

Cambio de propiedad: Pedro Pablo de Corral

La fábrica perteneció a la familia Torrabadella hasta 1914, año en que Pedro Pablo de Corral la compró definitivamente.

En 1911, bajo la dirección del maestro de obras R. Ribera, se había construido un almacén en la calle de Vidal i de Valenciano.

En 1916 se solicita permiso para construir un edificio de dos plantas y un anexo de planta baja, destinados a dependencias de la fábrica y sala de calderas, respectivamente. Con este edificio, situado en la esquina de la calle del Perelló con la de Vidal i de Valenciano, y obra del ingeniero E. Gutiérrez, se inicia una serie de obras de mejora y ampliación del conjunto siguiendo los criterios compositivos de la arquitectura fabril catalana de principios del siglo xx. Las fachadas, hechas de ladrillo ordinario y rebizadas, se resolvían con una composición clásica en la que predominaba la idea de conjunto acabado, equilibrado, jerarquizado y simétrico. Las ventanas, grandes, abundantes y seriadas, permitían la iluminación natural del interior. Las aberturas se resolvían con arcos de medio punto rebajado enmarcados por ladrillos a sardinel y marcando la clave del arco y el encuentro con alféizares y jambas.

Ampliación y consolidación del conjunto fabril: la Sociedad Anónima de Extractos Tánicos

En 1917 se constituye la Sociedad Anónima de Extractos Tánicos, una sociedad mercantil y anónima que tiene por objeto la elaboración y venta de extractos curtientes de origen vegetal.

En 1919 el Ayuntamiento da permiso a Carlos de Corral, como presidente de la sociedad, para reformar y levantar dos pisos en una casa de planta baja situada en el número 23 de la calle de Fivaller, que dará representatividad y singularidad a la entrada del conjunto fabril y donde se instalarán las oficinas. Esta nueva obra es también, como el edificio de la esquina de la calle del Perelló con la de Vidal i de Valenciano, un ejemplo de la arquitectura fabril catalana de principios del siglo xx.

En 1922, la Sociedad Anónima de Extractos Tánicos compra a los hermanos Calvell el te-

rreno donde se construirá la curtidora, un edificio de planta baja y piso obra del maestro de obras J. Masdeu. Este edificio tiene las mismas características que los demás edificios construidos durante el período en que Pedro Pablo de Corral es el propietario, si bien incluye una singularidad: el uso de elementos clásicos, como el tímpano o el frontón.

La oportunidad perdida: la familia Durall

Tenemos constancia de que desde 1952 el propietario de la Sociedad Anónima de Extractos Tánicos es Josep Durall i Pujol, y de que entre 1970 y 1981 se pasó de la producción de extractos curtientes a la de regaliz.

La familia Durall, como propietaria mayoritaria del sector, impulsó el plan especial de ordenación para la apertura de la calle de Bilbao entre la calle del Taulat y la avenida del Litoral (ámbito no incluido en el sector 22@), planeamiento que se aprobó definitivamente en 1999.

El inicio del derribo, en el mes de marzo de 2005, coincidió con las negociaciones con el Ayuntamiento para conservar la fábrica. Este derribo fue el detonante de la impulsión de la modificación del *Catálogo para la Protección del Patrimonio Industrial del Poblenou*, donde creemos que se podría incluir el conjunto fabril de la Sociedad Anónima de Extractos Tánicos.

DICTAMEN SOBRE PATOLOGÍAS EXISTENTES, EVALUACIÓN DE DAÑOS Y REPARACIÓN DE LA CASA PLANELLS

Autores: Albert Plà i Gisbert y Mercè Hortalà i Vallvé.

Encargado por el COAC, según solicitud del Sr. Fernando Zalamea, propietario de la vivienda de la segunda planta de la Casa Planells.

La Casa Planells se emplaza en la avenida Diagonal, 332, esquina con la calle de Sicilia, de la ciudad de Barcelona. Fue construida en-

tre 1923 y 1924 según el proyecto y la dirección de obras (parcial) del arquitecto modernista Josep Maria Jujol i Gibert (1879-1949).

Constituye el único edificio plurifamiliar obra del autor. De todos modos, fue la propia evolución del proyecto lo que la llevó a esta tipología. Es decir, inicialmente el promotor pidió una vivienda unifamiliar, que la propuesta materializó en un edificio con jardín, desarrollado en una parcela mayor, que posteriormente fue parcialmente vendida. La nueva propuesta situó la edificación alineada con los viales. Finalmente, motivos económicos propiciaron que se convirtiese en un edificio plurifamiliar de planta baja, entresuelo, principal, tres pisos y un ático, coronado con una serie de ventanas apaisadas y una cruz en el vértice, y, sobre las tribunas, una pequeña cúpula que sostiene un anagrama mariano. Pero Jujol sólo dirigió las obras hasta el segundo piso. La construcción de la tercera planta y el ático eliminó estas propuestas.

En la actualidad, nos encontramos ante un edificio de volumen compacto y planta trapezoidal, con un pequeño patio en la esquina noreste. Las fachadas tienen una concepción diferente y se da más protagonismo a la de la avenida Diagonal, que es a la vez la que define la esquina. Está resuelta con una arquitectura mucho más «expresionista», cuya fuerza recae en la curvatura de los elementos salientes, que, en función de las plantas y la zona, se desarrolla como balcón o tribuna. La fachada de la calle de Sicilia es mucho más racional, con una tribuna central cúbica.

En cada planta sólo hay un espacio privado, que se usa, actualmente, como oficina o vivienda. En la planta baja hay un local comercial con dos accesos desde la vía pública. Al vestíbulo se accede desde la Diagonal, y en él se encuentra una escalera de tramo recto hasta el entresuelo. Desde aquí se inicia la escalera de caracol, que, insertada en un rectángulo irregular, da un ambiente muy interesante a todo el espacio. En la parte superior

hay una claraboya que, junto con las pequeñas ventanas circulares de cada planta, ilumina todo el conjunto. Las plantas principal, primera y segunda son dúplex, ya que incorporan un pequeño altílo en el lado norte. Eso es lo que hace que todas tengan tanta altura en la fachada de la Diagonal (3,80 m libres). Desde el punto de vista distributivo, para conseguir unos buenos accesos a cada sala Jujol tuvo que crear curvaturas que permitieran conservar, en la medida de lo posible, unas formas regulares en las salas grandes. La cuarta planta tiene una distribución similar, pero sin altílo. La última queda retrasada respecto de la fachada de la Diagonal y es más pequeña.

Las patologías más importantes se centran en las fachadas y los elementos comunes. Los balcones y las cornisas presentan importantes fisuras, tanto en el lado superior como en el inferior, debidas a la filtración del agua de lluvia, que oxida las vigas de hierro, las cuales, al aumentar de volumen, generan más fisuras, con lo que se entra en un círculo vicioso. Además, las humedades también han generado acumulaciones de sales y eflorescencias bajo los balcones. Esta patología se ha intentado minimizar colocando un acabado encima del pavimento de forma hexagonal, que podría ser el original. Es una reparación momentánea, ya que este producto se fisura a corto plazo. Las fachadas también presentan un importante desgaste y suciedad en todo el paramento. En el lado de la calle de Sicilia, además, hay una zona con una importante degradación por la escorrentía.

En el interior, la parte inferior del muro del vestíbulo de la planta baja presenta una humedad por capilaridad que ha degradado el acabado. En la escalera de caracol, las patologías más importantes vienen dadas por el envejecimiento de la claraboya, que ha permitido la entrada de agua y ha dejado marcas en toda la bóveda de la escalera y ha degradado notablemente el acabado de las paredes y el arriadero. Los agujeros más importantes ya

han sido reparados, pero la estructura de la claraboya está muy oxidada. También se ha de indicar la degradación de las pequeñas ventanas circulares, la mayoría de las cuales tienen los cristales rotos y no se pueden abrir.

En resumen, las patologías observadas se deben, sobre todo, a la falta de mantenimiento y a reparaciones poco eficaces a largo plazo. La «suerte» que ha corrido el edificio en sus ochenta años de vida explica, seguramente, este estado. Lo describen muy bien Josep Llinàs y Jordi Sarrà en su libro *Josep Maria Jujol*, en el que comentan lo siguiente: «La Casa Planells, una hermosísima casa con curiosas coincidencias con la arquitectura expresionista, ha sufrido muchos cambios de uso en sus pisos: viviendas, pensión, almacén, oficinas, despachos; pero aun así, la casa parece no haber encontrado nunca sus verdaderos ocupantes. Con todo, situada en esa esquina con un durísimo tráfico, entre edificios desalmados, se mantiene íntegra como una anciana frágil y lúcida».

**TÉCNICA RESTAURATORIA,
EL DEBATE PENDIENTE
LAS ESTRUCTURAS HISTÓRICAS...
SUBSTITUCIÓN O CONSERVACIÓN
XXVII Cursillo sobre la Intervención
en el Patrimonio Arquitectónico,
del 16 al 19 de diciembre**

Director: José Luis González Moreno-Navarro.

El punto de partida del XXVII Cursillo fue el convencimiento, extendido de manera generalizada entre los que intervenimos en la conservación del patrimonio arquitectónico, de que muchas de las técnicas utilizadas ahora o a lo largo de los últimos años, tanto de diagnóstico como de intervención, no han dado o no dan el resultado positivo que se espera de ellas. No obstante, también se partió de la

convicción de que buena parte de los errores con que nos encontramos no han sido sólo consecuencia de una aplicación imprudente de un nuevo material o de una nueva técnica constructiva o estructural, sino también fruto de una diagnosis equivocada de la patología que se quería resolver.

Todo indica que una de las razones que explican que esto haya sido así es una confianza ciega y excesiva, que comenzó hacia la década de 1930, en las posibilidades que ofrecen las ciencias y técnicas propias de este siglo. Hoy en día, como consecuencia de estas experiencias, se extiende entre todo tipo de especialistas un criterio más prudente que, sin renunciar en absoluto a las aportaciones bien contrastadas de las técnicas actuales, confía más en las técnicas y los materiales sobre los que la historia misma actúa, y los considera el mejor método de contraste: los materiales y las técnicas históricos o tradicionales.

Ahora bien, no podemos olvidar, en absoluto, que la insoslayable seguridad estructural de nuestras intervenciones también nos aconseja en determinados casos no dejar de lado los procedimientos más contundentes, como por ejemplo el hormigón armado. Obviamente, las soluciones nunca son únicas, sino que, como ya sabemos, en el campo de la restauración cada caso es diferente. Así pues, el cursillo se organizó de manera que todas las opiniones estuviesen representadas. Y por ello el debate fue un objetivo prioritario.

Con todo, la elaboración final del programa nos permitió comprobar definitivamente que, de todos los ámbitos de la técnica restauradora, lo que realmente carece de un auténtico debate entre los profesionales es lo referente a la parte de los edificios históricos que, usando una palabra no demasiado histórica, llamamos *estructura*.

Por ello, la orientación definitiva se dirigió a abordar sólo temas relacionados con los problemas que plantea la seguridad estructural de las intervenciones, lo cual obliga a una

reflexión básica sobre la principal disyuntiva: ¿hemos de conservar estructuras que no conocemos suficientemente bien o las tenemos que sustituir por otras que sí conocemos pero que dejan de ser auténticas y a largo plazo pueden llegar a ser agresivas con la obra restaurada?

La aprobación por parte del ICOMOS de las *Recomendaciones* de la ISCARSAH en relación con este punto fue uno más de los motivos para iniciar este debate, tantas veces aplazado.

La elección de los casos concretos se hizo dando prioridad a la representatividad de los conceptos que se habían de debatir, que también eran indicativos de un máximo número de tipos de edificios, de modo que fueron las grandes catedrales pero también las pequeñas iglesias, o los grandes palacios pero también las pequeñas viviendas rurales. La diversidad de procedencias (de Cataluña, del resto de España, de Europa o de América) también fue uno de los criterios de selección utilizados. La bóveda tabicada, la joya de nuestra manera de construir, pero a la vez una técnica bien desconocida y maltratada, recibió una atención muy especial. El cursillo se estructuró en cuatro bloques: criterios generales, diagnosis, intervención y un monográfico sobre la bóveda tabicada.

En el primer bloque se contó con una ajustada introducción, a la que siguieron dos conferencias sobre la irrupción del hormigón armado en la restauración en el siglo xx que aportaron suficientes datos rigurosamente documentados (para quienes los quieran conocer) como para poder afirmar definitivamente que el hormigón armado puede suponer una grave agresión al edificio que presuntamente refuerza. Los criterios que se habrán de seguir en el siglo xxi, pues, estuvieron representados por las recomendaciones de la ISCARSAH-ICOMOS.

El bloque sobre diagnosis se dividió en cuatro subbloques, dos de los cuales aborda-

ban la cuestión de si las técnicas utilizadas eran las usuales o las avanzadas. En tres de las conferencias vinculadas se vio que con las primeras técnicas, las usuales, se pueden diagnosticar tanto los edificios corrientes (por ejemplo, el monasterio de Sant Ramon o la mezquita del Cristo de la Luz) como los que son extraordinariamente complejos (como el Palau Güell de Gaudí). En este caso, mediante técnicas usuales pero bien orientadas, se pudieron hacer veintidós levantamientos a 1:100 que aportaron datos de las cargas en 1.242 puntos y un conocimiento del edificio de Gaudí nunca conseguido hasta el momento. El objetivo de este bloque fue defender que, en general, mientras no se demuestre lo contrario, es más importante el rigor en la aplicación del método que la sofisticación de las técnicas. Obviamente, las conferencias sobre la fachada del Duomo de Milán, la modelización y el análisis de estructuras históricas y la aplicación de la técnica de los bloques rígidos en la iglesia de Santa Maria del Mar demostraron que en determinados casos las técnicas de diagnosis tecnológicamente más avanzadas pueden ser extraordinariamente útiles.

Uno de los criterios de diagnosis sobre las estructuras más desarrollados en los últimos años ha sido el de dar un valor preeminente a los datos sobre el comportamiento pasado del edificio analizado, aportados por medio de búsquedas históricas especializadas a este efecto. Las tres conferencias que se dedicaron a ello (una genérica sobre la aportación de la arqueología y dos concretas sobre la iglesia de Santa Maria de Cervelló y diferentes edificios italianos) supusieron una notable aportación en este sentido.

La diagnosis se completó con tres casos concretos: el de las cúpulas de la iglesia parroquial de Lloret de Mar, el de la fachada de la catedral de Barcelona y el de la catedral de Mallorca, que dejaron patente la decisiva importancia que llega a tener la coordinación

entre los diferentes especialistas en el momento de la diagnosis.

El bloque dedicado a las técnicas de intervención contó con una introducción metodológica que defendía las técnicas tradicionales aplicadas a edificios domésticos, las cuales se ilustraron con el caso del Rincón de Ademuz (Premio Europa Nuestra) y con una serie de intervenciones de consolidación de diferentes edificios realizadas con materiales blandos.

El debate que se desarrolló tras las presentaciones de las intervenciones en tres grandes edificios similares (la catedral de Vitoria, la de Manresa y la de Noto, en Sicilia) fue uno de los momentos más intensos del cursillo, ya que permitió comparar las dos maneras opuestas de intervenir. Ante la máxima utilización de las técnicas más avanzadas de diagnosis y la mínima intervención, siempre con técnicas y materiales tradicionales, en Vitoria, se presentó el caso totalmente opuesto de Manresa, y este contraste dio pie a un intenso debate. La reforma singular de Noto, una reconstrucción de nuevo, fue también un extraordinario ejemplo de un caso en que las herramientas de conocimiento más depuradas se pusieron al servicio de la utilización máxima de las técnicas tradicionales.

Como hemos dicho, la bóveda tabicada fue el objeto de estudio del cuarto bloque y contó con tres conferencias sobre aspectos genéricos, su modelización, las modalidades de restauración en Italia y una visión crítica de los casos en que, por diferentes razones, se ha producido su destrucción. A modo de documento para evitar que ello vuelva a suceder, se presentó una prueba de carga hecha en Ca l'Aranyó por encargo de la Universitat Pompeu Fabra (UPF), en la cual se demostraba su extraordinaria capacidad portante. Todo ello se complementó con la presentación del libro que recoge el magnífico manuscrito de Àngel Truñó sobre la bóveda.

El estudio de casos concretos se centró en diversos edificios, dos de ellos de Barcelona: la reconversión en hotel de la Casa Fuster, que, desgraciadamente, no se explicó desde el punto de vista estructural, y la intervención en Ca l'Aranyó, que, al haber sido objeto de la visita del domingo, quedó perfectamente analizada. Los otros edificios fueron obras del maestro de obras valenciano Rafael Guastavino; uno, la cúpula del teatro La Massa, en Vilassar, y el resto, hechos durante su estancia en Nueva York: diversas bóvedas y cúpulas y, en concreto, la restauración de las bóvedas del puente de Queensboro, casos de los que nunca se había hablado en nuestro país.

El cursillo puso punto final a su faceta teórica con una aleccionadora visión de conjunto. Las visitas del domingo sirvieron para complementar e ilustrar las densas aportaciones que se habían hecho a lo largo de las sesiones de los días anteriores.

2005

INFORME SOBRE LA MASÍA DE CA N'ARÚS (L'HOSPITALET DE LLOBREGAT)

Firmado por: AADIPA (Agrupación de Arquitectos para la Defensa y la Intervención en el Patrimonio Arquitectónico).

Encargado por el Centre d'Estudis de l'Hospitalet.

En diciembre del 2004, el Centre d'Estudis de l'Hospitalet solicitó a la AADIPA una valoración de la masía catalogada de Ca n'Arús y de la actuación realizada en el solar contiguo.

Descripción del edificio de Ca n'Arús

La masía de Ca n'Arús data de mediados del siglo XIX. Fue una casa solariega y en la actualidad se está rehabilitando para ubicar en ella dependencias municipales. Se organiza por medio de tres crujías perpendiculares a la fa-

chada sur (de tres plantas), dos añadidas laterales (de dos plantas) y un cuerpo agregado a levante de dos alturas.

La fachada principal sur está orientada hacia el jardín. El elemento central presenta unas ventanas rectangulares, los dos cuerpos laterales tienen tres aberturas en forma de galería y el último cuerpo añadido de la derecha tiene su propia tipología. La fachada de la calle de Provença es más irregular. La fachada de levante es simétrica y sigue el mismo lenguaje del cuerpo añadido de la fachada principal. Por último, la fachada de poniente, que da a un paso longitudinal, tampoco es demasiado regular pero tiene una galería, formada por cinco aberturas, como continuación de la principal.

Descripción de las actuaciones realizadas en la masía y en el solar adyacente

En la década de 1990 se llevó a cabo una expropiación pactada para ubicar en la masía un equipamiento. En 1999 se encargó un informe al SPAL de la Diputación de Barcelona sobre las bóvedas de Ca n'Arús y, en 2002, un nuevo estudio a Robert Brufau. Ante la falta de actuación y de respuesta por parte del Ayuntamiento, los antiguos propietarios denunciaron a la institución y se llegó a un contencioso administrativo. Ante el peligro de la entrada de okupas, se tapiaron las aberturas de todas las fachadas. Actualmente, se están llevando a cabo actuaciones en vista del peligro estructural que presenta Ca n'Arús.

En octubre del 2003 se otorgó una licencia de obras para construir un edificio entre paredes medianeras de dos viviendas en la calle de Provença, 78, el solar que linda con la masía de Ca n'Arús. A partir del verano de 2004 se comenzó a denunciar que esta nueva construcción no se ajustaba a la normativa y desde aquel momento se han ido cruzando informes y contrainformes entre diferentes departamentos del Ayuntamiento y entidades de l'Hospitalet.

Valoración de la intervención en el solar por parte del Ayuntamiento de L'Hospitalet de Llobregat

- **La calificación urbanística de la finca.** Según el PGM y el informe urbanístico emitido por el Ayuntamiento, no existe ningún impedimento que dificulte la edificación de este edificio.
- **La protección de Ca n'Arús.** A pesar de ser un edificio catalogado, Ca n'Arús no tiene ninguna protección explícita sobre el entorno en el PEPPA vigente.
- **La concepción de la fachada como pared medianera.** La fachada no presenta elementos decorativos relevantes y sólo es una pared de cierre.
- **Las aberturas tapiadas de la fachada y la pérdida del derecho a vistas.** En el momento de iniciarse la nueva construcción, y según visita del técnico, la fachada presenta todas las antiguas aberturas tapiadas e inutilizadas, por lo que las vistas han desaparecido. En la escritura de compraventa figura una finca libre de cargas.

Valoración de la intervención en el solar por parte de la AADIPA

- **La concepción de la fachada como pared medianera.** Una masía suele ser una edificación aislada y toda su piel se considera fachada. La fachada presenta diferentes tipologías y las seis aberturas acabadas con un arco de medio punto forman una galería que mantiene el mismo estilo que la fachada principal. Su grosor es de 50 cm y en ninguno de los documentos consultados se especifica la consideración de medianera.
- **La servidumbre de vistas.** Sólo recientemente se han tapiado las aberturas. En diferentes fotografías se ve una fachada con ventanas no tapiadas.
- **La protección de Ca n'Arús.** A pesar de que el entorno de Ca n'Arús no queda específicamente protegido por el PEPPA, sí que-

da protegido por la definición que se hace de *entorno* en la normativa.

■ **La calificación urbanística de la finca.**

Si sólo se tiene en cuenta la calificación urbanística de la zona 13b, se puede afirmar que la licencia ha sido concedida correctamente. Pero lo cierto es que, para mantener el derecho a vistas de la fachada de poniente de Ca n'Arús, el nuevo edificio no se habría tenido que construir adosado a la masía.

El otorgamiento del permiso de obras del edificio situado junto a Ca n'Arús parece una acumulación de varios documentos. Teniendo en cuenta que la masía de Ca n'Arús tiene cuatro fachadas, en el proyecto de segregación de la parcela de la calle de Provença, 78, y, por tanto, en la pertinente escritura, se tendría que haber tenido presente esta servidumbre de vistas de la fachada de poniente sobre dicho solar.

Por otro lado, en la revisión del *Catálogo* se considera que la masía de Ca n'Arús debería haber tenido protegido todo el perímetro en la ficha del *Catálogo*.

Por último, si se hubiese seguido la normativa del PEPPA, se habría tenido que hacer un informe previo al otorgamiento de la licencia de obras, en el que se habría detectado la imposibilidad de construir un edificio entre paredes medianeras.

INFORME SOBRE LOS VALORES PATRI-MONIALES DE LA FEDERACIÓN OBRERA DE MOLINS DE REI (BAIX LLOBREGAT)

Autores: Manuel Julià i Macias
y Dolors Serra i Serra.

Encargo por el Ayuntamiento de Molins de Rei.

En 1921, la sociedad Federación Obrera de Molins de Rei encargó el proyecto de ampliación y reforma de su antiguo local social al arquitecto Cèsar Martinell i Brunet. Acabada la

guerra civil, se produjo el expolio del edificio, que desde 1997 es de titularidad municipal.

El actual edificio está situado en un solar entre medianeras en el número 48 de la calle de Mossèn Jacint Verdaguer. La fachada está alineada con la calle y lateralmente tiene unos pasillos descubiertos que la separan de las edificaciones vecinas. El cuerpo principal mide 32,80 m de largo por 18 m de ancho.

La fachada es de ladrillo visto y tiene una simetría muy acusada. En el centro están el acceso principal (una puerta central con arco rebajado) y dos ventanas laterales de arco lobulado parabólico flanqueadas por columnas. Sobre la entrada hay un balcón ondulado con barandilla de balaustres, pasamanos y zócalo de piedra artificial que rodea una tribuna cubierta por una bóveda tabicada parabólica trilobulada. La tribuna tiene tres puertas con arco de cortina y encima hay un saliente de ladrillo de una sola hoja en forma de arco parabólico que rodea un óculo ciego.

Este cuerpo central está rematado por un hastial escalonado formado por seis pilastras decorativas, entre las que hay unas pequeñas ventanas rectangulares coronadas por unas decoraciones con forma de arco lobulado parabólico, y en la parte superior hay un alero de teja árabe.

En cada lateral de la fachada aparece una ventana apaísada con arco rebajado sobre la cual hay un balcón de las mismas características que el central pero de menor tamaño. Entre los balcones laterales y el central hay una ventana dividida en tres partes separadas por una franja maciza delimitada por arcos de inflexión.

Volumétricamente, se distinguen tres cuerpos: el de la escalera y el vestíbulo, el de la sala y el de la caja del escenario. Este último es más alto que los anteriores. Toda la cubierta es de dos aguas, excepto el primer cuerpo, que presenta una cubierta plana pisable, donde se encontraba la cabina de proyección de cine. La cubierta de los otros dos cuerpos es a

base de armaduras de hierro sobre las cuales se disponen un envigado de madera y una cubierta a teja vana que soporta una solera de ladrillo que es la base del tejado de teja árabe.

Tras el acceso principal de la fachada hay un vestíbulo desde el cual se puede acceder a la planta baja y subir al primer piso. La escalera es doble y simétrica, de tres tramos a escuadra y con barandilla de balaustres y decoraciones vegetales. En el primer piso hay un vestíbulo alargado desde el cual se accede al patio de butacas y al anfiteatro.

El teatro tiene una estructura tradicional con un patio de butacas rodeado por un anfiteatro casi al nivel de la planta baja y otro más elevado. El techo de la sala es de cañizo y yeso, y tiene forma de arco muy rebajado, con decoración de casetones y arcos transversales.

El anfiteatro superior es un forjado de vigas metálicas y bovedillas tabicadas soportado por ocho pilares de hierro colado con capiteles decorados. El pavimento de los anfiteatros es de rasillas colocadas a espiga.

La boca del escenario está formada por un arco rebajado coronado por una orla con las iniciales F. O. Al lado están los palcos de proscenio. El escenario es rectangular y en los laterales se encuentran los puentes y el telar. Por una escalera de madera se puede acceder a los camerinos, que están debajo del entarimado del escenario.

En la planta baja se halla lo que antiguamente era el bar, cuyo techo está soportado por vigas remachadas que descansan sobre unas columnas de hierro colado que originalmente estaban adornadas con estuco veneciano y decoración esgrafiada como la que aún se puede ver en el gallinero del teatro. Al fondo de la sala está el acceso a las demás dependencias.

Se trata de un edificio representativo de los movimientos artísticos imperantes en el momento de su construcción: Modernismo y Novecentismo. Se caracteriza por la utiliza-

ción de materiales constructivos sencillos y también por la austeridad de la decoración; la propia construcción da los toques decorativos al conjunto, con la formación de diferentes planos en profundidad en la misma fachada.

La importancia del edificio radica en la historia de la entidad y en lo que ésta ha representado para Molins de Rei y para otras asociaciones, así como por el hecho de haber sido proyectado por un arquitecto de renombre.

La protección no hace falta que sea integral, y por ello hay que delimitar los aspectos que se pretenden preservar y reseñar cuáles son los que, por falta de interés artístico, son más susceptibles de ser transformados de cara a futuras intervenciones.

Hay una pieza destacada que es el teatro, y también destacan el acceso a éste y toda una serie de dependencias anexas que configuraban los espacios de relación para los socios de la entidad (bar, billar, biblioteca, etc.). Esta diferenciación de usos se acentúa con el tratamiento de los espacios, de modo que lo que es más público presenta una factura más esmerada.

La sala del teatro, sus anfiteatros, los palcos de proscenio, la boca del escenario y la zona del vestíbulo, tanto en la planta baja como en la planta piso, tendrían que ser mantenidos y recuperados.

Estamos hablando de un edificio que, en conjunto, demuestra una utilización de materiales autóctonos y sostenibles, y no sería una buena intervención sustituir estos elementos por otros más actuales que puedan alterar este concepto de naturalidad y acomodación al entorno.

La sencillez constructiva de la caja del escenario no debe hacer incompatible la restauración con una recuperación de su uso original, incluida una elevación de la cubierta, siempre y cuando el aspecto exterior vuelva a recuperar la cubierta de teja árabe a dos aguas de características similares a las actuales.

La zona de camerinos que hay bajo el escenario tendría que mantenerse para no romper la unidad compositiva del conjunto, aunque se le pueda atribuir un nuevo uso.

En cuanto a las zonas de vestíbulo de entrada de la planta baja y de la planta piso, hay que decir que consideramos que son muy representativas del carácter señorial que se quiso dar a un edificio de espectáculos como este, pero sin perder el espíritu popular que lo creó. Así, se debería llevar a cabo una restauración integral para tratar de recuperar los colores y los materiales de decoración originales.

Sin duda, el elemento que da más énfasis a lo que hemos dicho acerca de la austeridad y la sencillez estilísticas es la fachada, que presenta la misma imagen que tenía el edificio en el momento de su inauguración. Por tanto, no hace falta decir que es totalmente necesario conservarla integralmente.

En el vestíbulo de la planta baja se halla la puerta de madera y cristal que da acceso al resto de la planta. Es preciso que sea conservada íntegramente, desde los cristales (algunos, estampados; otros, de colores) hasta la manija que aún se conserva (la otra ha desaparecido).

El espacio que antes era el bar ha perdido totalmente esta función, si bien se han de destacar las dos columnas de hierro colado que soportan el forjado superior.

Las dependencias posteriores de la planta baja no presentan ninguna particularidad especial, por lo que pueden ser perfectamente modificadas o eliminadas.

El edificio está inscrito en el catálogo *IPCE* del COAC (1980), en el *Inventario de Inmuebles de Interés Arquitectónico de Propiedad Municipal* (SPAL, Diputación de Barcelona) y en el *Catálogo de Patrimonio Municipal*. Así pues, la protección de esta construcción está totalmente justificada y es necesaria para que no se pierda una pieza representativa del movimiento asociacionista y cultural de la localidad.

INFORME SOBRE LA COMPATIBILIDAD ENTRE EL PLANEAMIENTO PROPUESTO CON RELACIÓN AL CONJUNTO EDIFICADO DE CAN TRINXET Y EL VALOR PATRIMONIAL QUE SE LE ASIGNA

Autores: Margarita Costa Trost
y Manuel Julià Macias.

Encargado por el Centre d'Estudis
de l'Hospitalet de Llobregat.

Can Trinxet está ubicado en la calle de Santa Eulàlia del municipio de L'Hospitalet de Llobregat, entre los números 206 y 212, en el barrio de Santa Eulàlia de Provençana (figura 1). Este informe tiene por objeto analizar la compatibilidad entre el planeamiento propuesto con relación al antiguo conjunto de Can Trinxet y el valor patrimonial que se le asigna.

En 1904, Avel·lí Trinxet abrió en la actual calle de El Salvador una fábrica textil, Avelino Trinxet e Hijos, que en 1930 se integró en el *trust* Unión Industrial Algodonera, S. A. Tres años más tarde, alquiló la fábrica contigua de Can Gras. De este conjunto, actualmente siguen en pie los edificios de Can Gras. En el año 1998 se inició la modificación del Plan Especial de Protección del Patrimonio Arquitectónico de L'Hospitalet de Llobregat, en que se proponía la descatalogación de parte del área de Can Trinxet y se otorgaba un nivel C al conjunto de los edificios de Can Gras, lo que condicionaba la modificación del Plan General Metropolitano (figura 2).

Las directrices urbanísticas de L'Hospitalet –L'H 2010– se basan en tres principios: asunción plena del carácter de ciudad central de L'Hospitalet, conveniencia de instalar grandes equipamientos y crear espacios emblemáticos, y reducción del déficit de viviendas. Para hacer posibles estos propósitos se estableció la modificación siguiente:

a) Se atribuyó la condición de equipamiento público (7b) a la antigua fábrica de Can Gras redimensionando el área calificada de equipa-

miento comunitario (7b) a fin de obtener nuevo suelo para espacios libres (6b) y para viviendas de volumetría específica (18).

b) Se recalificó el suelo industrial (22a) contiguo al futuro equipamiento transformándolo en espacio libre (6b), con la consiguiente apertura de nuevos viales (5) y viviendas de volumetría específica (18).

El estudio de detalle (figura 3) definió el suelo libre, la primera distribución de la tipología propuesta y el perímetro de los edificios protegidos. A continuación se llevaron a cabo el proyecto de reparcelación y compensación y el proyecto de urbanización (figura 4), en que se detallaba el diseño de los espacios, los accesos a los aparcamientos y las cajas de escalera.

Durante el proceso se derribó la antigua portería de la fábrica, protegida por el planeamiento. El edificio no aparecía en las vistas generales del estudio de detalle (6-12-2001) ni en los proyectos de compensación (21-12-2001) y de urbanización (22-11-2002). En unas fotografías realizadas en noviembre del 2001, el edificio ya había sido derribado, de manera claramente intencionada.

El proyecto se basa en la construcción de una plaza representativa, la recuperación del conjunto de Can Gras y la construcción de un nuevo banco de viviendas, una propuesta de conjunto adecuada tanto para solucionar las necesidades municipales como para conseguir los objetivos del sector y recuperar su estructura fabril. El programa funcional y la rehabilitación arquitectónica propuesta son fundamentales para cumplir los objetivos de la intervención.

En el proyecto, la plaza ocupa el espacio central. Las dos áreas diferenciadas de reposo que presenta, con un tramo de circulación intermedio, desmerecen la percepción de espacio único representativo dentro del barrio y actúan como área para presentar acontecimientos municipales.

La proximidad entre la fábrica (7,50 m de alto) y el nuevo volumen E3 proyectado (28,20 m

de alto) crea una relación de altura desmesurada y totalmente inadecuada si se quiere preservar con dignidad el patrimonio. La ubicación del edificio E3 para cerrar la plaza dificulta la relación con la calle de Santa Eulàlia. Por ello, se tiene que estudiar mejor el tratamiento de su planta baja, a fin de proporcionar al peatón suficiente transparencia para que pueda acceder a la plaza.

En el lado oeste de la fábrica se propone la creación de una zona verde. Se tiene que analizar la relación de programa entre la nave central y la nave medianera con la consiguiente comunicación, ya que el conjunto concentrará la máxima actividad en este punto.

Los dos edificios de la entrada constituyen la fachada de acceso de Can Trinxet. Se propone hacer un parterre adosado a la fachada interior. Esta franja tiene que vincularse formalmente con el edificio que la genera, acompañándolo hasta el giro, para solucionar el punto de la entrada. En este lugar, el arquitecto Francisco Javier Asarta ha realizado un proyecto ejecutivo para reconstruir el edificio de la antigua portería con dos soluciones estudiadas para su ubicación (figura 5):

a) Reconstruir la caseta y un tramo lateral del muro delante de los cuerpos de la entrada por el lado interior del complejo.

b) Reconstruir la caseta en el centro del espacio entre la fachada principal de la nave y el cuerpo de la entrada, configurando así un cierre de este espacio.

Los edificios que configuraban un complejo industrial de estas características tenían cada uno su lógica funcional y, en consecuencia, se construían de una determinada manera y en el lugar indicado. Ambas soluciones dejan fuera de contexto el elemento, que, con la especificidad perdida, no alcanza la categoría que presentaba en la situación inicial. Por lo tanto, consideramos que la reproducción de dicho elemento no debe ser prioritaria en el proyecto final del entorno de Can Trinxet.

PLAN ESPECIAL DE CONSERVACIÓN Y MEJORA DEL NÚCLEO HISTÓRICO DE BREDA

Autores: Anna Albó Riera
y Jaume Serra Malla.

Encargado por el Ayuntamiento
de Breda (2005).

La historia del municipio de Breda, en la comarca gerundense de la Selva, estuvo estrechamente vinculada a la de su monasterio. Sant Salvador de Breda es un antiguo monasterio benedictino, fundado en el año 1038, situado en el centro de la población y en cuyo entorno creció el núcleo urbano. Pese a haber padecido diversos cambios y modificaciones a lo largo del tiempo, se conservan la iglesia gótica (siglos XIV-XVI), el campanario románico (siglos XI-XII), una ala del claustro románico, la casa abacial con su patio (siglo XVI) y parte de unas casas llamadas *del priorato*. Por su interés histórico y arquitectónico, este conjunto fue declarado «conjunto histórico artístico» y catalogado de acuerdo con la Ley 9/1993 del Patrimonio Cultural Catalán como Bien Cultural de Interés Nacional (BCIN).

La relación de la AADIPA con Breda se inició en el año 1998, cuando la Coordinadora en Defensa del Patrimonio Histórico y Artístico de Breda solicitó un informe sobre el núcleo de edificios del monasterio, el cual consideraba gravemente amenazado por unas obras que el Ayuntamiento había autorizado en la antigua casa abacial. También mostraba preocupación por el riesgo de derribo de un edificio en torno al claustro, donde se quería construir unas nuevas viviendas. El informe redactado unos días después por Joan Manuel Nicolás contribuyó a reconducir unas intervenciones que ya se habían iniciado y que no se realizaban con demasiado cuidado.

La relación con Breda se mantuvo primero mediante la citada coordinadora, que infor-

maba y pedía opinión sobre diversos temas relacionados con el núcleo histórico de Breda, y posteriormente mediante el mismo Ayuntamiento, que también solicitó a la AADIPA la redacción de un informe sobre un proyecto de reforma en una casa del casco antiguo.

Pese a la importancia de los edificios del monasterio, no se disponía de una normativa específica que regulase las intervenciones. En las normas subsidiarias se recogía un listado de elementos representativos por su valor histórico, artístico o tradicional, y se decía que se han de conservar como parte del patrimonio colectivo. También se hacía mención de la conveniencia de redactar un plan especial de conservación y mejora del núcleo histórico, con objeto de regular las normas de edificación dentro de este ámbito y garantizar la preservación de esta zona de alteraciones que pudieran afectar a su interés cultural, histórico o arquitectónico.

Por este motivo, en el año 2005 el Ayuntamiento consideró oportuno convocar a concurso la redacción del plan especial, para regular futuras intervenciones no sólo en el monasterio, sino también en todo el núcleo histórico, donde la presión urbanística comenzaba a favorecer la aparición de nuevas edificaciones de vivienda plurifamiliar, que alteraban de forma evidente las características propias de este núcleo y las tipologías constructivas que se habían mantenido invariables durante siglos. El crecimiento del núcleo antiguo de Breda se produjo en forma de casas en hilera a lo largo de los caminos que rodeaban los huertos del monasterio, formando parcelas largas y estrechas, con grandes patios, que a menudo servían para el secado de la cerámica. Esta forma de crecimiento originó unas manzanas muy grandes en proporción a la población, y provocó que zonas próximas al monasterio no se edificaran hasta tiempos relativamente recientes.

El plan especial está actualmente (en el momento de la redacción de este informe) en

fase de redacción. Los criterios y el programa de actuación establecidos se basan en el trabajo realizado de análisis del estado actual a nivel histórico, arquitectónico, tipológico y arqueológico, para los cuales se ha contado con la colaboración de la historiadora Gemma Ramos Serra.

Los cambios sufridos por el monasterio a lo largo de su historia, sobre todo desde mediados del siglo XIX, dificultan el reconocimiento de su forma por el visitante foráneo y la unidad que el conjunto tenía en tiempos pasados. Con el plan especial se pretende recuperar una cierta unidad del conjunto, además de conservar y potenciar el carácter de centro que tienen el monasterio y su entorno, como contenedores de usos diversos que garanticen la vitalidad del barrio y la mejora del tratamiento de los espacios libres. También se pretende regular la edificación de manera que se respeten el carácter y las tipologías existentes, ya que además del innegable valor de los elementos que aún permanecen del monasterio se ha de considerar el tejido urbano que se generó en su entorno. La relación creada entre el monasterio y este tejido confieren al núcleo histórico unas características propias que lo hacen único, que se han mantenido prácticamente invariables durante siglos y que conviene conservar para mantener y reforzar su singularidad. El patrimonio arquitectónico de Breda se entiende no sólo por los elementos singulares que contiene, sino, de una manera más amplia, por el patrimonio cultural construido y las características del tejido histórico que le confieren un carácter propio y lo diferencian del resto de la población.

LOS TEATROS. EL PATRIMONIO TEATRAL, ENTRE EL ESPLENDOR Y LA MISERIA

XXVIII Cursillo sobre la Intervención en el Patrimonio Arquitectónico, del 15 al 18 de diciembre

Director: Xavier Fabrè. Equipo: Anna Albó, Glòria Bassegoda, Montserrat Caldés y Ramon Fusté.

Oportunidad del cursillo en diciembre de 2005

Recientemente, en toda Europa se ha producido una notable recuperación del patrimonio teatral, de la cual son testimonio las intervenciones en la Scala de Milán, obra de Elisabetta Fabbri y Mario Botta; en el Gran Teatro La Fenice de Venecia, de Massimo Scheurer y Giovanni da Pozzo; en el Teatro Real de Madrid, de Francisco Rodríguez de Partearroyo; en el Teatro Mariinsky de San Petersburgo, de Xavier Fabrè y Rafael Dajanov; en el Teatro Petruzzelli de Bari, de Carlo Blasi, y en el Teatro Circo de Braga, de Paulo Prata Ramos, Sergio Borges y Sergio Carvalho. Todas estas intervenciones fueron expuestas por los propios autores en el XXVIII Cursillo, y el también recientemente ampliado y reconstruido Gran Teatro del Liceo, a modo de anfitrión simbólico, fue el marco de la cena de bienvenida y hermandad de los congresistas.

Pero, más recientemente aún, tuvimos noticia de la destrucción en manos del fuego, tras años de abandono, del Teatre Apol·lo de Vilanova, el último teatro circo de Cataluña —es con episodios como éste como se pone de manifiesto la miseria del patrimonio teatral—, desaparecido por pura dejadez municipal el día 2 de febrero de 2005. Es sorprendente que el patrimonio teatral desaparecido o abandonado sea, según los profesionales del mundo del teatro, el que tiene más posibilidades escénicas, más valores para crear y generar espacios aptos para la acción dramática. Esta

paradoja, que expuso Antoni Ramon, pone de manifiesto la falta de diálogo que existe entre los diversos colectivos profesionales que intervienen en los edificios teatrales y, sobre todo, con la propia Administración.

Rehabilitar es volver a hacer hábil. Intervenir en el patrimonio teatral es hacer teatro

Intervenir en el patrimonio teatral es básicamente hacer teatro, producir acciones teatrales, y eso los arquitectos no lo debemos olvidar, del mismo modo que tampoco tenemos que perder de vista que rehabilitar es volver a hacer hábil una cosa, procurar que recupere su habilidad. Rehabilitar un edificio es recuperar su funcionalidad, la capacidad para desarrollar la función para la cual fue construido.

Si alguna función ha cambiado profundamente en los últimos años, ésta es la función teatral, y por ello los antiguos edificios teatrales, en muchos casos, han quedado obsoletos y desfasados. Había que revisar, por lo tanto, qué había cambiado en la función teatral y averiguar por qué se produce el desajuste entre el edificio, su potencial y las expectativas o necesidades de uso. Este fue el aspecto principal de las discusiones y las ponencias del cursillo. Durante aquellos días se puso de manifiesto que el desencaje se produce no sólo por cuestiones de tecnología, de equipamiento y de seguridad de los viejos edificios, sino también por la manera de entender el acto teatral, la relación entre público y escena, la forma de concebir el espacio escénico y el desarrollo de la acción dramática.

Todas estas cosas y muchas más son las que pudimos escuchar de los profesionales del teatro. A partir de las ponencias y de las mesas redondas se estableció el marco de un diálogo polifónico que continúa incluso después del cursillo.

Profesionales del teatro y arquitectos, sentados a una misma mesa

El XXVIII Cursillo de patrimonio fue un debate abierto en que las diversas ponencias propiciaron la discusión interdisciplinaria. Así, además de los arquitectos que nos explicaron sus experiencias en los grandes teatros de ópera antes mencionados, hubo también arquitectos que presentaron las rehabilitaciones de teatros dramáticos, como el Teatro Circo de Albacete, de Juan Caballero y Emilio Sánchez; el Teatro Principal de Mahón, de Joan Gomila y Domingo Enrich; el Teatre Municipal de Girona, de Manel Bosch; el Teatro Calderón de la Barca de Valladolid, de Sebastián Araujo y Jaume Nadal; el Teatre Kursaal de Manresa, de Joan Forgas; el Teatre Lliure de Barcelona, de Francesc Guàrdia; el Teatre Principal de Sabadell, de Lluís Dilmé y Xavier Fabré; el Corral de Comedias de Almagro, de Felipe Delgado; el Lizeo Antzokia de Gernika-Lumo, de Jesús Aldama, o el Teatre Metropol de Tarragona, de Josep Llinàs, entre otros.

Pero el debate propiamente pluridisciplinar llegó de la mano de los especialistas en escenotecnia Joan Domènech y Paolo Ramos; del doctor Higiní Arau, especialista en acústica; del bailarín Toni Mira; de Joan Font, director de Comediants; de Sergi Belbel, autor y director de teatro; de los directores Mario Gas, Ignacio García y Sílvia Ferrando; de los escenógrafos Jean Guy Lecat y Quim Roy; de Joan Matabosc, director artístico del Liceo; del artista plástico Perejaume, que presentó obra propia a propósito de los teatros y la producción cultural, con el título de *Platea abrupta*; de Oriol Picas e Yves Chapon, que nos expusieron los criterios de intervención desde la Oficina de Difusión Artística de la Diputación de Barcelona; de Xavier Filella, concejal de Cultura de Reus, que nos presentó la gestión teatral municipal de su ciudad, en la cual estos últimos años se han recuperado el Teatre Fortuny y el Teatre Bartrina; y de Ramon Bosch, subdirector general de Cooperación Cultural de la

Generalitat de Catalunya, que nos habló de la política cultural en materia de edificios teatrales. Todos juntos contribuyeron a dar una visión plural de la recuperación del espacio escénico y de la rehabilitación de los teatros.

El último día, el domingo 18 de diciembre, el cursillo se trasladó al Teatre Lliure de Barcelona. En ese nuevo escenario, entre otros participantes, Francesc Guàrdia nos enseñó la obra realizada sobre el antiguo Palacio de Agricultura de la Exposición de 1929, que se convertirá en el nuevo centro de producción dramática Teatre Lliure, y Federico Correa, por su parte, habló de su experiencia en los grandes teatros de ópera. Este año el cursillo iba dirigido, como de costumbre, a todas las personas interesadas en el patrimonio arquitectónico, pero también, y con la misma intención, a todos aquellos individuos interesados en el teatro, a los profesionales de este arte y a los estudiantes. Así, contamos con el apoyo del Institut del Teatre y del Gran Teatro del Liceo, además del habitual soporte institucional con el que siempre ha contado el cursillo de patrimonio.

Viaje a los orígenes entre las dos rehabilitaciones teatrales más esperadas

Últimamente, ya es una tradición que el cursillo vaya precedido de un viaje, y esta vez lo hicimos durante la primera semana de diciembre con la intención de entrar en materia. Fijamos un inicio y un final que nos sirviesen para conocer de la mano de los propios autores las dos últimas rehabilitaciones teatrales que más expectativas han generado, las cuales se nos explicaron en directo como anticipo de las propias ponencias: por una parte, la restauración y ampliación de la Scala de Milán, y, por otra, la reconstrucción del Teatro La Fenice de Venecia. Estos dos grandes hitos nos enmarcaban físicamente el territorio más rico del mundo en historia teatral, donde, entre otros muchos edificios teatrales de los siglos XVIII y XIX, aún se conservan los tres primeros teatros modernos.

Efectivamente, pudimos ver de cerca el nacimiento del tipo arquitectónico, los primeros teatros modernos y la recreación del teatro clásico dentro de los palacios del Renacimiento italiano con la visita del Teatro Olímpico de Andrea Palladio en Vicenza (1580), el Teatro Olímpico de Vincenzo Scamozzi en Sabbioneta (1588) y el Teatro Farnese de Giovan Battista Aleotti en Parma (1617). Estas visitas a los orígenes suscitaron bastantes reflexiones sobre el desarrollo tipológico de los teatros y a la vez sobre su futuro y el sentido de rehabilitarlos.

2006

INFORME SOBRE LOS VALORES PATRIMONIALES DEL POBLAT HIFRENSA DE ANTONI BONET CASTELLANA - L'HOSPITALET DE L'INFANT (TARRAGONA)

Autoras: Susanna Navarro Ortega y Natàlia Sancho Puig.
Encargado por Juan F. Ródenas y Elisenda Pla.

Antonio Bonet Castellana fue el arquitecto encargado de proyectar la Hispano-Francesa de Energía Nuclear, S. A. (HIFRENSA), en el año 1967, en el municipio de Vandellòs i L'Hospitalet de l'Infant. Diseñó las dependencias administrativas y de servicios para la central nuclear de Vandellòs I y la urbanización destinada al personal técnico y obrero de la planta, conocida con el nombre de Poblat HIFRENSA.

Debido al incendio que sufrió en 1989, la central nuclear de Vandellòs I se cerró y la empresa HIFRENSA vendió su patrimonio. Desde aquel momento, se ha producido una serie de intervenciones en el perímetro y en los límites de la urbanización que han afectado a la integridad de la obra y que han tenido unas consecuencias negativas e irreversibles para la conservación del patrimonio arquitectónico.

La necesidad de proteger y conservar la totalidad de los edificios es tan importante como los criterios de ordenación y los elementos urbanísticos que los caracterizan, teniendo en cuenta su singularidad y su calidad arquitectónica.

La intervención del Poblat HIFRENSA se zonifica en dos áreas:

- Área de uso colectivo: en la zona central se sitúan los edificios de residencia para trabajadores solteros, el club social, con zona deportiva y gimnasio, y la escuela Aster.
- Área de viviendas: hay una zona de viviendas plurifamiliares destinadas a los obreros, consistentes en bloques lineales de planta hexagonal, una zona de viviendas apareadas para los peritos y una zona de viviendas unifamiliares aisladas para los ingenieros.

El valor arquitectónico de las edificaciones existentes se ha conservado hasta nuestros días, aunque se han producido algunas intervenciones puntuales en los edificios de viviendas y también en los edificios públicos. Son intervenciones reversibles, que no han conseguido desvirtuar ningún valor original.

Aun así, se considera necesario que haya una normativa municipal específica que regule estas intervenciones. Remarcamos las siguientes:

- Intervenciones desafortunadas de reparación o sustitución de elementos (materiales, pavimentos, carpinterías, tratamiento de fachadas).
- Incorporación incontrolada de elementos técnicos (antenas, aparatos de aire acondicionado, bajantes) en las fachadas.

La escuela Aster es el edificio más singular de la urbanización, pero es el que se encuentra en peor estado, ya que la rehabilitación que se llevó a cabo y el actual uso como almacén de la policía local empeoran y degradan aún más el edificio. Aunque es la construcción que ha sufrido más intervenciones desafortunadas, éstas pueden ser reversibles si se de-

sarrolla un proyecto de rehabilitación que recupere sus valores arquitectónicos originales. Del estado actual destacamos:

- La intervención en la cubierta, en la que se cubrieron las baldosas originales de La Bisbal con pintura impermeable.
- La sustitución de carpinterías por otras diferentes de las originales.
- La eliminación de las celosías de los patios.
- La falta de mantenimiento y la degradación progresiva.

El valor urbanístico del Poblat es el elemento que ha quedado más afectado. Las intervenciones realizadas en esta urbanización no han tenido en cuenta las premisas del proyecto inicial que hizo Bonet (articulación de los edificios a través de la orientación; jerarquía y segregación del viario –vehículos-peatones–; relación entre espacio vacío, paisaje y edificación; esponjamiento de la zona y baja densidad; adaptación topográfica; etc.) y han destruido algunos de sus elementos urbanísticos más importantes.

Así, pues, se tendría que elaborar un planeamiento que regulase las intervenciones urbanísticas para poder recuperar la idea original procurando que los nuevos proyectos no perjudicasen a los elementos existentes.

De las nuevas intervenciones destacamos:

- La incorporación de elementos urbanísticos no adecuados según el proyecto (vallas perimetrales).
- La destrucción o sustitución de elementos singulares de la urbanización (canales de recogida de pluviales, aceras, zonas peatonales, alumbrado).
- La destrucción paisajística (árboles arrancados).
- La falta de respeto por la segregación de vehículos y peatones y la degradación de las zonas peatonales.

Los edificios nuevos ponen de manifiesto la falta de criterios de diseño integrador en el paisaje que regían en el plan parcial originario y

evidencian la fragilidad de los límites de la urbanización, que quedan poco definidos. Cabe destacar el aumento de densidad y las alturas de las nuevas edificaciones: la edificabilidad ha aumentado respecto al planeamiento inicial que aprobó Bonet (de PB+2PP a PB+3PP).

Las normativas de Vandellòs y L'Hospitalet de l'Infant (el PGOUM y el Plan Parcial HIFRENSA) dan unos criterios generales para edificar, pero hay falta de información a la hora de establecer unos criterios de composición y urbanísticos.

Las intervenciones que se producen dentro del contexto del Poblat HIFRENSA se tienen que evaluar porque podrían significar la destrucción de su valor principal: la unidad de proyecto. La única solución para la conservación y rehabilitación del conjunto es conseguir que sea declarado bien cultural de interés local.

INFORME SOBRE EL VALOR PATRIMONIAL DEL EDIFICIO DE LA FARINERA DE CERVERA Y ALZADO PLANIMÉTRICO DEL ESTADO ACTUAL DEL EDIFICIO SINDICAT AGRÍCOLA DE CERVERA I SA COMARCA

*Autores: Margarita Costa Trost y Manuel Julià Macias.
Encargo de la Paeria de Cervera.*

El informe define el valor patrimonial de La Farinera de Cervera, edificio singular del antiguo Sindicat Agrícola de Cervera i sa Comarca, e incluye un alzado planimétrico actual. El edificio está situado en la calle de Vidal de Montpalau, en el municipio de Cervera, y fue declarado bien cultural de interés nacional en el año 2002.

La Segarra era una comarca fundamentalmente cerealista, hasta que la filoxera, aparecida en 1865 en el sur de Francia, estimuló en Cataluña la plantación de nuevas viñas. La entrada de la filoxera en la Segarra en el año 1894 causó una crisis económica que hizo re-

orientar la agricultura de la comarca nuevamente hacia la producción de cereales. El sindicalismo agrario se expandió hacia los años veinte como consecuencia del incremento del intervencionismo estatal en las cuestiones agrícolas. Los campesinos se unieron con el objetivo de hacer frente a la acción gubernamental y así, en el año 1918, crearon el Sindicat Agrícola de Cervera i sa Comarca. En este ámbito político, cultural y económico adquiere una importancia vital la figura de Cèsar Martinell i Brunet.

Cèsar Martinell nació en Valls en 1888 y obtuvo el título de arquitecto en 1916. Su responsabilidad profesional, unida a su preocupación por mejorar las instalaciones agrarias, que cada vez adquirían más importancia en Cataluña porque eran fundamentales para el desarrollo del cooperativismo catalán, favorecieron que se preocupase por conocer los inconvenientes, carencias y necesidades que aquellas construcciones habían tenido hasta entonces.

La aparición del sindicato se basaba en establecer una competencia a los sindicatos harineros, que hasta entonces controlaban el monopolio del precio del trigo, y con ese objetivo se creó el Sindicat de Productors de Blat. El sindicato, constituido oficialmente el 7 de septiembre de 1919, adquirió almacenes y terrenos junto a la estación del ferrocarril e inició su actividad con la adquisición de abonos, el almacenaje y la venta en común del orujo de uva y, sobre todo, con el acuerdo unánime de abstenerse de vender trigo, cuya venta se organizaba a través del sindicato. Pero el sindicato vio que era problemático vender su trigo. Las ofertas eran rechazadas por los fabricantes de harina de la provincia y además era imposible exportarlo fuera de la comarca, ya que el sindicato harinero de la provincia controlaba la exportación. Por ello, se llegó a la conclusión de que «para defenderse de los harineros hay que hacerse harinero», tal y como apareció publicado en el número 1.451

de *El Progreso Agrícola y Pecuario*, en un artículo titulado «Una entidad modelo: el Sindicat Agrícola de Cervera y su Comarca».

En el año 1920, Cèsar Martinell i Brunet recibió el encargo de la Fàbrica de Farines del Sindicat Agrícola de Cervera i sa Comarca de elaborar también el plan general de los edificios industriales agrarios, en que se proponía un conjunto de construcciones que cubriesen las necesidades del sindicato. Con la construcción de La Farinera (1922) y otras dependencias se constituyó un conjunto en torno a un patio central, conocido con el nombre de *patio del sindicato*. Según Miquel Pont i Farré, a mediados de los años cincuenta el sindicato contaba con una de las instalaciones pioneras en el mundo rural, con una extensión total de 15.568 m². En 1985, la Cooperativa de Cervera fue adjudicada al Banco Central, que posteriormente la vendió a un particular, y actualmente es propiedad de la Paeria de Cervera.

La Farinera de Cervera

La descripción del edificio se centra en tres pilares:

- Programa de La Farinera y maquinaria del proceso de producción.
- Estructura del edificio de La Farinera.
- Representatividad del edificio de La Farinera: Cèsar Martinell i Brunet.

a) Programa de La Farinera y maquinaria del proceso de producción. Los espacios y materiales del edificio van ligados a una lógica constructiva, funcional y mecánica que es preciso entender para poder transmitir su valor patrimonial y redactar un proyecto de rehabilitación correcto.

El proceso de elaboración de la harina y sus derivados se compone de limpieza, molienda, cernido y clasificación. El proceso de limpieza (o antelimpia) se desarrolla en el cuerpo norte, donde se separaba progresivamente el grano de las impurezas, el polvo, la cáscara y las barbas y se eliminaba la última suciedad

con un lavado de agua, hasta que el grano quedaba listo para la molienda. En la parte posterior de la torre de la antelimpia se encuentran los doce silos de almacenaje o reposo, accesibles desde la parte superior.

El trigo, una vez limpio, pasaba por los procesos de molienda, cernido y clasificación en el cuerpo central del edificio. Los responsables del sindicato viajaron al centro de Europa para visitar las empresas más importantes e innovadoras del sector. Finalmente, la maquinaria para poner en marcha la fábrica se adquirió a la empresa Talleres de Construcción y Fundiciones Bühler Hermanos, de Uzwil (Suiza), especializada, entre otras cosas, en instalaciones y reformas de fábricas de harina y silos. Todo el proceso de producción de la harina estaba mecanizado gracias a un sistema de elevadores que atravesaba verticalmente el edificio. En la planta baja había catorce molinos dobles Bühler y uno nuevo procedente de Budapest, ciudad en la que la casa Ganz y Cía. había creado en 1837 el molino de cilindros o rodillos, que, con diferentes tramas, facilitaba la obtención de la harina blanca.

Tras la primera molienda, el producto resultante se trasladaba a la planta segunda, donde había instalados seis *plansichters* de libre oscilación. El *plansichter* era un cernidor plano, formado por tamices superpuestos dotados de movimiento, destinado a separar o cerner las diversas fracciones de la harina obtenida y clasificarlas, según su tamaño, en harina, sémola o semolina. Los *plansichters* eran conocidos coloquialmente como *bailarinas* o *hawaianas*, por su movimiento horizontal oscilatorio.

Los subproductos se llevaban a la planta inferior, donde se procedía a la limpieza de las sémolas mediante cuatro *sassors* o *saxors* dobles, lo cual constituía el último proceso del cernido. Esta planta también se conocía con el nombre de *sala de pasos*.

Este sofisticado sistema de molienda y cernido, con sus consiguientes conductos de

lación, estaba perfectamente estudiado y tenía como resultado, a pesar de la complejidad del sistema, un espacio de trabajo ordenado y operativo.

Finalmente, en el tercer cuerpo del edificio se procedía al embalaje de los subproductos.

b) Estructura del edificio de La Farinera. La empresa Gebrüder Bühler, experta conocedora del procedimiento de elaboración de harinas y de las máquinas necesarias para producir las, también proporcionaba a sus clientes los planos necesarios para la correcta distribución de la instalación. La estructura de los forjados, los silos y la torre de la antelimpia se construyeron con hormigón armado.

François Hennebique investigó desde 1879 los sistemas de cálculo del hormigón armado, pero no fue hasta 1908 cuando el ingeniero suizo Robert Maillart logró perfeccionarlo descubriendo, calculando y desarrollando el techo plano.

Robert Maillart fue uno de los ingenieros más importantes del mundo en la aplicación de la técnica del hormigón armado. Maillart desarrolló tres temas básicos en el campo de la arquitectura: los pilares fungiformes, las losas armadas y el diseño de los elementos estructurales siguiendo prácticamente el diagrama de fuerzas a que se somete la estructura.

Analicemos la relación entre Maillart, Hermanos Bühler y Cèsar Martinell. El 13 de agosto de 1920, Cèsar Martinell realizó una consulta a un ingeniero instalado en la calle Archs, número 10, llamado Victor Hässig, sobre la viabilidad del uso del hormigón armado para la construcción de los silos. Hässig era uno de los mejores ingenieros de Robert Maillart, representante de Maillart & Cía., contratistas de obras, de Ginebra (Suiza), en Barcelona. Hermanos Bühler recibió el encargo de proporcionar la maquinaria y los planos de obra de la distribución y las estructuras de hormigón armado, y de usar, en sus propuestas, la patente de Robert Maillart. La cons-

trucción del edificio fue encargada a la casa constructora Hermanos Batllori, y el arquitecto director y proyectista general de la obra fue Cèsar Martinell i Brunet.

«En esta obra, la misión del arquitecto fue traducir en buena construcción los planos de la casa Maillart, de forma que en su interior pudiera instalarse y dar su máximo rendimiento la maquinaria, y en cuanto a su exterior, adaptarse a las condiciones del solar y, sin ostentación superflua, obtener un conjunto digno de la ciudad de Cervera...», se dice en *Construcciones agrarias en Cataluña*, obra de Cèsar Martinell (Ed. La Gaya Ciencia, 1975).

c) Representatividad del edificio de La Farinera: Cèsar Martinell i Brunet. Siguiendo la petición de los miembros del sindicato, Cèsar Martinell tenía que conseguir dotar a la ciudad de Cervera de un edificio representativo del esfuerzo y el trabajo de los campesinos de la ciudad y su comarca. Así, según se recoge en *Construcciones agrarias en Cataluña*, «la labor decorativa de este edificio, de tres plantas altas, en general, y una de semisótano o sótanos, según el declive del terreno, se vio facilitada por la calidad de la piedra del país [...], que permitió decorar sus fachadas con un pequeño zócalo y fajas verticales con apariencia de sillería, unidas por arcos en su parte superior y revocado el resto de mampostería ordinaria. En algunas partes del edificio que exigían mayor elevación, las fajas pétreas fueron continuadas con ladrillo sin revocar, en dimensiones más reducidas, alternando con pequeñas ventanas a manera de friso».

La intervención de Cèsar Martinell en este edificio le otorga un valor cultural que lo convierte en una de las construcciones industriales más grandes de las diseñadas por él. La estructura de hormigón armado representa un valor de carácter técnico y es uno de los pocos edificios construidos con la técnica estructural de Robert Maillart en Cataluña. El conjunto de maquinaria Bühler conservada en el edificio representa una de las colecciones indus-

triales más completas de estas características, y muestra claramente el funcionamiento ordinario del edificio.

INFORME SOBRE LA EVOLUCIÓN DE LOS CONJUNTOS ESTABLECIDOS EN EL PLAN ESPECIAL Y CATÁLOGO DEL PATRIMONIO HISTÓRICO-ARTÍSTICO Y NATURAL DE VILANOVA I LA GELTRÚ

Autor: Joaquim Font i Ribas.

Encargado por la AADIPA y la Associació de Veïns Centre Vila de Vilanova i la Geltrú.

El *Plan Especial y Catálogo del Patrimonio Histórico-Artístico y Natural de Vilanova i la Geltrú* es un documento redactado por un equipo encabezado por los arquitectos Joan Rosselló i Raventós y Pere Marsé i Ferrer y aprobado definitivamente por acuerdo de la Comisión de Urbanismo de Barcelona el 25 de marzo de 1987.

El *Plan Especial* delimita los conjuntos siguientes: la Geltrú, la Vilanova antigua y el Palmerar, la Rambla Principal, el Eixample Central, la fachada de mar, Cal Marquès, Sant Cristòfol y la ciudad jardín Ribes Roges. De todos estos conjuntos, los que tienen mayor interés desde el punto de vista de la evolución de la ciudad son los tres conjuntos que prácticamente conforman la ciudad antigua y, por lo tanto, su historia: la Geltrú, la Vilanova antigua y el Palmerar, y el Eixample Central (en el que se incluye la Rambla Principal).

Las intervenciones que se han ido realizando, en general, están lejos de contemplar los criterios y la regulación establecidos en el *Plan Especial*. Hay ejemplos realizados a partir de la agrupación de parcelas medievales que rompen la característica estructural urbana de las casas de cuerpo; la composición de aberturas no mantiene los rasgos compositivos ni las proporciones indicadas en la normativa; las medianeras al descubierto se tratan con pla-

cas prefabricadas que, a pesar de no ser de fibrocemento, como intenta evitar la normativa, son de un material similar, con lo cual el resultado es el mismo; la utilización indiscriminada de carpinterías de aluminio es constante... Salvo honrosas excepciones, en general los autores que han intervenido han utilizado lenguajes pseudohistoricistas, como ha sucedido con la colocación de balcones con molduras barrocas pero de dimensiones y proporciones erróneas, arcos rebajados con chapados de piedra, aleros y acabados posmodernos, estucos prefabricados que ni por su tratamiento ni por su cromatismo guardan relación alguna con los estucos tradicionales, etc.

Hay casos concretos, como el de la plaza de la Vila (espacio urbano E-1), plaza realizada entre 1860 y 1864 por el arquitecto Francesc de Paula Villar, sobre la que el *Plan Especial* especifica la restauración como forma de actuación. En la actualidad (2006) se está procediendo a la ampliación de la casa consistorial con la finca situada a su izquierda. La actuación que hasta ahora se ha realizado consiste en deruir la totalidad de la edificación, excepto la fachada que se abre sobre la plaza y el tramo de soportal correspondiente. El derribo incluye la retirada de la mayoría de las barandillas de hierro forjado originales y la mutilación sistemática de todas las losas de piedra de los balcones, así como la desaparición de todo el paramento lateral que conformaba el retorno del edificio y la fachada sobre el porche.

Asimismo, el informe incorpora ejemplos significativos de la actitud contraria al *Plan Especial*, como son la actuación de ampliación y cobertura en una de las torres o molinos del barrio de L'Aragai como vivienda unifamiliar (unas torres que habían sido recogidas en el *Inventario de Protección del Patrimonio Cultural Europeo* del Ministerio de Educación y Ciencia, Dirección General de Bellas Artes, de 1968) y la última actuación en el emblemático edificio de la Biblioteca Museo

Víctor Balaguer, declarado monumento histórico-artístico por el Decreto 474/1962 (BOE, núm. 59, de 9 de marzo de 1962, p. 3.311), con la construcción de un nuevo núcleo de comunicaciones verticales para necesidades funcionales del museo, que ha supuesto la colocación de una escalera en pleno eje transversal, lo cual altera los sistemas circulatorios y la sucesión de espacios tan característicos de la tipología de estos edificios, que tienen como referente la emblemática galería de arte que Juan de Villanueva ideó en 1785 en Madrid. Este hecho ha comportado que prácticamente se haya tapiado uno de los portales principales del edificio, lo cual impide no sólo el paso sino también la visión transversal a través de dicho portal.

Para finalizar, es preciso mencionar que, en algunos casos, los autores, en edificaciones de nueva planta dentro de los ámbitos de los conjuntos, sí han demostrado tener una actitud reflexiva al enfrentarse con la necesidad de insertarse en un contexto histórico y, utilizando un lenguaje contemporáneo, sin caer en falsos historicismos, han logrado una nueva arquitectura que adopta un compromiso con el entorno y mantiene las invariables arquitectónicas que hacen que estas nuevas implantaciones queden bien absorbidas por el tejido urbano.

Como conclusión, se puede decir que no se han cumplido los objetivos previstos por el *Plan Especial y Catálogo* del año 1987, ya que las actuaciones, en muchos casos, han desvirtuado la concepción arquitectónica del edificio, o del lugar donde se emplazan, y han dañado la morfología de estos conjuntos.

ANÁLISIS PATRIMONIAL DE LAS ESTRUCTURAS SITAS EN EL ÁMBITO DEL FRENTE MARÍTIMO DE VILADECANS

Autoras: Alicia Dotor y Belén Onecha.
Encargado por AENA (Aeropuertos Españoles y Navegación Aérea) y Viladecans Mediterrània, S. A.

El objetivo es elaborar un documento integrante del Plan Especial del Frente Marítimo de Viladecans, que abarca el ámbito sur del municipio correspondiente al pinar ocupado antiguamente por los campings El Toro Bravo, Las Filipinas y La Ballena Alegre, que reconocen el interés patrimonial de las preexistencias. La mayor dificultad de este trabajo ha sido definir los criterios para establecer el valor patrimonial de las construcciones, ya que cuando se trata de valorar edificaciones modernas, que se han mantenido en uso hasta la actualidad y que no corresponden a los modelos tradicionales de construcción o monumentalidad, falta la perspectiva suficiente en el tiempo para juzgar y, por tanto, la exigencia es mayor. Los criterios considerados en este análisis para determinar el valor histórico, cultural o artístico de las edificaciones son la consideración de una estructura como representativa de un momento histórico clave; el hecho de ser el primer o último edificio de una época, zona, movimiento cultural, etc.; la representatividad de la obra estudiada como parte del legado de un arquitecto reconocido y la calidad plástica del elemento construido.

El camping El Toro Bravo, proyecto original del arquitecto Francesc Mitjans del año 1963, no conserva edificaciones de origen, pero en su ámbito se encuentran las estructuras que forman el conjunto Ca la Pilar, de 1917. Dicho conjunto está formado por cuatro construcciones exentas que presentan buen estado de conservación y un estanque artificial cuyos límites han sido desdibujados por la exuberante vegetación.

La casa principal, Casa Pilar Moragues, se atribuye al arquitecto Puig i Cadafalch y es la que presenta un mayor interés artístico-arquitectónico. Su elemento más característico coincide con el de la propia casa del arquitecto en Barcelona: una sucesión de arcos conopiales de curvatura rebajada que sustituye los muros de carga entre sala y comedor, con lo cual se logra un espacio diáfano en que prima el juego de visuales cruzadas. La volumetría y la composición de las fachadas se acercan al movimiento secesionista austriaco y la decoración es manifiestamente modernista. Se propone, pues, la protección integral para la Casa Pilar Moragues y la declaración de la misma como bien cultural de interés local (BCIL), por su especial relevancia para el municipio y el frente marítimo.

Dentro de los antiguos terrenos del camping Las Filipinas, las únicas edificaciones que presentan cierto valor patrimonial son previas al camping: Cal Francès y el Casal dels Carrabiners. La primera, en buen estado de conservación, data de finales del siglo XIX y funcionaba como vivienda agrícola. La segunda, en peor estado, corresponde a principios del XX y albergaba en sus orígenes el cuerpo militar que ejercía la protección frente al contrabando. Se propone la conservación de la envolvente para ambas.

Por último, el camping La Ballena Alegre, proyecto del arquitecto Francesc Mitjans del año 1958, mantiene la mayoría de sus edificaciones en buen estado de conservación, a excepción de las duchas-laberinto en el límite con la playa, actualmente desaparecidas, concebidas como objetos escultóricos y construidas desarrollando unas realizaciones anteriores del arquitecto Ramon Tort.

El proyecto define un conjunto de instalaciones agrupadas en dos partes. En el primer sector se encuentran el núcleo comercial de entrada y recepción y el núcleo recreativo próximo al mar. En el segundo, se halla un solo núcleo de servicios acompañado de bun-

galós. Se añaden a dichos núcleos cuatro edificaciones aisladas compuestas por duchas y sanitarios, que se distribuyen por la pineda.

Lo que da la imagen y el carácter uniforme a la intervención es la repetición de elementos característicos en cada núcleo de equipamientos: el depósito de aguas como hito para situarlo en el paisaje, la celosía que define el ámbito y el edificio donde se desarrolla el uso.

La intervención presenta rasgos significativos de la arquitectura moderna, tales como la disposición de objetos escultóricos, cuerpos de proporciones marcadas, elementos verticales como hitos, elementos horizontales en contraposición, cubiertas planas que se prolongan en voladizos o grandes superficies transparentes, así como la búsqueda de funcionalismo en la disposición de las piezas, acompañada de una estética que intenta recuperar materiales y técnicas tradicionales con el fin de integrarse en el entorno.

Para los sectores 1 y 2 se recomienda protección, en general, de volumetría y estructura, y protección integral para determinados elementos concretos, tal y como se especifica en las fichas relativas. Los módulos de baños que se repiten por la pineda podrían ser documentados y desmontados. Todo aquello que se conserve deberá albergar un uso para evitar su degradación.

RADIOGRAFÍA DE LA OBRA DE RAFAEL MASÓ: TRABAJO DE DIAGNÓSTICO Y CRITERIOS DE INTERVENCIÓN EN DOCE EDIFICIOS DEL ARQUITECTO GERUNDENSE RAFAEL MASÓ

Producción de la AADIPA y la Demarcación de Girona del Colegio de Arquitectos de Cataluña.

Equipo redactor: José María Fortià (coordinador general del trabajo); Manuel Vázquez Bosch, Enric González y Georgina Vázquez (conceptualización del estudio y redacción de las fichas), y Albert Casanovas, Mercè Hortalà, Marc Manzano y Jordi Portal (redacción de las fichas).

Rafael Masó i Valentí, arquitecto, político, escritor y poeta, nació en Girona el año 1880. En 1906 obtuvo el título de arquitecto. Es en conmemoración de esta efeméride por lo que durante el presente año 2006 se realizan diversas actividades, exposiciones y trabajos, como el que aquí damos a conocer. Después de unas primeras obras modernistas, Masó se decanta plenamente hacia el Noucentisme, e introduce en su obra de manera rica y compleja a los oficios y a los artesanos tanto del vidrio como del hierro forjado o la cerámica. La obra de Masó llega a su plenitud durante la segunda década del siglo xx, cuando añade a sus proyectos pinceladas de las vanguardias europeas, del Mackintosh inglés y la Sezession vienesa, siempre a la búsqueda de un lenguaje propio.

Como contribución de la AADIPA a la celebración del Año Masó se ha aprovechado la experiencia de aquélla en la elaboración de informes sobre temas patrimoniales, que en los últimos años se han realizado para responder a las peticiones de colaboración técnica especializada de la Administración o de entidades cívicas. En esta línea ha arrancado por primera vez un trabajo de iniciativa propia para analizar el estado general de la obra de Masó en las comarcas gerundenses. El trabajo, a diferencia de otras exposiciones presen-

tadas en el marco del Año Masó, que han tenido un matiz más divulgativo o genérico, quería incidir en una vertiente más profesional y generadora de propuestas. Sabíamos que existían obras del arquitecto que se encontraban en estado de abandono, en desuso o que padecían diferentes patologías constructivas, y queríamos contribuir con este documento a orientar a los ayuntamientos o propietarios privados a afrontar una propuesta de intervención global en el edificio.

En enero de 2006 se dirigió a los miembros de la AADIPA la convocatoria inicial para realizar un estudio que abarcaba seis edificios del arquitecto Masó: la Casa Masramon en Olot, la Casa Casas en Sant Feliu de Guíxols, la fachada del cementerio de Girona, la Casa Cendra en Anglès, el Mas El Soler en Sant Hilari Sacalm y las escuelas de Sarrià de Ter.

En abril de 2006 la Demarcación de Girona del Colegio de Arquitectos se incorporó a la iniciativa de la AADIPA ampliando el trabajo inicial, tanto en su planteamiento como en la relación de obras a estudiar. Así, se hizo un planteamiento más amplio de cara a la elaboración de una serie de fichas para cada uno de los edificios estudiados. Ese documento constituiría una verdadera radiografía a fondo de las obras de Masó. Se propuso la elaboración de unas fichas técnicas que definían el estado de conservación de estos edificios, sus patologías estructurales, el grado de presencia de los elementos originales, la necesidad de una intervención y la determinación de unas estrategias claras de actuación en cada caso.

Al mismo tiempo se amplió a doce el número de fichas a realizar y se añadieron la reforma del Mas Ordís en Crespià, el cementerio municipal de Juià, la reforma y restauración de Sant Salvador de Bianya, la Casa Oller en Brunyola, la reforma del Mas La Dou en La Vall d'en Bas y la central eléctrica Vinyals en Flaçà. La redacción de esta ampliación del trabajo se encargó al equipo que había resultado finalista de la primera convocatoria.

La ficha base del estudio se desarrolla en cuatro bloques diferenciados:

1. Datos generales

Este apartado contempla toda la información de carácter general, como situación, propietario, planeamiento vigente, catalogación patrimonial, etc. Así mismo, también se incluye una pequeña reseña del período o tendencia arquitectónica de Masó en el momento concreto de la construcción y una breve descripción del edificio o proyecto.

2. Análisis del edificio

Este punto analiza las características arquitectónicas del edificio y los materiales que lo conforman, comparando la documentación original de Masó con documentación o fotografías actuales. Se pone especial énfasis en los elementos arquitectónicos comunes a otras obras de Masó, materiales utilizados, entorno y situación del solar, respeto y persistencia del proyecto y del uso original.

3. Análisis de los elementos constructivos y representativos del edificio

Se analiza la obra en diferentes apartados o elementos característicos:

- Cubierta.
- Emplazamiento.
- Cerámica exterior e interior.
- Cerrajería.
- Trabajos en piedra.
- ...

En cada uno de ellos se realiza una introducción previa, una descripción detallada de los elementos y la técnica utilizada y, finalmente, reseñas más generales, como el estado de mantenimiento, patologías, etc.

4. Criterios de intervención

Se resumen los puntos críticos, se dan pautas sobre cómo se han de llevar a cabo las intervenciones y con qué criterios, se apuntan los usos posibles más adecuados al tipo de edificio, etc.

Entendemos que este trabajo se plantea no como una propuesta exhaustiva, sino como una primera fase que puede ser ampliada posteriormente con el resto de obras del arquitecto, e incluso servir como pauta para futuros trabajos sobre el legado de otros arquitectos históricos.

En definitiva, después de un año de trabajos sobre estas obras de Rafael Masó pensamos que la obra del arquitecto *noucentista* gerundense es, todavía, un patrimonio frágil y amenazado pese a las celebraciones oficiales, y que seguramente el sentido último de este trabajo y estas fichas sería elaborar las bases de un libro blanco de la obra de Masó o de un plan director del patrimonio de Masó. Estos documentos tendrían que regular y prever las futuras intervenciones en estos inmuebles de un valor potencial tan destacado y trazar las líneas maestras para su revitalización o reutilización.

Este trabajo puesto en marcha por la Agrupación fue el material base para una exposición en la Demarcación de Girona del Colegio de Arquitectos, así como para la publicación de un libro: *Radiografía de l'obra de Rafael Masó*.

PATRIMONIO PARTIDO, PATRIMONIO COMPARTIDO. INTERVENCIÓN EN LA ARQUITECTURA DE LOS SIGLOS XIX Y XX EN EL MEDITERRÁNEO
XXIX Cursillo de Intervención en el Patrimonio Arquitectónico, del 14 al 17 de diciembre

Directores: Antonio Vilanova, Oriol Cusidó, Alicia Dotor y Belén Onecha.

La Agrupación de Arquitectos para la Defensa y la Intervención en el Patrimonio Arquitectónico (AADIPA) participó entre el año 2002 y el año 2005 en el programa Euromed Héritage II, Patrimoines Partagés, en el que se estudiaba

el patrimonio arquitectónico y urbanístico construido entre 1850 y 1950 en ambas orillas del Mediterráneo.

A partir de esta enriquecedora experiencia y de los conocimientos y prácticas compartidos durante estos tres años, hemos creído interesante profundizar en las intervenciones más destacadas y de mayor complejidad, correspondientes a la arquitectura mediterránea de aquel período histórico.

¿Por qué hablamos de patrimonio partido y a la vez compartido?

Parece claro que hay un desconocimiento de la arquitectura y del urbanismo que se producen en los países árabes a lo largo de los siglos XIX y XX. Esta dinámica se muestra desde las propias administraciones y gobiernos. De esta manera es como se puede entender la potenciación y el enriquecimiento de los valores de la arquitectura «histórica», entendida como el patrimonio monumental asumido por todos, como reclamo turístico generador de elevados ingresos, frente al poco interés que despiertan la arquitectura y el urbanismo vinculados a Occidente.

Esta pretendida ocultación de las realidades patrimoniales compartidas entre las dos orillas del Mediterráneo no puede ocultar que en los países del sur el desarrollo de modelos urbanos europeos se combina con el mestizaje de tradiciones locales, mientras que en los países europeos la arquitectura íntegra y reinventa lenguajes y estéticas meridionales, o incluso, orientalistas.

Una misma arquitectura, con funciones similares en el momento en que fue concebida, ha sufrido transformaciones que la han conducido a cambiar de uso a partir de intervenciones de objetivos y técnicas diferentes, según se expresa en una parte o la otra del mar común.

Bajo esta premisa, se puede llegar a la conclusión de que, aun partiendo de una misma cultura mediterránea y de un momento histórico paralelo, la actitud hacia el patrimonio ha

evolucionado de manera muy diferente, a veces contrapuesta, debido a los condicionantes históricos, económicos y culturales de cada lugar.

Así pues, y siempre bajo la técnica de la restauración, se han analizado ejemplos desde el punto de vista de los criterios de intervención, que generalmente estaban fuertemente asociados al uso futuro. Hemos tratado equipamientos de países árabes que estuvieron rehabilitados para continuar albergando la misma función; edificaciones europeas que se rehabilitaron para cambiar mayoritariamente de uso y antiguos edificios industriales que se convirtieron en museos de sí mismos, abriendo un gran abanico de tipologías que han sufrido transformaciones. Todo ello, confrontando el saber local tradicional con las tecnologías más innovadoras.

En definitiva, las conferencias se han estructurado en diferentes bloques, de la escala más grande a la más pequeña, en que se han mostrado intervenciones, partidas y compartidas en las dos orillas del Mare Nostrum, en las ciudades de Casablanca, Tetuán, Melilla, Argel, Alejandría, El Cairo, Túnez, Latakia, Damasco, Tesalónica, Vólos, Florencia, Bérgamo, Marsella, Valencia y Barcelona, Sant Joan Despí y Esparreguera (con ejemplos de ámbito urbano y territorial), con la intención de estimular el intercambio en el conocimiento de los estilos, tipologías, modelos de recuperación y gestión en el patrimonio rehabilitado y técnicas de intervención.

Hay que decir que durante el curso ha quedado patente la necesidad de entender este patrimonio dentro de su marco urbano y territorial, los ensanches, las colonias, las nuevas avenidas..., dentro del cual cobra sentido y se contextualiza, más allá de la simple intervención en los edificios singulares.

Una constatación importante ha sido la diferencia que hay entre los países de las orillas norte y sur en la manera de entender y respetar este patrimonio. Una comprensión que se

hace aún más difícil para la orilla sur cuando hablamos de una arquitectura aún muy reciente y que muchas veces no se acaba de ver como patrimonio a preservar, por asociación a una época histórica y política que se quiere olvidar, por falta de financiación, etc. Así, como ejemplo, construcciones que se derriban o se abandonan a su propia suerte en Casablanca o Alejandría y que en cambio se mantienen como museos en Europa, como es el caso de la *unité d'habitation*, tal y como se ha explicado en la conferencia de Fernando Marzá.

Esta diferencia de comprensión se traduce, por tanto, también, en desigualdades de protección. Así, por ejemplo, durante el curso se ha podido constatar que unas mismas tipologías, las de la arquitectura colonial española en el norte de África, eran reconocidas y protegidas por un plan especial específico en Melilla, mientras que el ensanche de Tetuán, en Marruecos, en un mismo contexto territorial, pero bajo diferente administración, está completamente desprotegido legalmente.

También se ha destacado que estas diferencias norte-sur se manifiestan en los mecanismos de gestión y de financiación. Mientras que en el norte la iniciativa y la financiación pública son importantes e imprescindibles, en el sur la rehabilitación se enmarca en intervenciones puntuales del capital privado y las organizaciones de cooperación. Y demasiadas veces este capital privado es insuficiente para garantizar una correcta intervención y la revalorización de este patrimonio, derivando en intervenciones poco respetuosas, como se vio, por ejemplo, en el caso de la estación Hijaz, en Damasco.

Es de gran importancia un tema que ha aparecido en todas las conferencias, y que es patente principalmente en las intervenciones europeas: la obligatoria aplicación de normativas, concebidas para obra nueva, en la restauración y rehabilitación de edificios. Las normas que hacen referencia a la protección contra incendios, a las sobrecargas estructurales y al riesgo sísmico, diferentes en función del uso futuro que tendrá el edificio, obligan a introducir importantes modificaciones estructurales y de revestimiento en la construcción original.

Se entiende que un edificio sin uso es un edificio muerto, pero quizás el problema es forzar a los edificios a acoger usos para los que no estaban concebidos, con el resultado de proyectar refuerzos estructurales excesivos que dañan y esconden la estructura original; introducir gran cantidad de instalaciones modernísimas, escondidas en los falsos techos, para conseguir un alto nivel de confort; compartir el espacio original para obtener el máximo número de estancias... ¿Qué queda del edificio original si no mantiene el uso, la estructura original deja de funcionar como tal y los espacios primeros se comparten y se llenan de instalaciones? Es responsabilidad de los técnicos, todos nosotros, no sólo intervenir, sino también proponer usos coherentes para las preexistencias.

Actividades complementarias

Viaje a Egipto, a las ciudades de El Cairo y de Alejandría, entre los días 1 y 8 de diciembre de 2006, para conocer intervenciones en los ensanches de las dos ciudades, algunas de

clara influencia colonial y otras con un lenguaje propio, pero bajo la óptica de las corrientes artísticas y tipológicas del momento.

Visita nocturna al Poblenou, el jueves 14, para conocer la importante transformación de su tejido industrial, con elementos arquitectónicos notables, en el marco del distrito tecnológico 22@, subiendo a la torre Agbar, por cortésía de Aguas de Barcelona (Agbar), desde donde se ha tenido un privilegiado observatorio de un barrio en transformación.

Cena oficial del cursillo el jueves 14, en un edificio emblemático de la época estudiada, la antigua fábrica textil de Ca l'Aranyó, en proceso de finalización de las obras de restauración.

Realización de la jornada de tarde del sábado 16, con visitas y conferencias en la antigua **fábrica de Casaramona** (sede del Caixa-Forum), otro referente importante en la ciudad de Barcelona.

Visitas de obra en Barcelona. La nueva biblioteca de Can Fabra en Sant Andreu y los primeros trabajos de rehabilitación de la antigua fábrica de Can Saladrigas en el Poblenou.

Muestra de libros, revistas y artículos relacionados con la temática de las XXIX Jornadas Internacionales, así como de las últimas novedades bibliográficas sobre la intervención en el patrimonio.

